

دخليفه يامير

ټاكل، شرطونه، فرمانونه او په ضد يې پاڅونونه

ترتيب كوونكى : محمد بشير « مدني »

Ketabton.com

كال : ۱۳۲۵ هـ ق

دخليفه يامير

ټاکل، شرطونه، فرمانونه او په ضد يې پاڅونونه

ترتيب کونکی: محمد بشير «مدني»

کال: ۱۴۴ هـ ق

مطالبو فهرست

- 9.....: سریزه
- 16.....: دخلیفه د تا کلووچوب او لازمیدل
- 20.....: دامام شروط
- 22.....: ۱- باید داصلي اوخالصو قریشو څخه وي:
- 24.....: ۲- هغه څوک چي د مسلمانانو څخه دیو قاضي په توگه منل کيږي باید مجتهد وي :
- 25.....: ۳- بایدامام دتجربي او بڼه نظر خاوند وي:
- 25.....: ۴- باید امام دحدودوپه پلي کیدو :
- 26.....: ۵- امام بایدآزادوي :
- 26.....: ۶- امام باید مسلمان وي دا شرط دي .
- 26.....: ۷- امام باید نارینه وي :
- 26.....: ۸- دامام دبدن اعضاء (غري) باید سالم او صحیح وي .
- 26.....: ۹- امام باید بالغ وي:
- 27.....: ۱۰- امام باید عاقل وي :
- 27.....: ۱۱- امام باید عادل وي:
- 27.....: ۱- اجتهاد او دغړوچوروالی مخالفت څرگند کړی .
- 28.....: ۲- امام بایدبالغ وي :
- 28.....: ۳- امام باید نارینه وي :

- 28..... ۴:-امام باید مسلمان وي :
- 28..... ۵:-امام باید یوداسی عالم وړاندې کړي :
- 31..... ۱:-هغه عادل امام چې دخلکو په منځ کې په حقه فیصله کوي او عدل قایموي :
- 31..... ۲:-عادل امام به دقیامت په ورځ دنور او رڼا په منبر باندې :
- 33..... ۳:-دامام لپاره به ډیر لوی اجر وي :
- 33..... ۴- د عادل امام دعاء نه ردیږي:
- 35..... د مسلمان امام وظایف (دندي) :
- 35..... نومړي دنده :-:
- 42..... د امام دوهمه دنده :-:
- 45..... دامام دریم مسولیت دنده :-:
- 49..... دامام څلورمه دنده او مسولیت :-:
- 50..... دامام پنځمه دنده او مسولیت :-:
- 52..... دامام شپږمه دنده او مسولیت :-:
- 53..... دامام اوومه دنده او مسولیت :-:
- 56..... په دې مسأله کې دوه څیزونه مهم دي :
- 58..... نو دلته په جواب کې دوه اړخه دي .
- 64..... صحیح حکم دادی چې:
- 65..... دمسلان امیر په وړاندې دولس دندی او مسولیتونه :

- 66..... لومړي دنده :-- داميرخبره اوريدل او دگناه څخه پرته يې اطاعت كول .
- 71..... عقل په دوه ډوله دی :
- 71..... لومړي :-- هغه عقل چې دليونتوب ضد او عکس دی
- 72..... دوهم : هغه عقل چې دزره دفهم اودراک په معنا سره
- 73..... هدايت په دوه ډوله دی :--
- 73..... لومړي ډول : دښودني او دلالت هدايت دی :
- 74..... دوهم ډول :-- دقبول والي اومنلو هدايت :
- 79..... دلته يوه مهمه مسأله ده چې پخواني حديث اشاره ورته کړيده:
- 82..... په يوروايت کې راځي :
- 85..... داقول : خيارأئمتکم، پدې حديث کې :
- 85..... ۱- دامامانو سره دميني کولو هغوی ته ددعا کولو دمشروعيت دليل دی :
- 85..... دوهمه دنده :- دامام په بدی باندي صبرکول :
- 88..... لومړي :- دامير لخوا په گناه باندي امر کول .
- 98..... مهمه فايده :-
- 99..... دولس دريمه دنده او مسؤليت :-
- 101..... - داميراو مشر سپکاوی :
- 104..... داد ټولو مسلمانانو او پاچايانو لپاره نصيحت دی او په هيڅ ډول غيبت حرام ندي
- 107..... دعورت دمتابعت څخه مطلب دادی چې :

- 110.....: امير ته په پته سره نصيحت كول غوره دي :
- 112.....: دظالموپاچاينوپه وړاندي پاڅون :
- 114.....: دظالموپاچانوپه مقابل كي دپاڅون په اړه تفصيل :
- ۱- څرگند خبر داده چي د ظالمو اميرانو په ضد پاڅون كول د امام ابو حنيفه رحمت الله عليه
135.....: مذهب دی .
- 136.....: دوهم قول :
- 142.....: دکافر ولسمشر په ضد پاڅون :
- 147.....: شهيد سيد قطب رحمت الله عليه ويلي دي :
- 152.....: امام ابن کثيررحمت الله عليه د الله جل جلاله ددې حکم پ اړه چي: أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ
- 161.....: امام ابن القيم رحمت الله عليه د غه معنى پخپل کتاب قصيده نونيه كي راوړي وايي:
179
- 179.....: لومړی: دوی ته په فئ او غنيمت كي هيڅ ونډه نشته
- 179.....: دوهم: د باندېه چيانو گواهي به د بناري وگړو په برخه كي نه قبليري
- 196.....: خاتمه
- 198.....: اخليکونو فهرست

سريزه :

الله جل جلاله ددغه کایناتودجورنبت لپاره یونظام اوکرنلاره جوړه کړې ده او په بندگانو باندې لازم دي چې دهغه په رڼا کې حرکت وکړي اوهیڅکله ورته روا ندي چې دتا کلې لارې څخه کاره شي له همدې امله الله جل جلاله ددين درسو لو لپاره پیغمبران رالېږي دي ترڅويي په بشپړه توگه خلکو ته ورسوي او په دوی باندې دالله جل جلاله لخوا پوره دلیل او حجت قا یم شي او دخلکو لخوا په الله جل جلاله با ندی کوم دلیل پاتې نشي .

ددي معنی په اړه دقر ان کریم او نبوي سنتو څخه زیات شمیر دلایل شته .چې لدې څخه دالله جل جلاله دامبا ک فرمان دی چې فرمائي : **رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِنَاسٍ لِّئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا** « سورت النساء آیت ۱۶۵^۱.

ژباړه : (او لېږلي مو دي) رسولان چې زيری ورکونکي دي (مومنانوته په جنت) او ويروونکي دي (د کفارو په جحيم) له پاره ددې چې پا تې نشي خلکو ته پر الله جل جلاله با ندې هيڅ حجت (دليل ، عذر ، بها نه) وروسته له لېرلو در سولا نو .^۲

او همدارنگه الله جل جلاله فر ما يي دي : **وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ** سورت النحل آیت ۳۶^۳

ژباړه : او خا مخا په تحقيق لېږلي (پو رته کړي) و و موږ په هر پخواني امت کې يو رسول چې عبا دت وکوي يواځې دالله جل جلاله اوځان ساتي له شيرانو(باطلو معبودانو) څخه. او داسي نور.

د الله جل جلاله درحمت څخه په خپلوخلکوباندې يوداهم دي چې خلکو ته پرله پسې پیغمبران رالېږل تردې چې دالله جل جلاله داوامرو سره سم ژو ند تيرولوته راوبولي اوپه همدغه کارسره يي برابرکړي لکه چې الله جل جلاله فرمايلي دي : **... وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ** .^۴

- سورت النساء آیت 165 .¹

- کابلی تفسیر پښتو .²

- سورت النحل 36 آیت .³

ژباړه : او نه وه هيڅ امت مگر چې تير شوي په هغه کې کوم ويروونکی .

په يقيني ډول الله جل جلاله د هر امت لپاره پيغمبران راليرلي چې هغوی ته به يې د يو الله جل جلاله دعبادت کولو او له هغه سره د شريک نه نيولو . او د الله جل جلاله داوامرودمنلو او نواهيو څخه يې دځان ژغو رلو په کلکه امر ورته کاوه .

بيشکه الله جل جلاله د پيغمبري دسلسلې ختم په حضرت محمد صلی الله عليه وسلم سره سرته رسولی او له دغه وروسته يې هيڅ پيغمبر ندی راستولی . لکه چه فرمايې : (مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ)⁵

ژباړه : ندی محمد (صلی الله عليه وسلم) (حقيقي) پلار د هيڅ يو تن له سړيو ستاسې و ليکن رسول د الله جل جلاله دی (خلکو ته په شان د معنوي پلار) او مهر د (ټولو) انبياؤ دی (چې پس له ده څخه بل نبي نه راځي) . لکه چې حديث شريف کی راغلی دی : عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي، كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ، إِلَّا مَوْضِعَ لَبْنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ، وَيَعْجَبُونَ لَهُ، وَيَقُولُونَ: هَلَّا وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبْنَةُ؟ قَالَ: فَأَنَا اللَّبْنَةُ، وَأَنَا خَاتِمُ النَّبِيِّينَ رواه الامام بخاری رحمت الله عليه وامام مسلم رحمت الله عليه واللفظ له، والترمذی و احمد .⁶

ژباړه : څنگه چې محمد (صلی الله عليه وسلم) فرما يې دي :

بيشکه زما او زما څخه وړاندي دنورو پيغمبرانو مثال دهغه سړي په څير دی چې يوه بڼکې او بڼايسته کو ته جوړه کړي مگر په يو کونج کې يې ديوې خښتې ځای پا ته شي نو خلک پر هغې طواف کوي اوددې کوټې بڼا يست ته حيرا نيرې او وايي کا شکي دغه خښته هم ايښودل شوې وای محمد (صلی الله عليه وسلم) فرمايې : زه دغه خښته يم او زه د پيغمبرا نو وروستنی پيغمبر يم دا حديث شريف امام بخاری رحمت الله عليه . امام مسلم رحمت الله عليه، امام ترمذی رحمت الله عليه او امام احمد رحمت الله عليه روايت کړي دی .

الله جل جلاله د محمد صلی الله عليه وسلم څخه وروسته بل پيغمبر ندی راليرلی مگر لدغه څخه وروسته يې اميران ټاکلي او امر يې ورته کړی چې د الله جل جلاله د شريعت سره سم خلک رهبري کړي او په مستقيمه لارې روان کړي .

- سورت فاطر 24 آيت .⁴

- سورت احزاب 40 آيت .⁵

- امام بخاری رحمت الله عليه په 3535 نمبر او امام مسلم رحمت الله عليه په 2286 نمبر روايت کړی دی .⁶

عن سلمة بن دينار المدني أبو حازم قاعدتُ أبا هريرةَ خمسَ سنينَ فسمِعتهُ يُحدِّثُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ، كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ، وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، وَسَتَكُونُ خُلَفَاءُ فَتَكْتُمُ، قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: فُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ، فَالْأَوَّلِ، وَأَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ، فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ . متفق عليه، واحمد في مسنده و النسائي وابن ماجه في السنن .⁷

ژباړه : ابوحازم (رحمت الله عليه) وايي پنجه كاله د ابو هريره (رضي الله عنه) درس ته كينا ستم دهغه څخه مې واوړيدل چې نبي كريم (صلى الله عليه وسلم) څخه يې روايت كاوه اوويل يې چې د بني اسرائيلو قيادت او لارښوونه به پيغمبرانو كوله كله به چې يو پيغمبر وفات شو بل پيغمبره د هغه ځاى ناستى كيدو په يقيني ډول زما څخه وروسته بل پيغمبرنشته ، بيا به خليفه گان وي، او ستا سو شمير به هم زياتيږي .

دوى وويل : مور ته په څه شي امر كوي ؟ پيغمبر صلى الله عليه وسلم وفر ما يل : لومړى په بيعت ودرېږي او حق يې پرځاى كړى ځكه چې الله جل جلاله دوى د رغبت په برخه كې ترې پوښتنه كوي. دا حديث متفق عليه دى ، امام احمد رحمت الله عليه ، امام نسائي رحمت الله عليه او امام ابن ماجه رحمت الله عليه هم روايت كړى دى .

خلافت او امامت پخپل ځاى كې لوى ارزښت او اهميت لري ځكه چې هغه پرېستو ته د الله جل جلاله په خطاب كې ذكر شوى دي اودايي د نبوت وارث گرځولى دى اودا دپيغمبر صلى الله عليه وسلم په تير شوي حديث كې له ورايه ښكاري چې فرمايلي يې دي : ، وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، وَسَتَكُونُ خُلَفَاءُ .⁸

ژباړه : زما څخه وروسته بل پيغمبر نشته خو خليفه گان به وي.» ځكه خليفه هغه څوك دى چې د خلكو كره وړه دالله جل جلاله د مبارك دين پر اساس تنظيموي او سموي يې ، همدغه خليفه دامت په منځ كې د پيغمبر ځاى ناستى دى همدى دنيا په دين سره رهبري كوي او برابروي يې .⁹

همدا خليفه دى چې د خلكو اخروي اودنيوي گټې دشرعي نقطې نظره د غوښتنې سره سم پر مخ بيايي او هم دوى دي چې دين ساتي او ددنيا لارښوونه پرې كوي¹⁰

خليفه هغه چاته ويل كيږي چې دبل څخه وروسته راځي حضرت آدم عليه السلام يې پرې ونوماوه لكه چې الله جل جلاله فرمايلي دي : وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...¹¹

ژباړه: او (يادكړه اي محمده!) هغه وخت چې وويل پروردگارستا پرېستو ته چې بيشكه زه گرځوونكى يم په ځمكه كښې ديو خليفه .

- امام بخارى رحمت الله عليه ، كتاب آحاديث الانبياء ، باب ما ذكر عن بنى اسرائيل برقم (3455) و امام مسلم رحمت الله عليه: كتاب الامارة ، باب الامر بالوفاء ببيعة الخلفاء الاول بالاول برقم (1842) .⁷

- مخكښى مصدر .⁸

- الاحكام السلطانية للامام ماوردى ص 5 .⁹

- مقدمه ابن خلدون ص 26 .¹⁰

- سوره بقره 30 آيت .¹¹

امام ابن کثیر رحمت الله عليه د امام ابن جریر رحمت الله عليه څخه نقل کوي چې فرمائي: د آیت تفسیر داسې دی چې: زه په ځمکه کې دخپل لوري څخه خلیفه لپرم. چې زما د مخلوق تر منځ به زما د حکم سره سم په عدل فیصله کوي اودا خلیفه آدم علیه السلام وه او څوک چې دالله جل جلاله د اطاعت او دهغه د مخلوق تر منځ په حق او عدل سره د فیصلې کولو لپاره ځای ناستی او قایم مقام وي ...

تردي چې امام ابن جریر رحمت الله عليه وویل له همدې سببه لوی پاچا ته خلیفه وویل شو ځکه چې دی دهغه چا څخه چې مخکې وه د امر پراختلو سره وروسته راغي .¹²

د فقهاوو په وړاندې د خلیفه ، امیر ، امام اعظم او امیر المؤمنین په نومونو سره یادېږي ، دمسلمانانو په وړاندې لوی پاچا په ډیرو نومونو سره یادېږي ، چې ځنې یې دادي : امیر المؤمنین ، خوکله چې ابوبکر صدیق رضی الله عنه وفات شو هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خلیفه په نوم یادیده ، صحابه کرامو عمر رضی الله عنه ته د امیر المؤمنین په ویلو سره سلا شول ، او همدارنگه امام اعظم او د مسلمانانو خلیفه هم ورته ویل کېږي .

وبالله التوفیق

خليفة په لغت کي : هغه چا ته ويل کيږي چې دکوم کار د سرته رسولو په خاطر دبل کار فرما څخه وروسته راشي او يايي بل څوک خپل ځان ناستی ونوموي مگر دعلماوو په اصطلاح خليفة داسلامي هيواد د کارونو دپر مخ بيوونکي او دچارو په لاس کې نيوونکي ته ويل کيږي ځکه چې په اسلامي امت کې د نبي صلی الله عليه وسلم ځای ناستی او داسلامي احکامو پلي کوونکی دی .

امام جويني رحمت الله عليه دخلافت په پيژندگلوي (تعريف) کې ويلي : دا يو کامل رياست او عام قيادت دی چې ددين او دنيا په دواړو لوريو پورې تړاولري .د سيمي ساتل ، د رعيت پالل ، په توره او دليل سره ددعوت خپرول، د ظالمانو څخه دمظلومانو د حقوقو په لاس ته راوړلو کې کوبښن کول ، د هغو خلکو څخه چې دچا حق نه ورکوي ترې اخستل او په بشپړه توگه يي خپلو مستحقينوته سپارل .¹³

امام ماوردي رحمت الله عليه ويلي دي : امامت ددنيا ساتلو او دين د خپرولو په خاطر د نبوت څخه وروسته دهمدې موخې لپاره منځ ته راغلي دي .¹⁴

شيخ الاسلام ابن تيميه رحمت الله عليه وايي : اصلي هدف دولایتونو څخه دخلکو ددين هغه اصلاح او جوړښت دی چې کله هم ترې پاتې شي نو ديو ښکاره اوڅرگند زيان او تاوان سره مخ کيږي اوهغه به گټه ورته ونه رسوي چې دوی په دنيا کې پرې آسوده شوي وي اواصلاح دهغه څه چې يوازې په همغه باندې دين قائم کيږي ددوی دنيوی کارونو پورې اړه لري .¹⁵

امام ابن ازرق رحمت الله عليه ويلي دي : دخلافت او امامت څخه هدف ددين د ساتنې اودنيایي امورو په چلولوکې د شارع څخه ترنيابت پورې اړه لري .¹⁶

امام ابن خلدون رحمت الله عليه دخلافت داسې تعريف کړی چې : دتولوخلکو داخروي او دنيوي گټو دلأس ته راوړلو لپاره داسلامي نقطې نظر سره سم عمل کول دي....همدا دشارع څخه ددين دساتلو او دنيایي کارونو دچلولو په اړوند نيابت دی .¹⁷

گټوره نقطه:

په مطلق ډول سره امام المسلمین او امیرالمؤمنین باید ونه ويل شي . مگر په هغه صورت کې چې په کرده نړی کې د مسلمانانو امیروي مگر څوک چې په کوم هیواد کې په صحیح ډول سره امیر وي نو سمه خبره داده چې تر هغه ځای پورې یې ونښلوي اوووايي :
د فلاني هیواد امیرالمؤمنین یا فلاني ځای کې امیر المؤمنین .

-غیاث الامم للجوينی ص 15¹³

- الاحکام السلطانيه ص 5.¹⁴

- السياسة الشرعية في اصلاح الراعى و الرعية ص 12.¹⁵

- بدایع السلك في طبایع الملك ج 1 ص 90.¹⁶

- مقدمة ابن خلدون ص 170. حاشية ابن عابدين ج 1 ص 548. او وروسته مخونه وگوري .¹⁷

امام ابو محمد ابن حزم رحمت الله عليه ويلي دي : کله کله د امامت نوم په يوعالم فقيه او دجومات په امام باندي هم ايښودل کيږي. مور وايو : پدي خلکوباندي دغه نوم مطلق نه بلکه داضافت په صورت کې ايښودل کيږي چې ويل کيږي فلانی ديني امام اودفلاني خيلو دجومات امام دی نو پرته له کوم اختلاف څخه دامامت نوم په مطلق ډول هيچا ته نه ورکول کيږي ، مگر يوازې هغه چا ته چې د مسلما نانود چاروواکي يي په لاس کې وي .

که چيري څوک ووايي چې پرته له کوم اختلاف څخه دامارت نوم په هغه چاباندي ايښودل کيږي چې دمسلما نانو په يو اړخ کې دچا روواکي په لاس کې ولري اوپه يقيني ډول هغه چاته هم د امير نوم ورکړل شوی چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم په کومه خواکې ټاکلی وه ، يا يي د نظامي گروپ او يا هم دلښکر مشر مقرر کړی وه او بيا وروسته نورو مسلما نانو هم همدا کارکړی دی ، نو پدي کې څه خبر ده ؟ چې هر يو ته اميرالمؤمنين وويل شي . نوزموږ ځواب دادی : د الله جل جلاله څخه مرسته غواړو او وايو : دروغ ويل په اتفاق سره حرام دي ، او کوم چې مور ياد کړ ، هغه پدي دلالت کوي چې هغه د ځينو مسلمانانو امير ؤ ، که چيري امير المؤمنين ورته وويل شي نو دا نوم ايښودل به دروغ وي ، ځکه چې دا لفظ ټولو مومنانو ته شامل دی نوپه حقيقت کې داسې نده بلکه هغه دځينو مومنانو امير دی نو صحيح داده چې هيڅکله دا روا نده چې په مطلق ډول د امت او يا هم داميرالمؤمنين نوم پرته له قريشو څخه چې د ټولو مسلمانانو دچارو واکې په لاس کې لري په بل چا دا نوم کيښودل شي يا ددغه منصب اخستل ورته لازمي کار وي اکر که زيات مومنان يي مخالفت وکړي او د هغه څه نه چې پر دوی يي کول لازم وه غاړه وغړوله لکه د امير اطاعت او له هغه سره بيعت کول نو په دې کار سره دغه مسلمانان يوه باغي ډله بلل کيږي(دامير نافرمانی ، او عدم بيعت) نو له همدی کبله له دوی سره جنک کول او وژل يي روا کيږي .اوهمدا رنگه د خلافت اطلاق په هغه چا باندي کيږي چې دپاد شوي صفت لرونکی وي اويوازي د الله جل جلاله څخه مرسته غواړي .¹⁸

نو همدارنگه په يو هيواد کې دامام نوم په اوچت پاچا ايښودل روادې اوشرط ندي چې دنړي دټولو مسلمانانو عمومي امام دوي ، ځکه چې عام امامت له ډيري پخوا زماني څخه ختم شوی ، او پيغمبرصلی الله عليه وسلم فرما يلي دي : عن أنس رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((اسمعوا وأطيعوا، وإن استعمل عليكم عبداً حبشي، كان رأسه زبيبة)) رواه الامام البخاری

-الفصل في لملل و النحل لابن حزم ج 4 ص 75.18

ژباړه : ای مسلمانانو خبره یې واروی او اطاعت یې وکړئ اکرکه پر تا سو یو حبشي غلام هم امیر وټاکل شي او سړی د ممیز په څیر وي .

نوكله چې یو مسلمان په یو مقام و ټاكل شي او په زیات او كمي اندازې شروط یې هم پوره كړل دعام امیر په څیر وگرځیدو امر یې باید پلي شي او خبره یې ومنل شي داسلامي امت امامان او علماء كرام ددير پخوا وخت څخه دهغه امیر اطاعت كوي اودوستي ورسره كوي چې د عباسي كورنی څخه پر ديخوا تر نن ورځې پورې په اسلامي نړې كې ټاكل شوی وي ، خو په خليفه څوك ندي راټول شوي بلكې هر هیواد په صحیح ډول خپل كارونه پخپله پرمخ بيايي ځكه چې كه دغه نبوي حديث شريف په هغه خليفه تطبيق اوپلی شي چې ټول مسلمانان پرې راغونډ شوي وي نو بيا یې فايده او كټه لېرشوه²⁰

ددي حديث شرح چې : عن أبي هريرة عن النبي ﷺ: قال : مَنْ خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ، وَفَارَقَ الْجَمَاعَةَ فَمَاتَ، مَاتَ مَيْتَةً جَاهِلِيَّةً.....²¹ رواه امام مسلم رحمه الله.

ژباړه : څوك چې دامير د اطاعت څخه ووتل اود مسلمانانو ډله یې پر ښوده او مړ شو نو داد جاهليت په مرگ مړ شو .

يقول الحافظ ابن حجر في شرح هذا الحديث وما في معناه : أي كموت أهل الجاهلية، وليس معناه أنه كافر، ولكن مات كما يموت أهل الجاهلية، كل منهم يكون وحده لا إمام له، ولا له جماعة ينتمي إليها؛ لأنهم كانوا لا يعرفون ذلك فيموتون على الضلال، وليس المراد أنه يموت كافراً، بل يموت عاصياً، ويحتمل أن يكون التشبيه على ظاهره، ومعناه: أنه يموت مثل موت الجاهلي، وإن لم يكن هو جاهلياً.

حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ددغه حديث شريف په شرحه كې وايي : يعني ددغه شخص مرگ لكه د جاهليت په شان دی ، نه داچې هغه كافر دې بلكې هغه داسې مړ كيرې لكه د أهل جاهليت والاچې مړ ي ، دوی ټول يواځی وي ، امام نلري او نه هم كومه ډله وي چې هغې ته یې انتماء كيرې ، ځكه دوی هغه نه پيژني نو په گمراهی مړي ، ددې دا هدف او مقصدنه دی چې هغه كافر دی بلكې

- صحيح الامام بخارى رحمت الله عليه 693 نمبر روايت كړى دى . 19

- سيل السلام ج3 ص 249 . 20

- صحيح امام مسلم رحمت الله عليه ص 18.48. والحديث صحيح . 21

گناهکار مري ، دا احتمال هم دئ چې تشبیه په ظاهره ده او مطلب ترې دادئ چې : دغه شخص د جاهلیت د مرگ په څیر مري اگر که هغه خپله گمراه نه وي .

دخليفة د تا کلوو جوب او لازمیدل :

علماء کرام ټول مسلمانان داهل سنتو او نورو ټولو ډلو په گډون سره دعادل خليفة په تا کلو متفق دي ، تر څو د خلکو تر منځ په حق او عدل سره پریکړه وکړي او دالله جل جلاله حکمونه پلي کړي داسلامي امت گټې په لاس راوړي اودالله جل جلاله په لاره کې جهاد وکړي ، اگر که ددغه وجوبیت په دلیل کې سره اختلاف لري پدې مسأله کې یوازې دخوارجو ډله چې نجدات نومیږي (کوم چې ددین څخه وتلي دي او بل ابوبکر اصم دی چې د شریعت څخه کونکي او مخالف دی .

امام قرطبي رحمت الله علیه دالله جل جلاله ددې قول دتفسیر په هکله چې [وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ²²سورة بقره آیت

۳۰

ژباړه : اویاد کړه کله چې وویل ستارب پرستو ته چې زه جوړوونکی یم په ځمکه کې .

وايي : دغه مبارک آیت د امام او خليفة په تا کلو کې اصل او اساس دی چې خبره یې وارویدل شي او اطاعت یې وشي ترڅو د مسلمانانو وحدت او یو والی پرې راشي اود خليفة احکام پلي شي ددې دوجوب په اړه اسلامي امت اوددیني امامانو ترمنځ کوم اختلاف نشته پرته له هغه چاڅخه کوم چې د شریعت نه کون دی اوهمدارنگه ټول هغه کسان چې دده خبره مني د نظر یې پیروي یې کوي ابو بکر رضی الله عنه وایي : دامام او خليفة ټاکل په دین کې واجب دي بلکې داروا دي .

خو کله چې اسلامي امت حج قایم کړ ، جهاد یې وکړ ، په خپل منځ کې یې انصاف وکړ د خپلو ځانونوڅخه یې دحق په پلي کولو کې هڅه و کړه غنیمتونه او صدقات یې په مستحقینو وویشل په چا چې حد واجب وه پري تطبیق یې کړ ، نو داورته کفایت کوي بیا پر دوی باندي دامام ټاکل ددې کارونو

لپاره واجب ندي مگر زموږ دلیل دادی چې الله جل جلاله فرمایلي : [إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً²³

ژباړه : زه په ځمکه کې دخليفة گرځوونکی یم .

سورت بقره آیت 30. ²²

- سوره بقره آیت 30. ²³

او فرمان د الله جل جلاله دئ چې : [يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ]²⁴

ژباړه : ای داوده ! زه گرځوم تا په ځمکه کې خلیفه .

او همدارنګه الله جل جلاله فرمایلي دي : [وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ]²⁵

ژباړه : وعده کړي الله جل جلاله د هغو کسانو سره چې مومنان دي له تاسې نه اونیک عملونه یې کړي وي چې خامخابه دوی خلیفه ګان ګرځوي په ځمکه کې ، یعنی له دوی څخه کله چې په سقیفه بني ساعده کې دخلیفه په ټاکلو کې دمهاجرینو او انصارو ترمنځ کوم اختلاف منځ ته راغی بیا هم ټولو صحابه کرامو دا بوبکر صدیق رضی الله عنه په ټاکلو اتفاق وکړ ، سره ددې چې اختلاف دې حده رسیدلی وه چې انصارو وویل : یوامیر به زموږ څخه وي اوبل امیر به ستاسې وي مګر ابوبکر صدیق رضی الله عنه اوتولو مهاجرینو ددوی خبره رد کړه اوورته یې ویل عرب پرته ددغه کلي د قریشو څخه بل چا ته غاړه نه ایږدي ، او دوی ته یې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه راغلی حدیث وارندې کړ ، نو پدې سره انصارو دخپل عزم څخه په شا شول او د

قریشو اطاعت یې وکړ ، که چېرې دا مسأله دقریشواو نورو خلکو په هکله کوم فرض او واجب نه وي چې د خلافت مسأله په قریشو او نورو خلکو باندې هم واجب نده نو ستا سو دتنازل او وروسته والي څه لامل دی په داسې کار کې چې واجب هم نه وي دومره جنجال څه ګټه لري . او کله چې ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته مرګ راورسید عمر رضی الله عنه ته یې د امامت وصیت وکړ او هیچاورته ونه ویل چې دا په مور او یا تا واجب دي نودايي په واجب کیدو دلالت کوي او دا ددین د هغو ارکانو څخه یو رکن دی چې دمسلما نا نو جوړښت پرې راځي یوازې هغه الله جل جلاله ته حمد او ثناء ده چې دتول مخلوق پالونکی دی .²⁶

امام ابن حزم رحمت الله علیه ویلي دي : چې ټول اهل سنت ، ټول مرجئه ، ټول شیعیه ګان او ټول خوارج دامامت په مسأله کې په واجبیدو متفق دي اوپه اسلامي امت واجب دي چې دهغه عادل امام (خلیفه) اطاعت وکړي چې الهي احکام په کې پلي کوي اوپه هغه شرعي احکامو سره سم یې رهبري کوي چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته راوړي دي ، مګر یوازې دخوارجو څخه نجدات پدې ورسره مخالف

- سورت ص آیت 26.24

- سورت نور آیت 55.25

- تفسیر قرطبي ج 1 ص 208-282 . چاپ دارالحدیث القا هره .²⁶

دي دوي وايي: په خلكوباندې پخپل منځ کې د حق پيروي لازم ده ، زمورپه فكر سره ددې ډلې څخه دوی هيڅوك هم نشته او ددې ډلې قول له منځه تللی دی ددې د رداو بطلان لپاره پخوانی يادشوي اجماع گاني بس دي ، قران كريم او نبوي احاديثو دامام ټاكل واجب گرځولي دي لدې څخه د الله جل جلاله دا فرمان دی چې: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ] (النساء: ٥٩) ²⁷

ژباړه: ای مؤمنانو د الله جل جلاله اطاعت وكړی دپيغمبر صلی الله عليه وسلم اطاعت وكړی او ستاسو څخه دټا كل شوي امير اطاعت وكړی .

همدا رنگه دپيرصحيح احاديث دامامانو داطاعت او د امامت د واجبيدو په اړه راغلی دی او الله جل جلاله بل ځای کې فرمايي: [لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا..] ²⁸

ژباړه: نه مكلف كوي الله جل جلاله هيڅوك مكر په هغه څه چې توان يي وي.

نودا يقين لازم دی چې الله جل جلاله هيڅوك نه مكلف كوي چې دوی په تو ان کې نه وي . په يقيني ډول موږ دعقل په ضرورت او بدبخت باندې پوه شو و چې دخلكولخوا دهغو احكامومنل چې الله جل جلاله پرې لازم كړي ددوی په مالونو په حقوقو تيری دقتل او ويني توييدو، نكاح ، طلاق ، او نوروتولو احكامو دظالم لاس نيول ، دمظلوم سره انصاف كول او قصاص يي ورته اخستل ددې د سيمو دلري والي او زياتو مصروفيتونو سره سره او ددوی د نظرياتو دا اختلاف سره اوبيا هم پدې ټولو کې پام نه كول نه كيدونكي او نا شوني دي ، ځكه چې كله به يو شخص يا يوه ډله غواړي چې په دې باندې د يو شخص حكمروايي وكړي خويل شخص اوبله ډله بيا نه غواړي چې په دوی ددغه كار وشي اويا دشوی شخص حكمروايي پري وكړي ځكه چې دغه ډله پخپل اجتهاد کې هغه څه سم بولي چې هغه بله ډله به يي ويني او يا به يي هم هغسې كم مخالفت گڼي ، دا كارحتمامنځ ته راتلونکی دی اوداپه ديرو هغو هيوادو نوکې په څرگند ډول ليدل كيږي چې مشر نلري اوهلته نه دحق پريکړه كيږي اونه حد پلي كيږي تردی چې په ديرو داسې هيوادونو کې دين له منځه لاړ . ²⁹

- سورت النساء آيت 59 . 27

- سورت البقرة آيت 286. 28

-الفصل في الملل و الاهواء والنحل ج 4 ص 87. 29

امام ماوردي رحمت الله عليه ويلي دي : هغه چا لپاره چې دامامت تا کلوته متي رانغاړي په اجماع سره پرې واجب ده اګرکه اُصم تري مخالفت کړی دی.³⁰

امام ابويعلي رحمت الله عليه ويلي دي : دامام ټاکل واجب دي ، امام احمد رحمت الله عليه ويلي دي : کله چې امام موجود نه وي ترڅو دخلکو کارونه سمبال کړي نو دا کار پخپله فتنه ده لامل یې دادی چې: کله په سقيفه بني ساعده کې دصحابه کرامو ترمنځ اختلاف راغی انصارو وويل : يو امير د زموږ او بل امير دستا سې وي .

ددوي دا قول ابوبکر او عمر رضی الله عنهما رد کړی او ويلي دي : عرب پرته ددغه کلي دقر يشو څخه بل چاته غاړه نه ايردي پدې کې ډيراثار او احاديث شته نو که چېرې دامامت تعين او ټاکل واجب نه وای پدې اړه به دا دومره جنجال او مناظره روا نه وه چې ترسره شوه نوحتما به يو چا ويلي وای چې دامامت شتون نه په قريشو او نه په نورو خلکو کې واجب او لازم دي.³¹

محمد بن علي القلي ويلي : ټول اسلامي امت پرته له هغه چاڅخه چې مخالفت يې کومه اغيزه نه لري پدې متفق دي چې دامام ټاکل واجب دې اګر که په شرطونو او صفتو نو کې اختلاف لري³² امام ابن خلدن رحمت الله عليه پخپله مقدمه کې ويلي دي: په اسلامي شريعت کې دخليفه ټاکلو وجوب د صحابو کرامو او تابعينود اجماع څخه څرګنده شوې او پيژندل شوي دي ځکه چې صحابه کرامو د هغه صلی الله عليه وسلم دوفات سره سم د ابوبکر رضی الله عنه بيعت ته ورودانګل تر څوپخپلو کارونو کې دهغه رای او نظر ته تسليم شي او پيروي يې وکړي همدا رنگه دده څخه وروسته په هره زمانه او وخت همدا کار تکرار شوی دی او په هيڅ وخت کې يې دا کارنه دی پرېښی چې دهمدې کار په دوام او استقرار سره دامام دټاکل کيدو پر واجبيدلو اجماع ده.³³

مګردامامت او خلافت اهميت اوارزښت لدينه څرګنديږي چې په غياب کې يې محرابونه او منبرونه د کار څخه لويږي او معطل کيږي ، د اسلام احکام او شرايع ټپي کيږي ، احکام وروسته کيږي اوله منځه ځي ، د يتيمانو حقوق ضايع کيږي په بيت الله شريفه حج نه کيږي او دجهاد بيرغ نه پورته کيږي که چېرې پاچا نه وي خلک به په عجيبه کش مکش کې را کيروي ځينو به ځني نور خورلي وای شاعرڅومره ښه ويلي دي :

- الاحکام السلطانية للماوردی ص 5. شرح صحيح امام مسلم رحمت الله عليه ج 7 ص 144 .³⁰

- الاحکام السلطانية لابی يعلى ص 3 ، فتح الباری ج 8 ص 123 .³¹

- تهذيب الرياسة و الترتيب السياسة ص 74 .³²

- مقدمة ابن خلدون ص 171 .³³

دخلکو ژوند پرته د مشر له لر لو څخه نه سمېږي --- او مشرنه میندل کېږي کله چې مشري نا پوهه ته ورسېږي .

په يقيني ډول عثمان رضی الله عنه ویلي دي : کوم خلک چې الله جل جلاله دپاچا په وسیله د گناه او محرماتو څخه منع کوي تر هغو خلکو ډیر دي چې دقرانکریم په وسیله محرمات پریږدي . اوهمدارنگه ویل کېږي چې دین اساس او تهداب دی پاچایي ساتونکی دی کوم شی چې اساس ونلري ښک او خرابېږي او کوم شی چې ساتونکی ونلري هغه ضایع او له منځه ځي .

دامام شروط :

دا چې دخلافت ارزښت په دین کې ډیر لوی دی نواسلامي شریعت دخلیفه یا امام لپاره شروط ټاکلي . نوڅوک چې غواړي دغه دروند او مهم کارته راوړاندې شي لاندې شروط لرل ورته واجب دي . له دې شروطو څخه هغه دي چې علماء کرام پرې متفق او په ځینو کې بیا اختلاف لري دلته مور په لنډ ډول دغه شروط وړاندې کوو ځکه زمور مقصد پدې مسأله باندې تفصیلي بحث نه بلکې یوازې اشاره ورته کول دي اودغه شروط په لنډډول داسې بیانوو :

دقریشي توب د شرط والي حکم :

د نزاع ځای : پدې کې د فقهواؤ ترمنځ هیڅ اختلاف نشته چې په خاص ولایت کې قرشي توب شرط ندی لکه د لما نځه امامت ، پدې کې هم اختلاف نشته چې امام به هاشمي یا علوي وي بلکې اختلاف پدې کې دی چې امام غلام وی آیا امامت یې صحیح دی که نه ؟ .

د اختلاف سبب او لامل :

اصل اختلاف پدې کې دی چې حدیث « الأئمة من قریش » دغه حدیث امام احمد او امام نسائی رحمت الله علیه په سنن کېږي د انس رضی الله عنه څخه روایت کړی دی .

هغه کسانو چې حدیث یې صحیح کړی دی په لاندې ډول دي :

۱-حافظ ابن کثیر رحمت الله علیه ویلي دي : حدیث قوی کیدی شي ، ځکه چې د حدیث دوه جید

سندونه دي .

۲- امام بن الملقن رحمت الله عليه وايي: روات يې صحيح دي ، ابوؤاد باندي امام مسلم احتجاج كړي او په على باندي امام بخاري رحمت الله عليه احتجاج كړي او په نورو رواتو امام بخاري او امام مسلم دواړو احتجاج كړي دي .

۳- امام عراقي رحمت الله عليه وايي: امام نسائي او امام حاكم د انس رضي الله عليه حديث په صحيح سند سره روايت كړي دي .

۴- حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي: ددي حديث طرق (سندونه) چې په يو مستقل كتاب كې د خلوپښتو صحابه و څخه ټول كړي دي چې په «لذة العيش في طرق حديث الأئمة من قريش» نومولې دي .

لاندي امامانو په متواترو احاديثو كې راوړي دي :

۱- امام ابن حزم رحمت الله عليه .

۲- امام ابن تيمية رحمت الله عليه .

۳- امام ابن الجزري رحمت الله عليه .

۴- امام على القاري رحمت الله عليه .

۵- امام السيوطي رحمت الله عليه په: في الأزهار المتناثرة في الاحاديث المتواتره ، كتاب كې ذكر كړي دي .

۶- امام كتاني رحمت الله عليه په: في نظم المتناثر في الحديث المتواتر.

ددي حديث په معنى سره نور احاديث راغلي دي :

چې ټول تقريبا نهه احاديث كيږي ، او وروسته ټول يو په بل پسې ذكر كيږي .

پدې مسأله كې د فقهاء كرامو اقوال :

۱- د جمهورو علماؤ لكه: حنفيه رح ، مالكيه رح ، شافعيه رح ، حنابله رح ، أهل الظاهر رحمهم الله أجمعين ، دوى وايي: امام بايد قرشي وي .

۲- شوافع او نور وايي: كه قرشي نه وي بيا به كنايي امير كيږي كه هغه نه وي ، بيا به د بنو اسماعيل څخه وي ، كه هغه هم نه وي بيا به أعجمي وي ، په يو قول كې جرهمي هم راغلي دي ، كه هغه هم نه وي ، بيا به د اسحاق د او لادي څخه وي .

۳ - امام ابن حزم رحمت الله عليه واي: كه چيرې لفظ « الأئمة من قريش » د امر په صيغې سره وي نو د غير قرشي تاكل حرام دي ، او كه په صيغه خبر سره وي نو بيا كه غير قرشي دعوى د خلافت وكړي نو تاكل ورته نشته (يعني په داوړه حالاتو كې بايد قرشي وي) .³⁴

۴ - شهيد عبد القادر عوده رحمت الله عليه واي: د امامت حق مقيد دى ، د الله جل جلاله تراطاعت پورې ، او دا يواځې په قريشو پورې محصور نده .³⁵

۵ - د/ يحيى اسماعيل واي: قرشى توب د كمال شرط دى د صحت شرط نه دى .³⁶

۶ - د/ قرضاوي رحمت الله عليه واي: د قرشي توب شرط د قريشو د قوت په له منځه تللو د منځه لاړ ، همدغه د امام ابن خلدون رحمت الله عليه نظر هم دى ، ځكه حكم د علت سره په وجود او عدم كې يو ځاى وي .

۷- شيخ عطيه صقر ويلي دي: د قرشي توب د شرط څخه مطلب تبرك ندى بلكې د امت د مصلحت لپاره د سلطان هيبت او د نفوذ وړاندې توب ، قوت طاقت مطلب دى³⁷

۸- شيخ شينقطي رحمت الله عليه ويلي دي: قرشى توب په شرط باندي ډيرو احاديثو دلالت كړى دى او عامو اهل العلم هدا نظر دى مگر د الله جل جلاله د دين د اقامت ، دهغه او د رسول صلى الله عليه وسلم په اطاعت پورې اړه لري خو كه د الله جل جلاله د امر مخالفت يې وكړ نوغير قرشي چې د الله جل جلاله اطاعت كوي او امر يې نافذوي د قرشي څخه غوره دى .³⁸
دغه د دې بحث نچور او خلاصه ده او تفصيل يې په لاندې ډول دى :

۱-: بايد داصلي اوخالصو قريشو څخه وي:

ځكه چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: عن أنس رضى الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : الأئمة من قريش ،¹³⁹

ژباړه : حضرت أنس رضى الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه روايت كړى چې فرمايلى يې دي : بايد امام له قريشو څخه وي : دا حديث پدي لفظ سره امام احمد رحمت الله عليه ، امام نسايي

- المطلب ج 1 ص 57 . شبكة الالوكة مقال د / طالب بن عمر بن حيدر الكثيرى .³⁴

- الاسلام واطاعتنا السياسية ص 125 .³⁵

- منهج السنة فى العلاقة بين الحاكم و المحكوم ص 276 .³⁶

- صقر عطيه فتوى بعنوان حديث : الأئمة من قريش ، (اسلام نيت)³⁷

- اضواء البيان ج 1 ص 24 .³⁸

- صحيح الجامع الصغير په 2758 نمبر روايت كړى او صحيح يې بللى دى ، امام احمد رحمت الله عليه په 12329 نمبر او امام نسايي رحمت الله عليه په سنن كبرى كې په 5942 نمبر په لږ اختلاف سره روايت كړى دى .³⁹

رحمت الله عليه ، امام بيهقي رحمت الله عليه ، امام ابن أبي شيبه رحمت الله عليه ، امام ابويعلى رحمت الله عليه ، امام طبراني رحمت الله عليه په معجم كبير ، امام حاكم رحمت الله عليه ، امام سعيد بن منصور رحمت الله عليه ، امام أبوداود رحمت الله عليه ، امام طيالسي رحمت الله عليه د حضرت علي او حضرت انس (رضى الله عنهما) خخه روايت كړيدى .

عن معاوية رضى الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : إِنَّ هذا الأمر في قريش لا يعاديهم أحدٌ إلاَّ أكبه الله في النَّارِ علي وجهه ما أقاموا الدِّينَ⁴⁰

ژباړه : امام بخارى رحمت الله عليه د حضرت معاويه رضى الله عنه خخه روايت كړى چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : دغه كار دامامت به په قريشو كې وي هيڅوك به ددې كار مخالفت نه كوي مگر الله جل جلاله به يې دجهنم په اور كې پرمخې وغورځوي تر څو چې دوى ستاسو په منځ كې دين قائموي .

عن عبد الله بن عمر رضى الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : لا يزال هذا الأمر في قريش ما بقي منهم إثنان⁴¹

همدارنگه ابن عمر رضى الله عنهما روايت كړى چې فرمايلي يې دي : امامت به په قريشو كې ترهغه پورې وي ترڅو دخلكوڅخه دوه كسان هم پاتې وي .

وبتفصيل اكثر للحاكم في مستدرکه، عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «الأئمة من قريش، أبرارها أمراء أبرارها، وفجارها أمراء فجارها، ولكلِّ حق، فأتوا كلَّ ذي حقِّ حقَّه، وإنَّ أمَّرتُ عليكم عبداً حبشياً مجدعاً، فاسمعوا له وأطيعوا، ...»⁴².

او همدارنگه په زيات تفصيل سره امام حاكم رحمت الله عليه په خپل مستدك كې د علي بن أبي طالب رضى الله عنه هغه درسو ل الله صلى الله عليه وسلم خخه روايت كړى چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : امامان د قريشوڅخه دي نيكان يې دنيكانو اميران دي او بدان يې د بدانو اميران دي كه قريشو پرتاسې يو پرې كړل شوي پوزې والاحبشي غلام هم مقرر كړتاسو يې اطاعت وكړى او خبره يې

- صحيح الامام بخارى رحمت الله عليه ، كتاب الاحكام په 7139 نمبر يې روايت كړى دى .⁴⁰

- صحيح الامام بخارى رحمت الله عليه ، كتاب الاحكام په 7140 نمبر يې روايت كړى دى .⁴¹

⁴² -الحاكم: المستدرك على الصحيحين، كتاب معرفة الصحابة، باب فضائل قريش، 85/4، حديث 6962. ورواه الامام الطبراني رحمت الله عليه

بنفس اللفظ في المعجم الصغير، 260/1، حديث 425 .

واروی ... دا حدیث شریف امام حاکم رحمت الله علیه او امام بیهقی رحمت الله علیه دعلي رضی الله عنه
څخه روایت کړي .

، او امام طبراني رحمت الله علیه په صحیح سند سره د عبدالله بن سائب رضی الله عنه څخه او امام
بزار رحمت الله علیه دعلي رضی الله عنه څخه په مرفوع ډول روایت کړی چې : عن عبد الله بن
السائب رضی الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال : قَدِمُوا قَرِيْشًا وَلَا تَقَدَّمُوا⁴³
د حضرت عبد الله بن سائب رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی
دی : قَرِيْشٌ وَرِانِدِيٌّ يٰۤاِمْرَاؤُا هِغْوٰى يٰۤاِمْرَاؤُا هِغْوٰى يٰۤاِمْرَاؤُا هِغْوٰى يٰۤاِمْرَاؤُا هِغْوٰى يٰۤاِمْرَاؤُا هِغْوٰى
عُتْبَةُ بِنِ عَبْدِ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْخِلَافَةُ فِي قُرَيْشٍ وَالْحُكْمُ فِي الْأَنْصَارِ.....⁴⁴
ژباړه : عتبه بن عبد رضی الله عنه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی دی چې فرمایلی دي :
خلافت به په قريشو کې او مشورت به په انصارو کې وي دا حدیث امام احمد رحمت الله علیه امام
طبراني رحمت الله علیه، امام ابن ابی عاصم رحمت الله علیه ، امام ابن عساکر رحمت الله علیه دعتبه
بن عبد رضی الله عنه څخه په صحیح سند سره روایت کړی دی .

امام احمد رحمت الله علیه او امام ابويعلى رحمت الله علیه په مرفوع حدیث د عبدالله بن مسعود
رضی الله عنه څخه نقل کړی چې فرمایلی یې دي : اي قريشو تاسو ددې کار لپاره اهل او ورياست تر
څو چې لاره مونه وي ورکه کړي . او بدعت مونه وي اختيار کړی ، پدې کار سره صحابه کرام په
سقيفه بني ساعده کې راټول شول کله چې انصارو وويل زمورڅخه دامير وي او ستاسې څخه دهم يو
امير وي نو ابوبکر رضی الله عنه د مخکې حدیث په استناد سره ددوی قول رد کړ ، نو انصار راضي
شول او وپي ويل : تاسو امامان یئ او مور ستاسو وزیران یو .

امام نووي رحمت الله علیه ددې حدیث په اړه ويلي دي : دغه او ددې په څیر نور احادیث پدې څرگند
دلیل دی چې باید امامت یوازې په قريشو کې وي او پرته له دوی څخه هیچا ته دخلافت ورکول
او خليفه ټاکل رواندي ، په همدې خبره د صحابه کرامو په وخت او له هغوی وروسته اجماع شوي ده

- صحیح الجامع په 4382 نمبر سره روایت کړی دی ، او حدیث صحیح دی .⁴³
- مسند امام احمد رحمت الله علیه، مسند الشاميين نمبر د حدیث شریف 17654 :⁴⁴

اوچا چې ددې اجماع څخه وروسته دبدعتيانو او نورو مخالفينو څخه ددې مسألې په اړه څه وړاندي کول هغوی دصحابه کرامو اوبيا د تابعينو په اجماع سره د منلو وړندي⁴⁵

۲- هغه څوک چې د مسلمانانو څخه ديو قاضي په توگه منل کيږي بايد مجتهد وي :

چې په فتوی غوښتنه او د نورو ورځنيو مسایلو په هکله بايد بل چاته اړنه وي پدې شرط سره دپخوا نه اتفاق شوی دی.

مگر خلک داجتهاد په اړه سره مختلف دي : يوه ډله علماء اجتهاد شرط بولي او ويلي يي دي په امام واجب دي چې ددين په اصولو او فروعو کې مجتهد وي تر څو وکولای شي فتوی ورکړي او احکام استنباط کړي دادي : امام ماوردي رحمت الله عليه ، امام ابويعلی رحمت الله عليه او امام جويني رحمت الله عليه ، امام غزالي رحمت الله عليه او امام بيضاوي رحمت الله عليه نظردی امام ابن خلدون رحمت الله عليه پخپله مقدمه کې دا نظر د يوې ډلې څخه ياد کړیدی .

امام شهر ستاني رحمت الله عليه ويلي دي : داهل سنتو څخه يوه ډله داجتهاد د نه شرطوالي خواته اوسني او ميلان يی کړی دی په ځانگړي ډول په وروستنيو وختونوکې تردې چې دايي روا وبلل چې امام د مجتهد نه وي مگر داتکی واجب دی چې بايد له ده سره داسې مجتهدين موجود وي چې دفتوی او احکاموپه اړه ورته مراجعه کوي .⁴⁶

۳- بايد امام دتجربي او ښه نظر خاوند وي :

ترڅو ملت ښې او سمې لارې ته رهبري اودهغوی دنيوي گټوته سم پام وکړي ځکه خليفه چاروکې د مرکزيت حيثيت لري او همدارنگه خليفه بايدپه جگړه او عسکري نظام پوره پوره دسنکرونو پوره ساتنه او اسلامي سيمې دساتنې اوحفاظت اواسلامي امت څخه دکفردتيري دفع کول دظالم څخه انتقام اوغچ اخستل دمظلوم لپاره حق ورکول هم دخليفه گانو دکارونو څخه دي پخوايې ويلي دي لکه لاندې شعر :

ژباړه :

دزوررو دزورورتيا څخه وړاندې بايد ښه پام وشي - ځکه فکر کول لومړی او زورورتيا دوهم ځای لري

39-- شرح امام مسلم رحمت الله عليهج 12 ص 441-442. كتاب الامارة . غياث الامم للجويني ٦٢٢-٦٢٣ ، احكام سلطاني للماوردي فتح الباري

ج١٣ص١١٢-١٢١ مقدمه ابن خلدون ص١٧٣.

- غياث الامم ص 63 ، اصول الدين للبيهادي ص ، احكام سلطاني ماوردي ص 6 ، مقدمه ابن خلدون ص 173

کله چې پام او زوروتيايوه ازاد شخص کې يوځای شي--نودا به اوچت ځای اوجگ مقام ته ورسېږي
کله هم يوځوان پخپلو همزولو باندې وړاندې شي -دا وړاندې والی په ښه فکر نه په کبر اوغرور سره
کيږي.

۴- بايد امام دحدودوپه پلي کيدو :

اودغاړو په وهلو او پوستکو په پرې کولو کې نرموالی او ويره احساس نه کړي ددې دليل دصحا به
کرامو رضی الله عنهم اجماع ده ..

۵:- امام بايد آزادي :

—امام ماوردي رحمت الله عليه ويلي دي: دريم شرط آزادي ده ځکه چې مري پخپل ځان ولايت نلري نو
دا کار ددې کار خنډکيږي چې په بل چا دحاکم وټاکل شي ، ځکه چې دمري گواهي او شهادت نه قبلېږي
نو داغوره ده چې دحکم دپلي کيدو امامت څخه هم منع کړي شي ⁴⁷
نو دامام دآزادی او اسلام په شرط گرځيدوکې څه پتوالی نشته .

۶:- امام بايد مسلمان وي دا شرط دي .

۷:- امام بايد نارينه وي :

ټول اسلامي امت دلوی امامت او دمسلمانانو د اوچت چارو واکې (خلافت) لپاره دنارينتوب په
شرطوالي سره اتفاق کړی دی نو دښځي لپاره دهيواد مشري کول ناروا دي . — عن أبي بكرة نفيع بن
الحارث عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لن يُفْلِحَ قومٌ وَلَوْ أَمَرَهُمْ امْرَأَةٌ⁴⁸
دحضرت أبو بكرة نفيع بن حارث رضی الله عنه څخه روايت دی چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرما
يلي دي : هيڅکله به هغه قوم بريالی نشي چې ښځه يې د چارو واکداره اومشره وي . دا حديث امام
بخاری رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه ، امام ترمذي رحمت الله عليه ، امام نسايي
رحمت الله عليه د حضرت ابوبکره رضی الله عنه څخه روايت کړی دی او بل دا چې ښځه د عقل او
دين له پلوه ناقصه ده . او اسلامي امت پدې اتفاق کړی چې دښځي امامت رواندی

- احکام سلطاني ص 65 . 47

- صحيح الامام بخاری رحمت الله عليه په 4425 نمبر سره يی روايت کړی دی ، صحيح الجامع 5252 نمبر راوړی دی ، حديث شريف صحيح دی . 48

۸:- دامام د بدن اعضاء (غري) بايد سالم او صحيح وي .

۹:- امام بايد بالغ وي:

ځکه چې ماشوم مکلف ندی او د قضا لپاره یې ټاکل هم رواندي ، دخپل ځان اختیار نلري نو څنگه به دبل چا اختیار لرلی شي ، له همدې امله امام بخاری رحمت الله عليه پخپل صحيح کتاب کې په مرفوع سند سره د ابوهريره رضی الله عنه څخه روایت کړی چې : زما دامت هلاکت او تباهي به دقريشو د ماشومانو په لاس کې وي ، دامام ابن ابي شيبه رحمت الله عليه سره په مصنف کې راغلي چې : ابو هريره (رضی الله عنه به په بازار کې روان وه او ويل به يې : (اي الله جل جلاله شپيتو کلونو عمر ته مې مه رسوې او د ماشومانو پاچاهي مه راویني .

۱۰:- امام بايد عاقل وي :

نو دليونې پاچاهي روانده ، امام ماوردي رحمت الله عليه ويلي : عقل دوهم هغه شرط دی چې اتفاق پرې شوی يوازي هغه عقل بسوالی نه کوي چې انسان پرې مکلف گرځي او د ضروري څيزونو علم پرې حاصلېږي تردې چې د صحيح تمیز غوره عقل ، ځيرکوالي ، سهوې او غفلت څخه ليرې والي ښه يې.⁴⁹ په نهم او لسم شرط کې هيڅ اختلاف نشته ..

۱۱:- امام بايد عادل وي:

عدالت دمکلف انسان د حالاتو برابر ښت دی چې هغه کار سترې ونه وهي چې پدې يې څرگندوي او عدالت په تقوی او صلاح کې را ټولېږي ځکه چې پاچاهي او امامت د لویو امانتونو څخه دی او فاسق امین ندی اونه يې روایت قبلېږي . امام ماوردي رحمت الله عليه ويلي : په ټولو امامتونو کې عدالت معتبر او معتمد څيزدی .

عدالت دادی : چې انسان بايد درښتيني لهجې ، امانت ته پوره پام کوونکی ، د ټولو حرامو او ناروا و څخه پاک دگناهو نو څخه ځان ساتونکی دشک او شېبې څخه لري ، د غوصې او رضا په دواړو حالتونو کې مينه ناک . په خپل ديني اودنيوي کار کې د مرمت او ځوانمردی کار وونکی وي⁵⁰ . ځکه چې داسلامي امت په منځ کې پدې هکله هيڅ اختلاف نشته چې د فاسق لپاره دامامت ټاکل او هغه امام گرځول رواندي.⁵¹

- احکام سلطاني ص 65 .⁴⁹

- احکام سلطاني ص 66 .⁵⁰

ځينې علمای کرامو دځينو شرطونوپه اړه لکه :

۱- اجتهاد او دغړوجوروالی مخالفت څرگند کړی .

امام ابن حزم رحمت الله عليه ويلي : دامامت په هغو شرطونو کې بايد کتنه و شي چې امامت پرته دهغو دشتون څخه نه رواکيږي نو دا شرط مو داسې وموند چې : بايد اصلا دقريشو څخه وې ځکه چې پيغمبرصلى الله عليه وسلم خبر ورکړی دی چې امامت په قريشو کې دی .

۲:-امام بايدبالغ وي :

دبنه اوبد ترمنځ توپير وکړي.ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : ددري کسانو څخه قلم پورته دی او بد اعمال يي نه ليکل کيږي : ماشوم ترڅو چې بالغ نه وي او ليونی ترڅو چې روغ نه وي .

۳-امام بايد نارينه وي :

ځکه چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : هغه قوم به بريالی نشي چې خپله مشري يې بنځي ته سپارلې وي .

۴:-امام بايد مسلمان وي :

ځکه چې الله جل جلاله فرمايلي دي : **وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا**)⁵² سوره النساء آيت : ۱۴۱

ژباړه : او هيڅ کله الله جل جلاله د کافرانو لپاره په مؤمنانو باندې کومه لاره نده گرځولې (څه حکم او امر د کفارو په مومنانو نشته) .

ژباړه :- خلافت ډيره لويه لار ده ، او الله جل جلاله پدې سره امرکړی چې اهل کتاب دجزيو اخستلو په وخت کې دليل کړي ، او هغه کفار چې داهل کتابوڅخه نه وي ، وي وژنی تردې چې مسلمانان شي .

- تفسير قرطبي ج 12 ص 285-286. تفسير ابن كثير ج 1 ص 110، احكام سلطانی ماوردی ص 6، غياث الامم ص 76، حاشية ابن عابدين ج 1 ص 548 .⁵¹
- سورت النساء آيت 141.⁵²

۵:- امام باید یوداسی عالم وړاندې کړي :

چې ددین په هغه ضروریاتو او فرایضو پوه وي، دالله جل جلاله څخه ویریدونکی اوپه ټولنیزډول په ځمکه کې دفساد ښکاره کوونکی نه وي ، ځکه چې الله جل جلاله فرمایلي دي : **وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ**.⁵³

ژباړه :- ځکه چې دهغه چا وړاندې کیدل چې دالله جل جلاله څخه په هیڅ شي کې نه ویریري او په ځمکه کې فساد او منکرات ښکاره کوي هغه د ډاډ وړندي او یا هغه څوک چې دخپل دین څخه معلومات نلري، نو یقینا یې په گناه او تیري کې مرسته ورسره وکړه دنیکی او تقوی مرسته یې ونکړه ، بیشکه چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :- **عن عائشة رضی الله عنها عن النبی صلی الله علیه وسلم قال : مَنْ أَحَدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ ، فَهُوَ رَدٌّ**.⁵⁴ متفق علیه .

ژباړه : چا چې داسې یو کار وکړ چې زموږ دلاړې مخالف وه هغه کار یې رداو نامنلی شویدی . دغه حدیث امام بخاری رحمت الله ، امام احمد رحمت الله علیه ، امام أبوداود رحمت الله علیه ، امام ابن ماجه رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، امام أبوعوانه رحمت الله علیه او امام ابن ابی شیبه رحمت الله علیه روایت کړي دی .

عن أبي ذر الغفاری عن النبی صلی الله علیه وسلم فقال : **يا أبا ذرٍّ، إني أراك ضعیفًا، وإني أحبُّ لك ما أحبُّ لنفسي، لا تأمرنَّ علی اثنین، ولا تولین مال یتیم**.⁵⁵

د حضرت ابوذر غفاری رضی الله عنه څخه روایت دی چې حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم ماته وفرمایل :- ای ابوذره ! ته کمزوری یی ، ددوه کسانو مشري مه کوه، او هیڅکله د یتیم د مال سرپرستي مه کوه .

او الله جل جلاله فرمایلي دي: **فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيمًا أَوْ ضَعِيفًا**.⁵⁶ ژباړه :- .نو هغه څوک چې حق یې پرذمه وي کم عقل یا ناتوان وي .

نو داصحیح اوسمه خبره ده چې که عقل یې کمزوری وي او هغه څوک چې خپل کار نشي کولی باید ولي او سرپرست ونه نیول شي او هغه څوک چې حتما باید ولي او سرپرست ولري نو ده ته ندي روا چې د مسلمانانو سرپرست او مشرشي او دا صحیح خبرده چې په چاکې چې دغه اته شرطونه پوره نشي

- سورت مائده آیت 2.⁵³

- صحیح الامام بخاری رحمت الله علیه نمبر حدیث 2697 ، صحیح امام مسلم رحمت الله علیه 1718 . والحديث صحيح .⁵⁴

- صحیح امام مسلم رحمت الله علیه 1826 . والحديث صحيح .⁵⁵

- سورت بقره آیت 282 .⁵⁶

سرپرستي يي باطله او ناروا ده او هيڅکله يي سرپرستي او امامت منځه ته نه راځي بيا دا کار مستحب دی چې ددیني وړو وړو مسألو له عباداتو، سیاست او احکامو څخه خبر وي فرايض په پوره ډول سره سرته ورسوي او هيڅ کمبود په کې رانښي ټولې لويې گناوي که پټې وي يانېکاره او همدارنگه له ورې گناه هم ځان ترې وژغوري نو دغه څلور واړه صفات دي چې انسان يي بد گڼي او غواړي دمسلمانانو خليفه بايد ځان ترې وساتي که يي بيا هم مشري واخسته نو خلافت يي صحيح دی او دغه صفات يي بدبولو او په هغه کې چې دالله جل جلاله پيروي کوي اطاعت يي واجب دی او په هغه څه چې دالله جل جلاله پيروي نه کوي بيا هم دفاع کول ترې واجب دي پدې کې اصلي هدف او موخه داده چې :- په خلکو او رعيت باندې پرته له ضعف او کمزورتيا څخه نرمي کوونکي وي ، دمنکر په له منځه وړلوکې دشدت څخه پرته او دواجبو نه دتيري کولو پرته کلک وي ، وینې او بيدار به وي دلاوراوغیرتي نفس لرونکی دخپل ځان لپاره به دحق مال منع کوونکی نه وي . اوهمدارنگه به د هغه مال په اړه چې حق يي نه وي ، زيات مصرف کوونکی (اسراف کوونکی) نه وي .

دغه ټول پدې کي راټولېږي چې :-امام بايد دقران کریم په احکامو او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په سنتو برابر وي ددغه کار ټول بڼه والی اوغوره والی راټولوي . او دغه کار امام ته زیان نه رسوي چې په جوړښت او خلقت کې يي څه عیب او کمبودي وي . لکه : روندوالی اوگونگوالی، پوزه يي پرې وي غور يي پرې وي يا هغه چې دواړه لاسونه او دواړه پښې يي نه وي يا زور وي مگر پوهیږي اکر که سل کلن هم وي اوڅوک چې بي هوشه کیږي او بيا بیرته رابیدایږي ، او څوک چې دمجرد بلوغ ته رسیدوسره سم بیعت ورسره کیږي او دامامت شروط په کې وي نو ددغه ټولو یادشووکسانو امامت صحیح او سم دی ځکه چې نه دقران کریم نص ، او نه د پيغمبر صلی الله عليه وسلم سنت ، نه اجماع ، نه رای (نظر) او نه هم دلیل ددې څخه ممانعت کړی دی . بلکه الله جل جلاله فرمایلي دي: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ . 57 النساء اية 8**

ژباړه :- ای مومنانو په عدالت سره عمل وکړی ، چا چې عدل وکړ بیشکه دالله جل جلاله امر يي پرځای کړ ، دټولو مسلمانانو ترمنځ پدې کې هيڅ اختلاف نشته چې خلافت په میراث نه ورکول کیږي او نه دپلار په ځای زوی اونه څوک دچا څخه وروسته په موروثي ډول خليفه ټاکل کیږي او همدارنگه د ماشوم لپاره خلافت روا ندی خو يو اخي روافض دي چې دا دواړه کارونه يي روا بللي دي او بل دا چې

- سورت النساء آیت 135 . 57

دهیچا ترمخ پدی کي اختلاف نشته چي دنهچي لپاره خلافت رواندی ، دالله جل جلاله خخه مرسته غوارو .⁵⁸

پاچایان په خو ډوله دي خيبي بي عادل مسلمان ، خيبي بي : فاسق ظالم او تيرئ کونکي اوخيبي بيا کافر اوددين خخه وتلي ، دلته يوازي اول قسم ذکر کوو چي خه مسوليتونه لري او په امت بي خه حقوق دي دالله جل جلاله خخه پدي اړه لارښوونې او مرستي غوښتنه کوو امير بايد مسلمان او عادل وي :

بيشکه سپيڅلي شريعت بيان کړي چي : مسلمان عادل امير دالله جل جلاله په وړاندي تر نورو خلکو ډيره اوچته مرتبه لري اوده ته دالله جل جلاله په نزد لوی فضيلت او ډير ثواب دی چي يوازي الله جل جلاله پرې پوهيږي لدې خخه :

۱ :- هغه عادل امام چي دخلکو په منخ کي په حقه فيصله کوي او عدل قايموي :

هغه به دقيامت په ورخ دالله جل جلاله دعرش تر سيوري لاندې وي په کوم وخت کي به چي پر ته د الله جل جلاله دسيوري خخه بل سيوري نه وي .

وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: سَبَعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: إِمَامٌ عَادِلٌ، وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللهِ تَعَالَى، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللهِ: اجْتَمَعَا عَلَيْهِ، وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ، وَجَمَالَ فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ اللهُ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا، حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهُ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ متفقٌ عَلَيْهِ⁵⁹.

ژباړه : د حضرت أبوهريرة رضي الله عنه خخه روايت دی چي پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایي : اووه کسان به دالله جل جلاله دسيوري لاندې وي په هغه ورخ چي دالله جل جلاله دسيوري پرته به بل سيوري نه وي ، له دوی خخه بي يو عادل امير ياد کړی دی دا حديث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه امام احمد رحمت الله علیه ، امام نسایي رحمت الله علیه ، امام ترمذي رحمت الله علیه ، دأبوهريرة او أبو سعيد خدری رضي الله عنهما خخه روايت کړی دی

- الفصل في الملال و النحل ج 4 ص 129 .⁵⁸

- صحيح الامام بخاری رحمت الله عليه نمبر 6806، او صحيح امام مسلم رحمت الله عليه نمبر 1031 . روايت کړی دی .⁵⁹

۲: - عادل امام به دقيامت په ورځ دنور او رڼا په منبر باندي :

دالله جل جلاله نبي اړخ ته ناست وي او دالله جل جلاله دواړه بلاكيف لاسونه يمين دي ،
 إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللَّهِ عَلَىٰ مَنَابِرٍ مِّنْ نُورٍ، عَنْ يَمِينِ الرَّحْمَنِ عَزَّوَجَلَّ - وَكَلَّمْنَا يَدَيْهِ يَمِينًا - الَّذِينَ يَغْدُلُونَ
 فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا ؤَلُوا. رواه امام مسلم رحمه الله وهو من أفراد امام مسلم رحمه الله على الامام
 بخارى رحمه الله .⁶⁰

ژباړه : دحضرت عبدالله بن عمرو رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم
 فرمایلي :- هغه کسان چې عدل کوي دالله جل جلاله سره به درنا په منبرونو ، نبي اړخ ته به ناست وي
 او دواړه بلا كيف لاسونه يي يمین دي دا هغه کسان دي چې پخپلو فیصلو خپلوکورونو او تر خپل لاس
 لاندې خلکو کې عدل کوي ، دا حدیث امام مسلم رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه ، او امام
 نسای رحمت الله علیه ، د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه څخه روایت کړیدی .
 عن أبي سعيد قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إن أحب الناس إلى الله يوم القيامة وأدناهم
 منه مجلسا إمام عادل، وأبغض الناس إلى الله وأبعدهم منه مجلسا إمام جائر»⁶¹

ژباړه : دابو سعيد خدری رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي
 :- بیشکه چې الله جل جلاله ته دقيامت په ورځ دیرگران اونیردې دخلکو څخه هغه ته . الله جل جلاله
 ته دناسټې او مجلس له پلوه عادل امام دی . او همدارنگه دیر بد دخلکو څخه الله جل جلاله ته د
 قیامت په ورځ او دیر سخت عذاب والا ظالم امیر یا امام دی . دا حدیث امام احمد رحمت الله
 علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، په سننواو شعب الايمان کي او امام ترمذي رحمت الله علیه روایت
 کړیدی او ویلي يي دي دغه حدیث حسن او غریب دی (بلکې حدیث ضعیف دی) خو حدیث د تحسین
 احتمال لري ځکه چې په څو سندو نو سره راغلی او فضیل بن مرزوق وقاصي په کې دی ، امام ذهبي
 رحمت الله علیه په ضعیف کې ذکر کړی او ویلي يي دي : دغه حدیث امام ابن معین رحمت الله علیه او
 نورو امامانو ضعیف بللی دی . او همدارنگه دغه حدیث دعطیه العوفی په سند سره هم راغلی ، امام
 ابن قطان ویلي دي : ضعیف کړی شوی دی ، امام ذهبي رحمت الله علیه ویلي : ضعیف يي بللی ، ابن
 قطان ویلي : حدیث حسن دی او صحیح ندی .

- صحیح امام مسلم رحمت الله علیه 1827 ، والحديث صحيح .⁶⁰
 - سنن الامام ترمذی رحمت الله علیه ، أبواب الاحکام فی الامام العادل حدیث نمبر 1329 .⁶¹

عن عمر بن الخطاب عن النبي صلى الله عليه وسلم قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :
أفضل الناس عند الله منزلة يوم القيامة إمامٌ عدلٌ رفيقٌ، وشَرُّ عبادِ الله منزلةً يومَ القيامةِ إمامٌ
جائرٌ خرقٌ⁶²

امام طبراني رحمت الله عليه دعمر رضی الله عنه خُخه مرفوعا پدې لفظ سره روایت کړي چې الله
جل جلاله دغوره بندگانو خُخه دقیامت په ورځ دمرتبې او منزلت له پلوه عادل او نرمي کوونکی امام
(پاچا) دی او دالله جل جلاله دبدترینو بندگانو خُخه دقیامت په ورځ ظالم او سختي کوونکی امیر
یعني پاچا دی .

دغه سند ابن لهیعه په یوازیتوب سره روایت کړی او دحدیث لپاره بل سند دامام ابو یعلی رحمت الله
عليه او امام طبراني رحمت الله عليه سره دابو سعید خدری رضی الله عنه نه په مرفوع ډول پدې
لفظ سره روایت شوی چې :عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه
وسلم : أشدُّ النَّاسِ عذابًا يومَ القيامةِ إمامٌ جائرٌ⁶³

ژباړه : سخت ترین عذاب به دقیامت په ورځ دظالم پاچاوي .

۳:- دامام لپاره به ډیر لوی اجر وي :

که چیرې دالله جل جلاله خُخه دویرې اوتقوی په خاطر باندي امر وکړي او دالله جل جلاله په حکم کې
عدل او انصاف وکړي .

عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال :وَأَمَّا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتِلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ ،
فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَعَدَلَ ، فَإِنَّ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرًا وَإِنْ قَالَ بَعْضَهُ فَإِنَّ عَلَيْهِ مِنْهُ⁶⁴ . متفق عليه .

ژباړه : حضرت أبو هريرة رضی الله عنه ویلی دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دي : امام
ډال او سپر دی چې ترشاه به یې جگړه کيږي او په همدې سره د ځان ساتنه کيږي که چیرې په تقوی

- السلسلة لضعيفة نمبر 1157 ، شيخ الباني وايبى : حديث ضعيف دى .⁶²

- ضعيف الترغيب نمبر حديث 1319 .⁶³

- اخرجه الامام بخارى رحمت الله عليه برقم : 2957 ، و امام مسلم رحمت الله عليه برقم : 1835⁶⁴

سره امر وکړي او په پریکړه کې عدل او انصاف وکړي پدې سره ده ته اجر ورکول کېږي ، او که په بل څه سره امر وکړي نو دئ گناهکار دی . دا حدیث شریف امام بخاری رحمت الله علیه، امام مسلم رحمت الله علیه، امام أبوداود رحمت الله علیه، او امام نسائی رحمت الله علیه روایت کړی دی .

۴- د عادل امام دعاء نه رډیږي:

دا د الله جل جلاله په وړاندې د ده د کرامت او منزلت له وجهی څخه .
عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال قال الرسول صلى الله عليه وسلم : ثلاثة لا تُردُّ دعوتهم : الصَّائِمُ حَتَّى يُفْطِرَ ، وَالْإِمَامُ الْعَادِلُ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ ، يَرْفَعُهَا اللَّهُ فَوْقَ الْغَمَامِ ، وَتُفْتَحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَيَقُولُ الرَّبُّ : وَ عِزِّي وَجَلَالِي لِأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ⁶⁵

دحضرت ابوهريرة رضی الله عنه څخه روایت دي چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : دري کسان دي چې ددوي دعوت او غوښتنه نه رډیږي عادل امیر ، روژه دار ترڅو یې روژه ماته کړي نه وي ، دمظلوم دعوت او غوښتنه ، الله جل جلاله یې د قیامت په ورځ د وریځو څخه اوچته پورته کوي او داسمان دروازي ورته خلاصیږي او الله جل جلاله فرمایي :- زما دپخپل عزت سوگند وي چې حتما به ستا مرسته کوم اکر که لږ وروسته هم وي بیشکه پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : امام ډال او سپر دی چې ترشا به یې جگړه کېږي او په همدې سره دځان ساتنه کېږي که چیرې په تقوی سره امر وکړي او په پریکړو کې عدل او انصاف وکړي پدې ورته اجر ورکول کېږي اوکه په بل څه سره امر وکړي نو دی گناهکار دی . دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه، امام أبوداود رحمت الله علیه او امام نسایي رحمت الله علیه روایت کړیدی.

ددې حدیث شریف څخه لاندې احکام لاسته راځي :

۱- په حدیث شریف کې د امیرانو اطاعت او دهغوی د نافرمانی څخه ډډه کول .

- ضعيف الترغيب برقم 583 . شيخ البانى وايبى : حديث ضعيف دى .⁶⁵

۲- پدې کې داميرانو په ظلم باندې صبر کول .

۳- بايد د امير او خليفه تر شا په جگړه کې برخه واخستل شي .

په بل حديث شريف کې راغلي دي :

فرواه الامام طبراني رحمت الله عليه في الدعاء والبيهقي في الشعب من حديث أبي هريرة . رضي الله عنه . ولفظه: ثَلَاثَةٌ لَا يَرُدُّ اللَّهُ دُعَاءَهُمْ: الدَّاكِرُ اللَّهُ كَثِيرًا، وَالْمَظْلُومُ، وَالْإِمَامُ الْمُقْسِطُ .

وحسنه الألباني في صحيح الجامع⁶⁶

ژباړه : د حضرت أبوهريرة رضي الله عنه خخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلى دي : درى کسان دي چې الله جل جلاله يې دعا قبلوى او نه يې ردوي ، يو هغه شخص چې د الله جل جلاله ډير ذکر کوي ، بل مظلوم او دريم عادل امام ، دغه حديث امام طبراني رحمت الله عليه امام بهيقي رحمت الله عليه په شعب الايمان کې روايت کړى دى ، او شيخ الباني رحمت الله عليه په صحيح الجامع کې حسن بللى دى.

د مسلمان امام وظيف (دندي):

مسلمان امام دندې لري چې بايد ترسره يې کړي او ده لره حقوق او امتيازات دي چې بايد ورکړل شي هغه دندې په قراني آياتونو او نبوي احاديثو کې ذکر شوي چې په لنډ ډول يې وړاندې کوو

لومړي دنده :-

د عدل او حق قايمول دخلکو تر منځ دشخړو ختمول د الله جل جلاله د سپيڅلي شريعت سره سم حکم کول ، د حدود و قايمول ، د شرعي احکامو سره سم د حدودو پلي کول : الله جل جلاله فرمايلى :-

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ⁶⁷

- صحيح الجامع 1211 . 66

- سورت النساء آيت 58 . 67

ژباړه :- داد الله جل جلاله له پلوه پاچايانو ته امر دی چې د خلکو په منځ کې په عدل او انصاف سره پریکړه وکړي کوم چې الله جل جلاله د اووه اسمانونو د پاسه رالیږي دی.

په حدیث شریف کې راغلي دي :-یقیناً الله جل جلاله تر هغه وخته دپاچايانو قاضي ملکري وي چې ظلم یې نه وي کړی خو کله چې ظلم وکړي بیا یې الله جل جلاله دهغه خپل ځان ته وسپاري . دا حدیث امام ترمذي رحمت الله عليه او امام حاکم رحمت الله عليه روایت کړی او دواړو حسن بللی دی ، او امام ابن ماجه رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه او امام بیهقي رحمت الله عليه دعبداالله بن أبي أوفی رضی الله عنه څخه پدې لفظ روایت کړی چې :-

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله مع الحاكم مالم يجز فإذا جار وكل على نفسه
ژباړه : رسو الله صلى الله عليه وسلم فر مايلي دي : بیشکه الله جل جلاله دقاضي سره تر هغه ملکري وي چې ظلم یې نه وي کړي .

عن عبد الله بن أبي أوفی قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إن الله مع القاضي ما لم يجز،
فإذا جار تخلى عنه ولزمه الشيطان»: هذا حديث غريب لا نعرفه إلا من حديث عمران القطان⁶⁸

امام بیهقي رحمت الله عليه زیاته کړي چې : دحضرت عبد الله بن أبي أوفی رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی : الله جل جلاله د قاضي ملکري او حامی تر هغه وخته وي ترڅو چې ظلم و نه کړي کله چې ظلم وکړي الله جل جلاله یې پرېږدي او شیطان ورسره ملکري شي.

امام ابن ماجه رحمت الله عليه زیاته کړي : کله چې ظلم وکړي الله جل جلاله تري بیزاره شي)، امام ترمذي رحمت الله عليه ویلي : دغه حدیث حسن او غریب دي مور یې د عمران القطان د حدیث څخه پرته دبل چا له لوري نه پیژنو . امام ابن حجر رحمت الله عليه ویلي : پدې کې څه خبره شته مگرمتروک ندي او امام بخاری رحمت الله عليه استشهداپري کړي .همدرانگه امام ابن حبان رحمت الله عليه او امام حاکم رحمت الله عليه یې احادیث ذکر کړي⁶⁹.

په یو اثر کې راغلي :- دیوي ورځي عدالت دڅلویشتو کالو عبادت څخه غوره دي⁷⁰

- سنن الامام ترمذي رحمت الله عليه 1330، أبواب الاحكام باب ماجاء فی الامام العادل . 68.

- تلخیص الحبير ج 4 ص 181 . 69

- ابن کثیر تفسیر ج 1 ص 782 . 70

الله جل جلاله فرما يلى يې دى : (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ)⁷¹

ژباړه:- او راولپرو مورثاته اى محمد صلى الله عليه وسلم كتاب د حق سره چې تصديق كوونكى دى د هغه څه چې موجود دى په وړاندې دده د كتاب نه او محافظ دى په هغه كتاب نو فيصلې كوه په منځ ددوى كې مطابق دهغه قانون چې نازل كړى دى الله او مه كوه پيروي د خواهشاتو ددوى .

عن أبي هريرة وزيد بن خالد الجهني رضى الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : - إِنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَعْرَابِ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنْشُدَكَ اللَّهَ إِلَّا قَضَيْتَ لِي بِكِتَابِ اللَّهِ، فَقَالَ الْخَصْمُ الْآخَرُ: وَهُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ نَعَمْ، فَاقْضِ بَيْنَنَا بِكِتَابِ اللَّهِ وَأَذْنِ لِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قُلْ، قَالَ: إِنَّ ابْنِي كَانَ عَسِيْقًا عَلَى هَذَا، فَزَنَى بِامْرَأَتِهِ، وَإِنِّي أُخْبِرْتُ أَنَّ عَلَى ابْنِي الرَّجْمَ، فَأَفْتَدَيْتُ مِنْهُ بِمِئَةِ شَاةٍ وَوَلِيدَةٍ، فَسَأَلْتُ أَهْلَ الْعِلْمِ، فَأَخْبَرُونِي أَنَّ عَلَى ابْنِي جَلْدُ مِئَةٍ، وَتَغْرِيْبُ عَامٍ، وَأَنَّ عَلَى امْرَأَةِ هَذَا الرَّجْمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللَّهِ، الْوَلِيدَةَ وَالْغَنَمَ رَدًّا، وَعَلَى ابْنِكَ جَلْدُ مِئَةٍ، وَتَغْرِيْبُ عَامٍ، وَاعْدُ يَا أُنَيْسُ إِلَى امْرَأَةِ هَذَا، فَإِنْ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمِهَا. قَالَ: فَعَدَا عَلَيْهَا، فَاعْتَرَفَتْ، فَأَمَرَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُجِمَتْ⁷².

ژباړه : حضرت ابوهريرة رضى الله عنه او زيدبن خالد الجهني رضى الله عنه ويلي چې : يو بانډه چې وويل : اى د الله رسوله زموږ ترمنځ دالله جل جلاله په كتاب پريکړه وکړه دباندې چې دښمن پا خيډه اووي ويل : رښتيا يې وويل زموږ تر منځ دالله جل جلاله په كتاب فيصله وکړه . نواعرابي وويل : - زما ځوى دده سره مزدور وه دده د ښځې سره يې زنا وکړه ، نوماته يې وويل : ځوى درجم (سنگ سار) کيږي نو دځوى يې دفديي په مقابل کې چې سل پسونه او يوه نجلى ده ورکړه بيامې دعلماوو څخه

- سورت المائدة آيت 48 . 71

- صحيح امام مسلم رحمت الله عليه رقم 1367 . والحديث صحيح . 72

پوښتنه وکړه هغوی وویل : په ځوی دسل ذري او یو کال دوطن څخه شړل دي نو پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : - ستاسو ترمنځ به حتما دالله جل جلاله په کتاب سره فیصله کوم ، پسونه او نجلی بیرته تاته درکول کیري او په ځوی دسل دري او دیو کال تبعید دی اوته ای انیس : هغه سړي ته یی وویل : ددغه سړي بنځي ته سبا ورشه که یی اقرار وکړ نو په تیرویی مړه کړه سبا هغی بنځي ته ورغی هغی په خپل جرم اقرار وکړو او سنگساره یی کړه دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه او امام مسلم رحمت الله علیه یو بل ته په نږدې الفاظو روایت کړی دی او دغه لفظ د امام مسلم رحمت الله علیه دی .

وعن أبي ذر رضي الله عنه أنه قال للنبي صلى الله عليه وسلم ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا تَسْتَعْمِلُنِي؟ قَالَ: فَضْرَبَ بِيَدِهِ عَلَى مَنْكِبِي، ثُمَّ قَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ، إِنَّكَ ضَعِيفٌ، وَإِنَّهَا أَمَانَةٌ، وَإِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْيٌ وَنَدَامَةٌ، إِلَّا مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا، وَأَدَّى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا⁷³.

ژباړه : دحضرت أبوذر غفاري رضي الله عنه څخه روایت دی چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : ایامانه مقرروي ؟ یعنی ماته وظیفه نه راکوي ؟ نو پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : - ای أبوذره ته کمزوری یی او وظیفه امانت دی اودا دقیامت په ورځ افسوس او پښیمانتیا ده . مگر هغه څوک چې په حق سره یی واخلي او هغه څه ادا کړي چې ورسپارل شوي ده دا حدیث امام مسلم رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، او امام منذري رحمت الله علیه په ترغیب اوترهیب کي روایت کړی او په عام ډول ندی راغلی بلکې دهغه چاله اړوند چې عدل نه کوي په خپل امارت کې دالله جل جلاله حق نه پلی کوي او له همدې امله امام نووي رحمت الله علیه ددې په شرحه کې ویلي دي :- دوظیفې اخستلو څخه دځان ژغورنې په هکله دا

- صحیح امام مسلم رحمت الله علیه رقم الحدیث : 18.25، والحدیث صحیح .⁷³

حديث شريف يو لوى اصل دى په ځانگړي ډول دهغه چاپه باره كې چې كمزورى وي او دخپلې وظيفې حق نه شي ادا كولى مكرذلت او پښيماننڼيا دهغه چاپه باره كې ده چې دوظيفې سرته رسولو توان اوورتيا نلري يا دوظيفې وړوي خو په هغوى كې عدل نكوي مگر هغه څوك چې دامارت او مشرى وړ وي اوبيا په هغې عدل هم وكړي نوده لره ډير زيات اجراو ثواب دى پدې هكله ډير زيات احاديث او دلايل شته مگر ددندې په ورننوته كې هم لوى خطرشته له همدې سببه لويو امامانو او محدثينوترې ممانعت كړى دى امام شافعي رحمت الله عليه دامون غوښتنه ونه منله كله يي چې دشرق او غرب دقضاء لپاره وغوښت او همدارنگه امام ابو حنيفه رحمت الله عليه هم دخليفه منصور غوښتنه ردكړه كله يي چې دقضا منلو ته وغوښت بيابې بندي كړ او په بنديخانه كې يي ډير وكړاوه اوويي واهه، او هغه لوى امامان چې دوظيفې اخستلو څخه يي انكار كړى ډيرزيات دي ⁷⁴

-أُخْرِجَ الْأَمَامَ طَبْرَانِي رَحِمَتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ الْبَزَارَ بِسُنْدِ صَحِيحٍ عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكِ الْأَشْجَعِيِّ مَرْفُوعًا:
 قَالَ: أَوْلَاهَا مَلَامَةٌ، وَثَانِيهَا نَدَامَةٌ، وَثَالِثُهَا عَذَابٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، إِلَّا مَنْ عَدَلَ. ⁷⁵

دعوف بن مالك رضی الله عنه څخه په مرفوع حدیث کې راغلي :- دامارت او مشرى لومړى ملامتيا ، دوهم پښيما نتيا او دريم دقيامت په ورځ عذاب دى مگر هغه څوك چې پدې كې عدل او انصاف وكړي مستثنى دي . دا حدیث امام طبراني رحمت الله عليه او امام بزار رحمت الله عليه په صحیح سند سره روایت كړي .

وَأَخْرَجَ الطَّبْرَانِيُّ مِنْ حَدِيثِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ يَرْفَعُهُ)) : نَعَمَ الشَّيْءُ الْإِمَارَةُ لِمَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا وَجَلَّهَا، وَبِئْسَ الشَّيْءُ الْإِمَارَةُ لِمَنْ أَخَذَهَا بِغَيْرِ حَقِّهَا، تَكُونُ عَلَيْهِ حَسْرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ. ⁷⁶

- شرح صحيح امام مسلم رحمت الله عليه ج 12 ص 211. ⁷⁴

- كشف اللثام ج 6 ص 346. ⁷⁵

- فتح الباري ج 13 ص 125. ⁷⁶

امام طبراني رحمت الله عليه دزید بن ثابت رضی الله عنه له اړخه مرفوع حدیث روایت کړی چې:-
بهترین او غوره څیز امارت او مشري هغه چا لره ده چې حق یې ادا کړي او بدترین شی هم امارت او
مشري هغه چا لره ده چې په نا حقه سره یې لاس ته راوړی وي په دغه شخص به دقیامت په ورځ
افسوس او حسرت وي.

وعن ابن عمر رضی الله عنهما أن النبی صلی الله علیه وسلم قال : لا یستری الله تبارک و تعالی
عبد رعیة قلت أو کثرت الا سألہ الله تبارک و تعالی عنها یوم القیامة أقام فہم أمر الله تبارک و تعالی أم
أضاعه ، حتی یسألہ عن أهل بیته خاصته .⁷⁷

دعبدالله بن عمر (رضی الله عنهما) څخه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :-
الله جل جلاله چې کوم بنده ته مشري ورکړي که هغه دلبر شي وي یاد ډیر شي مگر الله جل جلاله به
دقیامت په ورځ ترې پوښتنه کوي چې دالله جل جلاله امر یې په دوی باندې پلي کړی دی ، او که یې
ضایع کړیدئ ، تردې چې دخپلې کورنۍ په اړه به هم ترې په ځانگړي ډول پوښتنه کېږي . دا حدیث
امام احمد رحمت الله علیه رحمت الله علیه روایت کړی دی .

دانس رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :- لسو کسانو
مشر به هم دقیامت په ورځ ځنځیر او زولني راوستل شي تردې چې عدل او انصاف یې وژغوري او یا
ظلم یې هلاک کړي.

عن أنس رضی الله عنه قال قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " إِنَّ اللَّهَ سَائِلٌ كُلَّ رَاعٍ عَمَّا اسْتَزَعَاهُ
، حَفِظَ ذَلِكَ أَمْ ضَيَّعَ ، حَتَّى يَسْأَلَ الرَّجُلَ عَنْ أَهْلِ بَيْتِهِ .⁷⁸

- مسند امام احمد رحمت الله عليه ج 2 ص 15 .⁷⁷
- صحيح الجامع نمبر 1774 .⁷⁸

دحضرت أنس رضی اللہ عنہ خخه روایت دی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم روایت کری دی چې :
اللہ جل جلاله دهر مشرڅخه دهغه درعیت په هکله پوښتو نکئ دی آیا دا رعیت یی ساتلی یا یی ضایع
کړی تردې چې اللہ جل جلاله سړی دخپل کور (کهول) په اړه وپوښتي . دا حدیث امام نسای رحمت
اللہ علیہ او امام ابن حبان رحمت اللہ علیہ په حسن سند سره روایت کړی دی .

عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : ما من أمير عشرة ، إلا وهو يُؤْتَى به يومَ القيامةِ
مغلولًا ، حتى يُفكَّهُ العدلُ ، أو يوبقَهُ الجورُ⁷⁹

دأبوهريرة رضی اللہ عنہ خخه روایت دی چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلي دي :- نه به وي
دلسو کسانو مشر مگر دقيامت په ورح به په ځنځيرونواو زولنو راوستلي شي تردې چې عدل
اوانصاف یی خلاص کړي، اویا یی ظلم هلاک کړي .

عن أبي أمامة، عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: " ما من رجل يلي أمر عشرة فما فوق ذلك إلا
أتى الله مغلولًا، يوم القيامة يده إلى عنقه فكه بره أو أوبقه إثمه أولها ملامة، وأوسطها ندامة وآخرها
خزي يوم القيامة"⁸⁰

او همدرانگه د أبو امامة رضی اللہ عنہ خخه مرفوع حدیث راغلی چې :- داسي سړی به نه وي چې
دلسو کسانو مشري یی اخستې وي مگر اللہ جل جلاله به یی دقيامت په ورځ راوړي لاس به یی له
ستوني سره تړل شوی وي مگرنيکي به یی خلاصوي اویا گناه به یی کلکوي .

داحدیث په مختلفوالفاظو سره امام احمد رحمت اللہ علیہ او امام بیهقي رحمت اللہ، امام
أبويعلي رحمت اللہ علیہ او امام طبراني رحمت اللہ علیہ په صحیح سند سره روایت کړي دي .

- الجامع الصغير للسيوطي رحمه الله نمبر حدیث 7987 ، والحديث حسن .⁷⁹

- مسند امام احمد رحمت الله عليهممبر 22300 . تنمة مسند الانصار ، حدیث أبي امامة الباهلي الصدري .⁸⁰

. عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : أشدُّ النَّاسِ عذابًا

يومَ القيامةِ إمامٌ جائرٌ⁸¹

دأبوسعيد خدري رضي الله عنه خخه روايت دی چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :-
دقیامت په ورځ به سخت ترین عذاب دظالم پاچا وي . امام طبراني رحمت الله علیه په معجم اوسط
امام ابو نعیم رحمت الله علیه په حلیة الاولیاء او امام أبو یعلی رحمت الله علیه پخپل مسند کي
دأبوسعيد خدري رضي الله عنه خخه روايت کړی دی .

امام ماوردي رحمت الله علیه دمسلمان امير د مسولیتو نواو دننو په اړه ویلي دي :-دثابتو اصولو
سره سم او سلفوصالحو دائمه ؤو په همغږی سره سم ددين ساتنه کوي ، خوکه چیرې کوم مبتدع
بنکاره شو او یا هم کوم شک کوونکی ترې کورشو نو ده ته ددلیل څرگند کړي او په صحیح ډول د
ورته بیان کړي او په هغه څه دورسره حساب وکړي چې حقوق او حدود پرې لازمي تر څو دين
وساتلی شي او اسلامي امت د بنویدو خخه وژغورل شي او دجگره مارو تر منځ (شرعي) احکام پلي او
دعوي دار و تر منځ دښمني ختمه کړي شي ترڅو عدل او انصاف عام شي ظالم تیری ونکړي او
مظلوم کمزوری ونه گنل شي او حدود پلي کړي ترڅو دالله جل جلاله حرام کړل شوي څیزونه دلاس
وهني خخه وساتي او بندگانو حقوق دپامال کیدو خخه وژغوري .⁸²

الله جل جلاله د په عبدالله بن المبارک رحمت الله علیه رحم وکړي چې ویلي یي دي :-

الله جل جلاله دامیر په وسیله څو مظلومیتونه اوچتوي

زموږ په دین او دنیا کې له دې اړخه رحمت دی

که چیرې خلافت نه وای نو زموږ لاري به په امـــــــن نه وي

- ضعيف الترغيب للالباني نمبر 1319 ، والحديث كما قال الشيخ الالباني : ضعيف .⁸¹
- احکام سلطاني ص 15- 16 .⁸²

نو کمزورو به مود زوره ورو لخوا څخه ښکار شوی وو او تښتول شوي به وه

د امام دوهمه دنده :-

درعیت څخه ځان نه پټول او حاجتمندو لپاره خپله دروازه پرانستل درعیت دکارو نو مراعات کول او دهغوي دحالت پوښتل .

عن عمرو بن مرة الجهني رضي الله عنه أنه قال لمعاوية رضي الله عنه اني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : ما من إمامٍ يُغْلِقُ بابَه دونَ ذوي الحاجةِ والخَلَّةِ والمسكَنَةِ ؛ إِلَّا أغلَقَ اللهُ أبوابَ السَّماءِ دونَ خَلَّتِه وحاجتِه ومَسكَنَتِه⁸³

حضرت عمرو بن مرة الجهني رضي الله عنه روایت کوي چې ده حضرت معاويه رضي الله عنه ته وويل چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوریدلي دي چې فرمايل يي :- داسي امام او امير به نه وي چې خپله دروازه يي د ضرورتونو (حاجتمنو) او غربت والا په وړاندې بنده کړي مگر الله جل جلاله به دا سمان دروازې دده د ضرورت ، حاجت او غربت په مخ وتړي نو معاويه رضي الله عنه دخلکو د حاجتونو دپوره کولو لپاره يو کس وټاکه ، دا حديث امام احمد رحمت الله عليه ، امام ترمذي رحمت الله عليه ، امام أبوداد رحمت الله عليه ، امام أبو يعلي رحمت الله عليه او امام حاکم رحمت الله عليه روایت کړيدی .

وعن أبي مريم الأزدي - رضي الله عنه - أنه قال لمعاوية رضي الله عنه: سمعت رسول الله ﷺ يقول " : من ولاه الله شيئاً من أمور المسلمين، فاحتجب دون حاجتهم وختلتهم وفقرهم؛ احتجب الله دون حاجته وختلته وفقره يوم القيامة " فجعل معاوية رجلاً على حوائج الناس. رواه أبو داود والترمذي⁸⁴.

دأبو مريم ازدي رضي الله عنه څخه روایت دی چې ويل يي ما دپیغمبر صلى الله عليه وسلم څخه اوریدلي دي چې فرمايل يي :- چا ته چې الله جل جلاله کوم شی دمسلما نانو دکارونو څخه وسپاره نو دهغوي دضرورت ، یوازیتوب او بیچارګي څخه ځان پټ کړو نوالله جل جلاله به ددغه حاکم دحاجت ضرورت اوفقر درفع کولو څخه ځان پټ کړي ،

- صحيح الترغيب نمبر حديث 2208 ، شيخ البانى وایى : حديث صحيح لغيره دى . 83
- رياض الصالحين حديث نمبر 663 . 84

وفي رواية أخرى عن أبي مريم الأزدي أنه قال قال الرسول صلى الله عليه وسلم: مَنْ وَلِيَ أَمْرًا مِنْ أَمْرِ النَّاسِ ، ثُمَّ أَغْلَقَ بَابَهُ دُونَ الْمَسْكِينِ وَالْمَظْلُومِ أَوْ ذِي الْحَاجَةِ ، أَغْلَقَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى دُونَهُ أَبْوَابَ رَحْمَتِهِ عِنْدَ حَاجَتِهِ وَفَقَرَهُ أَفْقَرَ مَا يَكُونُ إِلَيْهَا ⁸⁵ .

په بل روایت کي راغلي دي :- چاچي دخلکو دکاروو څخه یو کار په غاړه واخست او مشر یي شو بیا یي دمسکین ، مظلوم او حاجت من په وړاندي خپله دروازه وتړله نو الله جل جلاله به دده په وارنډې دخپل رحمت دروازه دده د حاجت او ډیر زیات فقر او ناتوانی په وړاندي چي ډیر ورته اړ وي وتړي . دا حدیث امام أبوداود رحمت الله، امام حاکم رحمت الله علیه، امام بیهقي رحمت الله علیه ټولو په صحیح سند سره دابو مريم ازدي رضی الله عنه څخه روایت کړیدی . له همدې امله د پیغمبر صلی الله علیه وسلم دروازه وان او ملازم نه وه چې خلک له ورتلو څخه ترې منع کړي لکه څنګه چي دا کار نن ورځ پاچایان او مشران کوي .

-عن أنسٍ قال: أتى نبيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ على امرأةٍ تبكي على صبيِّ لها فقال لها: اتقي اللهَ واصبري فقالت: وما تُبالي أنت بمصيبي، فقيل لها: هذا النبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فأتته، فلم تجدْ على بابِهِ بوابينَ فقالت: يا رسولَ الله، لم أعرفك ، فقال: إنما الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى أو: عِنْدَ أَوَّلِ صَدْمَةٍ ⁸⁶

دانس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی چي ویل یي :- پیغمبر صلی الله علیه وسلم د یوې ښځې ترڅنګ تیر شو چي دیوه قبرسره ناسته وه او ژړل یي نو پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته وویل :- دالله جل جلاله څخه وویرېږه او صبر وکړه ، هغې ښځې ورنه وویل زما څخه لري شه ځکه تا ته هغه مصیبت او غم ندی رسیدلی چي کوم ماته رسیدلی دی، حال دا چې هغې نه پېژانده . هغې ښځې ته وویل شو هغه پیغمبر صلی الله علیه وسلم دی نو هغه ښځه دپیغمبر صلی الله علیه وسلم دروازې ته راغله او هیڅ دروازوان یي هلته پیدانکړووي ویل : ما ته ونه پېژنډې ، پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : په یقیني ډول صبر دلومړي ټکان سره وي . دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه، امام مسلم رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه، امام ترمذی رحمت الله علیه ، امام أبوداود رحمت الله

مسند ابن حنبل : ج ۵ ص ۳۱۵ ح ۱۵۶۵۱ ، مسند أبي يعلى : ج ۶ ص ۴۴۱ ح ۷۳۴۰ نحوه ، مشكاة المصابيح : ج ۲ - ۲ .
⁸⁵ ص ۳۳۱ ح ۳۷۳۹ ، أسد الغابة : ج ۶ ص ۲۶۱ الرقم ۶۴۶۳ ، كنز العمال : ج ۶ ص ۳۸ ح ۱۴۷۵۱
 - صحیح سنن أبي داود نمبر 3124 ، شيخ ألبانی وایی : حدیث صحیح .⁸⁶

عليه، امام نسائي رحمت الله عليه، امام ابن ماجه رحمت الله عليه ، امام ابو يعلى رحمت الله عليه او امام بهقي رحمت الله عليه روايت كړيدى . بيشكه پيغمبر صلى الله عليه وسلم پدې حيثيت چې دمسلمانانو امام وه دخپل رعيت احوال به يي اخسته .

دحضرت انس رضی الله عنه څخه روايت دى چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم به مريض پوښته كوله ، په جنازه پسې تللواو دغلام بلنه به يي منله نو دهغه غوښتنې ته به يي مثبت ځواب وركاوه . دا حديث امام ابن ماجه رحمت الله عليه، امام حاكم رحمت الله عليه ، امام ابو يعلى رحمت الله عليه، امام ابن ابى شيبه رحمت الله عليه او امام طبراني رحمت الله عليه روايت كړى دى اسناد يي حسن دى .

دانس (رضى الله عنه) څخه روايت دي چې ويلي يي دي : پيغمبر صلى الله عليه وسلم په لاره كې دځينو صحابه كرامو سره وه چې يوه ښځه ورسره مخامخ شوه او وي ويل : اي دالله جل جلاله رسوله :- په يقيني ډول مي تاته ضرورت دى ، پيغمبر صلى الله عليه وسلم وفرمايل :- اي د فلاني مورې دلارې په هر كونج كې چې كښيني كښينه زه هم تا سره كښينم ، ښځه كيناسته او پيغمبر صلى الله عليه وسلم ورسره كينا ست تردې چې خپل ضرورت يي رفع كړ. دا حديث امام احمد رحمت الله ، او امام ابوداود رحمت الله عليه روايت كړيدى .

دانس رضی الله عنه څخه روايت دى چې ويلي يي دي لمونځ به دريده او پيغمبر صلى الله عليه وسلم به ديوسري سره دهغه دحاجت په اړه خبري كولې او دا سړى به د پيغمبر صلى الله عليه وسلم او دقبلي تر منځ دريده ترهغه به ولاړوه او دسړي سره به يي خبري كولي تردې چې كله كله به په ځينو خلكو باندې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم دډير دريدو له امله خوب راغى دا حديث امام بخارى رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، او امام عبدالرزاق رحمت الله عليه په مصنف كې روايت كړيدى ..

دامام دريم مسوليت دنده :-

درعيت اصلاح كول او له دوي سره نرمي كول او دهغه چا څخه چې خطاسر ووهي بيرته يي سمې لاري ته گرځول او چې څوك دحقي لاري څخه كارې شي بيرته يي سيده كول اوله هغوي سره په عدل او انصاف عمل كول .

الله جل جلاله دني سليمان عليه السلام په هكله فرمايي چي :- (وَتَقَفَّذَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى
الْهُدُودَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ) ⁸⁷

ژباړه: لټونه يې وکړه (سليمان عليه السلام) د مرغانو او هد هد، نو ويې ويل څه دي مالره چې نه وينم (زه) هد هد بلکې هدهد له غائب شوو څخه دي، (آباددغو الوتونکو لښکرو په منځ کې پټ دی او زه يې نه وينم).

پدي مبارک آيت کي راغلي چي دمسلمانانو په امير باندي لازم دي چي دخپل رعيت پوښتنه وکړي او دا يوڅرکند دليل او حجت دي ، کله چي دسليمان عليه السلام څخه ددهد مرغه حالت ورک شو ، نو څنگه به د لويو اميرانو او پاچايانو څخه دخپل رعيت پوښتني کولو تقاضا روا نه وي الله جل جلاله د په امير المومنين عمر بن خطاب رضی الله عنه رحم وکړي چي وييلي يي دي :- که دفرات د سيند په غاړه يو نوي پيدا شوي وړئ . (د کډ بچئ) ليوه وخوري نوخامخا به دهغه په هکله دعمر رضی الله عنه څخه پوښتنه کيږي ، نو ستا به څه گومان دهغه والي او امير په برخه کي وي چي په لاسونو يي هيوادونه يو په بل پسي درومي ملتونه يي هلاک کيږي خو داسي څوک نه مومي چي پوښتنه تري وکړي او حالت يي پوښتي (فانا لله وانا ليه راجعون) ⁸⁸.

يادشوي معنی کومه چي وارندي تيره شوه دعبدالله بن عمر رضی الله عنهما په روايت کي راغلي چي وايي ما د پيغمبر صلی الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي چي فرمايلي يي :- ټول ستاسو څخه پالونکي دي اوتول ستاسو څخه دخپل رعيت په اړه مسوليت او دنده لري امام او اميرپالونکی او مسؤول دخپل رعيت دی ، نارينه دخپل کور پالونکی دی او هغه دخپل رعيت مسؤول دی او ښځه دخپل خاوند په کور کې پالونکې ده او دخپل رعيت په وړاندي مسؤوله ده او مريي دخپل بادار مال کې پالونکې دئ او دخپل رعيت په اړه مسؤول دي، بيبي وويل : زه گومان کوم چي پيغمبر صلی الله عليه وسلم وفرمايل : سړي دخپل پلار دمال پالونکي دئ او دخپل رعيت مسوليت لري او هريو له ستا سو څخه پالونکي دئ او دخپل رعيت مسوليت لري دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام أبوداد رحمت الله عليه امام ترمذي رحمت الله عليه دعبدالله رضی الله عنه څخه روايت کړيدي.

- سورت النمل آيت 20 . ⁸⁷
- تفسير قرطبي ج 13 ص 188 . ⁸⁸

حدثنا سياربن سلامة أبوالمهال قال: دخلت مع أبي على أبي برزة، وإن في أذني يومئذ لقرطين، وإن غلام، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " الأُمراء من قريش ثلاثا ما فعلوا ثلاثا: ما حكموا فعدلوا، واسترحموا فرحموا، وعاهدوا فوفوا، فمن لم يفعل ذلك منهم فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين"⁸⁹

دابوالمهال سياربن سلامة خخه روايت دي ويلى بي دي جي دپلار سره مي أبوبرزة رضى الله عنه ته ورغلم پدي وخت كي مي په غورونو كي دوه غوروائى وي او زه ما شوم وم وايي جي پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل : اميران به دقريشو خخه وي دري خلي بي ويول،خوترخو بي جي دري كارونه كول جي دحكم او امارت په وخت بي عدل كاوه، او جي چادترحم غوبستنه تري كوله رحم بي پري كاوه او پخپله وعده بي وفاكوله چا جي بيا دا كار نه كا وه نو په هغه دالله جل جلاله ملا يكو او ټولو خلكو لعنت وي . دا حديث امام احمد رحمت الله عليه ، امام ابويعلى رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه په معجم اوسط او امام بزار رحمت الله عليه كړي مگرامام بزار رحمت الله عليه ويلى دي :- . پاچاهي به دقريشو وي ، دامام احمد رحمت الله عليه راويان ثقه دي . دابوهريره رضى الله عنه خخه روايت دي جي ويلى بي دي : پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي :- زما په قريشو حق دى او د قريشو په تاسي حق دى هغوى جي حكم او امارت كوي عدل كوي او جي امانت ورته كيښودل شي اداء كوي بي ، او جي درحم غوبستنه ترې وشي په هغوي رحم او شفقت كوي دا حديث امام احمد رحمت الله عليه او امام طبراني رحمت الله عليه په معجم اوسط كي روايت كړى او دامام احمد رحمت الله عليه راويان دصحيح كتاب راويان دي .

عن أبي هريرة رضى الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَمْرِيحَطَبٍ، فَيُحَطَّبُ، ثُمَّ أَمْرٌ بِالصَّلَاةِ، فَيُؤَدَّنُ لَهَا، ثُمَّ أَمْرٌ رَجُلًا فَيُؤَمُّ النَّاسَ، ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رَجَالٍ، فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ، أَنَّهُ يَجِدُ عَرْقًا سَمِينًا، أَوْ مِرْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ، لَشَهِدَ الْعِشَاءَ⁹⁰

دابوهريره رضى الله عنه خخه روايت دي جي پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي :- زما دپه هغه ذات سوگندوي چې زما نفس بي په لاس كي دئ جي ماكلک قصد وکړچي دلرکيو په را غونډولو امر وکړم

- مسند امام احمد رحمت الله عليه حديث نمبر 13782 ، او حديث صحيح لغيره دى . حديث الامراء من قريش ثلاثا ما فعلوا ثلاثا .⁸⁹
- صحيح الامام بخارى رحمت الله عليه نمبر د حديث 644 ، حديث صحيح دى.⁹⁰

تر څو راتول کړل شي بيا به په لمانځه امر وکړم او آذان به ورته وکړی شي بيا يو کس ته امر وکړم چې خلکوته لمونځ ورکړي بيا هغوخلکو ته ورشم چې له لمانځه څخه پاتې شوي او کورونه يې پرې وسيځم زما دپه هغه ذات سوکند وي چې نفس مې د هغه په لاس کې دی که له دوی څخه يو هم پدې وپوهيږي چې هلته غوښتن هډوکي يادوه ښايسته نيزې دښکار لپاره ورته حاصلپري نو خامخابه د ماخوستن لمانځه ته راغلي وي ، دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه، امام مالک رحمت الله عليه، امام نسايي رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، ام طبراني رحمت الله عليه ، امام بيهقي رحمت الله عليه ، امام أبوعوانه رحمت الله عليه ، دابوهريره رضی الله عنه څخه روايت کړيدي .

دحضرت عائشي رضی الله عنها څخه روايت دی چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي :- اي الله چا چې زما دامت څخه دکوم کار مشري ترلاسه کړه او پدوي يې سختي راوسته په ده هم سختي راولي اوچاچي زما دامت څخه دکوم کار مشري وکړه او بيا يې په هغوي آساني وکړه په هغوی هم آساني وکړی. دا حديث امام مسلم رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه، امام ابن حبان رحمت الله عليه اوامام أبوعوانه رحمت الله عليه او امام بيهقي رحمت الله عليه روايت کړيدي .

دعائذ بن عمرو رضی الله عنه څخه روايت دی ده ويلي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي :- بدترین دمشرانوڅخه سخت ترین په معامله کي دخپل ولس سره دي : دا حديث امام مسلم رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام طبراني رحمت الله عليه ، امام بيهقي رحمت الله عليه اوامام ابو عوانه رحمت الله عليه روايت کړيدي .

حطمة : هغه سختي کوونکي ته وايي چې خپل ولس او تر لاس لاندې خلک دهلاکت اوتباهی سره مخامخ کوي او سختي پري کوي او هيڅ آساني او سهولت نه ورسره کوي ..

زيد بن اسلم دخپل پلار څخه روايت کړي چې عمر بن خطاب رضی الله عنه خپل مريي هني نومی يې په خپل (څړځاي) وټاکه اوورته ويي ويل : اي هتي دخلکوڅخه دلاس اوچت کړه اودمظلوم دښيرا څخه ځان وساته ځکه چې دمظلوم ښيرا دالله جل جلاله په وړاندې منل کيږي دلبر واو ښانواو لبر و پسونو خاوندان څړځاي ته پريږده دابن عفان او ابن عوف رمي حتما پريږده ځکه چې که ددوي رمي تبا کړي نو دوي مديني منوري ته راستنيري کرهني او دخرما وو پالني ته مخه کوي او دلبر شمير او ښانواو پسونو خاوندانو مالونه که تبا کړي بيا خپل ماشومان راولي اووايي چيغې وهي .

اي اميرالمومنينه، اي اميرالمؤمنينه :-آيا دوى همداسي پريږدم ځكه چي اوبه او وابنه ماته دسرورزو اوسپينو زرو څخه گران دي زما دپه الله جل جلاله سوگندوي چي دا دوى پخپلو ځانونو ظلم گني په يقيني ډول دادوى هيواد دى او داوي اوبه دي په جاهليت كې يې جگړي پري كړي او په اسلام كي يې سوله پري كړي ده زما دپه هغه ذات سوگند وي چي زما روح يې په بيلاكيف لاس كې ده كه چيري دغه مال چي زه يې دالله جل جلاله په لاره كي مصرفوم نو مابه ددوي دسيبي څخه يوه لوښت هم څرخاي نه وايي گرځولاي . دا حديث امام بخارى رحمت الله عليه ، امام مالك رحمت الله عليه په موطا كي، امام شافعي رحمت الله عليه په خپل مسند او امام بهقي رحمت الله عليه په سننو كي او امام ابن ابي شيبه رحمت الله عليه په مسند كي روايت كړيدى .

دامام څلورمه دنده او مسوليت :-

-دمسلمانانو لپاره نصيحت هغوي ته دخيرلاري ښوول او دشر څخه يې ويروول او دهغوي چل اوفريب پريښوول :

دحسن رحمت الله عليه څخه روايت دى چي عبيدالله بن زيادمعقل بن يساررضى الله عنه ته ورغى او هغه په سخت دردكي وه پوښتنه يې تري وكړه او ورته يې وويل : زه تا ته د نبي كريم صلى الله عليه وسلم يوحديث وايم اكر چي ما نه غوښتل تا ته يې ووايم، په يقيني ډول پيغمبر صلى الله عليه وسلم وفرمايل :- الله جل جلاله يو بنده پالونكى او مشر يوه ولس ته نه ټاكي مكركله چي هغه مركپري په وخت دمرگ كې دى خپلوخلكوسره دوكه بازافريب كوونكى وي مگرالله جل جلاله به په ده جنت حرام وگرځوي . داحديث امام بخارى رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام ابوعوانه رحمت الله عليه ، او امام بهقي رحمت الله عليه روايت كړيدى ..

په بل روايت كې دحسن رحمت الله عليه څخه راغلي دي چي :- معقل رضى الله عنه مريض شو او مريض يې سخته شوه او ابن زياد يې پو ښتني ته راغي، معقل بن يسار رضى الله عنه وويل زه تا ته داسي حديث وايم چي نبي كريم صلى الله عليه وسلم څخه مې اوريدلي دي چي فرمايل يې :- څوك چي ديوولس مشر وټاكل شو او هغوئ ته يې نصيحت ونه كړودا شخص به دجنت بوئ حس نه كړي او دجنت بوئ به د سلو كالو په فاصله باندي لري موندل كيږي داحديث امام احمد رحمت الله عليه،

امام طبراني رحمت الله عليه، امام ابن ابي شيبه رحمت الله عليه، امام ابن عبدالبر رحمت الله عليه په تمهيد او امام ابو نعيم رحمت الله عليه په حلية الأولياء کې روايت كړيدى .

په بل روايت کې راغلي چې فرمايلي يې دي :- ما دپيغمبر صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل چې فرمايل يې :- داسې امير به نه وي چې دمسلمانانو مشري كوي بيا ددوى په نصيحت کې خوارى او زيار ونه باسي او نيكي ته يې نه را بولي مگر له دوى سره به جنت ته داخل نه شي . دا حديث امام مسلم رحمت الله عليه، امام أبوعوانه رحمت الله عليه ، او امام بهقي رحمت الله عليه د معقل بن يسار رضى الله عنه څخه روايت كړيدى .

او همدارنگه دمعقل رضى الله عنه روايت دى چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي :- هر يو مشر چې دخپل ولس سره فريب او دوکه وکړه هغه به دجهنم اورته ننوزي . دا حديث امام طبراني رحمت الله عليه ، امام أبوعوانه رحمت الله عليه ، امام ابن عساكر رحمت الله عليه دمعقل بن يسار رضى الله عنه څخه په صحيح سند سره روايت كړيدى .

عبدالله بن عمر رضى الله عنهما د نبي كريم صلى الله عليه وسلم څخه روايت كړيدى چې فرمايي :- او ددجال يادونه يې كړې چې :- زه خامخا تاسو له دجال څخه ويره وم او داسې پيغمبر نشته چې خپل قوم يې ددجال څخه نه وي وپروولى بلكې وپروولې يې دي مگر زه تاسو ته داسې خبردركوم چې هيڅ نبي به خپل قوم ته نه وي كړى : دجال په يوه سترگه روند دى او ستاسو رب داسي ندى (په يو سترگه روند ندى) . دا حديث امام بخارى رحمت الله عليه په خپل صحيح کې، كتاب الفتن باب ذكر الدجال کې روايت كړى او امام مسلم رحمت الله عليه ابن حبان رحمت الله عليه ، امام أبوداود رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه، امام ابن ماجه رحمت الله عليه ، امام حاكم رحمت الله عليه ، امام طبراني رحمت الله عليه ، امام ابن ابي شيبه او امام ابو يعلى رحمت الله عليه دانس رضى الله عنه، ابن عمر رضى الله عنهما، ابن عباس رضى الله عنهما، جابر بن عبدالله رضى الله عنه او ابو امامة الباهلي رضى الله عنه څخه روايت كړيدى .

او امام ترمذي رحمت الله عليه دعبدالله بن عمر رضى الله عنهما څخه روايت كړى اوويلي يې دي پدي باب کې د سعد رضى الله عنه ، حذيفه رضى الله عنه، أبوهريه رضى الله عنه، أسماء رضى الله عنها، جابر بن عبد الله رضى الله عنه وأبي بكره رضى الله عنه، عايشي رضى الله عنها، انس رضى الله عنه، ابن عباس رضى الله عنهما او فلتان بن عاصم رضى الله عنه روايت كړى دى .

دامام پنځمه دنده او مسؤوليت :-

د خلکو په حقوقو کې عدل کول په ځانگړي ډول د یتیمانو، کونډو، مسکینانو، فقیرانو سره او ددوی د حالاتو لحاظ ساتل او پام ورته کول دي .

دأبوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم به داسې مړي ته راتله چې په هغه به پوروه نو پوښتنه به یې کوله آیا د پور لپاره یې څه اضافه شی پریښي دي ، نو که ورته وبه ویل شول چې دپور خلاصولو لپاره یې څه پریښي دي دجنایزې لمونځ به یې پرې کاوه او کنه بیایي مسلمانانو ته فرمایل :- پخپل ملگري مو لمونځ وکړئ خو کله چې الله جل جلاله په غزاگانو کې بریالیتوبونه وروښل وي فرمایل : زه دمسلمانانودخپلو ځانو څخه ورته غوره یم نو کوم مومن چې به وفات شي او په هغه پوروي په مایې خلاصول دي او چا چې مال پریښود هغه یې د ورثه وولپاره دی. دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه، امام أبوداود رحمت الله علیه، امام نسای رحمت الله علیه ، امام ابن حبان رحمت الله علیه، امام بیهقي رحمت الله علیه او امام طبراني رحمت الله علیه د جابر رضی الله عنه څخه روایت کړی دی .

أبوهریره رضی الله عنه دنبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی چې فرمایلي یې دي :- دکوم مړي څخه چې مال پاتې شي هغه یې دمیراث خوارو دی او چا چې عیال پریښود دهغو پالنه او ساتنه زمور پرغاړه ده . دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه، امام أبوداود رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه، امام ابن ماجه رحمت الله علیه ، امام ابن حبان رحمت الله علیه ، امام أبوعوانه رحمت الله علیه ، او امام بیهقي رحمت الله علیه روایت کړیدی.

د علي رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم ده او خپلې لور فاطمې رضی الله عنہاته وفرمایل :- تا سو ته څه نه درکوم پداسې حال کې چې اهل صُفِه دلوړو خیتو له امله اوړي را اوړي . یوځای یې وویل :- کله چې فاطمې رضی الله عنها دغلامانو څخه دیو غلام غوښتنه ترې وکړه چې خدمت یې وکړي : زه ستاسو خدمت نکوم چې اهل صُفِه پریږدم چې دلورې څخه یې کولې او کیدې شي او خالي دي . دا حدیث امام احمد رحمت الله علیه، امام بیهقي رحمت الله علیه او امام أبونعیم رحمت الله علیه په حسن سند سره روایت کړیدی.

دجبیر بن مطعم رضی الله عنه څخه روایت دی چې همدئ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم سره روان وه اودده سره داسې خلک وه چې د حنین غزا څخه راگرځیدلي وه خلک ورپورې ونښتل او پوښتنې یې ترې

کولې تردې چې اغزي لرونکې ونې ته يې ورتيل وهلو ته اړکړ ځادر يې وتښتاوه نو پيغمبر صلی الله عليه وسلم ودریداو وپي ويل : زما ځادر راکړئ که ددغه اغزي لرونکې ونې د شمير په اندازه زما سره پسونه وی نو خامخا به مې پرتاسو ويشلي وای . بيا به ما بخيل ، دروغژن او بې زړه ونه مومئ . دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه، امام نساي رحمت الله عليه، امام ابن حبان رحمت الله عليه، امام بهقي رحمت الله عليه ، امام مالک رحمت الله عليه، امام ابو يعلى رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه او امام بزار رحمت الله عليه روايت کړيدی .

امام احمد رحمت الله عليه دموسی بن طلحه څخه روايت کړی چې ما د عثمان بن عفان رضی الله عنه څخه اوريدلي دي چې په منبر ناست وه ، او موذن دلمانځه اقامت وايه اوډه دخلکو څخه دهغوی خبر اخسته پوښتنه يې ترې کوله دهغوی دحالاتو او نرخونو معلومات يې تري کاوه .

دامام شپږمه دنده او مسوليت :-

دمسلمانانو دمالونو او دهغوی دگټو ساتل د حکومتی مامورينو او واليانو سره په حق او رښتيا حساب کول .

دابو حميد ساعدي رضی الله عنه څخه يې روايت کړيدی چې : پيغمبر صلی الله عليه وسلم د ازد قبيلې څخه يو کس چې ابن تبية يا ابن لتبية نومیده په زکات راتولولو وگوماره خو کله چې راغې وپي ويل : دغه مال ستاسې دی او دغه مال ما ته تحفه راکړل شوی دی . پيغمبر صلی الله عليه وسلم وفرما يل :- ايا دخپل پلار يا خپلې مور په کور کې ناست وې چې ليدل شوې وای ايا ده ته څوک تحفه ورکوي اوکنه ؟ زما د په هغه ذات سوگند وي چې زما نفس دهغه په لاس کې دی هيڅوک ددغه مال څخه کوم شی نه اخلي مگر اخستل شوی څيز به دقيامت په ورځ دهغه په غاړه بار وي که يې اوبن اخستی وي هغه به بربري او که يې غويي اخستی وي هغه به لمبارې وهي او که يې پسه اخستی وي هغه به بغيري بيا پيغمبر صلی الله عليه وسلم خپل لاسونه پورته کړل تردې چې مور يې دتخرگونو سپين والی وليد او وي فرمايل :-اي الله جل جلاله ما ستا پيغام ورساوه .. ما ستا پيغام ورساوه دا خبر يې درې ځلې تکرار کړ ..

دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام بهقي رحمت الله عليه ، امام أبوعوانه رحمت الله عليه او امام دارمي رحمت الله عليه روايت کړيدی . او دعبد الله بن عمر رضی الله عنهما څخه روايت دی ده ويلې چې ما د پيغمبر صلی الله عليه

وسلم څخه اوریدلې دي چې فرمایلي یې دي: --هريو ستاسې څخه پالونکي دي او هريو ستاسي څخه دخپل رعیت په وړاندې مسوول او مکلف دی و ښځه دخپل خاوند په کور کې پالونکې ده او دخپل لاس لاندې خلکوپه وړاندې مسوولیت لري او خادم دخپل بادار دمال په هکله پالونکی او مسوول دی هر یو ستاسي څخه پالونکی او خپل لاس لاندې خلکو دامورو څخه مسوولیت لري . دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه، امام أبوداود رحمت الله علیه ، امام ترمذی رحمت الله علیه ، د ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت کړیدی.

دامام اوومه دنده او مسوولیت :-

د اسلامي خلافت څخه دفاع او دهغه ساتنه د مسلمانانو د مالونو او ناموسونو حفاظت او داسلامي امت پرمختګ او هغه خنډونه دمخې لرې کول چې ورسره مخامخ دي : الله جل جلاله فرمایلي دي :-

وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً⁹¹

ژباړه : اوجنگیږئ له مشرکانو سره ټول له ځنګه چې هغوی جنګیږي ستاسو سره ټول .

او همدارنګه الله جل جلاله فرمایلي دي ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً))⁹²

ژباړه : ای هغه کسانو چې ایمان مو راوړی دی ، جنګ کوی له هغو کسانو سره چې نږدې دي تاسوته د کافرانو نه او په کاردی چې بیا مومي هغوی په تاسو کې سختي .

الله جل جلاله پخپل کتاب قران کریم کې په ډیر و آیاتونو کې د کفا روپه مقابل کې په جهاد کولو امرکړی دی دغه واجب تر امام پورې اړه لري ځکه چې همدا خلیفه لښکرې برابرې دجهادي او نظامي کړبونولیرل ، دغنیمتونو او دهغه ویشل دقرار دادونو ترل دخلیفه او مسلمان امیر له دندو څخه دي . له همدې امله علمای کرامو ویلي دي : دجهاد امر تر امیر او خلیفه پورې اړه لري مګر کله چې امیر موجود نه وي نو جهاد نه ورسته کيږي ځکه چې دجهاد ګټه او مصلحت دهغه په وروسته والي باندې له منځه ځي ، او خلک به دخپل منځ څخه هغه غوره او ښه کسان ټاکي تر څو خپل کارونو پر مخ بوځي⁹³

- سورت توبه آیت 36 .⁹¹

- سورت توبه آیت 123 .⁹²

- مغني ج 8 ص 352--353.⁹³

د انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې هغه ویلي دي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم دتولو خلکوڅخه ښکلی، او دتولوخلکو څخه زور او دتولو خلکو څخه سخي وه ، یو ځلې دمدیني خلک وویریدل او دغږ په طرف ورووتل ، پیغمبر صلی الله علیه وسلم له دوی سره مخامخ شو او رښتیني خبر او احوال یې ورکړ د ابو طلحه رضی الله عنه په لوش آس سپور او په غاړه یې توره څوړنده وه او فرمایل یې : -- مه ویریري او مه ویریري !

د براءبن عازب رضی الله عنه څخه روایت دی چې : - یو سړي ورته وویل : ای ابو عماره دحنین دغزا په ورځ په شا راغلي ؟ ده وویل : نه زما د په الله جل جلاله سوگند وي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په شا رانه غی مگر تیزو خلکو ماتې وکړه او د هوازن قبیلې هغوی په غیشو وويشتل او پیغمبر صلی الله علیه وسلم په سپینه اوبنه سپوروه ابوسفیان بن حارث رضی الله عنه یې جلب نیولی وه او پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : - زه پیغمبر یم په رښتیا سره او زه د عبدالمطلب ځوي یم . دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه ، امام ابوداود رحمت الله علیه و امام نسای رحمت الله علیه او امام ابن حبان رحمت الله علیه روایت کړیدی .

دسلمه بن اکوع رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویي ویل : ما دپیغمبر صلی الله علیه وسلم سره اووه غزاگانې کړې دي او په هغو لښکر وکې چې لیرل به یې په نهو غزاگانو کې شریک شوی یم یو ځلې زموږ امیرابوبکر رضی الله عنه اویوځلې زموږ امیر اسامه رضی الله عنه وه)) دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه ، او امام ابو عوانه رضی الله عنه روایت کړیدی .

دابوهیرره رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلي یې دي :- ما د پیغمبرصلی الله علیه وسلم څخه اوریدلې دي چې فرمایل یې :- زما د په الله جل جلاله سوگند وي چې زما نفس دهغه په لاس کې دی که چیري ځینو مومنانو دانه غوښتی چې زما څخه دوروسته پاتې شي پداسي حال چې زما سره دهغوي دا کمالاتو لپاره څه نه وه نو زه به دهیڅ نظامي گروپ څخه نه وم پاتې شوی کوم چې دالله جل جلاله په لار کې جکره کوي او زما دپه هغه الله جل جلاله سوگندوي چې زما نفس یې په لاس کې دی ما دا خوښوله چې دالله جل جلاله په لار کې ووژل شم بیا راژوندی شم بیا ووژل شم بیا راژوندی شم بیا ووژل شم بیا راژوندی شم . دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه ، او امام طبراني رحمت الله علیه یو بل ته په نږدو الفاظو روایت کړیدی .

دامير دا دنده ده چې د الله جل جلاله په لارکې د جهاد لپاره نظامي گروپونه وليږي او دمختلفو سيمو لپاره مسوولين وټاکي همداد پيغمبر صلى الله عليه وسلم سنت دي ، د جابر بن عبدالله رضی الله عنه څخه روايت دی چې ويلي يې دي : پيغمبر صلى الله عليه وسلم يو جهادي گروپ د ابو عبیده بن جراح رضی الله عنه تر امارت لاندې دبحر غاړې ته وليږه دوی درې سوه کسان وه او زه هم ددوی له ډلې څخه وم مور روان شوو خو کله چې يو ځای ته ورسيدو غذايي مواد مو ختم شول ابو عبیده رضی الله عنه امر وکړ چې دلښکر دټولو کسانو څخه ددهغوی خوراكي مواد راغونډکړی شي دا را ټول شول زما خوراکه څه خرما وي وي ، مور ته به يې لږ لږ خوراک راکا وه تردې چې ټول خلاص شول مور ته يواځې يوه يوه خرما رسیده . دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام أبو عوانه رحمت الله عليه او امام مالک رحمت الله عليه په موطا کي روايت کړيدی.

د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما څخه روايت دی ده ويلي دي چې --- پيغمبر صلى الله عليه وسلم دموته په غزا کې زيد بن حارثه ته امر وکړ او ويل يې : که زيد ووژل شو بيا به جعفر امير وي او که جعفر ووژل شو بيا به عبد الله بن رواحه امير وي عبدالله رضی الله عنه وايي : پدې غزا کي زه ورسره ملگری وم جعفر بن ابي طالب مو ولتاوه په مړيو کې وه او مور يې په بدن با ندې څو نوي د تورو اوغشو ټپونه وموندل . دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه ، امام طبراني رحمت الله عليه او امام بیهقي رحمت الله عليه روايت کړيدی .

امام ماوردي رحمت الله عليه ويلي دي :-- دامام ددندواو مسوليتونو څخه دسنگر ونو محکمول په عصري وسله باندي محکم اوقوي ځواک سره ټينگول ترڅو دښمن و نتوانږي چې په ناڅاپي ډول تيري وکړي دکوم مسلمان يا متعهد وينه توی نکړي او دکوم جرم مرتکب نشي او دپاک څيز سپيڅلتيا تر پښو لاندې نکړي او همدارنگه په امام لازم دي چې داسلامي دعوت څخه وروسته ددين او اسلام سره دکيڼې کوونکو په مقابل کې جهاد وکړي تردې چې يا اسلام ومني او يا هم اهل الذمه شي تردې چې دالله جل جلاله حق پلي کړي چې هغه په ټولو باطلو دينونو داسلام بر لاسی او برياليتوب دی.

د فاجر امير په ملتيا د جهاد کولو گټه :

مجاهدين زياتره دا پوښتنه کوي چې نچورېې دادی : په ځينو ځايونوکې لکه د جهاد مرکز ونه او سنگرونه داسې مشران او مسولين په کې شتون لري چې په شرعي لحاظ دځينو نواقصو، فسق ، او څرگند بدعت لرونکي وي نو ايا دداسې خلکو سره جهاد کول صحيح دی يا داغوره ده چې نورو عادلو ،

تقوا لرونکو مشرانو سره سړی ملگری شي او له دوی سره جهاد پریږدي کله چې مجاهد بل څوک ونه مومي چې ورسره ملگری شي او ددې فاجرو امیرانو سره جهاد په پر یښودلو سره د جهاد ټوله ساحه او سیمه پریښودی کیږي ، نو ایا پداسې حال کې له دوی سره جهاد کول جایز دی او همدارنگه ایا دنورو غوره او متقي امیرانو په څیر دفاجر امیراطاعت هم واجبې ددې پو ښتنې د جواب سره سم باید لومړی دفاجر پیژندنه او تعریف وکړو : فاجر غیر عادل ته ویل کیږي او عدالت :- په دین کې دسړي دحالاتو سموالي او برابروالي ته ویل کیږي ماوردي رحمت الله علیه ویلې دي :- عدالت په ټولو ولایاتو او مشرتابه کې معتبر او د اعتماد وردی او عدالت دادی چې : - په خبرو کې ریښتینی په څرگند ډول امانت کار دمحارمو څخه پاک دگناهونوڅخه ځان ساتونکی ، دشک څخه لري ، دغوصې او خوشالي دواړه وختونو کې مینه ناک په دین اودنیا کې یې دمروت او ځوانمردي کاروونکې دي .⁹⁴

په دي مسأله کې دوه څیزونه مهم دي :

لومړي :- په دیني اند جوړښت او سموالی : هغه د فرضواو موکدو سنتو ادا کول دحرامو څخه ځان ساتل چې دلويي گناه څخه ځان وساتي او په کوچنی گناه سره دوام ونه کړي .

دوهم :- مروت اوځوانمردي :- دادهغو څه په کولو سره چې ښکلی او ښایسته کوي یې او دهغه څه پریښودل چې پري خچن کیږي او بدپري ښکارېږي .⁹⁵

فاجر یا فاسق : دلویو گناهونوڅرگندوونکی او په هغه سره ټینکارکوونکی چې له پریښودو څخه مخ نه اړوي او نه ترې په وعظ ، نصیحت ، امر او نهی سره توبه باسي بیا ددې پوښتنې ځواب په دري ډوله دی :

اول :- پدې سره دعلما کرامو اجماع شوي چې دفاسق او فاجر په اصل کې دمشر تابه لپاره ټاکل رواندي او په هغه چاچاي په لاس او اختیار کې یې ټاکي باید پرته له عادل او نیک سړي څخه بل څوک ونه ټاکل شي ځکه چې الله جل جلاله فرمایلي دي : لَا يَتَّأَلُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿124﴾⁹⁶ ژباړه : نه شاملېږي وعده زماظالمانونته .

او همدانگه الله جل جلاله فرمایلي دي : إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرَ الْقَوِيَّ الْأَمِينُ ﴿26﴾⁹⁷

- احکام سلطانی ص 66 .⁹⁴

- منار السبیل ج 2 ص 487 - 488 .⁹⁵

- سورت بقره آیت 124 .⁹⁶

- سورت القصص آیت 26 .⁹⁷

ژباړه :- بيشکه غوره دهغه چا چې ته يې مزدور کوې هغه څوک دی چې قوی وي امانت داروي. له همدې امله علما کرامو ویلې دي :- چا چې فسق ، فجور او بدعت ښکاره کړ دمسلمانانو لپاره دامامت او مشرتابه مستحق ندی ، امارت په اصل کې د فاسق او فاجر لپاره نشته دغه فساق او بدکاره خلک باید تعزیر شي ادب ورته وښودل شي دکناهونو څخه راوگرځول شي تر څو توبه وباسي او که ترهغه پورې مقاطعه ورسره وشي چې توبه وباسي دا ډیر ښه کار دی دا مخکې تیرشول اصل او حجت پدې مسأله کې دالله جل جلاله دا قول دی چې :- **وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾** ⁹⁸.

ژباړه :- اويا د کړی کله چې و ازمايو ابراهيم لره رب دهغه په څوڅېرو نو هغه پوره کړي هغه خبرې او ويل الله چې زه جوړوونکی يم تالره دپاره د خلکو پيشوا اوويل ابراهيم اود اولاد زمانه هم ، وگرځوې، او ويل الله، نه شامليري ، وعده زما ظالمانوته .

نو دظالم او فاجر سړي د امام او مشر په صفت ټاکل مناسب کار ندی نو په مسلمانانو باندې واجب دي چې دټاکلو مسوول شخص ته د په گوته کړي او مشوره دورکړي چې ددې فاسق په عوض بل عا دل اونیک امير وټاکي .

دوهم :- که داونشو او حتما فاسق ، او بدعتي شخص امير او مشر و ټاکل شي بيا مسلمان مجاهد فرصت لري چې ددې امير سره جهادپريږدي او بل غوره کړي نو پردې مجاهد دفاجرامير سره کار پريښودل واجب دي .

ځکه په دې سره دوه گټي لاس ته راځي .

لومړي :- جهاد کول د نیک او صالح امارت ترسيوري لاندې نه دفاجر امارت سره .
دوهم :- ددغه فاجر امير په پريښودو او له هغه څخه دلريوالي په سبب فاجر ته تادیب دی که پدې سره پوه شي چې ټول يې دده دفسق له امله پريږدي ښايي خپل فسق او بدکاري پريږدي دا کار دلمانځه دهغه فاسق امام په څير دی چې که ځيني خلک په ده پسې لمونځ کول پريږدي او په بل چا پسې خپل لمونځ ادا کړي دغه کار د فاسق امام په دغه ورپوښل شوي منکر او بدې په ردولو سره دا اغيزه کوي چې يا توبه وباسي يا لري شي او هم خلک ددې په څيردگناه کولو نه ځانونه و ساتي نو ددې امام څخه

- سورت بقره آیت 124 . 98

وروسته دلمانځه پريښودلو کې يو شرعي مصلحت او گټه ده پدې شرط چې د مقتدي څخه د جمعې او جُمعې لمونځ پاتې نشي همدارنگه په جهاد کې همدا حکم دی.⁹⁹

نو که چيرې مسلمان له ده څخه پرته بل څوک دکوم سبب او لامل له پلوه ونه مومي او له ده (فاجر امير) سره جهاد په پريښودلو کې جهاد په ټوليز ډول پريښودل کېږي .

نودلته په جواب کې دوه اړخه دي .

لومړي فرع :- که چيرې يې فجور او بدې يوازې پخپل ځان کې وه لکه څوک چې شراب څښي او يا دغنيمت دمال څخه کومځيز په پټه غلا کوي او ياهم کوم بدکار اوفسق کوي او داسې کوم بدعت تر سره کوي چې زيان يې يوازې خپل ځان ته رسي او دجهاد اصلي هدف او موخي ته کوم ضرر او زيان نه رسوي نوله ده سره غزا او جهاد کيدی شي ، وروسته پسي تک کيدی شي او دامر مخالفت يې نشته کوم چې گناه نه وي تردې چې دغه فجور او بدې يې دجهاد گټو ته کوم زيان ونه رسوي دغه امير ته به په دومدار ډول نصيحت ، وعظ ، ښوونه او مناسب تعليم ورکول کېږي او دعاء به ورته کړل کېږي چې الله جل جلاله يې د اصلاح کړي او حالت يې جوړکړي ددې لپاره ډير دلایل وړاندې ذکرشول چې بيا يې را گرځولوته اړتيا نشته او کفايت کوي او دغه حکم د اهل سنتو په وړاندي يو ثابت اصل دی چې په راتلونکي کې به بيان شي دابن قدامه رحمت الله عليه دامام خرقې رحمت الله عليه ددې قول په شرح کې چې ويلې يې دي : دهر نيکوکاره اوبدکاره امير سره جهاد کړل کېږي . معنا دا چې دهر امام تر سر پرستی لاندې جهاد کړل کېږي .

ابوعبدالله امام احمد بن حنبل رحمت الله عليه چې د اهل سنتو امام دی ويلې دي :-ديوسړي په هکله ترې وپوښتل شول چې ويل يې : زه جهاد نه کوم ځکه چې دعباس اولادېې اخلي او دوي ته د فئ مالونه برابروي ، ده وويل : سبحان الله : دغه ډير بدخلک دي دغه دجهاد څخه ناست اووروسته پاتي ، جاهل او ناپوهان دي ، ويل کېږي : تاسي پام وکړی که چيرې ټول خلک ستاسو په څير کښيني نوڅوک به جهاد وکړي آيا پدې توگه به اسلام ختم نشي ؟ روميان به څه ونکړي ابن قدامه رحمت الله عليه وايي : امام ابوداود رحمت الله عليه پخپل سند سره دابوهريره رضی الله عنه څخه روايت کړيدی چې نبي اکرم صلی الله عليه وسلم فرمايلې دي : په تاسو جهاد کول دهر ښه او بد امير سره واجب دي . دا حديث

- شرح العقيدة الطحاوية ص 423 .⁹⁹

امام أبوداود رحمت الله عليه او امام ابويعلى رحمت الله عليه دابوهريره رضى الله عنه خخه روايت كړي دى امام ابن حجر رحمت الله عليه ويلې دي :- په اسناديې باک نشته مگر دا چې دامام مكحول رحمت الله عليه دروايت خخه دى او هغه دابوهريره رضى الله عنه خخه ندى اوريدلى .

پخپل اسناديې دانس رضى الله عنه خخه روايت كړى هغه ويلې چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلې دي : درې څيزونه دايمان اصل دي دهغه چا خخه لاس نيول چې لا اله الا الله ووايي په گناه سره يي نه كافرکوو او داسلام خخه يي دکوم عمل اوکړني په سبب نه باسو جهاد له هغه وخته روان دى چې الله جل جلاله پيغمبرصلى الله عليه وسلم راليرلى دى ترڅو چې ورستى امتي مې دجال ووژني او ايمان په اندازه د (اقدارو) سره دى . دا حديث امام أبوداود رحمت الله عليه روايت كړيدى او امام مندري رحمت الله عليه دواړويي له حکم خخه چپ او ساکت پاتې شوي او په اسناد کې يي يزيد بن ابي نشبه موجوددى او هغه مجهول دى او همدارنگه امام سعيد بن منصور رحمت الله عليه روايت كړى اوپه سند کې يي ضعف دى او شواهد يي هم شته ¹⁰⁰ د فاجر او بد عمله امير سره دجهاد پريښودل ددې باعث كېږي چې جهاد بالکل له منځه لاړ شي كفار په مسلمانانو غالب شي ، مسلمانانو بيخ وباسي او ختم يي كړي دكفر كلمه اونظام بريالى او رامنځ ته كړي چې پدې کې لوى فساد او فتنه نغښتي ده الله جل جلاله فرمايلې دي : **وَلَوْلَا دَفَعُ اللّٰهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ** .. ﴿251﴾ ¹⁰¹

ژباړه : که چيرې نه وى ختمول د الله خلکولره، بعضې دهغوى نه ، په بعضې نوروسره ، نو خامخا به خراب شوى وو، نظام د ځمکې .

ابن تيميه رحمت الله عليه ويلي دي :- په خلکو کې دقوت او امانت يو ځاى شتون ډير لږ دى له همدې سببه به حضرت عمر رضى الله عنه ويل :- اى الله : زه تاته د فاجر دزور او عادل دکمزورتيا خخه شکايت کوم چې په هرولايت کې تر ټولو غوره او مصلح سړى وټاکل شي تر دې چې رحمت للعالمين صلى الله عليه وسلم وويل : په جنګي امارت او مشرۍ کې به زور او قوي شخص اگر که څه فجور او بدې هم پکې وي په عاجز او کمزوري شخص باندي وارنډې کيږي اگر که دغه کمزورى امين هم وي لکه څنگه چې امام احمد رحمت الله عليه دهغه دوو کسانو په هکله وپوښتل شو چې په غزا او جهاد کې به اميران وي يوقوي ځواکمن خو فاجر او بل نیک صالح خو کمزورى ، ضعيف دکوم يوه سره به غزا او

- نيل الاوطار : الجهد فرض كفاية و أنه شرع مع البر و الفاجر. ¹⁰⁰

- سورت البقره آيت 251 . ¹⁰¹

جهدا کرل کپري ده وويل : دفاجر ځواکمن قوت دمسلمانانو لپاره دی او بدي يي پخپل ځان دي دصالح کمزوري صلاح او نيکي يي دخپل ځان ده او ضعيفي يي دمسلمانانو ده نو جهاد به دقوي فاجر امير تر قيادت لاندې کپري ځکه چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايلي :-- الله جل جلاله دغه دين ته دفاجر شخص په واسط نصرت ورکوي او همدارنگه په حديث شريف کي راغلي : الله جل جلاله دغه دين ته دداسې خلکو په وسيله بری ورکوي چې دوی ته به څه برخه دخير او ثواب نه وي . دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه ، امام نساي رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه دانس رضی الله عنه څخه روايت کړی دی . او امام احمد رحمت الله عليه او امام طبراني رحمت الله عليه دابوبکر رضی الله عنه څخه روايت کړیدی

که چيرې فاجر او بدکاره نه وي نو بيا غوره خبره داده چې هغه څوک بايد د جگړې مشر وټاکل شي چې په ديني لحاظ سره ښه او مصلح وي په هغه حالت کې چې دا تشه بل چا نشو ډکولی .¹⁰²

او همدارنگه ابن تیمیه رحمت الله عليه ددې مسألې په اړه په يو جامع او ټوليز ډول دتاتار و دجگړې په درشل کې وايي : که چيرې داسې څوک پيدا شول چې د تاتاريانو په مقابل کې په پوره ايماندارۍ سره جنگيږي همدغه د الله جل جلاله درضا دکلمې دعزت ، لوړوالي اوددين دپلي کيدو او دپيغمبر صلی الله عليه وسلم داطاعت او پيروي لپاره موخه او هدف دي که چيرې دمجاهدينو په لیکو کې داسې څوک وه چې په دوی کې فجور، بدکاري دنيت خرابوالی وه لکه چې څوک د رياست او چوکۍ لپاره جگړه کوي يا په ځينو حالاتو کې تيری پرې کوي او فتنه داسې رامنځته کيده چې دکفارو په ضد دجگړې مانع گرځيده نو پدې صورت کې ددين دحفاظت لپاره ددوی په ضد په داسې نااهلو خلکو جهاد کول غوره دی تردې چې بالکل جهاد په تپه ودرول شي ، همدارنگه دا واجب ندي چې کفار وټکول شي ووژل شي ترڅو دوه لويي فتنې پرې دفع شي او يوه وره فتنه ومنل شي . همدغه داسلام اصول او مقرارت هم دي چې بايد مراعات يي وشي ، همدارنگه داهل السنه والجماعت داصولو څخه دهرنيکو کاره اوبدکاره ترقوماندې لاندې جهاد کول روا دی .. تردې چې ابن تیمیه رحمت الله عليه وويل :-- دخلفاي راشيدينو دزمانې څخه راورسته زياتره غزاگانې په همدې ډول منځته راغلي دي او دنبي کریم صلی الله عليه وسلم څخه ثابته ده چې فرمايلي دي :-- دآسونو په تنديو کې ترقيامته پورې خیر شته چې هغه : ثواب اوغنيمت دی . دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت

مجموع الفتاوى ج 28 ص 254-255 .¹⁰²

الله عليه ، امام نسايي رحمت الله عليه ، امام ترمذي رحمت الله عليه ، امام أبوداود رحمت الله عليه ، ديوي ډلې صحابه کرامو څخه روايت کړيدی دا حديث دهغه معنی ثبوت دی چې ابو داود په خپلو سننو کې دپیغمبرصلى الله عليه وسلم څخه روايت کړيدی غزا دهغه وخته راروانه ده چې الله جل جلاله پیغمبر صلی الله عليه وسلم راستولی دی او تر هغه وخته به جاري وي چې زماخريني امتي دجال ووژني غزا او جهاد به دظالم ظلم او دعادل عدل له منځه یو نسي .

د نبي کریم صلی الله عليه وسلم څخه مشهوره ده چې فرمایلي یې دي :-- زمادامت څخه به یو ډله بنکاره په حق باندې ولاړه وي دچا مخالفت به څه زیان ورته ونه رسوي او دا به تر قیامته پورې همداسې وي دا حدیث او داسې نور دلایل شته چې اهل سنت او جماعت دتولو ډلو سره یو ځای ددې په کارولو متفق دي چې دهغه چا سره چې دجهاد وړوي دنیکو کاره او بدکاره امیرانو تر قوماندې لاندې جهاد وکړی شي ، ، یوازې روافض او خوراج چې داهل سنتو څخه وتلي پدې کې اختلاف لري سره ددې چې پیغمبر صلی الله عليه وسلم خبر ورکړي فرمایي :-- خامخا به وروسته ظالم ، خاین او فاجر امیران قدرت ته رسي چاچې دهغوی ددرواغو ریښتینوالي تصدیق کړه او له هغوی سره یې مرسته وکړه زما دامت څخه ندي او زه هم دهغوی نه بیزاره یم او حوض کوثر ته به نه راځي او چاچې دهغوی ددرواغو تصدیق ونکړ او له هغوی سره په ظلم کولو کې مرسته ونکړه هغه زما امتي او زه دهغوی نه راضي یم او هغوی به حوض ته راځي ، دا حدیث امام ابن ماجه رحمت الله عليه ، امام طبراني رحمت الله عليه او امام حاکم رحمت الله عليه روايت کړی دی ، دکوم سړي علم چې هغه څه ته ورسید چې پیغمبرصلى الله عليه امیرانو ته تر قیامته دجهاد کولو امر کړی او دظالمانو سره یې دهغې د ظلم کولو نه دمرستې څخه منع کړیده پدې پوهول کیدای شي چې منځنی لار داسلام خالص دین دی هغه دا چې : دهغه چا سره جهاد کول چې وراو مستحق یې وي لکه دغه قوم چې ددوی تا کل شوی شخص دهر امیر سره وي او دغه په حق ولاړه ډله په اسلام کې له دوی څخه غوره ده ، که پرته له دې څخه یې جهاد کول ناشونی وي ، او دهغه ډلې له مرستې څخه ځان ژغورل چې دی ورسره په غزا کې شریک وي او هغوی دالله جل جلاله څه نا څه نافرمانی کوي بلکه اطاعت یې دوکړي دالله جل جلاله په اطاعت کې ، او که هغوی نافرمانی کوي بیا یې اطاعت پرې نشته ځکه چې دمخلوق اطاعت د الله جل جلاله په معصیت اونا فرمانی کې نشته داددې امت دغوره خلکو پخوانی او اوسنی لارده اودهمدې اختیارول په هر مکلف مسلمان باندې وا جب ده ، او همدامنځنی لاردحروریه ؤ او ددوی په ساري کوم خلک چې دفاسدې

تقوی او پرهیز کاری لرونکي دي او دکم علمی او نا پوهی څخه سرچشمه اخلي او دمرجنه و په څیر او چا چې دامیرانو اطاعت په مطلق ډول منلی پداسي حال کې چې دغه امیران نیکان هم نه وي یوه ډیره غوره او منځني لارده ،¹⁰³ او همدارنګه شرح عقیده طحاویة ۴۲۲—۴۲۳ مخونه وګوری ډیراورد بحث يي ذکرکړیدی خو زموږ له يادي شوي څیړنتیا اولیکني څخه نه وځي .

دعقیده طحاوي شارح رحمت الله عليه ویلي :-- دمتن خاوند امام طحاوي رحمت الله عليه قول دی چې حج او جهاد دمسلمانانو دامیر سره که هغه نیکوکار وي او یا هم بد کار تر قیامته پوري روان دی نه يي کوم شی کمولی شي او نه يي له منځه وړلی شي ، شارح رحمت الله عليه وايي :-- شيخ رحمت الله عليه (امام طحاوي) رافضه و ته د رد په درشل کې اشاره کوي وايي : دالله جل جلاله په لار کې تر هغه پورې جهاد نشته ترڅو د آل محمد صلی الله عليه وسلم څخه رضاً خروج ونه کړي او داسمان له پلوه یوآوازکونکی آواز وکړي چې : ددغه شخص پیروي وکړئ.

ددغه قول بطلان ددې څخه ډیر څرګنددی چې دلیل پرې وړاندې شي رافضه وو د امام په هکله پرته له کوم دلیل نه دټولو نه ګناهونو څخه عصمت او پاکوالی شرط بللی دی بلکې په صحیح امام مسلم کې د عوف بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلي یې دي ما د نبي اکرم صلی الله عليه وسلم څخه اوریدلي چې فرمایلي یې دي :-- غوره او ښه مشران ستاسې هغه خلک دي چې تاسو ورسره مینه لری او هغوی ستا سو سره مینه لري تاسو دعا ورته کوی او هغوی تاسو ته دنیکی دعاکوي او بدترین دمشرانو ستاسې هغه خلک دي چې بدیې بولی اوکرکه ورڅخه کوی او دوی هم ستاسې څخه کرکه او نفرت کوي او تاسو پرې لعنت وایي او هغوی هم پر تاسې لعنت وایي ، عوف رضی الله عنه وایي ما ورته وویل : اي دالله جل جلاله رسوله ، آیا مخالفت یی نکړو ، رسول صلی الله عليه وسلم وفرمایلي :-- نه ، ترڅو یې چې په تاسو کې لمونځ قائم کاوه، خبردار اوسی په چاچې کوم والي او مشر وټاکل شو اوویي لید چې دالله جل جلاله څخه نافرمانی کوي نو هغه څه دبد وبولي کوم چې دالله جل جلاله نافرمانی او ګناه کوي او هیڅکله دخپل لاس د هغه له اطاعت څخه نه باسي مخکې دامامت په مبحث کي ددي

- مجموع الفتاوی ج 28 ص 506 – 508 ، شرح العقيدة الطحاوية 422- 423 .¹⁰³

حديث په څيرڅينې احاديث تير شول خو دايي ونه ويل چې امام بايد معصوم او د گناه څخه پاک وي

104

امام بخاری رحمت الله عليه په کتاب الجهاد کي ددې مسألې لپاره باب ايښی دی اوويلي يې دي : جهاد دهر فاجر او نیک امير سره کيږي ځکه چې پيغمبر صلی الله عليه فرمايلي دي : دآسونو په تنديو کې تر قيامته خیر او نيکي ايښودل شوې ، دا حديث دعروة بارقي رضی الله عنه څخه په مرفوع ډول روايت شوی چې :-- دآسونو په تنديو کې دقيامت تر ورځې پورې خیر ايښودل شوی چې هغه : ثواب او غنيمت دی .

ابن حجر رحمت الله عليه ددې په شرح کې ويلي دي : پدې حديث دليل نيولوته امام احمد رحمت الله عليه مخکي شوي ځکه چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم دآسونو په تنديو کې تر قيامته پورې دخیر يادونه کړې او هغه خیر يې په ثواب او غنيمت باندې تفسيرکړی او غنيمت يادول داجر سره يو ځای په آسونوکې يواځې په جهاد کې منځته راځي او دايې ندي مقيد کړي چې امام يا امير بايد عادل وي نودا پدې سره دلالت کوي چې ددغه بهتری او ثواب په گټلو کې دا تو پير نشته چې غزا د نیکو کار اميرترقوماندې لاندې وي يا دبدکارامير تر قوماندې لاندې ، او په حديث کې دپته ترغيب دی چې بايد په آسونو جهاد وکړی شي.¹⁰⁵

دغه فاجراميرچې جهادورسره کول (دهغه تر قوماندې لاندې) روادی همدارنگه دهغه څخه وروسته لمونځ ادا کول هم واجب دي که چيري په بل چا پسې لمونځ کول ناشونی وه او يا په بل چا پسې دده څخه پرته دلمونځ کولو څخه لويه فتنه او چتیده او دا هم داهل سنت او جماعت په وړاندې يو ټاکل شوی اصل دی پدې اړه ابن تيميه رحمت الله عليه وايي : پدې کې ټوليزه او صحيح خبرداده چاچې په عدل سره پريکړه وکړه اويابي په عدل سره ویش وکړ امر يې دپه ځای شي او چا چې امر په نيکی وکړاو منع يې دبدی څخه وکړه دهغه سره دمرسته وکړی شي پدې شرط چې پدې سره کومه لويه فتنه منځته نه راتله د جُمعې او جماعت لپاره حتما بايدامامان وټاکل شي که چيري دنیک او صالح امام ټاکل ممکن وه بيا دفاجر امام ټاکل ندي روا ، اونه دهغه مبتدع چې خپل بدعت ښکاره کوي ځکه چې ددوی په وړاندې دتوان سره سم مقابله واجب ده اوددوی تعين کول رواندي ، که چيري ددوه داسې کسانو

104- شرح العقيدة الطحاوية ص ۴۳۷ .
- فتح الباری ج 6 ص 56 .¹⁰⁵

مقررول حتي وه چې په دواړو کې هم بدعت او هم فجور موجودوي بيا دهغه کس چې لږنيکي يې تر بل زياته وي مقررول واجب دي ، او که چيرې په جهاد کې ددوه داسې کسانو څخه چې ديو مقررول لازمي وي په يوه کې دجهاد کمزورتيا وه خو دينداره وه او په بل کې دجهاد لپاره گټه وه خو گناهکار او بدکاره نو ددغه شخص ټا کل چې مسلما نانو ته گټور وي دهغه چا دټاکلو څخه چې مسلمانانو ته زيانمن وي غوره او بهتر دی.¹⁰⁶

دعقيده طحاوي شارح رحمت الله عليه ويلي دي :-- پدې پوه شه چې الله جل جلاله دپر مور او تاسې رحم وکړي.

دامامانو په اتفاق سره دهغه سړي لپاره لمونځ کول روا دي چې دخپل امام دبدعت او فسق څخه خبر نه وي ، دجماعت دشروطو څخه داندي چې دامام دعقيدې څخه خبر وي او دا هم نشته چې امتحان ترې واخلي اوووايي : ستا عقیده څه شی ده؟ بلکې په هغه چا پسې به لمونځ کوې چې حالت يې پټ وي که چيرې يې په هغه مبتدع پسې لمونځ وکړ چې خپل دعوت ته بلنه کوي او يا په ښکاره سره فاسق او بدکاره وي خو هغه دفرض لمانځه امام وي چې پرته له ده څخه دلمونځ کولو امکان نه وي لکه دجمعي اواخترنونو امام يا په حج دعرفات امام او داسې نور، نو دعامو سلفو او خلفاؤ په نزد به مقتدي لمونځ پسې کوي او چاچې په فاجر او بدکار امام پسې دجمعي او جمعي لمونځ ونکړنو دغه شخص دعامو علما ي کرامو په نزد بدعتي دي .

صحيح حکم دادی چې:

لمونځ به کوي او بيرته به يې نه راگرځوي ځکه چې صحابه کرامو به دجمعي او جمعي لمونځونه په ظالموايرانو پسې ادا کول او بيا به يې نه راگرځول لکه څنگه چې عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دحجاج بن يوسف پسې لمونځ کاوه اوبيا به يې نه راگرځاوه ، همدارنگه انس رضی الله عنه ، عبدالله بن مسعودرضی الله عنه او داسې نورو به دوليد بن عقبه بن ابي معيط پسې لمونځ کاوه . او هغه به شراب څښل تردې چې يو ځل يې دسهار لمونځ څلور رکعته ادا کړ او بيا يې وويل : - نور يې درته زيات کړم ، په صحيح سند سره راغلي چې کله عثمان رضی الله عنه کلا بند شو خلکو ته يوه کس لمونځ امامت وکړ نو يوکس د عثمان رضی الله عنه څخه پوښتنه وکړه ته دعامو مسلمانانو امام يې او دغه سړي چې خلک

¹⁰⁶ منهاج السنة النبوية ج ۴ ص ۵۲۶ .

لمونځ پسي کوي دفتني امام دی عثمان رضی الله عنه وویل: -- ای وراره لمونځ دهغو غوره اعمالوڅخه دی، چې خلک یې اداء کوي که ښه یې اداکړنو ښه یې ورسره ادا کړه او که یې سم ادا نکړه ته یې دبدی څخه لیري شه تر دې چې وپې ویل: کله چې دمقتدي نه دجمعي او جمعي لمونځونه (د فاجر امير په امامت باندې) پاتې کېږي نودلته پرته د بدعتي څخه بل څوک لمونځ نه پریردي کوم چې دصحابه کرامو سره مخالف دي، (بلکې باید لمونځ اداء شي).

او همدارنگه که چیرې امام دمشرانو لخوا ټاکل شوی وي او په ده پسي دلمونځ په پرېښودو کې څه شرعي گټه هم نه وي نو دلته به لمونځ نه پرېښودل کېږي بلکه په ده پسي لمونځ کول بهتر او غوره دي، که چیرې څوک پدې سره ونه توانېږي چې دامامت داسې څوک وړاندې نکړي چې هغه دیو منکر او بدکار ښکاره کوونکی وي نو په ده واجب دي چې دغه کار تر سره کړي مگر که چیرې بل چا ټاکلی وي او نشي کولای چې دامامت څخه یې منع کړي او یایي دامامت څخه منع په ډیر لوی زیان او ضرر له هغه منکر او بدیڅخه منځ ته راځي چې ښکاره کوي یې نوپدې صورت کې دورې فتني دفع کول په لویي فتني سره او یا دلبر زیان دفع کول په لوی زیان سره جواز نلري، ځکه چې شرايع او الهي قوانین دگټو دحاصلیدو په خاطر راغلي. نو دجمعي او جمعي دله منځه تلل ډیره لویه فتنه تر هغې ده چې پدې دواړو جمعه او جمعه کې په فاجر او بد کاره امام پسي اقتدا وشي په ځانکړي ډول که چیرې دده په وروسته کیدو سره فجور او بدی هم نشي لري کولی نو دشرعي مصلحت تعطیل کول پرته دهغه فتني له دفع کولو څخه پخپل ځای پاتې کېږي.¹⁰⁷

ددوهې فرعي جواب دادی چې: -- دا پدې پورې ځانکړې ده چې ددې امير گناه جهاد ته زیان رسوي او خپل هدف لاسته نه راوړي لکه چې کوم امير دالله جل جلاله ددښمنانو سردوستي کوي او یا هم دجهادي قضیې (مسألې) سره خیانت کوي.

او پرته له کومې گټې دمسلمانانو ضایع کیدوته هیڅ اهتمام نکوي او یا مسلمان جگړې ته د طواغیتو د یو طاغوت د تخت د ټنګښت او داسلام دکوم مخالف نظام دبقاء او جوړیدو لپاره وړاندې کوي پدې هکله صحیح خبره داده چې: ددډول امیرانو سره او دهغوی تر امر لاندې جهادنه کرل کېږي ځکه چې دوي دامارت دشرعي رنگ دموخې او هدف سر مخالف وکړ.¹⁰⁸

،،،ص 422- 423 . 107 - شرح العقیده الطحاویة ص - تفسیر قرطبي ج 1 ص 272 . 108

له همدې امله علمای کرامو دهغه امير چې بدي يي خپل ځان ته رسي او دهغه امير چې دبدی زيان يي ټولو مسلمانانو ته رسېږي توپير بيان کړی دی.¹⁰⁹ دغه بيان مخکې تير شو والحمد لله رب العالمين .

دمسلمان امير په وارندي دولس دندي او مسوليتونه :

په ولس باندي ددغه امير سره په لنډډول لاندي دندي او مسوليتونه واجب او لازمي دي دامير خيره اوريدل او دگناه څخه پرته دهغه پيروي کول ، او دامير په زياتيو صبر کول اگر دولس ځيني حقوق هم ورنکړي ، ده ته دعا کول ، دده تر لارښوونې لاندي جهاد کول ، ده ته دزکات ورکول ، دشرعي ادب په نظرکي نيولو سره ورته نصيحت کول.

لومړي دنده :-- داميرخبره اوريدل او دگناه څخه پرته يي اطاعت کول .

دمشرانو او اميرانو خبرې ته غور اېښودل او پرته له گناه څخه يي اطاعت کول عبادت دی چې يو مسلمان پدې کې دالله جل جلاله څخه ثواب غواړي ځکه ددوی اطاعت دالله جل جلاله داطاعت څخه دی دهغوی اطاعت دالله جل جلاله داطاعت څخه دی ، هغوي ته غور اېښودل او نيکي کي يي اطاعت کول دمسلمانانو تر منځ ديوالي او وحدت دمهمو اسبابو او لاملو نو څخه دی ځکه ددوی په اطاعت کې د هغو اراوو او نظرياتو چې اختلاف ته لمن وهي ، په نتيجه کې دمسلمانانو دتيت پرک کيدو او ددوی دقوت ، دبدبي دله منځه وړلو او اختلاف اچولو لپاره کاروي يوقوي گوزار او غاښ ماتوونکی ځواب دی ، له همدې امله دټولو مسلمانانو لپاره ديو امام ټا کل دمسلمانانو تر منځ اختلاف، خپل منځي شخړې او تيتوالي ختموي شرعي امرته په غور اېښودو سره يواځي او په اطاعت سره هم يواځي او دداورو(غور اېښودلو ، او اطاعت کولو) په هکله يو ځای امرراغلی دی : کوم چې يوازې داوريدلو او غور نيولو امرراغلی دادی چې الله جل جلاله خپلو مومنونو بندگانوته په خطاب کي فرمايلي : **وَاتَّقُوا اللَّهَ** **وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿108﴾**¹¹⁰.

ژباړه :- او وويريری تاسې له الله او په دروغو قسم مه کوئ او واورئ تاسې د الله احکام د زرو په غورونو سره ، او الله نه ښی سمه صافه لاره (د خير او جنت) قوم فاسقانو ته .

- مغني او شرح کبير ج 1 ص 371-372 .¹⁰⁹
110 - سورت المائده آيت 108 .

معنا داچي واروي هغه څه چې درته ويل کيږي او هغه څه چې پند ترې اخلي وي مټي . او پدې کې دالله جل جلاله دامرتابعداري وکړي په هغه سره عمل وکړي او هغه ته ورسپړي الله جل جلاله فرمايلي :
وَاسْمَعُوا لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿104﴾¹¹¹

ژباړه :- او واروي تاسي (حق د زړه په غوږو) او شته دي لپاره د کافرانو دردناک عذاب (ددوږخ) .
معنا دا چې واروي هغه څه چې درته ويل کيږي او په تاسو لوستل کيږي دالله جل جلاله د کتاب څخه په هغه کې فکر وکړي او ځانونه پرې وپوهوي په اوريدلو سره امر د اطاعت او منلو په معنی سره دي نه يوازې ادراک او حس ترې هدف دي او له دې څخه دالله جل جلاله قول دی چې :- الله جل جلاله د ثناء ويونکي، ثناء او صفت وارويده ، يعني وي مانه او قبول يې کړو او هم دا قول دشاعر دی چې ويلي يې دي :

الله جل جلاله ته مي دومره زياته دعا وکړه تردې چې وويردم - چې الله جل جلاله به زما خبرې نه اوري .
يعني : زما دعاء به نه قبلوي ،

دکعب بن عجرة رضی الله عنه څخه روايت دی چې ويل يې دي :- مور ته پيغمبر صلی الله عليه وسلم راووت او مور نهه ، څلور ، ياپنځه کسان وو اووي ويل : - واروي آيا تاسو وارويده بيشکه زما څخه وروسته به اميران راځي څوک چې ورغلل او دهغوی ددروغو تصديق يې وکړو اوله دوی سره يې په ظلم کولو کې مرسته وکړه هغه زما پيروانو څخه ندی او نه هم زه دهغوی لپاره پيغمبريم اونه به ماته حوض کوثر ته راځي او څوک چې هغوی سره داخل نشي او له هغوی سره دهغوی په ظلم کولو کې مرسته ونکړي او ددروغو تصديق يې هم ونکړي هغه زما امتي دی او زه دهغه لپاره پيغمبريم او ما ته به حوض کوثر ته راځي .

دا حديث امام احمد رحمت الله عليه او امام ترمذي رحمت الله عليه روايت کړيدی اوويلي يې دي :-
حديث صحيح او غريب دی او همدارنگه امام ابن حبان رحمت الله عليه، امام بهقي رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه، امام ابن ابي عاصم رحمت الله عليه او امام حاکم رحمت الله عليه روايت کړي اوويلي يې دي : دا حديث دامام مسلم رحمت الله عليه دصحيح په شرح کې دی، امام بخاری رحمت الله عليه او امام مسلم رحمت الله عليه روايت کړي ندی... د ابو مالک اشعري رضی الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلی الله عليه فرمايلي دي :- اي خلکو واروي : ځانونه بڼه وپوهوي

111 - سورت بقره آيت 104 .

او علم حاصل کړی بيشکه دالله جل جلاله داسې بندگان دي چې نه پيغمبران دي اونه شهيدان له دوی سره پيغمبران او شهيدان پدې کې غبطه (سيالي) کوي اوددوی په شان دمنازلو هيله مند به وي ځکه چې ددوی منزلي او نږدیکت له الله جل جلاله سر ډير دی .

دا حديث اوږددی ، دا حديث ټولوامامانولکه : امام احمد رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه ، امام دارمي رحمت الله عليه، امام عبدالله بن المبارك رحمت الله عليه په زهد کتاب کې په همدې ډول روايت کړیدی او سنديي جيد دی ، دلته يوه فايده ده چې ان شالله دآياتونواو نبوي احاديثو پخوانی فايده پرې بشپړېږي او هغه داچې : اوریدل دوه ډوله دی ، عقل هم دوه ډوله دی ، او هدايت هم دوه ډوله دی، ددې ویش په هکله دلایل شته . الله جل جلاله دکفارو لپاره داوړیدو، عقل او هدايت يو ډول ثابت کړیدی او له دوی څخه يې هغه بل ډول دسمع (اوړیدو) عقل او هدايت نفې کړیدی.

لومړی ډول يې چې:

ورته ثابت کړیدی پدې شرط چې په دوی حجت او دليل قائم شي اودا پدې پورې اړه لري چې دحجت په معنی وپوهېږي اوپدې وپوهېږي چې په صحيح ډول څه شی ترې مراد او مقصددی.

دوهم ډول :-

کوم چې دکفارو څخه نفی شوی او دلارموندونکومومانو لپاره ثابت شوی دادحجت قبلیدل ، په هغه ايمان راوړل هغې ته غاړه ايښودل او گته ترې اخستل دي .

ددې تفصيل دادی چې :

اوریدل په دوه ډوله دي : - لومړی نوع يې دادراک اوریدل دي دا هغه نوع ده چې الله جل جلاله کفارولپاره پخپل دغه سپیڅلي فرمان کې ثابته کړیده چې : **قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلُ**)¹¹²

ژباړه :- وي ويل (جهودانو) اوریدلې ده مور (ستا خبره) او ندي منلي مور (ستا حکم) او ورچښلې شوې وه په زرونو ددوی کې (مينه د) خوسي .

دهمدې په څيردالله جل جلاله دغه قول دی چې فرمايي: **وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمِعٍ**¹¹³

112 - سورت بقره آيت ۹۳ .

113 سورت النساء آيت ۴۶ .

ژباړه :- او واي دغه (جهودان) واوريدل مور (وينا ستا) او ونه مانه مور (حكم ستا) او (واي جهودان) واوره (ته) .

اوپدې قول دالله جل جلاله كې چې فرمايي : ((وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ))¹¹⁴

ژباړه :- اومه كېړئ تاسې (اى مؤمنانو) په شان دهغو كسانو چې وايي ، واوريده مور حال داچې دوى نه آوري (گټور واوريدلوسره) .

او پدې قول كې الله جل جلاله فرمايلې دي :-- ﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴾ (۳۱) ﴿

ژباړه :- اوكله چې ولوستل شي پدوى باندي آياتونه زمور نو وايي دوى په تحقيق واوريده مور(دغه كلام) كه وغواړو مور نوخامخا و به وايو مور هم په مثل دده ندى دغه (كلام) مگرخودى ددروغو ليكل (اوباطل احوال) د پخوانيو .

او همدارنگه دالله جل جلاله قول دى چې : وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ﴿6﴾

ژباړه: اوكه يوتن له مشركانوڅخه امن (پناه) وغواړي له تا (له قتله) نو پناه وركړه ته ! هغه ته څو چې واورې كلام د الله .

اوهمدارنگه دالله جل جلاله دا قول دى :- يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا ﴿8﴾¹¹⁵

ژباړه :- چې اورې آياتونه دالله چې لوستلى كېږي په هغه باندي بيا ټينگتيا كوي په غرور سره لكه چې هغه ندي اوريدلي هغه .

¹¹⁴ سورت انفال آيت ۲۱ .

¹¹⁵ سورت الجاثية آيت ۸ .

اوداسي نور آياتونه چي دکفارو لپاره اوريدل په کي ثابتوي او په همغه وخت کي دزرونواوريدل نفي کوي همدادوهمه نوع ده چي : دقبول والي ، منلو ، هدايت او کتي اخستلو لپاره اوريدل،الله جل جلاله دکفارو څخه نفي کړيدي داد الله جل جلاله عدل دی چي پدې آيت شريف کي يي فرمايلي دي : وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّاسْمَعَهُمْ وَلَا سَمِعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ (23) ¹¹⁶

ژباړه : اوکه معلوم وي الله ته په دوی کي څه خير، نو توفيق داوريډو به يي ورکړي وه اوکه اورولي يي وي دوی ته نو خامخابه گرزيډلي وو دوی ته او دوی مخ اړوونکي دي .

او پدي قول دالله جل جلاله کي راغلي دي: وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿21﴾ ¹¹⁷

ژباړه :-اومه کيږي تاسي په شان د هغو کسانو چي ويي ويل : چي واوريډل مور او حال داچي هغوی نه اوري .

او پدې قول دالله جل جلاله کي چي دا اوريدل يي دکفارواو سيدونکو څخه نفي کړي ده رب العزت جل جلاله فرمايلي دي : وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿10﴾ ¹¹⁸

ژباړه : -او وبه وايي که چيرې وي مور چي اوريدلي مو،يامور دعقل نه کار اخستلی نو نه به وه مور په ملګرو د اور کي .

نو الله جل جلاله ددوی لپاره دغور اوريدل ثابت کړل چي هغه ادراک دی پدې قول دالله جل جلاله کي چي: قَالُوا سَمِعْنَا ¹¹⁹سورة انفال آيت ۲۱ .

ژباړه : -دوی به ويل مور واوريډل .

او تري نفي يي کړه سمع (اوريدل) دقبول والي اومنلو کوم چي دوی ته کته رسوي پدې قول دالله (جل جلاله کي چي : وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿21﴾ ¹²⁰

¹¹⁶ سورت انفال آيت ۲۳ .

¹¹⁷سورت انفال آيت ۲۱ .

¹¹⁸سورت ملک آيت ۱۰ .

- سورت انفال آيت 21 .¹²⁰

ژباړه :- او دوی نه اوري .

او قول دالله جل جلاله چې: ﴿لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ﴾ ﴿10﴾¹²¹

ژباړه:- که موږ اوریدل کړی شوی .

اوهمدارنگه کوم چې دالله جل جلاله په فرمان کې راغلي دي :- وَمِنْهُمْ مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ ﴿25﴾¹²²

ژباړه :- او بعضې ددوی نه، هغه څوک دي ، چې غوږ نیسي ، تاته ، او اچولي دي موږ، په ، زړونوددوی باندې ، پردې ، چې پوه (نه) شې پدې .

عقل په دوه ډوله دی :

لومړي :- هغه عقل چې دلیونتوب ضد او عکس دی

په همغه سره انسان مکلف گرځي اوپه هغه سره مکلف دمعنی په پوهیدلو سره توانیږي . همداعقل الله جل جلاله دکفارولپاره ثابت کړیدی او الله جل جلاله دایمان کړي چې کفارو ته کوم خطاب کیږي په هغه پوهیږي ، الله جل جلاله فرمایلي دي : أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿75﴾¹²³

ژباړه :- آیا تاسو امید لری ، چې ایمان به راوړی دوی ، په وینا ستاسو، اوحال داچې وه، یوه ډله، ددوی نه، چې اوریدو به یی، کلام د الله ، بیاباه یی ، بدلولو هغه کلام ، وروسته د هغې نه ، چې پوه به شول په هغې ، او هغوی پوهیدل .

یعني الله جل جلاله ددوي لپاره اوریدل ثابت کړل چې: يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ¹²⁴

- سورت ملک آیت 10 .¹²¹

- سورت انعام آیت 25 .¹²²

- سورت بقره آیت 75 .¹²³

- همدغه مصدر .¹²⁴

ژباړه- چې اوریدو به یی ، کلام د الله .
 اودوی یی په معنا پوه کړل لکه چې: **أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿75﴾**¹²⁵

ژباړه :آیا تاسو امید لری ، چې ایمان به راوړی دوی، په وینا ستاسو، اوحال داچې وه ، یوه ډله ، ددوی نه ، چې اوریدو به یی ، کلام د الله ، بیاباه یی ، بدلولو هغه کلام ، وروسته د هغې نه ، چې پوه به شول په هغې ، او هغوی پوهیدل .

یعنی : دوی کټه ترې وانخسته او مستفید ترې نشول.

دوهم : هغه عقل چې دزړه د فہم اوداراک په معنا سره

هغه پوهه چې دې خطاب دقبلولو اودهغې دمنلو اودکټې اخستلو سره لازمی ده همدغه الله جل جلاله پدې قول کې دکفاروڅخه نفې کړي ده چې : **وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿10﴾**¹²⁶

ژباړه :-او وبه وایي هغوی ، که چیرې وی مور، چې اوریدلي مو، یاد عقل نه موکار اخستلای ، نونه به وی مور، په ملګرو داور کې .

همدارنگه دالله جل جلاله پدې قول کې چې دکفارو څرنګوالی او وصف بیانوي فرمایي :- **صُمٌّ بُكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿171﴾** -¹²⁷

ژباړه :- کانه دي ، ګونګیان دي ، رانده دي ، نو دوی ، نه پوهیږي په خبره .

همدارنگه پدې قول کې چې :- **أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ﴿44﴾**¹²⁸

ژباړه :- آیاګومان کوې ته ، چې بیشکه ډیر خلک ددوی ، (ګڼې) اورې خبره ، یاد عقل نه کاراخلي ، نه دي دوی ، مګر دي ، په شان دځناورو.

- سورت بقره آیت 75 .¹²⁵
 - سورت ملک آیت 10 .¹²⁶
 - سورت بقره آیت 171 .¹²⁷
 - سورت الفرقان آیت 44 .¹²⁸

او داسې نور آیاتونه چې دکفارو دناپوهی بیان په کې شوی دی په یقیني ډول الله جل جلاله خبر ورکړی چې ددوی څخه یې دا عقل پدې باندې اخستی چې دوی دحق دمنلو څخه مخ گرځولی نو دایې جزاوعقاب دی لکه چې: الله جل جلاله فرما یلي دي :- وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ دُكِّرَ بآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿57﴾¹²⁹ .

ژباړه :- او څوک دي ، ډیر ظالم ، د هغه چانه ، چې نصیحت وکړی شي هغه ته ، په ذریعه د آیاتونو ، درب خپل ، نو هغه مخ وړوو د هغې نه ، او هیرشوترې ، هغه انجام ، چې مخکې یې لیرلی دی ، لاسونه دهغه ، بیشکه مور ، اچولی دی ، په زړونو دهغوی باندې ، پردې چې پوه شي په هغې ، او په غوړونو د هغوی کې ، دروندوالی دی ، او که چیرې ، ته راوبولې هغوی ، هدایت ته ، نوهرکیز به هدایت ونه مومي ، پدې حالت کې ، همیشه .

یعني :الله جل جلاله بیان کړی چې دغه مهر لگول ددوی په زړونو او غوړونو باندې ددې له امله دي چې دقران کریم دآیاتونو دتدبر اوپند اخستنې څخه یې مخ گرځولی نودا ددوي لپاره عذاب او جزا ده

هدایت په دوه ډوله دی :-

لومړي ډول :- دښودني او دلالت هدایت دی :

همدالله جل جلاله دکفارو لپاره پدې مبارک آیت کې ثابت کړيدي لکه چې فرمایي :- وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعِصَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ... ﴿17﴾¹³⁰

ژباړه :- او هرچې ثمودیان دي ، پس نیغه لار موورښودلې ده ، هغوی ته ، پس غوره کړل هغوی ، بندول د سترگو ، په ځای دکتلو لارې ته .

همدارنکه الله جل جلاله په دغه مبارک آیت کې دانسان له پلوه فرمایلي دي :- إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿3﴾¹³¹ .

ژباړه :- بیشکه ، ښودلي موږ ده ته ، لاره ، که شاکر کېږي ، اوکه کفرکوونکی (ناشکره) کېږي .

لکه پدې مبارک آیت کې چې فرمایلي دي :- وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿7﴾¹³² .

- سورت الکهف آیت 57 . 129

- سورت فصلت آیت 17 . 130

- سورت الانسان آیت 3 . 131

ژباړه : اودپاره دهرقوم لارښودونکی مقرر دی .

او داسې نور آیاتو نه شته چې پدې معنی سره راغلي دي چې : دا هغه هدایت دی چې الله جل جلاله پري نمودیانو، ټولو پیریانو او نسا نانو ته، کافرانو او مومنانو ته یې پري هدایت کړیدی ځکه چې الله جل جلاله دوي ته دطاعاتو او گناهونو لارښوونه وکړه او هغه څه یې ورته وښود چې الله جل جلاله پري راضي کیږي او هغه څه چې پري په قهرکیږي .

دوهم ډول :- دقبول والي او منلو هدایت :

دغه هدایت الله جل جلاله د کفارو څخه نفي کړي لکه چې الله جل جلاله فرمایلي دي :- إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿56﴾¹³³ -

ژباړه :- بیشکه ته چې یې ، نشي ښودلی لارته ، هغه چاته ، چې خوښوي یې ته ، ولکن الله ، ښائي ، هغه چاته ، چې غواړي یې هغه ، او هغه ، ښه عالم دی په هدایت موندونکو باندې .

او پدې قول دالله جل جلاله کي چې فرمایي :- لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ..... ﴿272﴾

134

ژباړه :- نشته ، په تاباندې ذمه واري د هدایت کولو هغوی ته ، لکن الله هدایت کوي ، هغه چاته چې وغواړي .

نو الله جل جلاله دابیان کړي چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم دلارښووني او ارشاد په هدایت مکلف دي ځکه چې فرمایي :- وَإِنَّكَ لَمَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿52﴾¹³⁵

ژباړه :- اوبیشکه ته ، خامخا هدایت کوې ، لارې نیغې ته .

دقبول او منلو په هدایت سره مکلف ندي او بس ، لکه څنکه چې دالله جل جلاله پدې قول کې راغلي

:- أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿43﴾¹³⁶

ژباړه :- آیانونه به ، لاروښايې ، ړندوته ، اکرکه وي هغوی ، چې هیڅ نه ويني .

او همدارنگه دالله جل جلاله پدې فرمان کې چې :- وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ ﴿53﴾¹³⁷

- سورت الرعد آیت 7 . 132

-سورت القصص آیت 56 . 133

- سورت البقره آیت 272 . 134

- سورت الشوری آیت 52 . 135

- سورت یونس آیت 43 . 136

- سورت الروم آیت 53 . 137

ژباړه :- اونه يې ته ، لارښودونکي ، رندوته ، دکمراهی دهغوی نه .

او داسي نور چې پدې معنی سره راغلي دي . کوم چې دالله جل جلاله دکفارو لپاره دحس او ادراک داوړیدلو دمعنی دپوهیدلو دارشاد دښووني څخه دا ټول په کفارو ددلیل او حجت قایمیدو له لوازمو او ضروریاتو څخه دي ، نوڅنگه به دهغه چاسره حساب وکړل شي چې په یوه سبب داسبابو نه په خطاب پوه نشي اوله دوی څخه يې دوهم ډول هدایت چې په قبول والي او منلو پوري اړه لري نفې کړیدی اودا هغه هدایت دی چې الله جل جلاله يې په مومنو او پرهیزکارو بندگانو باندې احسان کړی اوورکړې يې دي لکه څنگه چې فرمایي:- **إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿51﴾**¹³⁸

ژباړه :- بیشکه ، ده خبره ، د مؤمنانو ، کله چې ، را وبللی شي ، الله او رسول دهغه ته ، چې فیصله وکړي رسول ، په منځ دهغوی کې ، دا چې ووايي ، چې واورې د مورې او ومنو مور حکم ، او دا خلک چې دي ، همدوی ، خلاصی موندونکي دي .

او الله جل جلاله فرمایلي دي :- **وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿17﴾**¹³⁹

ژباړه :- او هغه خلک ، چې نیغه لاره موندلې ده ، زیات کړل هغوی لره الله ، په لحاظ هدایت سره ، او وړي کړه هغوی ته ، تقوی دحصې دهغوی .

دغه هدایت دتوفیق ورکولو او مرسته په نیکی سره او دهغه ورته اسانیدل او په نفسونو کې دهغه جوړیدل او خوندي کیدلو څخه عبارت دی ، امر په طاعت سره له دې څخه دالله جل جلاله دافرمان دی چې :- **أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ﴿140﴾**

ژباړه :- حکم ومئی دالله ، او حکم ومئی درسول ، او دځاوندانو دحکم ، ستاسونه .

دا په قران کریم کې زیات ذکر شویدي :- **اللَّهُ جَلْ جَلَالَهُ دَاوْرِدِلُو اَمْرٍ اَوْ دَطَاعَتِ اَمْرِ يُو ځَاي ذَكَر كِرِيْدِي لَكِه دَاللّٰه جَلْ جَلَالَه پدې قول کې چې : **وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ ﴿16﴾****¹⁴¹

ژباړه :- او آوری خبره او حکم ومئی ، او مال خرڅ کړئ ، دا بهتره ده ، د پاره د نفسونو ستاسو .

داطاعت حقیقت دامر منل او هغه ته غاړه ایښودل دي لکه گناه چې ضد او عکس ده هغه دامر مخالفت او دهغه ردول دي .

- سورت النور آیت 51 . 138

- سورت محمد آیت 17 . 139

- سورت النساء آیت 59 . 140

- سورت التغابن آیت 16 . 141

دآيت معنی او تفسیر دادی :- یعنی : هغه څه واورى چې تاسو ته پند درکول کيږي او دهغه څه اطاعت وکړی چې تاسو ته يي دکيدو امر کيږي دکوم شي څخه چې تاسو منع کيږي ځانونه ترې وساتي .
مقاتل رحمت الله عليه فرمايي :- اسمعوا : يعني په خاموشی سره هغه څه واورى چې په تاسو دالله جل جلاله د کتاب څخه نازلېږي او همدغه اصل دی په سماع اواريدلو کې . واطيعوا : يعني . دالله جل جلاله درسول اطاعت وکړی په هغه څه کې چې تاسو ته امر کوي اوياهم تاسو ترې منع کوي ، ويل کيږي چې : واسمعوا : يعني راشی هغه څه ته چې اوری يي، په اوريدلو باندې يي تعبير پدې سره کړی چې همدغه يي کته ده . او کوم چې په اطاعت داوولي الامر (مشر) پورې مربوط دي په يقيني ډول الله جل جلاله فرمايلي دي :- **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ** ﴿59﴾¹⁴²
ژباړه :- ای هغو کسانو چې ايمان مو راوړی دی ، حکم ومنئ دالله ، او حکم ومنئ درسول، او دځاوندانو دحکم، ستاسونه .

دالله جل جلاله پدې فرمان کې فکر وکړه چې واطيعوا الله واطيعوا الرسول واولي الامر منکم)) څنگه يي وويل چې تاسو درسول صلى الله عليه وسلم اطاعت وکړی او دا سې يي ونه ويل داوولي الامراطاعت وکړی بلکه تاسو يي په هغه څه کې اطاعت وکړی چې هغه دالله جل جلاله او درسول الله صلى الله عليه وسلم اطاعت دی . او فعل يي بيا درسول دلفظ سره تکرار کړ ځکه چاچې درسول الله صلى الله عليه وسلم اطاعت وکړ هغه دالله جل جلاله اطاعت وکړ ځکه چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم دالله داطاعت څخه پرته دبل چاداطاعت امر نه کوي بلکه هغه صلى الله عليه وسلم پدې کې معصوم او پاک دی مگر اولي الامر کله ناکله دالله جل جلاله دامر څخه پرته دبل چا په اطاعت باندې هم امر کوي نودده دغه امر نه منل کيږي مگر يواځې هغه امر چې دالله جل جلاله او دهغه درسول الله صلى الله عليه وسلم دی منل کيږي .

داوولي الامر څخه مطلب هغه څوک دي چې الله جل جلاله يي اطاعت واجب کړی دی لکه واليان او علماء کرام دا دسلفواو خلفو څخه دمفسرينو ، فقهاؤ اوداسي نورو قول دی .¹⁴³
په يقيني ډول الله جل جلاله پدې مبارک آيت کې داوولي الامر په اطاعت سره چې علماء کرام او مشران (پاچايان) دي امر کړيدی او دغه اطاعت الله جل جلاله پدې سره چې دمسلمانانو څخه (منکم) دی

- سورت النساء آيت 59 . 142

- شرح صحيح مسلم للنووي ج 12 ص 464-465، تفسير ابن كثير ج 1 ص 445 . 143

مقيد کړيدی له همدې امله علما کرامو هغه اولي الامر ذکر کړيدي چې داطاعت او امر منلو امر کوي نه هغه پاچان چې امر په منکر او منع د نيکی څخه کوي او دا کار حرام گڼي او نه هغه پاچايان چې خلک په ډير شدت داوسپني او اور په زور دوسلي په قوت سره کفر ته اړوي دوی هغه کسان ندي چې په هر وخت کې يي اطاعت واجب دی داوولي الامر څخه مطلب هغه با عمله علما کرام دي چې په نيکی سره امر کوي اوله بدی څخه خلک منع کوي او بل هغه رشتيني پاچان دي چې دالله جل جلاله اود رسول صلی الله عليه وسلم د امر سره سم عمل کوي، په نيکی سره امر او له بدی څخه خلک منع کوي مگر هغه فاسق تيرې کوونکې او ظالم انسانان په خلکو حاکمان نشي مقرریدی او اصلا دغه کاررواندي چې دخلکو مشران شي ، پدي هکله الله جل جلاله فرمايي :- **لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿124﴾**

144

ژباړه :- نه شامليري ، وعده زما ظالمانوته .

پدې اړه دمسلمانانو پوهان متفق دي ، دغه فاسق او ظالم حاکمان اوددوي په څير دنورو اطاعت نشي کيدای ځکه چې پيغمبرصلي الله عليه فرمايلي دي :- دمخلوق اطاعت دالله جل جلاله په معصيت او گناه کولو کې نشته .

امام قرطبي رحمت الله عليه ويلي دي :- جابر بن عبدالله رضي الله عنه ، ابن عباس رضي الله عنه ، مجاهد ، عطاء ، حسن بصري او ابوالعاليه رحمت الله عليهم اجمعين ويلي دي :- اولو الامر ، اهل القرآن ، علماء ، فقهائو ته ويل کيږي . همدا د امام مالک رحمت الله عليه نظر دی په همدې دول امام ضحاک رحمت الله عليه هم ويلي دي چې داوولو الأمر څخه مطلب فقهاء او ديني علماء دي اود امام مجاهد رحمت الله عليه څخه روايت دی چې مطلب تري علماء او فقهاء دي : **فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ ... ﴿59﴾**¹⁴⁵

ژباړه :- نوبيا که ، ستاسو په منځ کې جگړه راشي ، په څه خبره کې ، نو واپس کوی هغه ، الله ته او رسول ته .

يعني دشخړي په وخت کي خپله پريکړه دالله جل جلاله او نبي کریم صلی الله عليه وسلم مبارکو سنتو ته وړاندي کړي او حاکمانو ته هيڅ شي مه وړاندي کوي .

- سورت البقره آيت 124 . 144
- سورت النساء آيت 59 . 145

عبدالله بن امام احمد رحمت الله عليه ويلى دي :-- داوولو الامر خخه مطلب علماء فقهاء او دالله جل جلاله اطاعت كوونكي بندگان دي كوم چي خلکو ته دين ورزده کوي او هغوى ته په نيکی سره امر او اوله بدي خخه يي منع کوي الله جل جلاله په خلکو باندې ددوى اطاعت واجب کړيدى دحضرت ابوهريره رضی الله عنه، ميمون بن مهران رحمت الله عليه اومقا تل رحمت الله عليه اوکلي خخه روايت دى چي داوولو الامر خخه مطلب : دجهادي گروپونو مجاهدين دي، سهل بن عبدالله رحمت الله عليه ويلى دي :خلک به تر هغه پوري ښه او په خير وي چي دخليفه او علماء کرامو عزت کوي خوکلہ چي دغه دواړو ته په سپکه سترگه وگوري دنيا او آخرت به يي خراب شي پدي اړه .¹⁴⁶

په ظاهره خو، والله اعلم داسې ښکاري چي دغه اطاعت دتولو اميرانو اوعلماؤ لپاره دى ، ځکه چي پدي نوم کي ټول شامل دي ځکه چي دلښکر و او نظامي گروپونو سمبالښت ددښمن دجگړي مشري کول، او علماء کرام د اسلامي شريعت ساتنه کوي اوخلکو ته روا او ناروا ښيي نو الله جل جلاله خلکو ته دهغوى اطاعت او دخبري منلو امر کړى ترڅو چي اميران او پاچايان عدل وکړي او علماء کرام په خپلو دندو کي امانت کار ، پخپل دين پوره ټينگ ، عادل او خوښ کړى شوي خلک دي ځکه چي امام شوکاني رحمت الله عليه ددي مبارک آيت په تفسير کي فرمايلي دي : (اولو لامر) امامان پاچايان او قاضيان دي اوهر هغه څوک چي ولايت او مشري يي شرعي بڼه ولري نه طاغوتي او ظالمانه مشري .¹⁴⁷

هلته په مبارک آيت کي يوه باريکه نکته شته چي الله جل جلاله پدي مبارک آيت کي چي (أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ)¹⁴⁸ بيا پدي آيت کي ديتته اشاره ده چي د الله جل جلاله اطاعت مستقل او د پيغبرصلى الله عليه وسلم اطاعت ځانته دى او دا اطاعت يي بيا په اولي الامر کي دوهم ځل تکرار نکړ پدي کي دا اشاره ده چي پدي حاکمانو کي به داسې څوک هم وي چي اطاعت او تابعداري يي واجب نه وي بيبي داپدي قول دالله جل جلاله کي بيان کړل چي ((فان تنازعتم في شئ)) يعني که چيرې موجگړه وکړه په كوم شي کي يعني : که چيري يي په حق او عدل سره عمل ونکړنوتاسو يي اطاعت مه کوى او هغه څه چي تاسو اودوى يي په اړه اختلاف لرى دالله جل جلاله او دهغه درسول الله صلى الله عليه وسلم پريکړي ته وړاندې کړى .¹⁴⁹

- تفسير قرطبي ج 5 ص 362 .¹⁴⁶

- فتح القدير ج 1 ص 481 .¹⁴⁷

- سورت النساء آيت 59 .¹⁴⁸

- فتنح البارى ج 13 ص 112 .¹⁴⁹

دابن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :- دامیر دخبرې اوریدل او دهغه اطاعت کول لازم دي تر څو یې چې په معصیت او دالله جل جلاله په نافرمانی امر نه وي کړی، او که په گناه سره امر وکړ بیایي نه دخبرې اوریدل شته او نه اطاعت . دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه او امام مسلم رحمت الله علیه، او امام احمد رحمت الله علیه روایت کړیدی . اوهمدارنگه دابن عمر رضی الله عنهما څخه په مرفوع ډول روایت دی :- چاچې زما اطاعت وکړ په یقیني ډول هغه دالله جل جلاله اطاعت وکړو اوچاچې زما نافرمانی وکړه په یقیني ډول یې دالله جل جلاله نافرمانی وکړه اوچاچې دامیر اطاعت وکړ په یقیني ډول هغه زما اطاعت وکړ اوچاچې دامیر نافرمانی وکړه هغه په یقیني ډول زما نافرمانی وکړه بیشکه امام (امیر) ډال دی چې دهغه ترشا ددښمن سره جگړه کېږي او په همدغه باندې ځان ساتل کېږي که چېرې یې دالله جل جلاله په تقوی اونیکي سره امر وکړ او پخپلو کړوکې یې عدل اختیار کړ ده ته پدې سره ثواب دی اوکه یې بل څه وویل نو پده باندې دهغې جزا ده. دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه، امام نسای رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه، امام بیهقي رحمت الله علیه ، دابن عمر رضی الله عنهما څخه روایت کړیدی او دده په څیر یې دابوهریره رضی الله عنه څخه روایت کړیدی.

دلته یوه مهمه مسأله ده چې پخواني حدیث اشاره ورته کړیده:

او دادهغه عمومي مفهوم څخه چې پدې حدیث کې منځته راغلي او هغه دا قول دپیغمبر صلی الله علیه وسلم دی : چاچې دامیر اطاعت وکړ په یقیني ډول یې زما اطاعت وکړ او چاچې دامیر نافرمانی وکړه په یقیني ډول هغه زما نافرمانی وکړه دادهر امیر په اړه ده چې په شرعي ډول یې امارت تر لاسه کړی وي له همدې امله حافظ ابن حجر رحمت الله علیه ویلي دي:-- چاچې زما دامیر اطاعت وکړ په یقیني ډول هغه زما اطاعت وکړ او دامام مسلم رحمت الله علیه په روایت کې راغلي (چاچې دامیر اطاعت وکړ) ددواړو لفظونو یوې معنی ته راگرځیدل ممکن دي ځکه هر یوچې په حق سره امر کوي او پخپله پرېکړه کې عدل کوي هغه شرعي امر دی ځکه چې دی دشریعت او دشارع دامر سره سم چاري پر مخ بیایي . همدغه په دواړو حالاتو کې شریک ځواب دی چې تایید یې کوي دا قول دپیغمبر صلی الله علیه وسلم دی :- بیشکه هغه زما اطاعت وکړ یعنی په هغه څه عمل وکړي چې ما ورته روا کړیدی او دستوريي ورته ورکړی تردې چې وي ویل :- په حدیث کې دامیرانو دامر وجوب راغلی پدې شرط چې په معصیت او

گناه باندې امر ورته ونکړي ددوی د امر دمنلو حکمت دادی چې دمسلمانانو وحدت وساتل شي ځکه چې په افتراق او تیتوالي کې فتنه او فساد دی.¹⁵⁰

پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:-- تاسې یې خبره واروی او اطاعت یې وکړی اکر که په تاسې یو حبشي سړی هم امیر وټاکل شي . دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام ترمذي رحمت الله علیه ، امام نسای رحمت الله علیه ، امام ابن ماجه رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه ، امام طبراني رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، امام حاکم رحمت الله علیه ، امام ابن ابی عاصم رحمت الله علیه روایت کړیدی ، یعنی مسؤول وگرځول شي ځکه چې دامارت مسأله عامه ده دساري په ډول دیونهار مسوول او یا داچې په څه خاص امامت وگومارل شي لکه: دلماڅه امامت یا خراج ټولولو مسؤلیت او سمدلاسه جگړې کول ځکه چې د خلفاء راشدینو په وخت کې داسې کسان هم وه . چې په یو وخت کې دا دري واړه دندې ورکول کیدې یا به ځینو ته بعضې وظیفې سپارل کیدې . امام مسلم رحمت الله علیه د أبوزر رضی الله عنه څخه روایت کوي چې فرمایلي یې دي : زما خوږ دوست پیغمبر صلی الله علیه ماته وصیت کړی چې زه خبره واروم او اطاعت وکړم ، خپل مشر اکر که هغه حبشي مری ، پزه او غوړونه یې پرې شوي هم وی ، دا حدیث په همدې لفظ امام ابن ماجه رحمت الله علیه ، امام حاکم رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه روایت کړیدی.

همدارنگه امام مسلم رحمت الله علیه دیحیی بن حصین څخه روایت کړیدی هغه وایي چې :-- مامې دخپلې نیا څخه اوریدلي چې ویل یې ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه اوریدلي دي چې دحجة الوداع په خطبه کې یې فرمایلي دي :-اگر که په تاسو یوسړي وټاکل شي چې تاسې دالله جل جلاله دکتاب سره سم رهبري کوي . یعنی تاسې یې اطاعت وکړی. دغه حدیث په همدې لفظ سره امام احمد رحمت الله علیه ، امام أبوعوانه رحمت الله علیه ، امام طبراني رحمت الله علیه روایت کړی او امام حاکم رحمت الله علیه پخپل مستدرک کې په غلطی سره ذکرکړی . او حدیث په صحیح امام مسلم کې موجوددی اوداقول دپیغمبر صلی الله علیه وسلم دی چې :- که سړي دممیزه څیرهم وي . یعنی تاسې به یې اطاعت کوی علمای کراموددې په اړه ویلي دي : ویل کېږي چې پدې سره یې دسرمشاهت دوروکوالي له کبله ورکړ ، اودا په حبشه کې معروف اومشهوردي ویل کېږي چې دهغه دتوروالي له کبله یې مشابهه کړی ، او همدارنگه ویل کېږي چې دویښتانو دوروکوالي او غونډوالي له امله یې مشابهت ورکړي ، پدې

- فتح الباری ج 13 ص 112 .¹⁵⁰

سره بي پدي دليل نيولى چې كه پاچايان ظلم هم وكري بايد په ضد بي پاڅون ونشي ځكه چې زياتره وخت پاڅون د حاكمانو د ظلم څخه دلويې فتني سبب كيږي .¹⁵¹

د حضرت أبو هريره رضی الله عنه څخه روايت شويدي چې :- پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي :- تاسوته په دريو څيزونو امركوم اوله دريو څيزونو مو منع كوم تاسو ته امركوم چې دالله جل جلاله عبادت وكړي او دهغه سره شريك مه نيسي او دالله جل جلاله په رسي منگولي ولگوي او اختلاف مه كوي غور ونيسي او اطاعت يې وكړي دهغه امير چې الله جل جلاله په تاسو مقرر كړيدى ، دا حديث امام ابن حبان رحمت الله عليه پخپله صحيح او امام ابو نعيم رحمت الله عليه په حلية الأولياء نومي كتاب كې روايت كړى اوسند يې صحيح دى . د علي رضی الله عنه څخه روايت دى چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم دمجاهدينو گروه وليږه پدوى يې دانصاروڅخه يو كس امير وټاكه امر يې ورته وكړ چې دخپل اميراطاعت به كوى امير په قهر شو اوورته يې وويل آيا تاسو ته پيغمبر صلی الله عليه وسلم امر ندى كړى چې زما اطاعت به كوى دوى ورته وويل هو : هغه وويل ماته لرگي راغونډ كړى هغوى لرگي راټول كړل بيابي وويل : اوربل كړى هغوى اور بل كړ امير يې وويل : اورته ورننوځى دوى دورداخلدو قصدوكړ ځينوي ځيني نوركلك ونيول اوويي ويل : مور پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته داورڅخه وروټبښيدو ترڅو دوى په همدې كش مكش كې وه ، چې اور مړشو او دامير غوسه سره شوه دغه قيصه پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته وروسیده هغه مبارك وفرمايل : - كه چيرې اورته ننوتلي واى نو دقيامت ترورځې پورې به بيرته ترې وتلي نه واى اطاعت په نيك كار كې دى . دا حديث امام بخارى رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه ، امام ابوعوانه رحمت الله عليه ، ابويعلی ، امام بهقي رحمت الله عليه ، امام ابن ابی شيبه رحمت الله عليه دعلي رضی الله عنه څخه روايت كړيدى .

دعبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه روايت دى چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي :- په مسلمان سړي باندې دخپل امير خبره اوريدل او اطاعت كول دي كه بي خوبنه وي يعني تر هغې پورې چې په گناه ورته امر ونكړي كه چيرې په گناه ورته امر وكړي بيابي نه دخبري اوريدل شته او نه اطاعت . ددي حديث شرح مخكي تيره شوې ده .

- فتح الباری ج 13 ص 122 .¹⁵¹

دابوهريره رضى الله عنه څخه روايت دى ده ويلى چې پيغمبرصلى الله عليه وسلم فرمايلي دي :- په تا باندي امير ته غور نيول ، اطاعت كول په سختي ، آسانى ، خوبى ، ناخوبى تولو حالاتو كې لازم دي يعنى : هغه ته غور نيول او اطاعت يي اكر كه اميرانو ته مال اودنيوي څيزونه خاص كړي شي او تاسو ته خپل حقوق هم در نكړي او دابن عمر رضى الله عليه څخه روايت دى چې نبى كريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : په مسلمان سړي باندي امير ته غور نيول او اطاعت كول دي په هغه څه كې چې خوبى يي وي او كه خوبى يي نه وي مگر كله چې په گناه باندي امر ورته وكړل شي بيا يي اطاعت نشته كه يي په گناه ورته امر وكړ بيا يي خبره اوريدل او اطاعت كول نشته . دا حديث امام بخارى رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه ، امام نساي رحمت الله عليه ، امام ترمذي رحمت الله عليه ، امام ابوداود رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه ، امام ابن ماجه رحمت الله عليه ، امام ابوعوانه رحمت الله عليه ، او امام بهقي رحمت الله عليه روايت كړيدي .

دجنا ده ابن ابى اميه څخه روايت دى وايي :- مور عباده بن الصامت رضى الله عنه ته دپوښتنې لپاره ورغلو مور ورته وويل : الله جل جلاله دجور كړه مور ته يوحديث ووايه چې الله جل جلاله يي درته گټور كړي او تري مستفيد شو چې د پيغمبرصلى الله عليه وسلم څخه د اوريدلى وي هغه وويل :- پيغمبر صلى الله عليه وسلم مور ته دعوت راكړ مور بيعت ورسره وكړ ده وويل :- كوم شروط چې په مور يي كينودل دا وه ، چې مور ورسره دامير خبره اوريدل اودهغه اطاعت د خوبى اوناخوبى په حالت كې .

په يوروايت كې راځي :

د خوبى، ناخوبى په سختي او آسانى كې او په هغه دنيايي حقوقو كې چې زموږ څخه يي اخستي وي او چې څوك دامارت وروي دهغه سره به جگړه نه كوو . وي ويل :- ((الا ان تروا كافر بواحا عندكم من الله فيه برهان)) .

ژباړه :- كله چې تاسو يو څرگند كافر ترې ووينى چې دالله جل جلاله له پلوه په هغه كې دليل موجودوي .

دا حديث امام بخارى رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام ابن ماجه رحمت الله عليه ، امام بهقي رحمت الله عليه او امام ابوعوانه رحمت الله عليه روايت كړيدي .

په يوبل روايت کې څه زياتوالی هم شته چې : ووايو ، ياودريرو په حقه سره پدې ډول چې دالله جل جلاله درضا لپاره دملامت کوونکي دملامتيا څخه ونه ويريرو . دا قول يې ((المنشط والمکره)) ، المنشط : دنشاط اوخوښی وخت چې دالله جل جلاله اوامر په کې عملي شي اوهمدارنگه د تکليف او ناخوښی په وخت کې .

امام ابن التين رحمت الله عليه ويلي دي :- ظاهرا داسې ده چې دسستی او تکليف وخت، دغه معنی هغه روايت تائيد وي چې امام احمد رحمت الله عليه ذکر کړيدی وايي (په تکره والي او سستی کې) امام طيبي رحمت الله عليه وايي :- مور په طاعت او عبادت کولو کې په دواړو حالتوکې لکه سختي اوآساني ، تکليف او راحت و له دې څخه يې ځکه په مفاعلت سره تعبيروکر چې مطلب يې ترې مبالغه اواجازه غوښتل دي . ځکه چې ده دوی ته داجر او ثواب ، دقيامت په ورځ دشفاعت وعده ده ، که دوی پخپله وعده وفا وکړي ، دا دامام احمد رحمت الله عليه په مسند کې زيات دی چې :- اگر که تاو ليدل چې په امارت کې ورسره حق هم لري ، لکه چې وايي :- دهیچا دملامتيا څخه نه ويريرو پدې کې دمنکر تغيير دهر هغه کس دنده ده چې توان يې لري بيا که دبدی په تغير کولو کې يواځې هغه ملامتيا چې ضرر او زيان نلري نوپرې واجب دي چې دغه بدی په لاس سره لري کړي که ددې توان نلري نوبيا به يې په ژبه سره لرې کړي اوکه ددې توان هم نلري نوبيا به يې په زړه کې ورسره کرکه ساتي لکه څنکه چې دکفارو په ضد جهاد کول واجب دي تردې چې دالله جل جلاله دين بريالی شي لکه چې الله جل جلاله فرمايلي دي :- دالله جل جلاله په لاره کې حق جهاد وکړي ، همدارنگه دتولوخلکو چې دحق سره عناد کوي جهاد کول واجب دي تردې چې په هغه چا برياليتوب ترلاسه کړي چې پرې وتوانېږي .

دابن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی ده ويلي :- چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي : چاچې دخپل امير څخه کوم بدشی (تکليف) وليده نوصبر دپرې وکړي نودی دیوې لويشتې په اندازه دډلې څخه لري اوجلا شو ، نه مرکيږي مگر دجاهليت په مرگ سره مري.داحيث امام بخاری رحمت الله عليه، امام مسلم رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام ابويعلی رحمت الله عليه، امام بيهقي رحمت الله عليه، امام ابواعوانه رحمت الله عليه او امام دارمي رحمت الله عليه روايت کړيدی .

او همدارنگه دابن عمر رضی الله عنهما څه روايت دی چې ده دپيغمبرصلی الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي چې فرمايلي يې دي :-چاچې خپل لاس دامير داطاعت څخه وويست دقيامت په ورځ به دالله جل جلاله سره پداسې حال کې مخامخ شي چې هيڅ دليل به نلري ، څوک چې پداسې حال کې مرثي چې په

غارہ کي بي بيعت نه وي نودجاهليت په مرگ به مرکزي. دا حديث امام مسلم رحمت الله عليه، امام بهقي رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه، امام ابوعوانه رحمت الله عليه، او امام ابن ابی عاصم رحمت الله عليه روايت کړيدی .

دعبدالرحمن بن عبدرب الكعبة رحمت الله عليه څخه روايت دی ده ويلي چي :- زه جومات ته ننوتم او هلته عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه دکعبې په سيوري کې ناست وه او خلک ترې چاپيروو زه ورته راغلم او ورته کيناستم وي ويل :- مور د پيغمبر صلی الله عليه وسلم سره په يوسف کې ملگري وويوځای کې مو واورول چايي خپل غشي جوړول او چايي خپل ځانونه تيارول پدې وخت کې درسول الله صلی الله عليه وسلم جارچي غږ وکړ لمونځ تياردی، مور پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته ورتول شوو او هغه وفرمايل :- زما نه مخکې کوم نبي ندی تير شوی مگر پدې داحق او واجب وه چې خپل امت ته خير اونیکي وروښيي اوله شراوبدی څخه يي وويروي، د اسلامي امت خير او عافيت يي په اول کې گرځولی دی او په آخر کې به بلا او مصيبت پرې راشي اوداسې کارونه به منځته راځي چې بدبه يي بولي اوداسې فتني به منځته راځي چې يوه دبلې په نسبت وړه او کوچنی وي مومن بنده به وايي دغه زما لپاره هلاکت اوتباهي ده بيا به دافتنه له منځه ځي بيا به بله فتنه راځي، اومومن بنده به وايي همدغه ده همدغه ده که څوک داخوښوي چې داور څخه لرې شي او جنت ته ننوځي نو پداسې حال کې د مرگ ورته راشي چې په الله جل جلاله اوداخرت په ورځ ايمان لري او خلکوته د په هغه ډول راشي چې خپل ځان ته يي ورتلل خوښوي او چاچي دامام سره بيعت وکړ اولاس يي ورکړ اودخپل زړه ميوه اوخوږه يي ورکړه دخپل توان په اندازه يي دورکړي که چيري بل امام اوامير راشي غواړي چې واک ترې واخلي نوددغه بل غاره دووهي يعني ويي د وژني دی وايي :- زه ورنږدې شوم اوورته ومي ويل :- دالله جل جلاله په ذات درڅخه پوښتنه کوم. آيا تادرسول الله صلی الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي ده خپل لاسونه وموښل اوويي ويل :- غوږونو مي اوريدلي اوزره مي حفظ کړي اوساتلي دي ماورته وويل : دغه ستا دتره ځوی معاويه رضی الله عنه مور ته امرکوي چې خپل مالونه پخپلو منځونو کې په ناحقه وخوړو اوخپل ځانونه ووژنو اولله جل جلاله فرمايلي دي :- **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا** ﴿29﴾¹⁵²

ژباړه :-ای هغو کسانو، چې ایمان مو راوړی دی، مه خورئ تاسو، مالونه دیو بل، په خپل منځ، په ناجائزه طریقه، پرته ددې نه، چې وي، سوداګري ، په رضامندی سره، ستاسو دطرفه، اومه قتلوی ځانونه خپل ، بیشکه الله دی په تاسو باندي ، مهربانه.

یوساعت چوپ شو بیایي وویل : کله چې دالله جل جلاله اطاعت یي کوو او دالله جل جلاله نافرمانی په وخت کې یي ته هم نافرمانی کوه. دا حدیث امام مسلم رحمت الله علیه، امام نسای رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، امام ابن ماجه رحمت الله علیه ، امام أبوعوانه رحمت الله علیه او امام ابن ابی شیبه رحمت الله علیه روایت کړیدی .

دعوف بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی : - چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :- ستاسو دغوره اوبسو امامانو څخه هغه څوک دي چې مینه ورسره لری اودوی له تاسې سره مینه لري اودعا درته کوي اوتاسې هم ورته دعا کوی .

او ستاسې بدترین امامان هغه دي چې کرکه ورڅخه لری اودوی له تاسې سره کرکه لري او بدپرې وایي اودوی پرتاسو بدوایي، وویل شو اي دالله جل جلاله رسوله ! آیا په توره یي لري نکړو پیغمبرصلی الله علیه وسلم وفرمایلي :- ترهغه وخته یي مه لري کوی ترڅو یي چې په تاسو کې لمونځ قائم کاوه اوکله موچې دخپلو امیرانو څخه کوم بدشی ولیدل نوعمل اوکړنه یي بده وبولی اوخپل لاس داطاعت څخه مه باسی، دا حدیث امام مسلم رحمت الله علیه، امام نسای رحمت الله علیه ، امام ترمذي رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه، امام بیهقي رحمت الله علیه ، امام ابن حبان رحمت الله علیه ، امام طبراني رحمت الله علیه ، امام أبوعوانه رحمت الله علیه او امام دارمي رحمت الله علیه روایت کړیدی.

داقول : خيارأئمتکم، پدې حدیث کې :

۱- دامامانو سره دمینی کولو هغوی ته ددعا کولو د مشروعیت دلیل دی :

کوم امام اومشر چې خپل ولس ته گران وي اودوی ته محبوب وي دوی ته دعا کوونکي وي اودوی هم ورته دعا کوي نودادغوره اوبسومشرانوڅخه دي او دچا څخه خپل ولې کرکه لري اوڅوک چې خپل ولس هم کرکه ترې لري ولس ته بد رد وایي اوولس هم ورته بدرد وایي نو دغه امام اومشر ددوی دبدو او شریروخلکو له ډلې څخه دي داځکه چې که ده عدل کړی وای او ولس ته یي ښه خطاب کړی وای ولس به یي اطاعت اوپرووي کړی وای اوسرونه به یي ورته ښکته کړي وه اوصفت اوستاینه به یي

کړي وه کله چې همدغه عدل او انصاف لامل دي اوبني خبري او خطاب يي ورته کولی همداد ميني، اطاعت اوستايې سبب کيده نودغه امير به دښو او غوره اميرانو څخه وه اوکله چې همدي ولس ته دظلم او ښکندلو په سبب دهغوی دناخوښی اوبدوويلو لامل جوړيږي نوپيشکه دبدترينو امامانو او مشرانو څخه گڼل کيږي .

دوهمه دنده :- دامام په بدی باندي صبرکول :

اگرکه دولس دځينو کسانو ځيني حقوق ورنکړي دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي :- چاچې دخپل امير څخه څه بدوليدل صبردوکړي ځکه څوک چې دپاچا داطاعت څخه ديوي لويشتې په اندازه ووت دجاهليت په مرگ مړشو . دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه، امام مسلم رحمت الله عليه او امام احمد رحمت الله عليه روايت کړیدی .

دعبدالله بن مسعودرضی الله عنه څخه روايت دی ده ويلي چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي :- بيشکه زما څخه وروسته به هرڅوک خپل ځان ته په نورو غوره والی ورکوي اوداسې څيزونه به وي چې بدي گڼي صحابه کرامو وويل :- اي دالله رسوله که زمور څخه څوک دغه وخت ته ورسيدل مورته څه امر کوي ؟ پيغمبر صلی الله عليه وسلم وفرمايل :کوم حق چې پرتاسودی ادایي کړی اوکوم چې ستاسو حق دی دالله جل جلاله څخه يي وغواړی . دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه، امام نساي رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه امام ابن ابي شيبه رحمت الله عليه، امام بزار رحمت الله عليه او امام أبوعوانه رحمت الله عليه روايت کړیدی .

ښايي دپيغمبر صلی الله عليه وسلم امر دولس لپاره داميرانو خبروته دغور نيولو اودهغوي اطاعت کولو کې وي اگرکه دځينو وگړو حقوق هم نه ورکوي اويا هم ځيني دنيوي گټې او متاع خپلوځانونو ته ځانکړې کوي دا چې لږ زيان اوضرر وگالي ځکه چې يقينا دولس زيان ددوی دحقوقودنه ورکولو ياخپلو ځانونو ته دنيوي مال اومتاع ساتل تر هغه ډير لږدي چې داميرانوپه ضد پاڅون را منځته شي اوپه درشل کي يي اختلاف، تیتوالی اوستونزي رامنځته شي .

ځيني خلک په يوشي داستبداد گومان کوي خو هغه په اصل کې داسې نه وي له همدې کبله پيغمبرصلی الله عليه وسلم دلته په اطاعت کولو امرکړی ترڅو هغه ټولې لارې چې داسلامي ټولني

کمزوري او دامير نافرمانی ته رسيږي بندې شي تردې چې هيڅوک دپاڅون لاملونه اواسباب بهانه ونه گرځوي ددې مثال هغه دی چې امام بخاری رحمت الله عليه داسيدبن حضير رضی الله عنه څخه روايت کړی چې يو سړی پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته راغی اوورته يي وويل :- اي دالله رسوله !فلانی سړی دې مقررکړی اومانه مقرر وې چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم وفرمايل : زما څخه وروسته به يوپر بل غوره والی ووينی په هغه کار صبر وکړی تردې چې ماته راشی . ابن حجر رحمت الله عليه ددې حديث په شرح کې ويلي دي :-دوظيفي غوښتنې په اړه پيغمبر صلی الله عليه وسلم په ځواب کې دا مير پت والی دی چې ويي فرمايل :- زما وروسته به يو پر بل برتري او غوره والی ووينی .هدف يي داووجې هغه سړی د گومان لرې کړي چې هغه بل ته بهتري پرې ورکړي کوم يي چې مقرر کړيدئ دايي ورته په ډاگه کړه چې داکارزما په زمانه کې ناشونئ دی اوهغه شخص يي په ذاتي لحاظ سره انتخاب کړی ندی بلکې دمسلمانانو دعامة کتو په خاطر يي ټاکلی دی او ددنيوي گټولپاره ټاکل به دده څخه وروسته وختو کې ترسره کېږي اودا امريي ورته وکړ چې بيا په هغه وخت کې صبر کوئ .¹⁵³

.علقمه بن وائل الحضرمي رحمت الله عليه دخپل پلار څخه روايت کوي هغه ويلي چې سلمه بن يزيدالجعفي رضی الله عنه دپيغمبر صلی الله عليه وسلم څخه وپوښتل اوورته ويي ويل :-اي دالله جل جلاله رسوله ! که په مور داسي چارواکي وټاکل شي چې خپل حق غواړو او مور ته حق نه راکوي دڅه کولو امر راته کوي ؟ پيغمبر صلی الله عليه وسلم مخ تري تاوکړ ، بيا يي وپوښتل ، هغه مخ تري تاوکړ ، بيا يي په دوهم يا په دريم ځل وپوښتل ، اشعت بن قيس رضی الله عنه راکش کړ ، اوورته ويي ويل : تاسو يي خبره واروی اواطاعت يي وکړئ ، بيشکه پردوی باندې يي دخپل عمل باردی اوپرتاسو دخپل عمل باردی . داحديث امام مسلم رحمت الله عليه ، امام نساي رحمت الله عليه ، امام بخاری رحمت الله عليه په خپل تاريخ کې امام ابوعوانه رحمت الله عليه امام ابن ابي شيبه رحمت الله عليه اوامام طبراني رحمت الله عليه روايت کړيدی .

ام سلمه رضی الله عنها دپيغمبر صلی الله عليه وسلم څخه روايت کړی چې فرمايلي يي دي :- يقينا پرتاسي به داسي اميران او چارواکي ټاکل کېږي چې ځينې کارونه به يي ښه وي او ځينې نور به يي بد گڼي چاچې بدوگانه بيشکه خپله غاړه يي خلاصه کړه او چاچې انکاروکړ دالله جل جلاله دعذاب څخه وژغورل شو ، مکرهغه څوک چې ددوی په کړنه راضي شول اودهغوی متابعت يي وکړ دهغوی په گناه

اخته شول صحابه و رضی الله عنهم وویل :- آیا جگره ورسره نه کوو؟ پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : نه ، ترخو یی چې لمونځونه کول . دا حدیث امام مسلم رحمت الله علیه او امام ابودود رحمت الله علیه ، امام بیهقی رحمت الله علیه، امام ابوיעلی رحمت الله علیه او امام طبرانی رحمت الله علیه روایت کړیدی، کوم احایت چې دامیر لپاره داوړیدلو او اطاعت کولو وجوب افاده کوي په دوه بندونو سره بند شوي دي او هغه دا چې :-

لومړي :- دامیر لخوا په گناه باندي امر کول .

۲:- دمامور (ولس) لخوا توانمندي دلومړي بند په هکله چې په گناه سره امر کول دي ډیردلایل مو وړاندې کړل چې نچوړیې دادی . دالله جل جلاله په نافرمانی کې دمخلوق اطاعت نشته له دې څخه دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما حدیث دی چې پیغمبرصلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :-

په مسلمان سړي باندي دخپل امیر دخبرې اوریدل او دهغه اطاعت په هر حالت کي چې خوبسه یی او کنه لازم دي تردې چې امر یی په گناه نه وي ورته کړی که چیرې یی په گناه سره ورته امر وکړ، بیانہ دخبرې اوریدل شته او نه اطاعت شته ، دامیر په ناوړه کارونو صبرکول سره ددې چې نصیحت ورته وکړي امر په نیکی ورته وکړي او دبدی څخه یی منع کړي همداکار پدې حالت کې واجب دی ، او رښتینی لارښوونه کومه چې دریدنه او تأمل ورته لازم دی دتیرشوو دلایلو ترمنځ جمع ده لکه څرنکه چې پیغمبرصلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :-چا چې دخپل امیرنه داسې څه ولیدل چې بدیې گنل باید صبروکړي، او صحابه کرامو دنبی کریم صلی الله علیه وسلم سره پدې بیعت وکړ چې حق به وایي اودملاحت کوونکي دملامتیا څخه به نه ویریري دغه ټول دلایل په هغه څه دلالت کوي اودا دپیغمبرصلی الله علیه وسلم پدې مبارک حدیث کې ښکاري چې : - مگر کله چې تاسې دامیر څخه ښکاره کفرووینی چې دالله جل جلاله له پلوه په هغه کې دلیل موجودوي او همدارنگه دالله جل جلاله ددې مبارک فرمان غوښتونکي چې فرمایي :- **وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبُرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۲﴾**

ژباړه :- او مدد کوئ، دیوبل سره په نیکی کې، او په تقوی کې، او مه کوی مدد دیو بل سره په گناه، او په زیاتي کې، او وویریری د الله نه، بیشکه الله ، ډیر سخت دی په عذاب کې .

دوهم :- دولس له پلوه توانمندي : ددې څخه دا مطلب دی چې ولس دامیر په هغه اطاعت سره نه مجبوریري چې په وس او توان کې یې نه وي دتولو شرعي احکامو څرخیدل په توان پوري تړاو لري الله جل جلاله هېڅوک پدې نه مجبوروي چې وس یې نلري او هیڅ انسان پدې سره نه مکلفوي چې دهغه دکولو توان نلري الله جل جلاله فرمایلي :- لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ... ﴿286﴾¹⁵⁴

ژباړه :- نه ورکوي تکلیف الله ، هیچاته مگر ، دهغه د وس مطابق .

پدې پاندي دالله جل جلاله دا فرمان کوي چې :- فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ ﴿16﴾¹⁵⁵

ژباړه :- پس وویریرئ د الله نه ، ترڅو چې طاقت کیري ستاسو .

او دا قول دپیغمبر صلی الله علیه وسلم دی چې :- په هغه چې تاسې ته امر کوم هغه څه ترسره کړی چې توان یې لری. دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه ، امام ابن حبان رحمت الله علیه ، امام ابن ماجه رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، امام طبراني رحمت الله علیه ، امام شافعي رحمت الله علیه ، او امام أبوعوانه رحمت الله علیه روایت کړیدی.

استطاعت (توانمندي) :

یوداسې کار دی چې په نشت یې الله جل جلاله ښه پوهیري که کوم بنده دالله جل جلاله په عبادت کې ناغیري اوسستي کوي پدې دعوی سره چې زما په وس کې نشته الله جل جلاله پدې باندي ورسره حساب کوي اوکه بنده پخپله خبره کې دروغژن وي الله جل جلاله ښه پرې پوهیري او جزا به ورکوي . پدې باندي هغه حدیث شریف چې عبدالله بن عمر رضی الله عنهما روایت کړی ښه دلالت کوي چې فرمایي : مور به چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم سره په سمع او طاعت بیعت کاوه هغه مبارک به راته فرمایلي :- په هغه څه چې ستاسو په توان کې وي . دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام ترمذي رحمت الله علیه ، امام نسایي رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه ، امام ابن حبان رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، امام ابن ماجه رحمت الله علیه ، امام أبوعوانه رحمت الله علیه او امام مالک رحمت الله علیه روایت کړیدی .

154 - سورت البقرة آیت ۲۸۶ .

155 - سورت التغابن آیت ۱۶ .

همدارنگه دجرير بن عبدالله رضی الله عنه څخه روايت دی چې ويل يې :- ماد پيغمبر صلی الله عليه وسلم سره په سمع (اوریدلو) او طاعت سره بيعت وکړنو زه یې پدې وپوهولم چې :- په هغه څه سره چې زما په توان کې وي اودهرمسلمان لپاره په نصيحت کولو باندي.

دا حديث امام بخاري رحمت الله عليه، امام مسلم رحمت الله عليه، امام نساي رحمت الله عليه، امام بهقي رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه او امام ابن منده رحمت الله عليه روايت کړيدي.

دعبدالله بن دينار رحمت الله عليه څخه روايت دی وايي :- کله چې خلکو دعبدالمالك بن مروان سره بيعت وکړ عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ورته وليکل :-دعبدالله بن عمرلخوا عبدالمالك بن مروان اميرالمؤمنين ته :- زه پدې اعتراف کوم چې داميرالمؤمنين عبدالمالك سمع او اطاعت به دالله جل جلاله او رسول الله صلی الله عليه وسلم دسنتو سره سم دخپل وس مطابق پلي کوم او زما زمانو هم پدې اعتراف وکړ. دا ۱۱ ثرامام بخاری رحمت الله عليه پخپل صحيح اوادب مفرد او امام بهقي رحمت الله عليه په سننو کې روايت کړيدي.

بنساي دپيغمبرصلى الله عليه وسلم داميرانو لپاره په سمع او طاعت باندي په امرکولو کې سره ددې چې دځينوخلکو حقونه هم نه ورکوي اودنيوي گټي يې هم خپلو ځانونو ته ځانگړي کړي وي دا حکمت دی چې دلبر زيان اوضررتحمل وکړی شي ځکه چې دولس زيان دهغوی د حقوقو په نه ورکولو اوياهم کوم زيانونه اوستونزې چې بياوروسته منځته راځي لکه اختلاف او تفرقه ډير لږ دی سره ددې چې کله داستبداد گومان وکړی شي خوهغه استبداد نه وي نو دپيغمبرصلى الله عليه وسلم امر پدې ځای کې دمشکلاتو دمخ نيوي په خاطر دی، تردې چې هيڅوک دامير داطاعت څخه دستراووني بهانه ونه لټوي، ددې مثال لکه څنگه چې پخوا موداسيد بن حضير رضی الله عنه څخه يادونه وکړه چې يوسړی پيغمبرصلى الله عليه ته راغی اوورته وي ويل :- اي دالله جل جلاله رسوله ! فلاني ته دکارورکړاو ماته يې نه راکوي ؟پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل : زردی چې زما څخه وروسته ديو په بل غوره والی وويی نو صبر وکړئ تردې چې ماته راشئ

ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي :- دوظيفې دغوښتنې دجواب ورکولو علت پدې قول سره چې زماڅخه وروسته به يوپرېل غوره والی وويی دامطلب دی چې دهغه دا گومان لرې کړي چې هغه بل شخص يې تاکی دی نودايي ورته وښودل چې دغه کار دده په مبارکه زمانه کې منځته نه راځي او تاکل شوی شخص يې دهغه دذاتي ځانگړتيا له کبله ندی تاکی بلکې دمسلمانانو دعامه گټو په خاطر يې

گومارلی دی او ددنیوی گتولپاره غوره والی دده دوخت خخه وروسته منخته راخی اوده ته بی دداسی
وخت په راتللو دصبر کولو توصیه وکره.¹⁵⁶

دسمعی اواطاعت دوجوب ددلایلو لنډیز:-

۱:- دامیر اطاعت په خوښی، ناخوښی،

تکلیف، او راحت ټولو حالاتو کې واجب دی دانه چې یواځې په خوښی او آسانی کې واجب وي بلکې باید
وویل شي چې حقیقي ازموینه داطاعت په رښتینوالي کې یواځې په هغه حالت کې رامنځته کیږي چې په
انسانی نفس سخت تمامیږي او بدیې گڼي ټول بی دخوښی په حالاتو کې اطاعت کوي په آسانه اعمالو
اوکوم چې دنږدی او زرگتي لرونکي او نفس ته گران وي اطاعت او پیروي بی کیږي مگر په ناخوښی
حالاتو او هغه اعمالو کې چې نفس بی نه غواړي پداسې حالت کې بی یواځې صادق او رښتینی خلک
اطاعت کوي ، امکان لري چې وویل شي دتکلیف په وخت کې اطاعت دمؤمن او منافق تر منځ دمحک
حیثیت لري کوم چې زیاتره وخت بی دخوښی دحالت نه دناخوښی په صورت کې اطاعت کوي اودلیل بی
دالله جل جلاله دا سپیڅلی فرمان دی چې فرمایي: لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ
بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿42﴾¹⁵⁷

ژباړه :- که چېرې وي ، فائده، نږدی ، اوسفر ، درمیانه ، نوخامخا به پیروي کړي وه دوی ستا لیکن ،
لرې شو ، په دوی باندي ، مزل ، او زرده چې قسمونه به خوري دوی ، په الله ، که چېرې طاقت وي
زمور ، نو خامخا به وتلي وو مور ، تاسوسره ، هلاک کوي دوی ، خانونه خپل ، او الله پوهیږي ، چې
دوی ، دروغژن دي .

دغه منافقان یواځې دخوښی اوراحت په وخت کې اطاعت کوي بیاپه دروغو بهاني جوړوي چې داطاعت
خخه ووځي پدې سره دالله جل جلاله دافرمان دلیل دي چې فرمایي: فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ
رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ
أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿81﴾¹⁵⁸

156 - ففتح الباری ج ۱۳ ص ۸

157 - سورت توبه آیت ۴۲ .

- سورت توبه آیت ۸۱ 158

ژباړه :- خوشحاله شول پاتي شوي خلک ، په کيناستلو خپلو سره ، په ملگرتيا نه کولو ، د رسول دالله ، او بد گنلو هغوی ، چې جهاد وکړي ، په مالونو خپلو سره ، او نفسونو خپلو سره ، په لاره د الله کې ، او وويل هغوی مه وځئ ، په گرمۍ کې ، ورته ، او وايه ، اور ددوخ ، زيات سخت دی ، په لحاظ دگرمۍ سره ، کاش ، چې وي دوی ، چې پوهيدلئ .

چا چې دخوښی او راحت په وخت کې اطاعت وکړ اود تکليف په وخت کې کيناست په ده کې دخپل ناستي په اندازه نفاق شته ، دالله جل جلاله څخه دخپلو ځانونو اوتولو مجاهدينو لپاره دنفاق اودهغه دخاصيتونو څخه دخلاصون اوژغورني دعاکوو .

زما مجاهد وروره :-

تا ته داسلامي لښکر دسپاهيانو داطاعت څو بيلگې چې دخپلو اميرانويي کړي وارندې کوم .

کله چې ابوبکر رضی الله عنه وغوښتل شام ته لښکر وليږي پدې وخت کې عمرو بن العاص رضی الله عنه دوليد بن عقبه سره يو ځای دقضاة قبيلې دزکات راتولو لپاره ليرلی وه هغه ته يي وليکل او شام ته يي وليږلو امري ورته وکړ اووي ويل :- مابيرته هغه وظيفې ته راوگرځولې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يو ځل ته پرې ټاکلی وې اوبياي بله درته ويلې وه ، ماهغه وظيفه درته غوره وکئله چې تاته په دنيا او آخرت کې گټوره ده مگر که هغه وظيفه چې په کې يي تاته ډيره گرانه وي نوبيا اختيارلرې ، عمرو بن العاص رضی الله عنه ورته وليکل :- زه داسلام دغشو څخه يو غشی يم اوته دالله جل جلاله بنده دهغه ويشتونکئ اورتولوونکی يي نوته هغه سخت او دخطر ځای وگوره اوماپرې فيرکړه وليد بن عقبه ته يي هم داسې وليکل اوپه همدې ډول يي جواب ورکړ .¹⁵⁹

کله چې عمر رضی الله عنه خلافت ته ورسيد خالد بن وليد رضی الله عنه يي دلښکر دقوماندانی نه منفک کړ او ابو عبیده بن جراح رضی الله عنه ته يي وليکل :- لونگی يي دسر څخه ښکته کړه او مال يي دوه ځايه کړ ، امام ابن کثيرحمت الله عليه وايي :- ابو عبیده رضی الله عنه يي مال داسې دوه ځايه کړ چې يوه ځپلی يي واخسته او بله يي ورته پرېښوده . خالد رضی الله عنه به ويل :- داميرالمؤمنين خبره اورم او دهغه اطاعت کوم .¹⁶⁰

۲ :- دخبرې اوريدل اودهغه اطاعت لازم دی :

159 - الاکتفاء بما تضمنه من مغازی رسول الله والخلفاء ج ۳ ص ۱۴۱ ، البداية والنهاية لابن کثير ج ۷ ص ۲-۳ .

160 - البداية والنهاية ج ۷ ص ۱۸-۱۹ .

اگرکه امیرخینې شرعي غلطي هم وکړي ، ته به يې دالله جل جلاله په اطاعت کې پيروي او اطاعت کوي اوکه يې غلطي وکړه بيا به يې پيروي نه کوي دشرعي ادب سره سم به په نيکي امرورته کوي اوله بدی څخه به يې منع کوي لکه څنگه چې په راتلونکي کې يې ان شالله بيان راځي ددې څخه مطلب دادی چې :- داميرڅخه دځينو غلطيو سروهل ددې دليل نشي کيدی چې په ضد يې پاڅون وشي اوياهم دواک څخه يې دگوبنه کيدو هڅه وشي ځکه هر انسان دخطاء سره مخ دی نوهغه به څوک وي چې هيڅکله يې بدې نه وي کړي اويا هم داسې به څوک وي چې يواځې نيکي يې کړيوي بلکې صحيح اوسمه خبره داده چې کله دالله جل جلاله اطاعت کوي ته يې هم اطاعت وکړه اوکله چې دالله جل جلاله نا فرماني کوي بيابې اطاعت مه کوه امر په نيکي ورته کوه اود بدی څخه يې منع کوه .

دپيغمبر صلی الله عليه وسلم په زمانه کې هم د اميرانوڅخه ځينې داسې خطاگانې شوې دي ځينې هغه وي کله چې خالد بن وليد رضی الله عنه د بنوجذيمه قبيلې دبنديانو دوژلوامروکړ، عبدالله بن عمررضی الله عنهما او ملکروبي داامر ونه مانه اوکله چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم پدې خبر شووي فرمايل :- اي الله جل جلاله زه دخالد دکړني او عمل څخه بري او پاک يم دا يې دوه ځله وويل . دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه په - (اذا قضی الحاکم بجور او خلاف أهل العلم فهورد - په باب کې اوهمدارنگه امام احمد رحمت الله عليه، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام نسايي رحمت الله عليه اوامام بيهقي رحمت الله عليه روايت کړيدی .

اوسره ددې پيغمبرصلی الله عليه وسلم خالد منفک نکړاو په غزاگانو کې به يې مقرر او او مسلمانانو هم د موته په غزا کې ددريو اميرانو د شهادت څخه وروسته چې پيغمبرصلی الله عليه وسلم ټاکلی وه مقررکړ .

۳:- داميراطاعت واجب دی :

اگرکه دځينو خلکو حق ترې گرځوي اويا هم څه دنوي مال اومتاع خپل ځان ته پريږدي ددې تفصيل وړاندې شوی دی .

۴:- داميردخبرې اوريدل او دهغه اطاعت کول حق اولازم دی :

اگر که اميرد نسب او حسب له پلوه بنسکته اوخوار وي، ياي ظاهري بڼه بده او ياي عمرکم وي مگر امارت ته په شرعي طريقه ياد خليفه په امراو ياهم داتباعو په پيروي او اطاعت سره واک ته رسيدلی وي پدې ټولو حالاتو کې يې پيروي لازمي ده .

۵:- او هغه څه چې دامير په اطاعت کې داخلېږي دادي .

په اجتهادي څيزونو کې دامير دنظر متابعت لکه د لمانځه لندول يادهغه بشپړول اويا دلمانځه يوځای کول اويا يې نه کول اوکه چيرې امير په فقهي مسایلو کې څه کمزورتيا ولري نو بايد په هغوسختو مسایلو کې دهغو علماکرامو څخه پوښتنه وکړي چې په دربار کې شتون لري دامير درايې اونظر منلو دليل دالله جل جلاله دا فرمان دی چې: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴾ [النساء: 59] 161

ژباړه :- ای هغو کسانو ، چې ایمان مو راوړی دی ، حکم ومنی دالله ، اوحکم ومنی درسول ، او د خاوندانو دحکم ستاسو نه ، نو بیا که ، ستاسو په منځ کې جگړه راشي ، په څه خبره کې ، نو واپس کوئ هغه ، الله ته او رسول ته ، که یې تاسو ، چې ایمان لرئ ، په الله ، او په ورځ داخرت ، دا کار ، غوره دی ، او ډیر ښه دی د انجام په لحاظ سره .

امام ابن ابی العز رحمت الله عليه دعقیده طحاویه په شرح کې ویلي دي :- دالله جل جلاله دکتاب قران کریم،نبوي احادیثو او سلفو صالحو په اجماع سره دلالت کوي چې داميردلمانځه امام (مشر) دجگړې دامير دزکات ټولولو دمامور اطاعت به په اجتهادي مسایلو کې کرل کيږي،امير به په اجتهادي مسایلو کې دخپلو پيروانو پيروي نه کوي بلکې په دوی باندې لازم دي چې په دابول مسایلو کې دامير اطاعت وکړی او خپل نظريات دامير رايې او نظر ته پريږدي ځکه چې دوحدت،يووالي گټي اودتيت والي او اختلاف زيانونه دداسې وړوکو مسایلو په نسبت ډيري لويي دي . 162.

امام نافع رحمت الله عليه دابن عمر رضی الله عنهما څخه روايت کړی چې ویلي يې دي :- پيغمبرصلى الله عليه وسلم په مني کې دوه رکعته لمونځ وکړ ، ابوبکر رضی الله عنه هم دوه رکعته لمونځ وکړ ، وروسته دابوبکر رضی الله عنه څخه عمر رضی الله عنه هم دوه رکعته لمونځ وکړ، عثمان رضی الله عنه هم دخلافت په لومړي سر کې دوه رکعته لمونځ وکړ بيا عثمان رضی الله عنه څلور رکعته لمونځ وکړ،نوعبدالله بن عمر رضی الله عنه به چې دامام سره لمونځ کاوه څلور رکعته به يې اداء کول او که يواځې به يې کاوه نو دوه رکعته لمونځ به يې اداء کاوه. داحديث امام بخاری رحمت الله عليه،امام مسلم

سورت النساء آیت 59. 161
- شرح العقیده الطحاویة ص 422. 162

رحمت الله عليه، امام نساي رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام ابن حبان رحمت الله عليه، امام دارمي رحمت الله عليه، امام ابويعلى رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه، او امام ابواعوانه رحمت الله عليه روايت كړيدى .

امام بخارى رحمت الله عليه او امام مسلم رحمت الله عليه ددغه حديث سره ډير نيردي دعبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه روايت كړيدى دعبدالرحمن بن يزيد رحمت الله عليه څخه روايت دى چې ويل يي :-عثمان رضی الله عنه مور ته په مني كې څلور ركعته لمونځ راكړ، دا خبره دعبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته وويل شوه هغه ددې درجوع غوښتنه وكړه بيابي وويل : مادپيغمبر صلى الله عليه وسلم سره په مني كي دوه ركعته لمونځ ادا كړي، او ابوبكر رضی الله عنه سره په مني كې دوه ركعته لمونځ اداء كړي او عمر رضی الله عنه سره مي په مني كې دوه ركعته لمونځ اداء كړي، كاشكي زما په نصيب دڅلورو قبول شويو ركعتونو شي، دا حديث امام بخارى رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام ابن خزيمه رحمت الله عليه، امام ابويعلى رحمت الله عليه، امام بهقي رحمت الله عليه او امام طبراني رحمت الله عليه روايت كړيدى.

حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي : ابن مسعود رضی الله عنه ځكه درجوع غوښتنه وكړه چې دده په وړاندې دغوره والي او بهتروالي مخالفت وشو، همداقول دامام ابوداود رحمت الله عليه روايت تائيد وي چې :- ابن مسعود رضی الله عنه څلورركعته لمونځ اداء كړ، هغه ته وويل شو : عثمان رضی الله عنه دى ملامت كاوه او پخپله يې څلورركعته لمونځ وكړ هغه وفرمايل : مخالفت بددى، دامام بهقي رحمت الله عليه په روايت كې راغلي دي : زه مخالفت بد گنم.¹⁶³

دلته صحابه كرامو رضی الله عنه دعمل پيروي چې په مني كې دلمانځه پوره كول دي، دضعيف او مرجوح دليل په نظر كې نيولو سره ترسره كړ، او بهتره عمل چې هغه دلمانځه قصر (كوتاه كول وه) دا اختلاف دلامونو دمخنيوي لپاره پرېښود لكه چې وړاندې ابن مسعود رضی الله عنه وويل :- يقينا عثمان رضی الله عنه دلمانځه په پشپړولو كي تاويل كوونكى وه .

همدارنگه دامام په اطاعت کې هغه ته دمباحو کارونو سپارل او کوم څيزونه چې دجگړې او جنګي تکتیک پورې اړه لري دامير رايي او دهغه تدبيرته سپارل کيږي ترڅو دامت اراء او نظرونه ونه ویشل شي ځکه چې الله جل جلاله فرمايلي دي :- **وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ ... ﴿83﴾** ¹⁶⁴ ژباړه:- اوکه رسولې وي دوی دغه خبر ، رسول ته او ذمه وارو کسانو ته ، د دوی نه .

ددي مثال داسې دي لکه چې د عمرو بن العاص رضی الله عنه څخه روایت شوی چې دذات السلاسل په غزا کې پیغمبر صلی الله علیه وسلم عمرو رضی الله عنه امير و ټاکه نوده خلکوته امر وکړ چې :- خلک به تردري ورځو اورونه نه بلوي، عمرو رضی الله عنه وايي : خلکو ابوبکر رضی الله عنه ته وويل : چې زموږ سره خبرې وکړئ نو بيا ابوبکر رضی الله عنه عمرو رضی الله عنه ته راغی، عمرو رضی الله عنه وايي : ته خلکو ماته رالېږلی یی نو هيڅوک بايد اور بل نکړي که چا داکار وکړ نوزه به یی په همغه بل کړي اورکې وغورځوم ،

، بيا صحابه کرام ددښمن سره مخامخ شول دښمن ته یی ماتي ورکړه، بيا هم عمرو رضی الله عنه چاته اجازه ورنکړه چې په دښمن پسې لاړ شي او تعقيب یی کړي کله چې صحابه کرام پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته راستانه شول ټوله کیسه یی ورته وکړه او د عمرو رضی الله عنه څخه یی گيله او شکایت ورته وکړ، عمرو رضی الله عنه پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته وويل :- اي دالله جل جلاله رسوله! دوی لږ وه ماښه ونه گڼله چې دښمن تعقيب کړي او له دې څخه وويږيدم چې دوی لږ دي نو عطف او شفقت مې پري وکړ .

پیغمبر صلی الله علیه وسلم دده داکار وستايه، په يو روايت کې راغلي دي چې عمرو رضی الله عنه وويل :- دوی مي داور بلولو څخه پدې خاطر منع کړل چې دښمن یی لږوالی ونه ويني، دذات السلاسل دغزا حديث د عمرو بن العاص رضی الله عنه امارت او کومې پيښې چې پدې غزا کې رامنځته شوې دي ، امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه، امام ابواود رحمت الله علیه ، امام ابن حبان رحمت الله علیه ، امام ترمذي رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه، امام بیهقي رحمت الله علیه ، امام ابن ابی شيبه رحمت الله علیه، امام ابویعلی رحمت الله علیه، امام طبراني رحمت الله علیه او امام طبري رحمت الله علیه په خپل تاریخ کې امام نسایي رحمت الله علیه په فضایل الصحابه او امام ذهبي په سیر اعلام النبلاء کې په تفصیل او لنډيز سره روایت کړیدی.

دامير په اطاعت کې دا هم داخلېږي چې دخپلې ورسپارل شوې دندې څخه ونه گرځوي او هيڅوک دخپل ځای څخه دامير داجازې پرته لارنشي او هيڅکله داجازې څخه پرته هغه کارونکي چې ورته معين شوي نه وي ځکه چې الله جل جلاله فرمايي: **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ** ﴿62﴾¹⁶⁵

ژباړه :- بيشکه مومنان ، په اصل کې هغه کسان دي ، چې ايمان مو راوړئ ، په الله ، او په رسول د هغه ، او کله چې ، وي هغوی ، د هغه سره ، په يو کار راجمع کوونکي باندې نو نه ځي هغوی ، ترهغې پورې چې اجازت وغواړئ دهغه نه .

- دامير په اطاعت کې داهم داخلېږي چې دخپلې ورسپارل شوې وظيفې څخه مخ و نه گرځوي او هيڅوک دخپل ځای څخه د امير داجازې پرته لار نشي او هيڅکله د اجازې څخه پرته هغه کار ونکړي چې ورته معينه شوي نه وي ځکه چې الله جل جلاله فرمايي :- **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ** ﴿62﴾¹⁶⁶

ژباړه : بيشکه مومنان ، په اصل کې هغه کسان دي ، چې ايمان مو راوړئ ، په الله ، او په رسول د هغه ، او کله چې ، وي هغوی ، د هغه سره ، په يو کار راجمع کوونکي باندې نو نه ځي هغوی ، ترهغې پورې چې اجازت وغواړئ دهغه نه .

امام بخاری رحمت الله عليه پدې مبارک آيت باندې دامير څخه دعسکرو داجازې دغوښتلو په وجوب دليل نيسي اووايي :- دامير څخه دعسکر داجازې غوښتلو باب،دغه مبارک آيت يي ذکر کړيدی بيايي دجابر رضی الله عنه هغه حديث راوړی چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم سره په غزا کې شریک وه ، جابر بن عبدالله رضی الله عنه وايي :- ماوويل: اي دالله رسوله ! ما نوی واده کړی ماته اجازه راكړه نوماته يی اجازه وكړه اودخلکو څخه تر مخه مدينې منورې ته راورسیدم .¹⁶⁷

له همدې امله ابن قدامه رحمت الله عليه ويلي دي :- دحيواناتولپاره دوشووکولو يالركيو راتولولو اوداسې نورو څيزونو لپاره به دامير داجازې څخه پرته هيڅ سر باز نه وځي ځکه چې الله جل جلاله

- سورت النور آيت 62 . 165

- سورت النور آيت 62 . 166

- فتح الباری ج 6 ص 121 . 167

فرمایلي دي: - إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ ﴿62﴾¹⁶⁸

ژباړه :- بيشكه مومنان ، په اصل كې هغه كسان دي ، چې ايمان مو راوړئ ، په الله ، او په رسول د هغه ، او كله چې ، وي هغوى ، د هغه سره ، په يو كار راجمع كوونكي باندې نو نه ځي هغوى، ترهغې پورې چې اجازت وغواړئ دهغه نه .

امير دخلكو په حالت او ددښمن په حال اودهغه په مورچو، سنكرونو په لړيوالي نږديوالي باندې ډير ښه پوه او خبروي، ځكه چې كه كوم سرباز دمجاهد دامير داجازې څخه پرته لارشي ښايي ددښمن په كمين كي ولويږي او ياهم دكوم نظامي گروپ سره مخامخ شي او امير دنورو مجاهدينو سره لار شي او دى پاتي شي چې دابه يي دهلاكت او تباهي سبب وگرځي.¹⁶⁹

پدې هم وپوهيدو چې واحد په غزاكې دمسلمانانو د ناكامى سبب هم دامير داجازې څخه پرته د غشو وشتونكو دخپلو سنكرونو پريښودل وه اوامير يي هم نبي كريم صلى الله عليه وسلم وه كله يي چې دوى ته وفرمايل :- كه چيرې تاسو وليدو چې مرغانو يوړو هم په همدې ځاى به پاتي كيږئ او كه وموليدل چې دښمن دنكامى سره مخ كړو او پښو يي لاندې كړو هم پخپلو ځايونو كې پاتي كيږي تردې چې څوك دروليرم .دغه روايت دغزاگانو دمصادروڅخه پرته امام بخارى رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه ، امام ابوداود رحمت الله عليه، امام بهقي رحمت الله عليه او امام ابوعوانه رحمت الله عليه روايات كړيدى .

نو كله چې دوى وليدل دښمن ماته وخوره خپل سنكرونه يي پريښودل او غنيمتونو پسې په ډيره تيزى ورغلل نو دښمن يي تر شا راتاوشو تردې چې هغوى مسلمانانو ته ورسيدل چې ټوله فضاء غم او تكليف شو ، نو دهیچا لپاره مناسب ندي چې دامير اجازې ته په كمه سترگه وگوري ترڅو عام نظام او جوړښت زيانمن نشي .

مهमे فايده :-

هغه شرعي مسايل چې دحاکم اوامير په حکم كې داخلېږي شيخ الاسلام ابن تيميه رحمت الله عليه ويلي دي :- كه چيرې اسلامي امت دكوم قراني آيت يا نبوي حديث يا دكومې خبرې يا طلبي حکم په اړه پخپل

- سورت النور آيت 62 . 168
- المغني لابن قدامه ج 9 ص 176 . 169

منځ کې شخړه وکړي نو ديوه قول صحت او دبل فساد يواځې دحاکم په حکم سره نه ثابتېږي بلکې حکم يې په معينو کارونو پلي کيږي په عامو څيزونو کې، اودامت په منځ کې دشخړو او جنجالي مسایلو په اړه دامير دنده داده چې ياتول امت دقران کریم اونبوي احاديثو دسلفو صالحو داتفاقي کړنلارې سره سم پر منځ بوځي ځکه چې الله جل جلاله فرمايلي دي: - فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ ﴿59﴾¹⁷⁰

ژباړه :- نو بيا که ، ستاسو په منځ کې جگړه راشي ، په څه خبره کې ، نو واپس کوئ هغه ، الله ته او رسول ته .

کله يې چې دهغوی دخبرودنه پوهيدو په سبب شخړه وکړه او امير دداسې خلکو څخه وه چې حق يې پيژندلای شوه او هغه څه ورته په ډاگه شول چې په قران کریم اونبوي احاديثو کې شته خلک ددهغه پيروي ته راوبولي .

مگر که چېرې بدعت ظاهر او واضح وي عام خلک پدې پوهيدل چې داداسلامي شريعت مخالف دي لکه دخوارجو، روافضو، قدریه ؤ او جهميه ؤ بدعت شو، نوپدې حالت کې په امير ددې بدعت له منځه وړل لازم دي ځکه چې هر څوک پرې پوهيږي لکه هغه څوک چې فحشاء، دشرابو څښل او دلمانځه ترک کول اوداسې نورحلال و بولي نوپه امير ددې بدې له منځه وړل لازم دي خوددې سره سره بدعتيانو دځينو ځايونو اووختونو زياته يادونه کوي چې ددوی ددير يادښت په سبب دجاهلانو او ناپوهو خلکو په اند دعلماء کرامو او اهل سنتو دخبرو سره يوشان شي تردې چې پداسې حالت کې په امير باندې شک او اشتباه راشي نوپدې وخت کې داسې چاته ضرورت پيدا کيږي چې دالله جل جلاله دحکم دښکاره کيدواوپه ډاگه کيدو ته مټي راونغاړي .

مگر په جنجالي مسایلو کې دقران کریم او نبوي احاديثو ددليل څخه پرته دامير لخوا ديو قول تينگ نيول او په هغه باندې تينگار کول دمسلمانانو په اتفاق سره ناروا دي پدې ډول مسألو کې ديو قول صحت او دبل قول فساد دامير په امر سره نه ثابتيږي مگر که له ده سره داسې يودليل موجودوي چې هغه ته رجوع اوورگرځيدل واجبوي نوپدې صورت کې دا قول دامارت څخه وړاندې اووروسته يو شان

دي خو دامارت په وسيله كولاى شي چې حق ووايي او علم خپور كړي چې پرته دامارت څخه ددې توان نلري، او دتوانمندی او كمزورى حالت داسې ندى لكه داستحقاق اودهغه دنشتوالي حالت.¹⁷¹

دولس دريمه دنده او مسؤوليت :-

امير ته دعا كول دهغه احترام ساتل او دشرعي ادب په نيولو سره هغه ته نصيحت كول : دعائشي رضی الله عنه څخه روايت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي :- اي الله جل جلاله چاچې زمادامت څه مشري په غاړه واخسته او په دوی يي سختي وکړه په ده هم تکليف او سختي راوړلې او چاچې زما دامت څه مشري په غاړه واخسته اوله دوی سره يي آساني وکړه ته هم پري آساني راوړلې . دا حديث امام مسلم رحمت الله عليه او پخواني نيکانو لکه فضيل بن عياض رحمت الله عليه او امام احمد بن حنبل رحمت الله عليه به ويل: که زمور کومه قبوله شوي دعا وي نو د امير لپاره به موکړي وې ، عبدالله بن امام احمد رحمت الله عليه په صحيح سند سره په کتاب السنة کې ذکر کړي چې ابوبکر مروزي رحمت الله عليه ويلي دي چې : مادابو عبدالله امام احمد بن حنبل رحمت الله عليه څخه اوريدلي چې: خليفه متوکل يي ياد کړاو وويل : په يقيني ډول دده لپاره دنیکې او روغتيا دعاکوم اوويل يی : که ده ته څه تکليف ورسې، يقينا چې ته به يي وگوري چې اسلام ته څه پېښېږي او څه پرې راځي ، فضيل بن عياض رحمت الله عليه وايي : دعادل امير مخ ته کتل عبادت دی .

د زيادبن کسيب عدوي رحمت الله عليه څخه روايت دی وايي : دابوبکره سره دابن عامر تر منبر لاندي وم هغه خطبه ورکوله او نری جامې يي په تن وي ابو بلال وويل : زمور امير ته وگورۍ چې دفاسقانو جامې يي اغوستي دي ابوبکره رضی الله عنه وويل: غلئ شه ما دنبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه اوريدلي دي چې فرمايل يی : پاچا دځمکې پر مخ دالله جل جلاله سيوری دی چا چې دهغه قدر وکړ الله جل جلاله به يي قدر وکړي او چاچې دالله جل جلاله دپاچا اهانت وکړ الله جل جلاله به يي هم خوار او ذليل کړي . دا حديث په مختلفو الفاظو سره امام ترمذي رحمت الله عليه، امام ابن خزيمه رحمت الله عليه ، امام طبراني رحمت الله عليه، امام بزار رحمت الله عليه، او امام ابونعيم رحمت الله عليه روايت کړيدی، او امام ترمذي ويلي دي: دا حديث حسن او غريب دی، امام اليانې رحمت الله عليه حسن بللی دی، او امام هيشي رحمت الله عليه ويلي دي : په سند کې يي سعد بن اويس دی، که چيرې

- مجموع الفتاوى ج 3 ص 239-240 . 171

هغه عبسي وي نوامام ازدي رحمت الله عليه ضعيف بللى دى، كه چيرې بصري وي بيا امام ابن معين رحمت الله عليه ضعيف بللى دى، امام ذهبي رحمت الله عليه په ضعيفانو كې ياد كړى دى. بنايى د ډيرو رواياتو له كبله حسن لغيره وي.

د عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه څخه روايت دى چې معاذ رضی الله عنه ويلي دي :- مور ته نبی کریم صلی الله عليه وسلم د پنځو څيزونو په کلکه ويلي چاچې دهغه څخه ځيني يې تر سره كړل په الله جل جلاله دهغه ضمانت لازمي شو ، چاچې دمريض پوښتنه وكړه ، ياد جنازې سره ووت ، ياد الله جل جلاله په لاره كې د غزا لپاره ووت او يا يې هم امير ته دهغه دعزت او قدر كولو لپاره ورغی يا پخپل كور كې كيناست ترڅو خلك دده له شره اودى دخلكو له شره په امان پاتې شي . دا حديث امام احمد رحمت الله عليه، امام طبرانی رحمت الله عليه او امام بهقي رحمت الله عليه په شعب الايمان كې روايت كړى دى .

د ابو بكره رضی الله عنه څخه روايت دى چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي : چاچې دهغه چا عزت او قدر وكړ، الله جل جلاله به يې عزت او احترام وكړی، الله جل جلاله به يې د قيامت به ورځ محترم او عزتمن وگرځوی ، دا حديث امام احمد رحمت الله عليه، امام طبرانی رحمت الله عليه ، امام ابن ابی حاتم رحمت الله عليه او امام ابن ابی عاصم رحمت الله عليه روايت كړى ، سند يې صحيح دى .

او د ابوموسی رضی الله عنه څخه روايت دى چې بيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي : د الله جل جلاله د تعظيم اولوي څخه د سپين ربري مسلمان د قران كريم د حافظ، قارى، او مفسر عزت او احترام او د عادل پاچا قدر او عزت كول دي . دا حديث د امام ابو داود رحمت الله عليه، او امام بهقي رحمت الله عليه ، روايت كړى دى. پدې ډول چې نه په كې ډير سختی كوونكى اونه مخ تری اړوونكى وي ، سهل بن عبدالله تستري رحمت الله عليه ويلي دي : ترهغه به خلك ښه او په خير وى چې د پاچا او علماء كرامو عزت كوي كله يې چې دغه دواړو ته په درنه سترگه وكتل الله جل جلاله به يې دنيا او آخرت جوړ كړي او كه يې ددې دواړو سپكاوئ وكړ الله جل جلاله به يې دنيا او آخرت خراب كړي .¹⁷²

- تفسير قرطبي ج 5 ص 362 .¹⁷²

- داميراو مشر سپکاوی :

کله دهغه داوامرو په نه منلو او هغه ته په سپکه سترگه کتل اويا يې په تمسخر سره نيول ، او يا هم په پټه او ښکاره سره يې عيب بيانول او يايې داسې يو بدصفت بيانول چې دده په جسمي اويا اخلاقي اړخ پورې ارتباط ولري اودده بدي او سپکاوی ترې ښکاريزي، او يا هم دبل چا داسې ستاينه او صفت وشي چې اشارتاً ددغه امير بدي ترې څرگنديږي ، يا دنورو خلکوداميره ضد دسپکاوي او نا فرمانۍ په لور هڅول، په عام ډول دامير په سپکاوي کې ټول هغه څه دا خليږي چې دامير دې عزتې او دهغه دعيبجن کيدو سره تړاو ولري ځکه چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم دامير داطاعت امر کړيدئ اکر که هغه حبشی غلام وي اوسړي دمميز په اندازه او يايې غوړونه او پوزه پرې شوې هم وي لکه څنگه چې مخکې ذکرشو، نوکه څوک دامير سپکوالي ته ملاوتري الله جل جلاله به يې په دنيا کې خوار او ذليل اوپه آخرت کې به يې په عذاب اخته او دجنت څخه محروم کړي .

- داميرانو لپاره دنصيحت په اړه زمور دخور پيغمبر صلی الله عليه وسلم څخه ډير احاديث ذکر شوي دي چې له هغې څخه يو دادی چې: پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي دی : دين نصيحت دی، صحابه کرامو وويل: اي دالله جل جلاله رسوله ! دچا لپاره نصيحت دی ؟ پيغمبر صلی الله عليه وسلم وفرمايل: دالله جل جلاله ، دهغه دکتاب ، دهغه درسول ، دمسلمانو مشرانو او عامو مسلمانانو لپاره نصيحت دی. دا حديث امام مسلم رحمت الله عليه پخپل صحيح، کتاب الايمان باب بيان ان الدين النصيحة کي روايت کړی دی، همدا رنگه امام بخاری رحمت الله عليه پخپل صحيح کې په سر ليک کې راوړی دی ، همدا سې امام احمد رحمت الله عليه، امام ابوداود رحمت الله عليه امام نسائي رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام ابو عوانه رحمت الله عليه ، امام بهقي رحمت الله عليه په سنن کبری او اعتقاد کې او امام شافعي رحمت الله عليه، او امام طبرانی رحمت الله عليه په معجم کبير کې د تميم داري رضی الله عنه څخه روايت کړی ، همدارنگه : امام احمد رحمت الله عليه، امام ترمذی رحمت الله عليه، امام نسایي رحمت الله عليه ، امام ابن ابی عاصم رحمت الله عليه دابو هرير ؓ رضی الله عنه څخه ، امام دارمی رحمت الله عليه دابن عمر رضی الله عنه څخه ، امام احمد رحمت الله عليه، امام ابو يعلى رحمت الله عليه ، او امام طبرانی رحمت الله عليه دابن عباس رضی الله عنهما څخه، او همدارنگه امام طبرانی رحمت الله عليه دثوبان رضی الله عنه څخه پدې لفظ سره چې : نصيحت ددين اصل، اوچته څوکه او اساس دی .

پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی : په دری څیزونو سره دمسلمان زړه کې کینه او حسد نه راځي :

۱-یواځې دالله جل جلاله لپاره دیو عمل په کولو.

۲-دمشرانو لپاره په نصیحت کولو.

۳-دمسلمانانو په ډلې او جماعت پورې په منگلو کې ټینګولو سره، ځکه ددوی دعوت د شاته کسانو لپاره دی .

همدارنگه پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی : الله جل جلاله ستاسو لپاره درې څیزونه خوښوي او درې څیزونه درته بد بولي هغه چې تاسو ته یې خوښوي دادي : چې دالله جل جلاله عبادت وکړئ او هغه سره څه شی شریک نکړئ ، او دالله جل جلاله عبادت وکړئ او اختلاف ونکړئ او دالله جل جلاله په رسی ټول منکولې ټینګې کړئ او اختلاف ونکړئ او چې څوک الله جل جلاله درباندي مقررکړل هغه ته نصیحت وکړئ ، او دا درته بد بولي چې : وایي، دایي ویلی وه داوایي ، ډیرې پوښتنې ، او بی ځایه مال مصرفول. داحدیث امام بخاری رحمت الله علیه ، امام مسلم رحمت الله علیه، امام ابن خزیمه رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه، امام ابوعمانه رحمت الله علیه ، امام دارمی رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله او امام طبرانی رحمت الله علیه روایت کړیدی.

امام نووی رحمت الله علیه پخپله هر اړخیزه وینا کې مشرانو ته دنصیحت دمعنا په اړه ویلی دي : دمسلمانانو دمشرانو لپاره دادي چې : دهغوی سره دحق ویل کیدو لپاره مرسته کول، دهغوی اطاعت کول، پدې سره دهغوی امرمنل، هغوی متوجه کول او دپته یې پام کول چې دولسونو سره نرمي وکړئ او کوم څیزته یې چې پام نه وي هغه ته توجه راگرځول، اوکوم چې دمسلمانانو دحقوقو څخه پاتې وي هغه ته توجه کول، او په ضد یې پاڅون نه کول، ددوی داطاعت او پیروی لپاره دمسلمانانو د زړونو راگرځول او یو ځای کول، امام خطابی رحمت الله علیه ویلی دي : دمشرانو د نصیحت څخه مطلب دادی چې : ددوی په امامت لمو نځ کول، له دوی سره جهاد ته تلل ، دوی ته زکات ورکول او په ضد یې وسله وال پاڅون نه کول ، اوکه ددوی څخه څه ناوړه یا بد چلند ښکاره شو، او دوی ته د نیکی دعا کول ، دا ټول هغه څه دي چې دمسلمانانو پاچایانو څخه مطلب خلفاء راشدین او یا هغه څوک دي چې دمسلمانانو چارې پرمخ بیايي لکه : امیران او مشران.¹⁷³

- شرح صحیح مسلم ج 2 ص 83 . 173

- همدارنگه هغه څه چې د پاچايانو او نورو مسلمانانو لپاره په نصيحت کې شاملېږي دادي : د الله جل جلاله ددې مبارک فرمان په تفسير کې چې وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أِبَالَهُ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ (65)¹⁷⁴

ژباړه :- او که چيرې تپوس وکړې ته ددوئ نه ، نو خامخا به وائي ، چې بيشکه ، وو مور ، چې مشغوليدو مور ، او لوبې کولې مور او ورته ووايه ، آيا په الله پورې ، او په آياتونو دهغه پورې ، او په رسول دهغه پورې ، وئ تاسو ، چې توکې مو کولې .

مفسرينو ويلي دي: دتبوک په غزا کې يو سړي وويل : مور د ددې قاريانو په خير داسې څوک ندي ليدلي چې يواځې خيټې مروي په خوله دروغ وايي، او دجگړې په وخت کې ډارن وي، دروغ د وويل ته منافق يې او خامخابه رسول الله صلى الله عليه وسلم ستا په خبر باندې خبروم، نو پدې يې پيغمبر صلى الله عليه وسلم خبرکړ .¹⁷⁵

داد ټولو مسلمانانو او پاچايانو لپاره نصيحت دی او په هيڅ ډول غيبت حرام ندي .

امام بخاري رحمت الله عليه د زيد بن ارقم رضی الله عنه څخه روايت کړی دی چې ويل يې : زه د خپل تره سره وم چې دعبد الله بن ابي بن سلول څخه مې واوريدل چې ويل يې : په هغه چا چې د رسول صلى الله عليه وسلم سره دې انفاق او خيرات مه ورکوئ ترڅو چې ترې لارشي او دا ټولۍ تيت شي ، او همدارنگه يې په ډير ذلت سره ترې ايستل کيږي، نو داخبره مې خپل تره ته وکړه بيا مې تره رسول صلى الله عليه وسلم ته وکړه نو پيغمبر صلى الله عليه وسلم عبد الله بن ابي او دهغه ملکروته څوک ورويلږل نو هغوی قسم وکړ چې دا کار يې ندي کړی او داسې څه يې ندي ويلي، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم ددوی خبره رښتيا او زمايې دروغ وکنله نو داسې غم راته ورسيد چې ساری يې نه درلود او په کور کيناستم، نو الله جل جلاله دغه آيت شريف نازل کړ چې :

إِذَا جَاءَكَ الْمُتَأَفِّقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُتَأَفِّقِينَ لَكَاذِبُونَ (1) اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (2) ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ (3) وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهِمْ خَشَبٌ مُسْتَدَدٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

- سورت توبه آيت 65 . 174
- الصارم المسلول لابن تيمية ص 31-32 . 175

(4) وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ (5)

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (6)
هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ
الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ (7) يَقُولُونَ لِنَنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ ...¹⁷⁶

ژباړه : - كله چې ، راشي تاته ، دا منافقان ، نو وايي ، مور گواهي کوو ، چې بيشکه ته ، خامخا رسول د الله يې او الله ، ښه پوهيرئ ، چې بيشکه ، ته خامخا رسول د هغه يې ، او الله گواهي کوي ، چې بيشکه دا منافقان خامخا دروغزن دي / جوړ کړي دي دوی ، له قسمونو خپلو نه ، ډال ، پس منع کوي خلک ، دلاري دالله نه بيشکه دوی چې دي و ډير بد دي ، هغه عملونه چې ددوی ، چې کوي يې / داهر څه په سبب ددې چې دوی ، ايمان روارو ، بيا ، کفر وکړ دوی ، پس مهر ووهلي شو ، په زرونو ددوی باندې نو اوس دوی ، نه پوهيرئ / اوکله چې ، ووينې ته دوی لره ، نو په تعجب کې به واچوي تالره جسمونه ددوی ، او که خبرې کوي دوی ، نو غور ږدي ، خبرو ددوی ته ، لکه چې دوی لري دي ود رول شوي ديوال ته ، گومان کوي دوی ، هراواز ، خلاف د خپل ځان ، همدوی (پاخه) دښمنان دي ، خپل ځان وساته د دوی نه ، هلاک د کړي دوی لره الله ، کوم طرف ته ، دوی بوتلل کيږي / اوکله چې وويل شي ، دوی ته ، چې راشي ، چې ښښنه وغواړي ، ستاسو دپاره ، رسول د الله نو تاو کړي دوی ، سرونه خپل او وينې ته دوی لره ، چې منع کيږي د راتلو نه ، او دوی ، تکبر کوونکي دي / يو شان ده ، په حق د دوی کې ، که ښښنه وغواړي ته (ای نبی صلی الله عليه وسلم) د پاره د دوی ، او که ښښنه ونه غواړي د پاره د دوی ، هرگز به ښښنه ونکړي الله ، دوی ته ، بيشکه الله ، لار نه ښئي ، قوم ، فاسق ته / دا هم هغه خلک دي ، چې وايي ، چې خرچ مه کوئ ، په هغه چا باندې چې دالله درسول سره دي ، تردې پورې ، چې تبت شي ، او الله لره دي ، خزاني دآسمانونو ، او د ځمکې ، وليکن دا منافقان خلک ، نه پوهيرئ .

نو پيغمبر صلی الله عليه وسلم ماته څوک راوليږل بيايې دغه آياتونه راته تلاوت کړل بيايې وفرمايل : الله جل جلاله ريښتيني کړي ، داحديث شريف امام بخاري رحمت الله عليه او امام ترمذي رحمت الله عليه روايت کړی دی.

په همدې ډول د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه راغلي دي چې فرمايلي يې دي : كله چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم د حنين د غزا غنيمتونه وويشل ، دانصارو څخه يو سړي وويل : پدې ویش سره

- سورت المنافقون د 1-7 آيت پورې .¹⁷⁶

دالله جل جلاله رضاء مطلب نه وه ، نو پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته راغلم او خبر مې کړ. دا حدیث شریف امام بخاري رحمت الله علیه روایت کړی دی .

امام ابن حجر رحمت الله علیه ددې حدیث په شرحه کې وایي : پدې حدیث کې دامیر او نورو نیکو خلکو دخبریدو روا والی دی چې ددوی په اړه هغه څه وه نه ویل شي چې وړ او لایق ورسره نه وي ترڅو ویونکئ له دې منع کړئ شي او ویی ویروي، او پدې کې دغیبت او چغلی ذکر دی کوم چې د ابن مسعود رضی الله عنه په کړنه کې موجود وه او پیغمبر صلی الله علیه وسلم تری منع نکړ، ځکه چې د ابن مسعود رضی الله عنه موخه اوهدف دپیغمبر صلی الله علیه وسلم نصیحت او پدې خبره یې خبرول وه ، هغه څوک چې اسلام بنکاروي او منافقت پتوي د پیغمبر صلی الله علیه وسلم بدې بیانوني نو باید ځان ترې وساتئ ، دغه کارروا دی لکه څنگه چې دکفارو په ضد جاسوسي او خبرا ور ل روا دې ترڅو دهغوی ددسیسو څخه ځانونه وژغوري .¹⁷⁷

دفاطمې بنت قیس رضی الله عنها څخه روایت دی چې ویل یې : زه پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته ورغلم او ماورته وویل ای دالله جل جلاله رسوله ! ابو الجهم او معاویه زما دنکاح غوښتنه وکړه پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : معاویه رضی الله عنه مسکین دی مال نه لري او ابو الجهم دخپلی اوړی نه امسانه ښکته کوی (وهل کوي) : دا حدیث امام مسلم رحمت الله علیه، امام ابن حبان رحمت الله علیه ، امام نسای رحمت الله علیه، امام أبوداود رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه، امام طبرانی رحمت الله علیه، امام بیهقي رحمت الله علیه او امام مالک رحمت الله علیه په موطاء او امام شافعی رحمت الله علیه په رساله نومي کتاب کې روایت کړیدی .

نوکله چې په یو دنیایي کار کې چې هغه دواده مسأله ده دیوې مسلمانې ښځې لپاره دنصیحت په ډول دغوښتونکو دعیبونو یادول رواکوي نو د اسلامی امت لپاره ددیني کار لپاره دضرورت په وخت کې دځینو عیبونو یادول روانه بولی ؟

خطیب بغدادی رحمت الله علیه ددغه حدیث شریف په شرحه کې ویلی دي : اوهغه غیبت چې الله جل جلاله پدې مبارک فرمان کې چې : وَلَا يَغْتَبَّ بَعْضُكُمُ ... ﴿١٢﴾¹⁷⁸ ژباړه :- او غیبت د نه کوي ، ځینې ستاسو .

- فتح الباری ج 10 ص 512 . 177
- سورت الحجرات آیت 12 . 178

پدې آيت شريف كې يې غيبت منع كړې دى او پيغمبر صلى الله عليه وسلم پدې مبارك حديث كې ډير بدبلى چې وايي : اي هغه ډلې چې په ژبه يې ايمان راوړي او دايې زړه ته ندي ښكته شوي دمسلمانانو غيبت مه كوي او دهغوى پټ څيزونه مه ښكاره كوي . دا حديث شريف امام احمد رحمت الله عليه، او امام ابويعلى رحمت الله عليه روايت كړي دى. امام هيثي رحمت الله عليه ويلي دي، رجال يې ثقات دي، او قضاعي رحمت الله عليه په مسندالشهاب او امام بيهقي رحمت الله عليه په شعب الايمان او امام طبراني رحمت الله عليه په صريح السنه، امام ابوداود رحمت الله عليه په سننو كې دابو برزه اسلمي رضی الله عنه څخه روايت كړي دى اوويلي يې دى چې: پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : اې هغې ډلې چې په ژبه مو ايمان راوړي او زړه ته موندې ننوتې دمسلمانانو غيبت مه كوي او دهغوى پټ رازونه مه ښكاره كوي ځكه چا چې دمسلمانانو ستر مات كړ الله جل جلاله به دده سترمات كړي او الله جل جلاله چې دچا سترمات كړي پخپل كور كې به يې سپك او شرمنده كړي ، امام ابو يعلى رحمت الله عليه په حسن سند سره دبرارضی الله عنه څخه روايت كړي دى ، دابن عمر رضی الله عنه څخه روايت دى چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم منبر ته وخوت او په لور اواز يې وفرمايل : اې هغو خلكو چې په ژبو مو ايمان راوړي او زړونو ته مو ښكته شوي ندي مسلمانانو ته تكليف مه رسوي اونه دهغوى درازونو دښكاره والي يعنى: دخلاگانو دبر بند توب هڅه كوي ځكه چا چې دمسلمان ورور دراز لوڅوالي هڅه وكړه الله جل جلاله به دده راز ښكاره كړي كله چې الله جل جلاله دچا دراز ښكاره كيدواراده وكړي سپك او ذليل به يې كړي اكر كه دكور په منځ كې هم وي .

ابن عمر رضی الله عنه كعبی شریفی ته وكتل اووي ويل :څومره قدرمنه يې او څومره اوچت مقام لري ، يومؤمن بالله جل جلاله په وړاندې ستا څخه ډيرمحترم او قدرمن دى. داحديث امام ترمذی رحمت الله عليه اوامام ابن حبان رحمت الله عليه پخپل صحيح كې روايت كړي دى مگرويلی يې دي چې : اې هغوخلكو چې يوازې په ژبه مسلمانان ياست او زړونوته موايمان ندي ښكته شوي ، مسلمانان مه آزاروي او عيبنه يې مه په گوته كوي اوخطاگانی يې مه لټوي ، دمعوايه رضی الله عنه څخه روايت دى چې فرمايل يې : يقينا كه دې د مسلمانانو پټ رازونه «خلاگانى» ښكاره كول وغوښتل، نو فاسد به يې كړي اويا نږدې دى چې فاسد يې كړي او په زړونو كې به يې كينه درته پيداشي .» داحديث امام ابوداود رحمت الله عليه اوامام ابن حبان رحمت الله عليه پخپل صحيح كتاب كې روايت كړيدى .

دعورت دمتابعت څخه مطلب دادی چې :

یوشخص د مسلمان ورورعیبونه بیانوي اوهدف یې دهغه مقام ښکته کول، سپکوالی اوبه کم نظرورته کتل وي، پدې ډول چې دغه کار دنصیحت حکم ته نه راکړي اونه هم دیني اړخ دالزموي چې خائن دامین گرځولو اودفاسق دخبرقبلولو او دروغجن دکواهي اوریدلوڅخه دې ونه ویرول شي ، داچې یوه کلیمه دویونکی دحالت په توپیرسره دوه معناوې ولري چې په یوه حالت کې گناه گار او په بل حالت کې بیا گناه گار نه ښکاریری .

دساری په ډول : ام المؤمنین عائشې رضی الله عنها یوه ښځه یاده کړه اووی ویل: دغه ښځه تپته(قدی وروکې) دی، پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : غیبت یی دوکر . « . داحدیث شریف امام ابو داود رحمت الله علیه اوامام احمد رحمت الله علیه پخپل مسند، امام ابن ابی دنیا رحمت الله علیه دغیبت په کتاب او امام ترمذی رحمت الله علیه روایت کړی ویلی یی دی : داحدیث حسن او صحیح دی .

پخپل سند یی امام زهري رحمت الله علیه نه روایت کړی وایي ماته ابن ابی رهم غفاری ویلي چې ما دابورهم څخه اوریدلی دي . دي دپیغمبرصلی الله علیه وسلم دهغه صحابه ؤ څخه وه چې ترونه لاندې یی ورسره بیعت کړی وه . فرمایل یی : زه دپیغمبرصلی الله علیه وسلم سره دتوبک په غزاکی وم بیا یی حدیث ووايه تردې چې ویی ویل : پیغمبرصلی الله علیه وسلم پیل وکړ و، زما څخه یی دبنو غفار قبیلې دهغو خلکو په اړه پوښته کوله چې دغزا څخه پاتې شوي وه ماخبرکړ، پیغمبرصلی الله علیه وسلم راڅخه پوښتنه کوله سپینو خلکو څه کول ؟ نوماورته دهغوی دغزاڅخه وروسته پاتې کیدو خبرورکړ نو ویی فرمایل: سرو او دکوخیو والاؤ خلکو څه وکړل ؟ نو ماورته دهغوی د غزا څخه دوروسته والي خبرورکړ، بیایي وفرمایل : هغو تورو دورو ویستو څښتنانوڅخه کول ؟ بیایي دحدیث شریف پاتې برخه ذکر کړه .

داحدیث امام احمد رحمت الله علیه، امام طبرانی رحمت الله علیه په معجم کبیر اوامام ابن حبان رحمت الله علیه، امام بخاری رحمت الله علیه په ادب مفرد کې ، امام معافری رحمت الله علیه په سیرت نبوی ، امام احمد بن عمر والشیبانی رحمت الله علیه په آحاد او مثانی کې روایت کړی ، امام هیثمی رحمت الله علیه ویلی دی : په دواړو سندونو کی دابورهم وراره دی چې زه یی نه پیژنم .

نودغه دواړه کلې دقد او ونې په تیتوالي کې کارول شوې دي چې لفظ یی یو اومعناوی یی بیلې دي ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مقصد پیژندنه او څرگوالی وه اودعایشی رضی الله عنها مطلب دهغې

عيب او بدي بيانول وه . دافک حديث مشهور حديث دی امام بخاری رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام ترمذی رحمت الله عليه، امام أبوداود رحمت الله عليه ، امام بیهقی رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام حاکم رحمت الله عليه، امام ابویعلی رضی الله عنه، امام طبرانی رحمت الله عليه او نورو روایت کړی دی .

امام ابن حجر رحمت الله عليه ددی په شرحه کی هم ویلی دی چې : ددی حديث څخه دامسأله په لاس راځي چې : هغه څوک چې فسق او او شر په ښکاره ډول سرته رسوي نو هغه څه چې دده په غياب کې یې بدي بیانېږي ، د مذموم غیب څخه ندی، علماء کرامو ویلي دي : غیبت د هر صحیح شرعي مقصد د حصول لپاره پدې ډول چې هغه ته له دې پرته رسیدل سخت وي روا او جائز دی لکه : د ظلم مخ نیوی ، د بدی او منکر دله منځه وړلو لپاره مرسته غوښتل، د فتوی غوښتل، د محاکمې دائرول، د شر او بدی څخه د چا ویروول، په همدې کې دراویانو او گواهانو جرحه او بدي بیانول هم شامل دي ، خلیفه ته دهغه لاس لاندې خلکو د کړنې خبر ورکول ، تردې چې ویی ویل : او همدارنگه چا چې یو فقیه او عالم ولیده چې بدعتي ته ورتله او یافاسق ته ورتله او له دې څخه ویریده چې پیروي یې ونکړي، نو پدې د هغوی بدي په گوته کول روادی، او دهغو خلکو غیبت روادی چې په ډاگه سره فسق، ظلم او بدعت کوي

179 .

امام غزالی رحمت الله عليه د هغه عذر ونوپه اړه چې غیبت ورته روا کوي داسې ویلي دي : پدې پوه شه چې اسلامي شریعت کې دبل شخص د بدی بیانولو د روا والي لپاره هغه صحیح مقصد ته چې پرته له دې څخه رسیدل ورته ناشوني وی د غیبت کناه دفع کوي او هغه شپږ څیزونه دي تردې چې ویی ویل : څلورم څیز، د شر څخه دمسلمان ویروول، که چیرې ولیدل شي چې یو فقیه او عالم شخص کوم مبتدع یا فاسق ته ورځي او له دې څخه وویریده چې دغه فسق او بدعت سرایت ورته ونکړي نو تاته روادی چې د مبتدع او فاسق بدعت او فسق ورته په گوته کړي .¹⁸⁰

امام نووي رحمت الله عليه په هغه باب کې چې ځینې غیبت کول روادی وايی: پده پوه شه چې غیبت د یو صحیح شرعي مطلب او مقصد لپاره چې له دې څخه پرته ورته رسیدل ناشونی وي روادی او هغه شپږ څیزونه دي :

فتح الباری ج 10 ص 472 . 179

- احیاء علوم الدین ج 3 ص 161-162 . 180

اول : د خپل مظلومیت څرگندول، تردې چې ویی ویل : څلورم، مسلمانان د شر او فساد څخه ویرو او هغوئ ته نصیحت کول دي، او له دې څخه یودادي چې که چیرې یو فقیه او عالم ولیدل شي چې یو بدعتي اوفاسق ته ورځي او له هغه څخه علم زده کوي او وویریده چې که دغه عالم ته به ترې زیان ورسې نوده ته دارواده چې د بدعتي حال ورته څرگند کړي او نصیحت ورته وکړي پدې شرط چې مقصد یې نصیحت کول وی .¹⁸¹

امام ابن القیم رحمت الله علیه دروا نصیحت او ناروا غیبت د توپیر په بیانولو کې ویلي دي :
د نصیحت او غیبت ترمنځ توپیر :

په نصیحت کې مطلب د بدعتي، فتنه اچوونکي، چلباز، او فاسد څخه ویرو او دې تردې چې ویی ویل : کله چې غیبت د الله جل جلاله، رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو بندگانو ته د نصیحت په ډول وي

نو دالله جل جلاله لپاره عبادت او د حسناتو له جملې څخه دي .¹⁸²

پدې کې ان شاء الله کوم تعارض نشته چې مور مخکې ذکر کړه چې امیرته د مسلمانانو په کتار کې د فاسد او فتنه باز سړي دشر اچولو خبر رسولو جواز یاد کړ ځکه چې دا د امیرانو او عامو مسلمانانو د نصیحت څخه گنل کيږي او دپیغمبر صلی الله علیه وسلم ددې حدیث شریف ترمنځ چې فرمایي :
ماته کوم یو زما دصحابه ؤ څخه کومه خبره نه رسوي ، نو داخونوم چې تاسو ته درووځم او زما سینه پاکه وي ، اوکوم احادیث چې دمسلمان دغیبت حراموالی بیانوي، همدغه احادیث دي چې د مسلمان د غیبت حراموالی ثابتوي، همدغه اصل او اساس دی، مکرد ضرورت په اندازه اود دخالص نصیحت په توگه د غیبت کولو جواز مستثنی دی ، لکه څنکه چې وړاندې تیر شول او امام نووي رحمت الله علیه په ریاض الصالحین کې امیرانوته دخلکو دخبرولو او حالاتو دور وړلو څخه منع شوی وه که چیرې ورته اړتیا نه وي لکه د فساد او فتنې خپرول او په همدې سره یې باب هم ایښی دی، اصل همدادی چې باید امیرانوته د خلکو خبرې نقل شي او له دې څخه دضرورت په وخت کې د خبرو وړل مستثنی دي ترڅو د لویې فتنې او فساد مخه ونیول شي او دفساد خپرونکو څیرې برېښې شي .

-ریاض الصالحین 575 – 578.181

- کتاب روح د ابن القیم ص 322 .¹⁸²

امير ته په پټه سره نصيحت کول غوره دي :

امام بخاري رحمت الله عليه روايت کړی دی لکه څنگه چې وړاندې ذکر هم شول چې اسامه رضی الله عنه ته وويل شول : آیا دغه سړی يعني عثمان رضی الله عنه ته څه نه وايي، اسامه رضی الله عنه وفرمايل : ماداسې خبرې ورته وکړې چې دغه دروازه خلاصول نه غواړم چې لومړی یې زه خلاصه کړم ، پدې سره د عياض بن غنم رحمت الله عليه دا ډول دليل وړاندې کيږي چې: هشام بن حکيم رحمت الله عليه ته یې وويل :آيا د پيغمبر صلی الله عليه وسلم دغه قول د اوریدلی ندی ؟ چې فرمايي : څوک چې غواړي امير يا دکومې رتبې والاته نصيحت وکړي بايد دا نصيحت په ښکاره ورته ونه وايي مگر ترلاس به یې نيسي يو آزاد ځای ته به یې بيايې که چيرې یې نصيحت ومانه نو ښه ترښه کوکه نه ، نو خپل مسوليت او دنده یې سرته ورسوله ، دا حديث ابن ابی عاصم رحمت الله عليه پخپل کتاب السنة، باب كيفية نصيحة الرعية للولاء کې روايت کړی دی .

نور دلائل هم شته چې امير ته په ښکاره نصيحت کولو دلالت کوي لکه: هغه ښځه چې عمر بن الخطاب رضی الله عنه ته یې د ښځو د مېرونو په اړه مراجعه وکړه او داکيسه علمای کرامو د الله جل جلاله ددې فرمان په تفسیر کې چې : وأتیتم احداهن قنطاراآیت ۲۰¹⁸³ ژباړه :- حال داچې ورکړي وي تاسو ، يو د هغوی ته ډير مال .

دی راوړې ده، امام ابن کثير رحمت الله عليه دغه واقعه قوي کړې ده او شيخ احمد شاکر رحمت الله عليه صحيح بللې ده، پدې اړه زیات دلائل موجود دي او همدارنگه دهغه چاپه هکله چې نصيحت ورته کړل بايد حالت یې په نظر کې ونيول شي تردې چې دانصيحت دلوی فساد او عظیمې فتني مخه لامل نشي، هغه څوک بريالي دي چې الله جل جلاله هدايت ورته کړی دی او سمه لاره یې ورته ښودلې وي.

تر ټولو غوره او ښه روايت هغه دی چې امام دارمی رحمت الله عليه پخپل سننو کې راوړی چې یوه ورځ سليمان بن عبدالملک مدینې منورې ته راغی او قصدي مې مکې مکرمې ته د تگ وه ، څو ورځې په مدینه منوره کې پاتې شو او وپې ويل : آيا په مدینه منوره کې داسې څوک شته چې د پيغمبر صلی الله عليه وسلم د صحابه کرامو رضی الله عنهم اجمعين څخه یې څوک ليدلي وي ، خلکو ورته وويل : ابو حازم رحمت الله عليه دی ، هغه ته یې څوک ورولېږل ، کله چې ورغی ، سليمان ورته وويل : دغه څه وضعیت او لرې والی دی ؟ ابو حازم رحمت الله عليه ورته په ځواب کې وويل: اې امير المؤمنین !

زموږ څخه د څه بدي وليده تردې چې سليمان ورته وويل : موږولى مرگ بد گڼو ؟ ابو حازم رحمت الله عليه وويل : تاسو دابده وگڼله چې دآبادى څخه خرابى ته لاړشى..... تردې چې سليمان ورته وويل : زموږ دحالت په اړه څه وايي ؟ ابو حازم رحمت الله عليه وويل : اې امير المؤمنين ! آيا بيا به مابښې ؟ سليمان وويل : مگر داخو يونصیحت چې ماته يې كوي ، ابو حازم رحمت الله عليه وويل : اې امير المؤمنين! ستا پلرونو خلك د تورې په زور سره رعيت او تابع كړل او دغه پاچاهي په زور سره دمسلمانانو د مشورې اودهغوى د رضا څخه پرته ترلاسه كړې تردې چې زيات خلك يې ترې ووژل، نو په يقيني ډول ددې پاچاهي څخه لاړل ، كه چيرې ته پوهيدلى چې دوى څه وويل او څه ورته وويل شول ؟ نو سليمان د ناستوملكرو څخه يې يوه ورته وويل : اې ابو حازم ! ډيرې بدې خبرې د وكړې، ابو حازم وويل : دروغ د وويل په يقيني ډول الله جل جلاله د علمای كرامو څخه دا وعده اخيستې ده چې خامخابه خلكوته حق بيانوي او هغه به نه پتوي، سليمان وويل : نوموړبه څنگه خپل ځانونه اصلاح كړو؟ هغه وويل : امتيازات به پرېږدى اودتولوسره به د ځوانمردى او يوشانته والي سلوك كوي ، سليمان وويل : څنگه به وتوانېږو چې دغه كارته لاروموماوورته وسېرو؟ ابو حازم رحمت الله عليه وويل : حلال به اخلي او خپل مستحق ته به يې وركوي تردې چې نصیحت يې پای ته ورساوه ، دغه نصیحت په بشپړه توگه په تفسير قرطبي كې ذكر شوى دى .¹⁸⁴

دظالمو پاچايانو په وړاندې پاڅون :

په وړانديني فصل كې د مسلمان عادل امير دندې اوصفات ياد شوي كوم چې په ولس باندې يې اطاعت په ظلم باندې يې صبركول، هغه ته دعاكول ، جهاد ته ورسره تلل، احترام يې كول اوداسې نور كارونه چې پرې لازم شوي دي.... تراخروپورې.

پدې فصل كې به ان شاء الله هغه حالات ذكر كړو چې دغه امير عدالت دحد څخه وځي اكركه دغه وتل د فسق له سببه وي چې عدالت ته زيان رسوي اوياهم دكفر له سببه وي چې اصل عدالت ته زيان رسوي .

علماء كرام د هغه امير دحكم په هكله چې فسق ترې وتلى وي او عدالت ته يې زيان رسوي اختلاف لري خو پدې سره داسلام دحدودو څخه نه وځي .

- تفسير قرطبي ج 1 ص 347-349 .¹⁸⁴

1- یوې ډلې دهغه امیریه ضد چې په مطلق ډول فاسق یا ظالم وي ، د پاڅون کولو جواز ورکړي ترڅو په هغه دلائل و عمل وشي چې دامر بالمعروف اونہی عن المنکر و اجبیدل بیانوي اود ظلم په مقابل کې چپوالی حرام بولي، او هغه مبارک احادیث چې د الله جل جلاله د اطاعت څخه پرته د بل چا دخبرې اوریدل او دهغه اطاعت په کې نشته چې په څرگند ډول بیان شوی دی او ځینې احادیث مخکې هم یاد شول او دلته به ان شاء الله هغه واضح دلائل د علماؤ دمفصلو دلائلوسره یوځای ذکر کړو چې دغه ډلې دامام د پاڅون په جواز ترې اخستی .

2- بله ډله بیا د ظالم او فاسق امیر په ضد پاڅون په مطلق ډول حرام بولي ځکه چې بی گناه وینې په کې توئیري او فتنه راوړلیري، اوله دې سببه چې د ظالمو او فاسقو امیرانو د ظلم په مقابل کې د صبر او زغم په اړه راغلي دي ، اوزیاتره دلائل مخکې تیر شوي ځکه زیاتره هغه خلک چې ددې ډول ظالمو او فاسقو امیرانو په ضد یې پاڅون کړی پدې ندي توانیدلي چې موجوده بدی او منکر تغیر کړي او حالات بشه لوري ته پرمخ بوځي ، دهمدې پاڅون په سبب ظالمو امیرانو دخلکو کورونه، مالونه او عزت یې پامال کړی ، چور او چپاول یې ځانونوته روابلی دی .

3- دریمې ډلې یو وسط او میانه نظر وړاندې کړی چې دابه ان شاء الله د شرعي دلائلورا تلولونکی او صحیح نظر څښتن وي او هغه داچې : د ظالمو امیرانو په ضد پاڅون د علماء کرامو، دخلکو د مشرانو، د حکمت، پوهې او تجربې د څښتنانو ترڅیرنې لاندې نیول کیري، که چیرې دهغو امیرانو په ضد چې ظلم یې انتها ته رسیدلی وي اود پاڅون په صورت کې کومه فتنه اولوی فسادنه رامنځته کیري تردې چې د ظلم او تجاوز په مقابل کې صبروشي نو په مسلمانانو د دغه ظلم دفع کول لازم دي او په ضد یې پاڅون واجبیري، اوکه چیرې د پاڅون په درشل کې ددوی په آنداوپه زیات گومان سره دهغه په ظلم سره د صبر کولو په عوض لوی فساد او عظیمه فتنه رامنځته راځي نو پدې صورت کې پاڅون جواز نلري داځکه چې د پاڅون په نتیجه کې داسې یوه فتنه رامنځته کیري چې زیان یې عامو خلکو ته رسیږي او داسې وضع منځته راځي چې دغه ظالم امیر د ټولو هغو پاڅون کوونکو او څوک چې ورسره ذهنما وفق وي، اویا پدې سره راضي وي اکرکه عملا په پاڅون کې ورسره شریک نه وي غچ او انتقام اخلي اود اددو لویو بدیو او شرپه صبر سره دفع کول دي ځکه چې ددې ظالم په مقابل کې د صبر تکلیف نسبتاً لږ وي .

د نصوصو د جمعې اوراتولو لوسره په هر دلیل باندې پخپل مناسب ځای کې عمل کیدئ شي، نو په هغو دلائلو سره عمل کیدئ شي دامیر د ظلم په مقابل کې صبر او زغم لازمي نو په هغه نصوصو کې چې د زغم په کولو سره امر کوي ، اوددې په مقابل کې که پاڅون کوونکي په غالب کومان سره د منکر په تغیر او د وضعې په ښه والي توانېږي نو بیا په همدې نصوصو او دلائلو عمل کړل کېږي.

پدې تفصیل او بیان سره چې پدې مسأله کې خنډ له منځه ځي او دلائل سره غونډېږي پدې سره هیچاته روا ندي چې ووايي په مطلق ډول صبر کول او یا هم انقلاب جوړول دحل لارده .

ځکه چې دهغه چا چې د ظالمو امیرانو د ظلم او تیري په مقابل کې په مطلق ډول د صبر کولو په نظر دي پدې سره هغه ډیر دلائل چې د ظالمو لاسواکانو په مقابل کې د جهاد امر کوي له منځه ځي، او همدارنگه څوک چې په مطلق ډول دهغوئ په مقابل کې پاڅون کول واجب بولي نو هغه دلائل له منځه ځي چې د ظالمو امیرانو د ظلم او تیري په مقابل کې د صبر او زغم امر کوي اگر که دغه ظالمو امیرانو په شاووهل او مال یې ترې واخست بیا به هم انقلاب ته نه وردانکي کوي، ځینې دغه دلائل مو وړاندي ذکر کړيدي ، تفصیل د دواړو نظرونو ترمنځ وسط او برابر نظر دی ... الله جل جلاله پرې ډیر ښه پوهېږي . ځینو علماء کرامو د ظالمو پاچایانو په مقابل کې پاڅون په مطلق ډول د منع کولو په اړه اجماع نقل کړیده خودامنع پدې سره اخستل کېږي چې پدې پاڅون سره به مسلمانان په لویه فتنه او شرکې ولوېږي او د جکړو او بې ځایه وینې تویدو څخه به بل څه سوغات او تحفه رانه وړي سره ددې چې ځینو علماء کرامو دغه اجماع ماته کړی هم ده .

د ظالمو پاچایانو په مقابل کې د پاڅون په اړه تفصیل :

لومړی نظر: ځینې علماء کرامو ویلي چې د توان په وخت کې د ظالمو پاچایانو په مقابل کې په مطلق ډول پاڅون کول روا دي ، ځکه چې په ډیرو شرعي دلائلو کې دا ثابت شوی چې د منکر تغیر او له منځه وړل واجب او د ظالمو او فاسقو په مقابل کې چپوالی اوسکوت حرام دی او الله جل جلاله هر هغه چاته سزا ورکړې منکرته حاضر شي او هغه بد ونه بولي اگر که دا شخص د منکر کوونکی وي ، یا پدې عمل سره راضي او خوښ وي له دغه دلائلو څخه دادي:

الله جل جلاله فرمایلی دی : **وَاتَّقُوا فِتْنَةً لِّأَتْصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿25﴾** ¹⁸⁵

ژباړه :- او ځان وساتئ دهغې فتنې نه ، چې نه رسيږي ، هغه کسانو ته ، چې ظلم يې کړئ وي ، ستاسو نه ، خاص ، او پوه شئ ، چې بيشکه الله ، سخت عذاب ورکوونکئ دی .
دغه آيت شريف پدې سره دليل دی چې دگناه او ظلم په سبب سزاورکول يواځې په فاعل پورې نه خلاصه کيږي بلکې هغه شخص ته هم سزا ورکيږي چې چپ او غلی وي او ددې سره سره بياهم منکراو بدې له منځه نه وړي .

امام قرطبي رحمت الله عليه ددې مبارک آيت په تفسير کې ويلي دي چې زموږ علماء کراموويلي : کله چې فتنه عامه شي نو ټول هلاک کيږي اوداکار دگناهونودڅرگنديدودمنکرخپريدواودهغه دنه تغيريدوله امله رامنځته کيږي ...تردې چې ويې ويل : کله چې خلک منکر او بدې په څرگندول ترسره کوي نوپه هرهغه چاچې دغه منکرويني فرض اولازم دي چې تغير ورکړي نودغه شخص ترې غلی شي ټول گناه کار دي ځکه چې دغه کار پخپله کړنه او خپله خوښه کوي يقيناً الله جل جلاله پخپل حکم او حکمت سره د منکرکړونکي اوپه هغه سره راضي شخص يوشانته گرځولی او په عذاب ورکولوکې يې سره سم کړي دي . ¹⁸⁶

امام ابن حجررحمت الله عليه د ابن عمر رضی الله عنهماحديث په شرحه کې چې په مرفوع ډول يې روايت کړی دی وايي : کله چې الله جل جلاله په کوم قوم عذاب راوړي نوتولوته رسيږي بيادقيامت په ورځ هرڅوک دخپل عمل او کړنې سره سم ژوندکيږي ، داحديث شريف امام بخاری رحمت الله عليه امام مسلم رحمت الله عليه امام احمد رحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه ، امام ابويعلی رحمت الله عليه ، اوامام خطيب رحمت الله عليه په تاريخ بغدادکې روايت کړی دی .

حافظ رحمت الله عليه وايي : له دې څخه دکافرانو اوظالمانو څخه تهنيتيدل رواکيږي ځکه چې له دوی سره اوسيدل خپل ځان په هلاکت او تباهي کې اچول دي ، پداسې حال کې چې له کفاروسره مرسته ونکړي اوددوی په کړنوسره راضي هم نه وي که له کفاروسره مرسته وکړي او پرې راضي شي نو دغه خلک هم له دې ډلې څخه شميرل کيږي

- سورت انفال آيت 25 . 185
- احکام القرآن ابن العربي ج 2 ص 847 ، تفسير قرطبي ج 7 ص 374 . 186

دابن عباس رضی اللہ عنہما څخه روایت دی چې ویلې دي : الله جل جلاله مؤمنانوته امرکړی چې پخپلومنځونوکې په منکراوبدی خوښ نشي اوهغه ونه مني که داکارې وکړنوالله جل جلاله به په دوی عام عذاب راوړي اوهمدرنکه په یقینې ډول پیغمبرصلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : کله چې خلکوظالم ولیداودهغه لاس یې دظلم څخه بند نکړنږدې وه چې الله جل جلاله دخپل لوري څخه په تولوعذاب راوړي ،

داحدیث شریف امام ابوداود ، امام ترمذی رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، امام ابن حبان رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه د ابوبکره رضی الله عنه څخه روایت کړی او سند یې صحیح دی .

دهغوښی اسرائیلوپه کیسه کې چې دشنبې دورځې د کبانودسکارڅخه منع کړل شوي وه راغلي دي: چې الله جل جلاله هغه ډله چې گناهکاران یې د خپلې سرکشی څخه منع کول وژغورله او نوروباندې یې خپل عذاب راوست الله جل جلاله فرمایلي دي : **وَأَسْأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿163﴾** **وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَدِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿164﴾** **فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَّيْسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿165﴾** **فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهَوُّوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿166﴾**¹⁸⁸

ژباړه : - او تپوس وکړه دهغوئ نه ، د حال دکلي ، هغه کلي ، چې وو ، په غاړه ، د سمندر ، کله چې دحد نه واوریدل هغوئ ، په ورځ دشنبې ، کله چې ، راتلل به هغوئ ته ، کبان دهغوئ ، په ورځ دشنبې دهغوئ ، د ابو سرتنه ، او په هغه ورځ کې ، چې داخل به نه وو هغوئ په شنبې کې ، نو نه به راتلل هغوئ ته ، آزمايو مور هغوئ ، په سبب دهغې ، چې وو هغوئ ، چې نافرمانی به یې کوله / او هرکله چې ، وویل یوې ډلې ، دهغوئ نه ، ولې ، نصیحت کوئ تاسو ، هغه قوم ته ، چې الله ، هلاک کوونکي دهغوئ دی یا عذابوونکي دهغوئ دی ، په عذاب ، سخت سره ، او ویل هغوی ، دپاره دعذر

- فتح الباری ج 13 ص 187.61
- سورت الاعراف د 163-166 آیاتونه .¹⁸⁸

رب ستاسو ته وښائي چې هغوی ، ویریري / پس کله چې ، هیرکرو هغوی ، هغه ، چې نصیحت شوی هغوی ته ، په هغې سره ، نو خلاص کړل موره ، هغه کسان ، چې منع کول خلک ، دبدی نه ، او ونيول مور هغه کسان ، چې ظلم یې کړی وه ، په عذاب ، سخت سره ، په سبب دهغې ، چې وو هغوی ، چې نافرمانې به یې کوله .

پدې مبارک آیت کې ذکرشو چې الله جل جلاله هغه خلک هلاک کړل چې دده دحدودواونواهیوڅخه یې تجاوزوکړیزوکان او خنزیران یې کړل ، اوهغه ډله چې دغه ظالمان یې دبدی او گناه څخه منع کول نجات ورکړاووې ژغورل اوقرآن کریم ددریې ډلې دانجام څخه چپ پاتې شوی یاددوی دحقارت اوذلت له سببه لکه څنکه چې علماءکرامویوې ډلې هم دا ذکرکړی چې دغه خلک دگناهکارانوسره یوځای هلاک شول .

189

کوم چې دغه معنی تائیدوي دنعمان بن بشیر رضی الله عنه حدیث شریف دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : مثال دهغه چا چې د الله جل جلاله دحدودوپلې کوونکي وي او دهغه چا چې د الله جل جلاله د حدودو څخه مخ گرځوونکي وي دهغوخلکوپه څیردي چې یوه کینستی ترلاسه کړي ځینوته یې دپچې (قرعې) په واسطه پورتنۍ برخه او ځینې نوروته یې بیاښکتی برخه ورسیري نوهغه خلک چې د کینستی په ښکته برخه کې وي کله چې اوبه راوړي نوپه پاسنیوخلکو تیریري اوبیا اوبه را اخلي نوداخلک وایي : که چیرې موپه خپله ښکتی برخه کې سوری کړی وای اوبه به مواخستې اویاسنیوخلکو ته به موکوم تکلیف نه رساوه که چیرې داخلک پریردي ترڅو خپل عزم ترسره کړي نو ټول به هلاک شي اوکه هغوی منع کړی اولاسونه یې ونیسي پخپله به هم نجات ومومي او ټول به دهلاکت څخه وژغورل شي .

داحدیث شریف امام بخاري رحمت الله علیه، امام ترمذي رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه ، امام بیهي رحمت الله علیه او امام بزار رحمت الله علیه روایت کړی دی .

دحذیفه بن الیمان رضی الله عنه څخه روایت دی چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : زما دپه هغه ذات سوگندوي چې زمانفس (روح) یې دهغه په بلاکیف لاس کې ده حتماً به په معروف

اونیکې سره امرکوي، او خامخابه له بدۍ څخه منع کوي که داسې ونکړي نونږدې ده چې الله جل جلاله به دخپل لوري څخه پرتاسې عذاب راوليږي بيا به خامخادعا کوي او هغه به درڅخه نه قبلېږي.¹⁹⁰

دا حديث شريف امام ترمذي رحمت الله عليه، امام ابوداؤد رحمت الله عليه ، امام ابن ماجه رحمت الله عليه ، امام بهقي رحمت الله عليه ، امام ابن ابی شيبه رحمت الله عليه، امام ابويعلى رحمت الله عليه ، امام طبراني رحمت الله عليه او امام بزار رحمت الله عليه روايت کړي دي ، او امام ترمذي رحمت الله عليه ويلي دي : دا حديث حسن دی .

په يقيني ډول الله جل جلاله امر بالمعروف او نهی عن المنکر دمسلمانانو دخاصو او ځانگړو صفاتو او دا يې هغه لوی او عظيم صفت دی چې پدې سره دمنافقانو څخه جلاکيږي، ځکه چې الله جل جلاله دمؤمنانو په وصف او څرنگوالي کې فرمايلي دي : **وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ... ﴿71﴾**¹⁹¹

ژباړه :- او مومنان سړي ، او مومنانې بنځې ، ځينې ددوی ، دوستان دي دځينو ، حکم کوي دوی ، په نيکۍ سره ، او منع کوي ، د بدۍ نه .

او دالله جل جلاله دمنافقانو په څرنگوالي او وصف کې فرمايلي دي : **الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ .. ﴿67﴾**¹⁹²

ژباړه :- منافقان سړي ، او منافقاني بنځې ، ځينې ددوی ، د ځينو نه دي ، حکم کوي دوی ، په بدۍ باندې ، او منع کوي ، د نيکۍ نه ، او منع ساتي دوی ، لاسونه خپل .

اوبيشکه الله جل جلاله بيان کړی چې د بني اسرائيلو دځينو زرونه يې په ځينو نورو باندې پدې سبب ووهل چې دوی امر بالمعروف او نهی عن المنکرې پرېښودل په يقيني ډول الله جل جلاله فرمايلي دي :

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿78﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿79﴾¹⁹³

ژباړه :- لعنت وويلی شو ، په هغه کسانو ، چې د کفر لار يې خپله کړه ، د بني اسرائيلو نه ، په ژبه د داؤد ، او د عيسي زوی د مريم ، دا ، پدې سبب وشو ، چې نافرماني يې کړې وه او وه هغوی چې زیاتی

- تفسير ابن کثير ج 1 ص 593 .¹⁹⁰

سورت توبه آيت 71 .¹⁹¹

- سورت توبه آيت 67 .¹⁹²

- سورت مانده آيت 78،79 .¹⁹³

پي شروع کړی وو / وه هغوی چې نه به يې منع کول يو بل ، دهغه بد کار نه ، چې کاوه به هغوی هغه ډير بد وه ، هغه کار ، چې کاوه به هغوی .

پيغمبر صلی الله عليه وسلم دامر بالمعروف او نهی عن المنکر پريښودل دتوان په وخت کې دآخرت څخه وداندې په دنيا کې دعذاب راتللو سبب گرځولی دی ، که چيرې کوم انسان بل څوک د بدی اومنکر کولو په حالت کې وليدل اوپرتله له کوم عذرڅخه يې دهغه منکر مخنيوی ونکړدمنکر دکوونکي سره به سم سيده عذاب ورته رسيږي .

دعدي بن عميررضی الله عنه څخه روايت دی وايي ماد پيغمبرصلی الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي چې فرمايل يې : الله جل جلاله عام وکړي دخاصو خلکوپه سبب نه په غذايوې تردې چې پخپلو منځونو کې منکرپه څرگنده وگوری اودوی ددې منکر دتغير او له منځه وړلو توان هم لري ، ولې انکار يې نه کوي او له منځه يې نه وړي کله چې دا کار وکړي نو الله جل جلاله عام او خاص ټول په عذابوي .

داحديث شريف امام احمد پخپل مسند کې روايت کړی دی ، حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي : سندی حسن دی .

داحديث دامام ابوداؤدرحمت الله عليه سره دعدي رضی الله عنه دورورعرس بن عميره رضی الله عنه له احاديثوڅخه دی ، اوددې لپاره دامام احمد اونوروسره دحذيفه ، جريراونوروصحابه کراموررضی الله عنهم اجمعين څخه شواهد موجوددي ، امام هيثي رحمت الله عليه په مجمع الزوائد کې ويلي دي : داحديث امام احمد رحمت الله عليه له دوه لارو (سندونو) څخه او امام طبراني رحمت الله عليه هم روايت کړی دی پدې کې يوراوي نوم په ډاگه شوی نه دی (مجهول دی) او نورروايت يې ثقه دي .

دابوسعيدخدي رضی الله عنه څخه روايت دی چې پيغمبرصلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:چا چې له ستامې څخه کوم منکراويدڅيزوليدنوحتمأدهغه په لاس منع کړي اوکه په لاس سره يې منع کولای نشي بيادپه ژبه سره منع کړي اوکه په ژبه سره هم نشي کولای بيايې دپه زړه سره بد وگني او دادزړه مرتبه دايمان ډيره ښکته مرتبه ده .

دا حدیث شریف امام مسلم رحمت الله علیه دابوسعید خدری رضی الله عنه څخه روایت کړی دی او همدارنگه امام ابوداؤد رحمت الله علیه ، امام ترمذی رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه ، امام نسائی رحمت الله علیه او امام ابن ماجه رحمت الله علیه روایت کړی دی.

د حضرت أم سلمة رضی الله عنها (د پیغمبر صلی الله علیه وسلم میرمن) څخه او هغې د پیغمبر صلی الله علیه څخه روایت کړی چې فرمایلي یې دي: پرتاسې به امیران او مشران مقرر یږي چې ځینې اعمال او کړه یې ښه وي او ځینې نور به بدوي چا چې ددوی دغه بد اعمال بد وگنل دهغوی د گناه اوبدی څخه په امان شو، او چا چې وکولای شو ددوی دغه بد اعمال په ژبه بد وبولي په یقیني ډول ددوی سره د گڼون دگناه څخه سالم او په امن پاتې شو، مگر هغه څوک چې په زړه سره ددوی په بدو اعمالو راضي شول او پدې کې یې ددوی پیروي وکړه نو همدغه په گناه کې ورسره شریک شو، صحابه کرامو رضی الله عنهم وویل: ای دالله رسوله! آیا له دوی سره جگړه ونه کړو؟ پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایلي: نه تر هغې جگړه ورسره مه کوئ ترڅو یې چې لمونځ قایم کاوه یعنی: چا چې ددوی دغه بد اعمال په زړه بد وگنل او دهغوی انکار یې په زړه سره وکړ.

دا حدیث شریف امام مسلم رحمت الله علیه ، امام ابوداؤد رحمت الله علیه ، امام ترمذی رحمت الله علیه اونورو روایت کړی دی.

او همدارنگه دابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: زردی چې داسې ولس مشران راشي چې ځینې کړه وره به یې خوښوئ او ځینې نور به یې بد گڼئ چا چې دهغوی د متابعت پرېښودو ژغورل شو، او چا چې ځان ترې پرېږده کړدگناه څخه یې په امان پاتې شو، او څوک چې ورسره گډ شوتباه شو. دا حدیث شریف امام طبرانی رحمت الله علیه ، او امام ابن ابی شیبه رحمت الله علیه په صحیح سند سره روایت کړی دی.

دغه دلیلونه او کوم چې ددې په معنی سره راغلي دي هغو خلکو دلیل پرې نیولی دی چې په مطلق ډول دظالم امیر په ضد پاڅون واجب بولي.

له همدې امله ابو محمد ابن حزم رحمت الله علیه ویلي دي: ټول اسلامي امت په اتفاق سره پرته له هیڅ یومخالف نه دامر بالمعروف او نهی عن المنکر عمل واجب بولي ځکه چې الله جل جلاله فرمایلي

دي : وَتُتَكَّنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿104﴾¹⁹⁴

ژباړه :- او ضرور د وي ، په تاسو کې ، يوه ډله ، چې رابولي (خلک) ، نيکي ته ، او حکم کوي ، د نيکي ، او منع کول کوي ، د بدئ نه ، اود غصې خلک ، خاص هغوي ، خلاصئ موندونکي دي .

بياددې عظيم مسؤليت او دندې دکيفيت په اړه سره مختلف شول چې :

ځيني اهل سنت دپخوانيوصحابه کرامورضى الله عنهم اوله هغوي څخه راوروسته لکه : امام احمد ابن حنبل رحمت الله عليه اوداسې نورهم پدې نظر شول ، اوداد حضرت سعد بن أبي وقاص رضی الله عنه ، أسامة بن زيد رضی الله عنهما ، ابن عمر رضی الله عنهما ، محمد بن مسلمه رضی الله عنه او نورپدې نظر دي چې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر څخه هدف اوغرض يواځې په زړه سره دئ او که وتوانېږي په ژبه سره يې هم کولای شي اوپه لاس سره د تورې دايستلو اودوسلې دراخستلوڅخه پرته اصلاگيدئ نشي ، همدادأبوبکرابن کيسان الاصبم نظردئ اوپدې سره تول روافض هم دي دوي وايي : اگرکه تول هم ووژل شي ، مگر دوي داکارپه هغه وخت کې کوي چې «ناطق» رابنکاره شي نوکله چې ناطق څرگندشي بيا دتورو ويستل واجبيږي اوکه نه نوبيا دکار نشي کيدى .

مگر اهل سنت پدې کې عثمان رضی الله عنه خپل پيشوا نيسي او هغه صحابه کرام چې ذکر موکړل اوله دوي څخه هغه څوک چې پدې حالت ناسته ښه بولي مگر داهل سنتو څخه ددې نظرتول څښتنان دهغه اميرپه وړاندې دانظر لري عادل نه وي که چيرې امير عادل وي اوکوم فاسق يې په مقابل کې پاڅون وکړي نوبيا امام په ملتيا پرته له کوم اختلاف څخه دتوروايستل واجبيږي .

دعبد الله بن عمررضی الله عنهما څخه يې داروايت کړئ چې دچادپوښتنې په ځواب کې يې وويل :زه نه پوهيږم چې باغي ډله کومه ده که پوهيدئ نودهغې دوژلولپاره به نه ته او نه بل څوک راڅخه وړاندې شوي واي له همدې څخه پرته بل څه په دې صحابه کرامودبل څه گومان نشي کيدى .

داهل سنتو ځيني ډلې ، تول معتزله ، تول خوارج اوزيديه پدې نظر دي چې دامر بالمعروف او نهی عن المنکر دپلي کيدولپاره دتورو ويستل واجب دي ، په هغه صورت کې چې پرته له دې څخه په بل څه نه ترسره کيږي ، دوى ويلي دي : که چيرې دحق څښتنان يوه داسې ډله وي چې خپله دفاع کولای شي اودبرياليتوب څخه ناهيلي نه وي نوپدوى سره دغه کارفرضيږي ، اوکه شميرې لبروي چې ددوى

دکموالي اوناتوانی له سببه يې دبريالي توب هيله نه کيده نو بيا د صحابه کرامو : ام المؤمنین عائشې رضی الله عنها ، طلحه رضی الله عنه ، زبیر رضی الله عنه او تول هغه صحابه کرام چې له دوی سره وه او همدارنگه د معاویه رضی الله عنه ، عمرو رضی الله عنه ، نعمان بن بشیر رضی الله عنه اونور هغه صحابه کرام چې له دوی سره وه هم پدی نظر دي چې بايد پدې حالت کې د منکر تغیر اوله منځه وړل يې په لاس سره ترسره نشي ، همدا د علی رضی الله عنه او هغو صحابه کرامو چې ورسره وه همدانظر دي ، او همدارنگه د عبد الله بن زبیر رضی الله عنه ، محمد ، حسن بن علی رضی الله عنه اونورو تولومهاجرینو او انصارو صحابه کرامو چې په يوم الحرة کې موجود وه همدغه نظر لري .

اوداقول دهغو خلکو هم دې چې د فاسق حجاج بن يوسف په ضد راپاڅيدلي وه او چا چې د پاڅون کوونکو مرسته کړې وه ، له صحابه کرامو څخه : انس بن مالک رضی الله عنه او تول هغه قدر من اشخاص چې يادموکړل او هغه عزت من تابعین لکه : عبد الرحمن بن أبي لیلی رحمت الله عليه ، سعید بن جبیر رحمت الله عليه ، ابن البحتري الطائي رحمت الله عليه ، عطاء السلمي الازدي ، حسن بصري رحمت الله عليه ، مالک بن دینار رحمت الله عليه ، مسلم بن بشار رحمت الله عليه ، ابوالحوراء رحمت الله عليه ، شعبي رحمت الله عليه ، عبدالله بن غالب رحمت الله عليه ، عقبه بن عبد الغافر رحمت الله عليه ، عقبه بن صهبان رحمت الله عليه ، ماهان ، مطرف بن مغیره بن شعبه رحمت الله عليه ، ابومعد رحمت الله عليه ، حنظله بن عبد الله رحمت الله عليه ، ابوالسح الهنائي رحمت الله عليه ، طلق بن حبيب رحمت الله عليه ، مطرف بن عبد الله بن سخي رحمت الله عليه ، نصر بن انس رحمت الله عليه ، عطاء بن سائب رحمت الله عليه ، ابراهيم بن يزيد التيمي رحمت الله عليه ، ابوالحوساء رحمت الله عليه ، اوجبله بن زحر رحمت الله عليه اوداسې نور .

له دوی څخه وروسته د اتباع التابعینو اونورو قدر منو څخه لکه : عبدالله بن عبد العزيز عبدالله بن عمر رحمت الله عليه ، عبدالله بن عمر رحمت الله عليه ، محمد بن عجلان رحمت الله عليه او هغه کسان چې د محمد بن عبدالله بن حسن رحمت الله عليه ، هاشم بن بشر رحمت الله ، اومطرف رحمت الله عليه په ملتیا سره يې پاڅون کړی وه او هغه خلک چې د ابراهيم بن عبدالله سره ويستل شوي وه ، اودا هغه نظر دی چې د فقهاؤ اقوال هم پرې دلالت کوي لکه : امام ابوحنيفه رحمت الله عليه ، حسن بن حي رحمت الله عليه ، شریک رحمت الله عليه ، امام مالک رحمت الله عليه ، امام شافعي رحمت الله عليه ، داؤد رحمت الله عليه او ملکري يې ، دغه تول اشخاص چې يادموکړل که پخواني دي او که

اوسني يايې پخپله فتوى کې ددې نظريونکي دي اوياهم په عملي ډول دتورې په ويستلوسره يې دمنکر دليدلوپه صورت کې دهغه دتغیريه منظوروردانگلي دي

امام ابومحمد رحمت الله عليه ويلې دي : يادې شوې ډلې لومړی په احاديثو دليل نيولی دی چې له هغه څخه : صحابه کرامو وويل : اې دالله جل جلاله رسوله ! آيا جگړه ورسره وکړو ، پيغمبر صلی الله عليه وسلم وفرمايل : نه ، ترهغه چې لمونځونه يې قائمول .

په ځينو احاديثوکې راغلي دي چې : ترهغه جگړه ورسره مه کوئ چې ترڅومو پخپل منځ کې ډاکيز کفر ترې ليدی نه وي چې په هغه کې د الله جل جلاله له پلوه دليل او حجت موجود نه وي .

او په ځينو نورو الفاظو کې بيا راغلي دي : چې په صبر کولو سره يې توصيه کوئ او واجب ئې بولئ ، او وايي اکر که يې يو له مور څخه په شا وواهه او مال ئې ترې واخست .

او په ځينو رواياتو کې دي : که ويريدي چې د تورې برېښنا د بيدار او وينې نکري ، نو په مخ د درخت توتې واچوه او ووايه زه غواړم چې زما او خپله گناه د دواړه ترغاړه شي (پرتابارشي) او ددوزخيانو څخه شي .

په ځينو رواياتو کې دي : د الله جل جلاله وژل شوی بنده شه او دالله جل جلاله قاتل بنده مه کيړه . دغه حديث شريف امام طبراني رحمت الله عليه دشهر بن حوشب او هغه له جندب بن سفیان څخه روايت کړئ دئ او دحديث شريف په آخر کې راغلي دي : د الله جل جلاله مقتول بنده شه . او دخباب رضی الله عنه په حديث کې همداسې ذکر شوي او په کې زياته شوې چې : د الله جل جلاله قاتل بنده مه کيړه .

او همدارنگه امام احمد رحمت الله عليه ، امام حاکم رحمت الله عليه ، او امام طبراني رحمت الله عليه دحماد بن سلمه رحمت الله عليه او هغه له علی بن زيد او هغه له ابو عثمان څخه او هغه له خالد بن عرفطه څخه پدې لفظ روايت کړئ چې : زردی چې ما څخه وروسته به فتني پيښې او اختلاف به منځته راشي که دوکولای شوای چې د الله جل جلاله مقتول بنده شي نه قاتل ، نو داکار ترسره کړه . په سند کې علی بن زيد بن جدهان ضعيف دی ، مگر ضعف يې جبيره شوی او د اعتماد وړ گرځيدلی دی ، دحذيفه رضی الله عنه د روايت په هکله حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلې دي : دحذيفه رضی الله عنه حديث شريف داسې دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د فتنو په هکله فرمايلي دي : د الله جل جلاله مقتول بنده شه او دالله جل جلاله قاتل بنده مه کيړه .

ددغه حديث اصل دحذيفه رضی الله عنه څخه نشته ، اكر كه امام الحرمين رحمت الله عليه په نهايه كتاب كې صحيح بللى دئ ، مگر حافظ ابن صلاح رحمت الله عليه تعقيب كړئ او ويلي يې دي : په معتمدو كتابونو كې مې و نه موند ، بدې فن كې دامام الحرمين قول د اعتبار وړ ندئ .

په ځينې آثارو كې راغلي دي : دآدم عليه السلام د غوره زامنو څخه شه يعني قابيل او هابيل .

دغه حديث شريف امام احمد رحمت الله عليه او امام ترمذی رحمت الله عليه د سعد بن وقاص رضی الله عنه څخه روايت دی چې دعثمان رضی الله عنه د فتني په مهال يې ويلي وه : پدې گواهي وركوم چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : په يقيني ډول چې وروسته به داسې حالت راشي چې ناست شخص به په هغه كې د ولاړ شخص څخه غوره او بهتر وي .

پدې حديث كې دي چې : كه ماته كورته را ننوځي او خپل لاس راته زما د وژنې لپاره را اوږد كړي ، ويې ويل : دآدم عليه السلام د ځوى په څير شه ، امام احمد رحمت الله عليه د ابن عمر رضی الله عنهما د حديث شريف څخه پدې لفظ روايت كړى چې : ستاسو څخه د كوم يو له دې كړنې څخه نه منع كوي چې څوك يې د مرگ لپاره ورته راشي او د آدم عليه السلام د ځوى په څير عمل وكړي قاتل به په اور كې وي ، او مقتول به په جنت كې وي .

امام احمد رحمت الله عليه ، امام ابوداؤد رحمت الله عليه ، امام ترمذی رحمت الله عليه ، امام ابن ماجه رحمت الله عليه او امام ابن حبان رحمت الله عليه د ابو موسى اشعري رضی الله عنه څخه روايت كړى دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د فتني په اړه فرمايلي دي : د فتني په مهال خپلې ليندې او غښي مات كړئ او خپلې تورې په ډبرو ووهئ كه چيرې ستاسې د كوم يو كورته څوك ورننوتل نو دآدم عليه السلام د غوره ځوى عمل او كړنه ترسره كړئ ، دا حديث شريف امام قشيري رحمت الله عليه صحيح بللى دئ .¹⁹⁵

اود الله جل جلاله پدې فرمان سره يې دليل نيولى دی چې : **وَائْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأُ أَبِي آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبْنَا قُرْبَانًا فَتُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿27﴾** ¹⁹⁶

- التلخيص الحبير ج 4 ص 84 . 195

196 - سورت المائدة آيت 27 .

ژباړه :- او ولوله ، په دوی باندې قصه ، د دواړو زامنو ، د آدم عليه السلام ، په حقه سره کله چې وکړه دواړو ، قرباني ، نو قبوله کړی شوه د يو د دې دواړو نه ، او قبوله نکړی شوه د، دبل نه ، او ويل هغه (قابيل) ، چې خامخا به زه قتل کړم تا او ويل (هابيل) ، چې بيشکه ، قبلوي الله ، د پرهيز کارانونه .

امام ابو محمد رحمت الله عليه ويلي دي : پدې ټولو دلائلو او خير نه کې چې په آخره اندازه مو خيرې دي کوم حجت او دليل نلري ، کوم مو چې يو يو حديث دهغه د سند او معنی سره يو ځای ذکر کړي او دلته هم ان شاء الله يوه بشپړه فقره ذکر کوو او د الله جل جلاله څخه مرسته او کومک غواړو .

197

دامير لخوا د مال اخستلو او دشا وهلو په وخت کې صبر کولو امر په يقيني ډول په هغه صورت کې منځته راځي چې امام دغه واکې په حقه سره ترلاسه کړي وي ، پدې حالت کې په يقيني ډول په مور باندې د امير په مقابل کې صبر کول فرض دي او که يې له دې څخه ممانعت وکړ ، بيایې د غاړې وهل هم لازم دي نو دغه شخص فاسق او د الله جل جلاله گناه کار دی ، مگر که دغه په باطل سره وي نو د الله جل جلاله څخه پناه غواړو چې د الله جل جلاله رسول په باطل سره امرکوي ددې دليل د الله جل جلاله دا فرمان دی چې : **وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ** **اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿2﴾** ¹⁹⁸

ژباړه :- اومدد کوئ د يو بل سره په نيکۍ سره او په تقوی کې او مه کوئ مدد د يو بل سره په گناه او په زیاتې کې او و ویريرئ د الله نه بيشکه الله ډير سخت دی په عذاب کې .

په يقيني ډول پدې سره پوه يو چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم قول د الله جل جلاله د قول مخالف ندی ، الله جل جلاله فرمايي : **وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿3﴾** **إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿4﴾** ¹⁹⁹ ژباړه : او نه خبرې کوي د خواهش نه / ندی دا قرآن مگر وچې ده .

او الله جل جلاله فرمايلي دي : **وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿82﴾** ²⁰⁰

ژباړه : او که چيرته وې دا قرآن کې د طرفه د غير الله نه ، نو موندلي به وو دوی پدې کې اختلاف ډير .

- الاتصال الي فهم معرفة الخصال وگوری ، لایي محمد ابن حزم رحمت الله عليه . 197

- سورت المائده آیت 2 . 198

- سورت النجم آیت 3 ، 4 . 199

- سورت النساء آیت 82 . 200

داصحيح خبرده چې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم ټول اقوال د الله جل جلاله له پلوه را ليرل شوي دي وحى ده پدې كې هيڅ تعارض ، اختلاف او تناقض نشته ، كه چيرې دا همداسې وي نو پرته له كوم شك څخه ټول مسلمانان پدې پوهيږي چې دمسلمان يادمي مال په ناحقه سره اخستل يائې په ناحقه وهل گناه ده ، تيرى دى او حرام دي . پيغمبر صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : بيشكه ستاسو ويني ، ستاسو مالونه او ستاسې پټ حرام دى .

دا حديث امام بخاري رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه ، امام ابوداؤد رحمت الله عليه ، امام ترمذي رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه ، امام ابن ماجه رحمت الله عليه ، امام بهقي رحمت الله عليه ، امام ابوعوانه رحمت الله عليه ، امام دارمي رحمت الله عليه ، امام بزار رحمت الله عليه او امام طبراني رحمت الله عليه روايت كړى دى .

نو پدې شك نشته او هيڅ يو مسلمان هم پدې كې اختلاف نلري چې په ظلم د مسلمان مال اخستل او هغه وهل پداسې حال كې چې ددفع كيدو توان ئې هم ولري نو په څه سبب سره په گناه او تيري باندي د ظالم مرستندوى شو ؟ دغه كار د قرآن كريم په نص سره حرام دى .

او كوم احاديث اود آدم عليه السلام د زمانو كيسه مو چې ياده كړه هيڅ كوم دليل او حجت په كې نشته ، د آدم عليه السلام د زمانو كيسه زموږ د شريعت څخه پرته په بل شريعت كې ده ، الله جل جلاله فرمايلي دي : لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا ﴿48﴾²⁰¹

ژباړه : مقرر كړې دي موږ دهر يو دپاره ستاسو نه يو شريعت او يوه لاره د عمل .

هغه شريعت چې زموږ څخه وړاندې دى دامطلب دى چې : هغه مخكيني احكام چې الله جل جلاله د تيرشو امتونو لپاره راليرلي وه او دعلماء كرامو ترمنځ پدې كې اختلاف نشته چې وړاندينى شريعت زموږ شريعت دى خو چې دهغه د وجوب ، صحت او منلود اعتراف لپاره څه راغلي دي او پدې كې هم اختلاف نشته چې مخكيني شريعت زموږ شريعت په هغه صورت كې ندى چې په مخالفت كې يې څه راغلي وي ، مگر دعلماء كرامو ترمنځ په هغه صورت كې اختلاف موجود دى چې د مخكيني امتونو لپاره شريعت راغلى وي ، خو زموږ په شريعت كې دهغه د صحت ، اعتبار اويا ابطال لپاره څه موجود نه وي يعنې دهغه خبر له جملې څخه دى چې په اړه يې سكوت شوى وي ، مگر راجح قول دادى - والله اعلم . چې مخكيني شريعت زموږ شريعت دى چې زموږ په شريعت كې هغه څه رانثي

- سورت المائده آيت 48 . 201

چې دا اعتبار نشتوالی یې بیانوي ځکه چې د سکوت سره یې په هغه سره حکایت کول چې داقرار او اعتبار لرلو له جملې څخه گنل کېږي .²⁰²

- احادیث دادي در رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه صحیح روایت نقل شوی چې : چا چې ستاسو څخه کوم منکر او بدکارولید نو حتماً هغه باید په لاس سره ئې تغیر کړي او مخه یې ونیسي او که د لاس توان یې نه در لود بیاد دامنکر په ژبه سره بند کړي او که داوس یې هم نه درلود بیا د دغه منکر سره په زړه نفرت پیدا کړي او همدا ضعیفه مرتبه دایمان ده چې له دې څخه وروسته دایمان څه نه پاتې کېږي .

بل حدیث د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه په صحیح ډول ثابت دی چې : د الله جل جلاله په نافرمانی کولوکې اطاعت نشته بلکې اطاعت په طاعت کې ده .

په بل حدیث کې دي چې : یو ستاسې څخه د خبرې اوریدل او اطاعت ترهغه مهاله دی چې په گناه یې امر ورته نه وي کړی که په گناه یې امر ورته وکړ بیا نه د خبرې اوریدل شته او نه اطاعت .

پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : څوک چې دخپل څخه د دفاع په صورت کې مړ شي شهید دی او څوک چې دغصب شوي شي د حصول په سبب مړ شي شهید دی . دا حدیث شریف امام احمد رحمت الله علیه او امام طبراني رحمت الله علیه روایت کړی دی .

پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : خامخا به په نیکی سره امرکوي او خامخا به له بدی څخه منع کوي او که دا کار ونه کړي نو یقیناً چې الله جل جلاله به مو له خپل پلو څخه ټول په عذاب کړي .

نوددې مبارکو احادیثو ظاهري بڼه داسې ده چې ځینې د نورو معارض واقع شوي نو صحیح او سمه خبره داده چې یوه جمله د بلې ناسخه ده اوبل څه امکان نلري نو دا واجب دي چې وکتل شي کوم یې ناسخ دی نو وموندل چې هغه احادیث چې د جگړې څخه ممانعت کوي هغه د اصل (معهود) سره موافق او برابر دی کله چې دغه حالت پرته له کوم شک څخه د اسلام په لومړیو وختونو کې وه ، او دغه نور احادیث د اضافه حکم او شریعت په بڼه راغلي دي چې هغه جگړه ده او پدې کې هم کوم شک نشته ، نو د هغو احادیثو د معنی منسوخول اود حکم رفع کول یې صحیح وه کله چې پیغمبر

- پدې اړه : المستصفي امام غزالي ص 132 اووروسته مخونه ، احکام دامام أمدي ج 2 ص 186 اووروسته مخونه ، شرح مسلم الثبوت ج 2 ص 184-185 ، احکام دابن حزم ج 5 ص 724 ، تفسير قرطبي ج 7 ص 28 ، تفسير ابن کثير ج 2 ص 63 ، فتح القدير للشوکانی ج 2 ص 46 .²⁰²

صلی الله علیه وسلم پردي نورو احاديثو تلفظ وکړ اوداکار هم يقيني دی نوداکار ناشونی او حرام کاردی چې منسوخ احاديث واخستلی شي او عمل پرې وشي او ناسخ پرېښودئ شي ، يعني شک واخستل شي او يقين پرېښودل شي او چاچې دعوی وکړه چې دغه يادشوي احاديث لومړی ناسخ وه او بيا منسوخ شول نودا باطله دعوی ده او پرهغه څه ودرید چې نه پرې پوهیږي او په الله جل جلاله پورې یې هغه څه وتړل چې ورته معلوم ندي او داکار ناروا او حرام دی او که دا صحیح وي نو الله جل جلاله به دغه حکم ددلیل او حجت څخه خالي کړی نه وای چې په هغه کې به یې د منسوخ راکړخیدل دناسخ په بڼه ښودلی وای ځکه چې الله جل جلاله په قرآن کریم کې فرمایلي دي : تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ ... ﴿89﴾²⁰³

ژباړه : چې وضاحت کوونکی دی د پاره د هر څيز .

بل دلیل دادی چې الله جل جلاله فرمایلي دي : وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَت إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ... ﴿9﴾²⁰⁴

ژباړه : او که چیرې دوی ډلې د مومنانو نه و جنگیږي پس صلحه وکړئ په منع دهغوی دواړو کې پس که چیرې زیاتئ وکړ یو د دواړو نه ، په بله ډله باندې پس جنگ کوئ تاسې دهغې ډلې سره چې هغه زیاتئ کوي تر دې پورې چې واپس راشي حکم د الله ته .

پدې کې هیڅ یومسلمان اختلاف نلري چې دغه مبارک آیت چې د یاغي ډلې وژل په کې راغلی محکم دی او منسوخ ندی نودا صحیح خبره ده چې همدغه آیت د هغه مبارکو احاديثو لپاره محکم دی نوکوم چې ددغه مبارک آیت سره موافق او برابر وي هغه ثابت ناسخ دی او کوم چې ددې آیت شریف مخالف وي هغه منسوخ دی او حکم یې پورته شوی او عمل نه پرې کیږي ، یوې ډلې دادعوی هم کړې چې دغه مبارک آیت او احاديث د غلو (ډاکوانو) په برخه کې راغلي نه دامیر او پاچا په هکله ، ددوی دغه دعوی يقیناً باطله ده ځکه چې دغه قول کوم دلیل او حجت نلري ، اوبل داچې په دغه احاديثوکې دعوی کوونکی عاجزوي له دې څخه چې ووايي : دغه احاديث د ځینې خلکو په هکله راغلي او یا هم په خاص وخت کې ویلی شوي نو دعوی ددلیل څخه پرته نه صحیح کیږي او په دعوی سره د نصوصو خاص والی رواندی ځکه چې دا په الله جل جلاله باندې په ناپوهی سره څه تړل دی .

- سورت النحل آیت 89 .²⁰³

- سورت الحجر آیت 9 .²⁰⁴

دپیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه روایت شوی دی چې یو پوښتونکي دهغه چا په هکله چې په ناحقه یې مال اخلي پوښتنه وکړه پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : مال د مه ورکوه ، هغه وویل : که ووژلم ؟ پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : جکره ورسره وکړه ، پوښتونکي وویل : که مې ووژلو؟ پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : هغه به دوزخ ته ځي ، بیا هغه سړي وویل: که زه یې ووژلم ؟ پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ته به جنت ته ځي .

لیکوال وايي : پدې لفظ سره مې د احديث ونه موند ، مگر نور روايات په نورو الفاظو سره شته چې امام بخاري رحمت الله علیه په صحيح الجامع ، تاريخ كبير او همداسې امام مسلم رحمت الله علیه ، امام ترمذی رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله علیه ، امام ابن ماجه رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، امام طبراني رحمت الله علیه او امام دارقطني رحمت الله علیه روایت کړی دی .

یایې پدې معنی سره حدیث فرمایلی دی، په صحیح حدیث کې راغلي دي چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : مسلمان د بل مسلمان وروردی نه یې مال غلاکوي او نه ظلم پرې کوي ، او همدارنگه د اثبات دي چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم په زکات کې فرمایلي دي : چا چې خپل حق بللو او غوښتنه یې وکړه هغه ته دورکړل شي او چا چې په ناحقه دهغه غوښتنه وکړه نو نه د ورکول کيږي . د احديث امام بخاري رحمت الله علیه د انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت کړی چې کله یې بحرین ته لیږه نو ابوبکر الصديق رضی الله عنه دغه لیک ورته ولیکه چې :

بسم الله الرحمن الرحيم ، دادزکات هغه حکم دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مسلمانانو باندې دهغه د ملکیت په صورت کې فرض کړی دی الله جل جلاله خپل پیغمبر ته ددې امر کړی دی ، چا چې د مسلمانانو څخه ددې غوښتنه وکړه او هغه یې مستحق وه نو ورد کړل شي او چا چې دهغه څخه د زیات څه غوښتنه وکړه نه د ورکول کيږي. الحدیث .

همدازنگه دا حدیث امام ابوداؤد رحمت الله علیه ، امام احمد رحمت الله ، امام ابن خزيمه رحمت الله علیه ، امام ابن حبان رحمت الله علیه ، امام حاکم رحمت الله علیه ، امام بیهقي رحمت الله علیه ، او امام بزار رحمت الله علیه روایت کړی دی .

دا صحیح حدیث دی چې د ثقاتو د لیاری څخه مو د انس رضی الله عنه څخه هغه د ابوبکر الصديق رضی الله عنه او هغه بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی دی ، داد هغه چا دا تأویل

باطلوي چې د مال څخه ددفاع په سبب جگړه کول يواځې په غلو او داره مارانو پورې ځانگړی کوي ځکه چې غله زکات نه غواړي بلکې امير او پاچا يې غواړي نو يواځې په همدغه پورې تړاو نيسي که چيرې يې دخپل حق څخه زيات وغوښت نو تيرئ يې وکړ ، که چيرې د حق څښتنان يو موتئ وي نو باطل به هيڅکله قوت نه وه موندلی د الله جل جلاله څخه مرسته او کومک غواړو.

اوکوم يې چې دعثمان رضی الله عنه د کړنې په ارتباط اعتراض کړی نو هغه هيڅکله نه پوهيده چې وژل کيږي به ، بلکې هغه د لیده چې يواځې به دکلابندی کردار ترسره کوي او دوی هم دهغه مبارک شهادت نه غوښت او د عادل امير لپاره دا تقاضانه وه بلکې دده ملتيا او دده ترقوماندې لاندې جگړه کول يې فرض بلل نو دوی دعثمان رضی الله عنه په پيښه کې هيڅ دليل نشته .

ځينوويلی: په پاڅون او انقلاب کې دحدودو څخه تيری ، دوينې توئيدل ، دمالونو لوټ کيدل ، بې پرده توب ، هرې سيمې ته ددوی لمن خپريدل ، نورو ددوی په ځواب کې وويل : هيڅکله داسې نده ځکه دهغه چالپاره چې په نيکئ امر کوي او له بدی څخه منع کوي دا جواز نلري چې څوک بې پردې کړي ياپه ناحقه دچا مال ته لاس واچوي ياهغه چاته ضروروسوي چې جگړه ورسره نه کوي ، نو کوم کار يې له دې څخه ترسره کړ ، نو ده هغه څه وکړل چې بايد مخه يې نيولې وای ، مکر د بدو او ناوړه خلکو له پلوه د عامه وکړو وژل يا دهغوی مالونه لوټول يايې بې عزتي کول دا ټول هغه هغه څه دي چې په خلکو دهغه تغير کول او له منځه يې وړل لازم دي .

اوهمدارنگه که سنگر له منځه وړل دهغه بدو پايلو له ويرې څخه وي اوياهم په نيکئ سره امر کول ويره رامنځته کوي نوهمدغه بعينه د اشغالکرو او استعمارکرو په مقابل کې د جهاد په مخ کې خنډ دی اودا هيڅکله مسلمان نه وايي .

اوکه دا دعوی يې وکړه چې : پدې سره به عيسويان د ملسمانانو ښځې وينزې کړي اولادونه به يې غلامان کړي مالونه به يې چور او تالان کړي وينې به يې توئې کړي ، بې عفته او بې عزته به يې کړي ، خوددې ټولو سره سره مسلمانانو ترمنځ څه توپير نشته او داتول دالله جل جلاله په لارکې جهاد او قرآن کریم او نبوي احاديثوته دعوت او بلنه ده .

امام ابن حزم رحمت الله عليه ويلي دي : دوی ته ويل کيږي چې دهغه پاچا په اړه څه وايي چې يهودان يې واکداران کړي او دنصاراوو څخه يې خپل لښکر جوړکړی او په مسلمانانو يې جزيه ايښې ده ، د مسلمانانو ماشومان د تورې لاندې حلالوي ، مسلمانې عفيفې ميرمنې يې بد لمخې او زناته راکش کړي ،

او چيرې يې چې مسلمانان موندلي په غاړه يې ورته توره ايښې ده ترڅو يې ميرمنې خپلې وينزې او ماشومان يې غلامان کړي او دهر څه چور او تالان يې ځان ته روا کړي ، خو ددې ټولو جرمونو او فجائعو سره سره بياهم په ډاگه د مسلمانن اعلان کوي ، لمونځ قائموي ؟ که چيرې ووايي چې په مقابل کې يې پاڅون ناروا دی ، ورته ويل کيږي چې : دغه پاچا چې چيرته مسلمان موندلی وژلی يې دی آن تردې چې په ټوليز ډول يې په شهادت رسولي دي ، نودغه شخص پريښودی شي او په ضد يې پاڅون ونکړي شي نو حتماً په لازمي ډول به يواځې همدی او کفار ملگري به يې ورسره پاتې شي ، که چيرې دده دظلم او تيري په مقابل کې صبر روا بولي نو په بشپړه توگه يې د اسلام مخالفت وکړ او ترې ووتل ، په ضد يې بايد پاڅون وشي او جگړه د ورسره وشي همدايې نظر دی .

موږ ورته وايو : که چيرې د مسلمانانو څخه نهه برخې ووژل ياداچې ټول يې ووژل يواځې يو يې ژوندی پريښود او مسلمانې ميرمنې يې وينزې کړې او مالونه يې چور او تالان کړل نوکه چيرې يې په ضد باندې د پاڅون څخه ممانعت کوي اقول يې پخپله يو دبل په ضد واقع کيږي او که يې په ضد پاڅون کولو ته جواز ورکوي ، نو يوه کوچنئ پوښتنه ترې کوو او ترهغه ور پسې يو چې د يو مسلمان په وژنه او يا د مسلمانې ميرمنې په وژنه يا د هغوی د مال په ناحقه اخستلو او يا دکوم انسان په ناحقه سره بې عزتي او بې عفتي په کولو سره يې ود روو نو که چيرې يې ددې څيزونو ترمنځ توپير وښود اقول يې پخپله يو دبل سره په ټکر کې راغلل او پرته له کوم دليل او حجت څخه يې حکم وکړ او داکار ناروا دی او که چيرې پرته له توپير څخه د پورتنيو ټولو جرائمو د له منځه وړل واجب و بلل حق ته راو گرځيدل .

او دهغه چا څخه پوښتنه کوو چې ظالم او فاجر پاچا يې ميرمن لور او ځوی غصب کړی وي چې دوی خپل شهواني غوښتنې پرې اشباع کړي يايې پخپله د فحشا لپاره وکاروي آیا دغه شخص د خپل ځان ميرمنې ځوی او لور فحشا او فساد ته وړاندې کول امکان لري يا په دغه شخص د هغه چاپه مقابل کې چې ددغه ځيز اراده لري دفاع او مقابله کول فرض دي ؟ که چيرې يې وويل : په باندې د خپل ځان اوکورنی فحشاته وړاندې کول لازم دي نو ډير لوی جرم او گناه يې وکړه چې هيڅ يو مسلمان دانظر نلري . اوکه يې وويل : بلکې په ده باندې فرض دي چې ددغه ناروا مخه ونيسي او جگړه ورسره وکړي نو حق او سمې لارې ته راو گرځيدل او همدا کار په ټولو مسلمانانو د ټولو مسلمانانو لپاره دهغوی دځان او مال په هکله لازم او ضروری دي .

امام ابو محمد رحمت الله عليه ويلي دي : که چيرې کوم ظلم او تيری پيښ شو اگر که ډير لږ هم وي بايد په اړه يې د امام سره خبرې وشي او دهغه څخه منع کړی شي ، که چيرې منع شو او حق ته راو کرځيده د قصاص ورکولو ته يې په ځان او غړو کيښوده او دزنا، قذف (تور) او شرابو حد يې قائم کړ نو د هغه امير منفي او له منځه وړلو ته څه اړتيا نشته هغه د تير په څير امام او امير دې ليرې کول يې روا ندي ، او که چيرې يې د خپلو دندو او مسؤليتونو د پلي کيدو څخه مخ و گرځاوه او حق ته يې رجوع ونکړه نو ليرې کول يې واجب دي او دداسې چا ټاکل چې د الله جل جلاله قوانين نافذوي لازم دي ، ځکه چې الله جل جلاله فرمايلي دي : **وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ... ﴿2﴾**²⁰⁵

ژباړه :- او مدد کوئ د يو بل سره په نيکۍ سره او په تقوی کې او مه کوئ مدد د يو بل سره په گناه او په زیاتې کې.

د شرعي دندو او مسؤليتونو د هيڅ څيز ضائع کول او هغه ته د عمل جامه نه اغوستل روا ندي ، او د الله جل جلاله څخه مرسته او کومک غواړم .²⁰⁶

امام قرطبي رحمت الله عليه ويلي دي : کله چې امام وټاکل شي بيا د بيعت کولو څخه وروسته فاسق شي نو جمهورو علماؤ ويلي دي : امامت يې له منځه ځي او د ظاهر او څرگند فسق په سبب د قدرت څخه گوښه کيږي ځکه دا ثابته خبرده چې امام د حدودو د پلي کولو او حقوقو د اخستلو ، د یتيمانو او ليونیانو د مالونو د ساتلو او د دوی د نورو حالاتو په نظر کې نيولو او هغوی ته د اهتمام کولو اوداسې نورو کارونو لپاره ټاکل کيږي نوکله چې دغه امير فاسق وي دداسې کارونو د پرمخ بيولو او دهغو د پلي کولو څخه يې وگرځوي او مخه يې ونيسي .

که چيرې دا روا وبولو چې امير فاسق دی او دغه فسق يې د هغو دندو او مسؤليتونو چې دهغه پلي کيدو لپاره ټاکل کيږي مخنيوی کول ، آیا دا په لومړي سر کې مناسب نه بولي چې دا دامير ددندو د پلي کيدو لپاره خنډ کيږي او دغه کارهم همداسې دی .

اونور ويلي دي : چې امير تر هغه پورې د قدرت څخه نه گوښه کيږي ترڅو کافر شوی نه وي اويا يې لمونځ نه وي ترک کړی او ياهم لمانځه ته يې دعوت نه وي پرديښی اوياهم د شريعت څخه يې کوم څه

- سورت المائده آيت 2 . 205

- الفصل في الملل والاهواء والنحل لابن حزم ج 4 ص 132- 135 . 206

ترک کړي نه وي ، ځکه چې د حضرت عبادۀ رضی الله عنه په حدیث کې راغلي دي : ترهغه امیرد قدرت څخه لیرې کیدی نشي چې دهغه څخه څرگند کفر وويني چې ستاسې په وړاندې دهغه په اړه د الله جل جلاله له لوري بشپړ دليل او حجت موجود وي .

دعوف بن مالک رضی الله عنه په حدیث کې راغلي دي : نه ، ترهغه به دامیر اطاعت کوی ترڅو ستاسې ترمنځ لمونځ قائموي ، اود حضرت ام سلمه رضی الله عنها په حدیث کې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه روایت شوی چې : یقیناً به پرتاسې امیران ټاکل کيږي چې ځینې افعال او کړه وړه به یې خوښوی او ځینې نور به بد بولی چاچې د هغوی بد افعال په زړه سره بد و بلل یقیناً غاړه یې خلاصه شوه او چاچې په زړه باندې د دوی بد افعال بد وبلل یقیناً دهغوی د گناه څخه یې په امن شول مگر چاچې د دوی په بدو افعالو راضی شول او دهغوی متابعت یې وکړ (هغوی گناه کار شول) صحابه کرامو رضی الله عنهم وویل : اې د الله رسوله ! آیا له دوی سره جگړه نه کوو او نه یې وژنو ؟ پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : نه ، ترهغه چې لمونځونه یې کول ، یعنی چاچې په زړه بد گنل او په زړه یې دهغو انکار وکړ .²⁰⁷

امام قرطبي رحمت الله علیه وسلم د الله جل جلاله ددې فرمان په اړه چې : لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿124﴾²⁰⁸

ژباړه : نه شاملیږي وعده زما ظالمانو ته .

امام قرطبي رحمت الله علیه وايي امام ابن خويزمندان رحمت الله علیه ويلي دي : هر هغه څوک چې ظالم وي ، پیغمبر ، خليفه ، امير ، مفتي او د لمانځه امام نشي ټاکل کیدی اوهر هغه روایات چې د شارع څخه یې روایت کوي نه منل کيږي او په احکامو کې یې گواهي نه قبلیږي تردې هغه د فسق په سبب د قدرت څخه نه گوښه کيږي تردې چې أهل الحل والعقد شوری یې له قدرته لیرې کړي .²⁰⁹

امام نووي رحمت الله علیه ويلي دي : چې قاضي عياض رحمت الله علیه ويلي : که چیرې په امیر باندې کفر يا د شرعي احکامو تغیر او یا هم بدعت واقع شي نو پدې صورت کې یې مشري ختمه او اطاعت یې نشته په مسلمانانو واجب دي چې په ضد یې پاڅون وکړي او قدرت واکې ترې واخلي او که امکان ولري په ځای یې بل امام وټاکي که چیرې دغه توان یواځې د یوې ډلې سره وي نود کافر امیر په ضد پاڅون

- تفسیر قرطبي ح 1 ص 186-187 .²⁰⁷

- سورت البقرة آیت 124 .²⁰⁸

- تفسیر قرطبي ج 2 ص 115-116 .²⁰⁹

کول واجب دي اود بدعتي امير په مقابل کې دغه کارنشته خوکه چيري دده په مقابل کې د برياليتوب گومان ولري نو بيا دا پاڅون هم واجبيږي ، اوکه چيرې يې ناتواني او ناکامي يقيني وي بيا پاڅون نه واجبيږي نو مسلمان بايد له خپل هيواد او سيمې څخه بل ځای ته هجرت وکړي اودخپل دين دساتنې په خاطر لارشي .

ويلې يې دي : د فاسق لپاره په لومړي سر کې امامت نه صحيح کيږي اوکه بيا وروسته فاسق شو نو ځيني علماء کرامو ويلې دي : د قدرت څخه گوښه کيدل يې واجب دي مگر که چيرې پدې کار سره فتنه او جگړه منځته راتلله بيا دا کار نشته .

جمهورو اهل سنتو له فقهاء ، محدثينو، او متکلمينو څخه ويلې دي : امير د فاسق ، ظلم ، اود حقوقوپه پامال کيدوسره د قدرت څخه نه ليرې کيږي او نه هم منفک کيږي او پدې کار سره يې په ضد پاڅون کول روا نه دي بلکې پدې اړه دراغلو احاديثو په رڼاکې يې وپروول او نصيحت کول واجب دي .

قاضي رحمت الله عليه ويلي دي : پدې اړه ابوبکر بن مجاهد رحمت الله عليه د اجماع دعوی هم کړيده ، خو ځينو دا اجماع د حسن رضی الله عنه او ابن زبير رضی الله عنه او دمديني دخلکو پاڅونونه د بنو اميه ؤ په ضد ذکر کړي دي او همدارنگه د تابعينوديوې ډلې او داسلام دمبارک دين د لومړئ پيرئ نيکو او صالحو خلکو د ابن الاشعث په ملگرتيا د حجاج بن يوسف په ضد پاڅون کول ياد کړي دي .

دغه وينکي دا حديث شريف چې وايي : موربه دامامت د مستحقينوسره لانجه نه کوو .

پدې سره تاويل کوي چې دا په عادلواامانو کې ويل شوي دي .

د جمهورو علماءو دا حجت او دليل دی چې د حجاج بن يوسف په ضد پاڅون کول صرف دهغه د فاسق په سبب نه وه بلکې کله يې چې شرعي امور بدل او کفر يې ښکاره کړ .

قاضي رحمت الله عليه ويلي دي : ويل کيږي چې دغه اختلاف په لومړي سر کې موجود وه بيا داميرانوپه ضد پاڅون کول په اجماع سره منع کړي شول ، والله اعلم ²¹⁰

امام اشعري رحمت الله عليه ويلي دي : چې دظالمانو اميرانو په ضد پاڅون کول داهل سنتو دځينو علماءو نظر دی .

- شرح صحيح مسلم ج 1 ص 468 .²¹⁰

داهل سنتو څخه يوې ډلې ، خواريو ، معتزله ؤ ، زیدیه ؤ او زیاترو مرجئه ؤ دانظر دی چې د فاسق امام په مقابل کې پاڅون کول او دوسلې او زور کارول واجب دي .²¹¹

حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي : امام ابن التين رحمت الله عليه د امام داؤدي رحمت الله عليه څخه نقل کړی چې ويلي يې دي : د ظالمانو اميرانو په اړه د علماء کرامو نظر دادی چې که د فتني ، جنجال او ظلم څخه پرته يې ليرې کول ممکن وي نو ترسره کول يې واجب دي او که داکار امکان نلري بيا صبر کول واجب دي ، ځينې علماء څخه راغلي دي چې د لومړي سر څخه د فاسق لپاره د چارو واگې ورکول روا ندي خو که چيرې په اول کې عادل وه بيا ظالم شو نو په ضديې د پاڅون کولو د جواز په اړه اختلاف لري ، خو صحيح خبره داده چې پاڅون رواندی ترڅو چې کافر شوی نه وي که کافر شو نوبيا يې په ضد پاڅيدل واجب دي .²¹²

۱- څرگند خبر داده چې د ظالمو اميرانو په ضد پاڅون کول د امام ابو حنيفه رحمت الله عليه مذهب دی .

دا له دې څخه په ډاگه کيږي چې ابو اسحاق فزاري رحمت الله عليه دامام ابوحنيفه رحمت الله عليه په هکله ويلي دي : آيا د الله جل جلاله څخه نه ويريدي چې دابراهيم بن عبد الله بن حسن سره د زما ورور پاڅون کولوته وهڅاوه هغه وويل : دا داسې وه لکه د بدر په ورځ چې وژل شوی وي ، زما د په الله جل جلاله سوگند وي چې زما په اند دغه پاڅون وروکې بدر دی (يعني د ثواب له اړخه لکه چې د وروکې بدر په غزا کې شرکت کړی وي .²¹³

ابوبکر جصاص رحمت الله عليه ويلي دي : دامام ابوحنيفه رحمت الله عليه مذهب د ظالمو اميرانو په وژلو کې مشهور او واضح دی .²¹⁴

هغه څه چې خورا څرگند او واضح دي چې د ظالمو اميرانو په ضد د پاڅون جواز د تابعينو څخه وروسته هم پخپل ځای پاتې مذهب دی لکه څنگه چې حافظ ابن کثير رحمت الله عليه د شهيد احمد بن نصر الخزاعي رحمت الله عليه په سوانحو کې ليکلي او وايي : دعلماؤ ، ديندارو ، د نیک عمل

- مقالات الاسلاميين ص 145 .²¹¹

- فتح الباری ج 13 ص 8 .²¹²

- شذرات الذهب د ابن عماد الحنبلي ج 1 ص 44 ، تاريخ بغداد ج 13 ص 384 .²¹³

- احکام القرآن للجصاص ج 1 ص 86 .²¹⁴

لرونکو او په نیکی کې د هڅو کوونکو او د اهل سنتو امامانو څخه وه چې په نیکی به یې امر کاوه او له بدئ څخه به یې خلک منع کول او دخلیفه واثق بالله په ضد یې قیام وکړ کوم چې قرآن کریم یې مخلوق باله ډیر زیات سخي سرئ وه دخپل سرڅخه تیرشو تردې چې ویې ویل : امام غزالي رحمت الله عليه ویلي دي : په ظالم پاچا لازم دي چې د قدرت څخه لاس واخلي ځکه دا پاچا یا گوښه شوی او یا یې گوښه کول واجب گرځیدلي او هغه په یقیني ډول پاچا ندی .²¹⁵

امام ابن الوزیر رحمت الله عليه د حسین رضی الله عنه د قیام په هکله د فقهاؤ د خبرو په اړه ویلي دي : پدې مسأله کې د دوی د اتفاق ذکر دی چې دحسین رضی الله عنه کړنه یې دیزید سره د ابن الاشعث او ملګرو کړنه یې دحجاج په ضد ښه او غوره کار بللی دی ، خو زیاترو یې د پاڅون جواز دهغه چا په ضد ورکړی چې د یزید او حجاج په څیروي ، او ځینو یې بیا دهرظالم پاچا په ضد پاڅون روا بللی دی .

او همدارنګه امام ابن الوزیر رحمت الله عليه ویلي دي : د ظالمو پاچایانو په ضد د پاڅون څخه د ممانعت نه هغه څوک مستثنی (ځانګړی) شوی دی چې ظلم یې آخری حد ته ورسیري او په پاچاهۍ کې لویه فتنه رابره شي لکه یزید او حجاج بن یوسف او هیڅوک د نظر او امامت له څښتنانو څخه د داسې ظالمو امیرانو په څیر د امامت او واکدارۍ په ورکولو نه وایي .

د تیر شوو علماء کرامو د اقوالو څخه داسې څرګندیږي چې هلته یو دریم قول هم شته او هغه د قاضی عیاض رحمت الله عليه د خبرو په درشل کې چې ذکر شو ، او هم د ابن التین رحمت الله عليه قول چې د داؤدی رحمت الله عليه څخه یې نقل کړی وه او په همدې نظر سره امام ابن حزم رحمت الله عليه او امام قرطبي رحمت الله عليه او نور هم دي .

په همدې سره دلائل را ټولېږي او هغه پدې تفصیل سره چې که گومان یې وه چې د منکر تغیر او برابروالی یې په توان کې وه ځکه چې پدې کې وینې توپیري که داسې گومان یې درلود چې د پاڅون په صورت کې هیڅکله د ظالم او فاسق پاچا په وړاندې د صبر کولو څخه زیات ضرر او زیان منځته نه راځي نو پاڅون کول واجبېږي او که داسې نه وه نو بیا پاڅون کول روا ندي ددې نظر تفصیل به ان شاء الله وروسته راشي .

- احیاء علوم الدین ج 2 ص 34 .²¹⁵

دوهم قول :

زیاتره علماء کرام پدې نظر دي چې باید د ظالمو پاچایانو په مقابل کې پاڅون ونکړی شي ځکه چې ددې په پایله کې بیا د مسلمانانو وینې توئیري په لویه آزموینه کې لویري پاچایان خپل انتقام او بدل ترې اخلي کورونه او مالونه یې چور او تالان سره مخ کېږي. امام نووي رحمت الله علیه ویلي دي : د ظالمو پاچایانو په ضد پاڅون کول او دهغوی وژل د مسلمانانو په اجماع سره حرام بلل شوی دي اگر که دغه امیران فاسق او ظالم هم وي . له دې معنی سره سم په څرگند ډول احادیث مو جود دي .

اهل سنت ټول پدې سره متفق دي چې پاچا په فسق سره د قدرت څخه نه گوښه کېږي خو د فقهې په کتابونو کې زموږ د ځینې اصحابو په نزد پاچا په فسق سره د قدرت څخه گوښه کېدی شي او همدارنگه دا نظر د معتزله و څخه هم ذکر شوی نو ویونکی یې غلط شوی او دا د اجماع مخالف دي .

علماء کرامو ویلي دي : د قدرت څخه یې نه گوښه کېدل او په ضد یې د پاڅون حرمت او نه روا کېدل پدې سره دي چې په درشل کې یې د فتنو ، بې ځایه وینې توئیدو او خپل منځي جگړو منځته راتلل دي نو د منځه تللو زیان یې ترپاته کیدو خورا زیات دی .²¹⁶

شیخ ابو عمرو عبد الحکیم حسان وایي : کومه اجماع چې امام نووي رحمت الله علیه ذکر کړې ده د زیاتو علماء کرامو په اند د ظالم پاچا په ضد د قیام په جواز ورکولو سره ماته شوې ده .

همدا امام ابن الوزیر رحمت الله علیه بیان کړې وایي : له همدې څخه امام ابن حزم رحمت الله علیه په امام ابوبکر بن مجاهد رحمت الله علیه باندې رد کړی چې د ظالمو امیرانو په ضد د قیام په حراموالي یې اجماع نقل کړی وه ، نو امام ابن حزم رحمت الله علیه دا اجماع صحیح ونه بلله او دلیل یې د حسین بن علی رضی الله عنهما او ملکرو پاڅون یې د یزید په مقابل کې او دابن الاشعث رحمت الله علیه او ملکرو پاڅون یې چې کبار تابعین او غوره مسلمانان په کې وه د حجاج بن یوسف په مقابل کې تردې چې ویې ویل : دغه مسأله قاضی عیاض رحمت الله علیه ذکر کړی او دابن مجاهد رحمت الله علیه د اجماع دعوی یې هم په کې راوړې ده .

- شرح صحیح مسلم ج 12 ص 469 . 216

قاضي عياض رحمت الله عليه ويلي دي : ځينو په ده باندې د اجماع ماتوالی پدې دليل سره وښود چې حسين بن علي رضی الله عنه ، عبد الله بن زبير رضی الله عنه د مدينې منورې عامو مسلمانانو د بنو اميه په ضد قيامونه وکړل او همدارنگه د تابعينو څخه يوې ډلې او لومړئ پيرئ غوره مسلمانانو د ابن الاشعث په مشرئ د حجاج بن يوسف په مقابل کې ترسره کړ .²¹⁷

دامام شافعی رحمت الله عليه د پيروانو په نزد د قيام او پاڅون کوونکو په هکله دوه مشهورې نظريې شته دي :

حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ددې حديث شريف په شرحه کې چې : يقيناً تاسې به زما څخه وروسته به ځان خوښونه او هرڅه ځان ته غوره کول اوداسې نور کارونه وويني چې بد به يې بولئ أثره : معنی داده چې : يو څوک د خپل ځان لپاره يو څه دنيوی مال او متاع ځانگړې کوي ، داقول د پيغمبر صلی الله عليه وسلم چې : د الله جل جلاله څخه خپل حق وغواړئ . دامام سفیان ثوري رحمت الله عليه په روايت کې راغلي چې : د الله جل جلاله څخه هغه څه غواړي چې ستاسې دي . يعنې چې تاسې ته خپل حق در وښئي او يايې غوره عوض او بدل درکړي ، يعنې نورښه او غوره اميران درته راوړي ، دحضرت يزيد بن سلمه جعفي رضی الله عنه په حديث کې چې امام طبراني رحمت الله عليه روايت کړی راغلي دي : چې ده پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته وويل : اې د الله جل جلاله رسوله ! که زموږ داسې اميران او مشران وي چې زموږ څخه خپل حقوق اخلي او زموږ حق نه راکوي او راڅخه گرځوی يې آیا موږ جگړه ورسره وکړو؟ پيغمبر صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل : نه ، جگړه مه ورسره کوئ په دوی باندې دهغه څه ملامتيا ده چې کړی يې دي او پرتاسو هم دخپلې کړنې مسوليت دی .

دامام اسماعيلي رحمت الله عليه د ابومسلم خولاني رحمت الله عليه په سند سره د ابو عبيده بن الجراح رضی الله عنه او هغه د عمر رضی الله عنه په مرفوع ډول روايت کړی چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم وفرمايل : ماته جبريل عليه السلام راغی وپې ويل : ستا امت ستا څخه وروسته په فتنه او ازمايښت کې لويدونکی دی ، ماورته وويل : دکوم لوري څخه ؟ هغه وويل : دهغوی د مشرانو او قاريانو له پلوه ځکه چې مشران د خلکو حقوق ترې اخلي بيا خلک خپل حقوق غواړي نو پدې سره په فتنه او ازمايښت کې لويږي ، او قاريان ددغه مشرانو پيروي کوي ، ماورته وويل : نو څنگه به هغه

- الورض الباسم في الذنب عن سنة أبي القاسم د ابن الوزير ليکنه ج 2 ص 34 .²¹⁷

څوک سالم او بې زیانه پاتې شي چې له دوی څخه ژغورل شوي دي ؟ پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل : دوی به دلاس په بندولو او صبر کولو سره ژغورل شي که چیرې دوی ته خپل حق ورکړل شي هغه اخلي او که یې له خپل حق څخه منع کړي هغه پریږدي .²¹⁸

اوددې حدیث شریف په شرحه کې : (چې چا دامیر څخه څه بدعمل ولید نو صبر د وکړي) .

داقول د پیغمبر صلی الله علیه وسلم چې څوک د پاچا اطاعت او پیروئ څخه ووتل ، او په دوهم روایت کې دي چې څوک د جماعت او ډلې څخه خارج شول ، ابن ابی جمره رحمت الله علیه ویلي دي : د مفارقت څخه مطلب د بیعت د غوټې د خلاصیدلو په هکله هڅه کول دي کومه چې دهغه امیر لپاره را منځته شوی وي اگر که دا ډیر لږ څیز هم وي نودهغه څخه یې د لوستې په اندازه په کنایې ډول یادونه وکړه ځکه چې په دومره لږشي سره حساب کول په ناحقه د وینو توئیدلوته رسیږي .

اوداقول د پیغمبر صلی الله علیه وسلم چې (د جاهلیت په مرگ ومړ) ، حافظ

ابن حجر رحمت الله علیه وسلم ویلي دي : دامرگ داسې دی لکه د جاهلیت د خلکو چې په لارورکي او ضلالت سره وه داسې امام یې نه درلود چې پیروي او اطاعت یې کیده ځکه چې دوی دانه پیژانده ، مطلب یې داندی چې کافر مرکپري بلکې گناهکارمري ، بنایي چې تشبیه یې په ظاهره سره وي ، معنی یې داده چې د جاهلیت د اهل څخه نه وي او یا دا چې داد رتې او کرکې په ځای کې راغلي او ظاهرې ترې مطلب ندی . د پیغمبر صلی الله علیه وسلم مبارک قول په بل حدیث کې دا تائیدوي چې د جاهلیت څخه هدف شباهت دی او هغه دا چې (څوک چې د مسلمانانو د ټولې څخه د یوې لوستې په اندازه لرې شو لکه چې ده د خپلې غاړې څخه د اسلام غاړې وویسته .

دا حدیث شریف امام ترمذی رحمت الله علیه ، امام ابن خزیمه رحمت الله علیه ، امام ابن حبان رحمت الله علیه ، د حارث اشعري رضی الله عنه له حدیث څخه روایت کړی او صحیح یې بللی دی . امام ابن بطال رحمت الله علیه : په حدیث کې د امیر او مشر په مقابل کې د پاڅون نه کولو دلیل دی اگر که دا پاچا ظالم وي .

فقهاء پدې سره متفق دي چې د بريالي پاچا اطاعت او دهغه سره جهاد ته تلل واجب دي ځکه چې اطاعت یې له نافرمانۍ څخه غوره دی ځکه چې په اطاعت او پیروئ کې یې د ناحقه وینې توئیدل او دفتني غلي کیدل موجود دی ، دلیل یې همدا حدیث شریف او نور دلائل د تائید لپاره شته له دې

- فتح الباری کتاب الفتن ج 13 ص 6 . 218

څخه يې هيڅ څيز مستثنی او ځانگړي کړي دي مگرکله چې د پاچاڅخه واضح کفروليدل شي نو بيا يې اطاعت او پيروي جواز نلري او چې څوک وس لري په ضد يې جهاد کول واجب دی.²¹⁹

دحضرت عبادة رضی الله عنه د دغه حديث « چې عندکم من الله برهان » په شرحه کې حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي: چې پدې اړه دقرآن کریم آيت يا نبوي صحيح حديث کوم چې تأويل نه مني موجود وي، يعنی مطلب دا چې ترهغه مهاله يې په ضد پاڅون روا نه دی ترڅو يې چې کړنو څه تأويل لرلو.

امام نووي رحمت الله عليه ويلي دي: دلته د کفر څخه مطلب گناه ده اودحديث شريف معنی داده چې تاسې د خپلو مشرانو سره دهغوی په مشرۍ کې جنجال مه کوی، او په هغوی باندې اعتراض هم مه کوی ترهغه چې له دوی څخه يو يقيني بد کاروونې کوم چې اسلامي شريعت داساساتوڅخه وي خو کله موچې دا څيز ترې وليد بيا يې بد وبولي او انتقاد پرې وکړي او چيرته چې ياست حق اوربستيا خبره وکړی.²²⁰

او نورو علماء کرامو ويلي دي: دلته له «اثم» څخه مطلب گناه او کفر دی په مشر او پاچا باندې ترهغه اعتراض او انتقاد نشي کيدی ترڅو چې په څرگند کفر کې واقع شي کوم چې دلته بنسټگري د کفردروايت حمل کول په هغه صورت کې کيږي چې په قدرت او مشرۍ کې وي، په مشرۍ کې ترهغه بد نه گڼل ترڅو يې چې کفرنه وي کړی، اود گناه روايت د مشرۍ څخه پرته په نور جنجال او منازعه سره اخستل کيږي که په مشرۍ کې يې بده اغيزه ونلري نو دگناه په کولو سره بايد جنجال ورسره وشي پدې ډول چې دا بد عمل ته يې بايد د انتقاد گوته ونيول شي او دسختی او تشدد څخه پرته حق ته يې رسيدل ترسره شي پدې سره چې ددغه کار توان ولري. والله أعلم.

امام ابن التين رحمت الله عليه د امام داؤدی رحمت الله عليه څخه نقل کړی چې ويلي يې دي: د ظالمو پاچايانو په اړه د علماء کرامو د انظر دی که چيرې د ظلم او فتنې څخه پرته يې د گوبنه کيدو توان درلود نو داکار پرې واجب دی او که داسې نه وه نو بيا صبر کول پرې واجب دي، ځينې علماء کرامو ويلي دي: دلومړي سر څخه د فاسق لپاره بيعت اخستل نشته، مگر که چيرې لومړی عادل وه بيا يې

- فتح الباری ج 13 ص 7 . 219
- شرح صحيح مسلم ج 12 ص 469. 220

ظلم پیل کړ نودده په مقابل کې د پاڅون په اړه سره اختلاف لري خو صحیح قول دادی چې پاڅون
نشته ترهغه چې کافر شوی نه وي بیا یې په ضد پاڅون کول واجبېږي.²²¹

او ددې حدیث شریف په شرحه کې چې: زما دامت هلاکت او تباہي به د قريشو د ماشومانو په
لاسونو سره وي .

حافظ ابن حجر رحمت الله عليه وايي: امام ابن بطلال رحمت الله عليه ويلي: همدارنگه په حدیث
شريف کې لکه وړاندې چې ذکر شول دليل دی چې د پاچا په مقابل کې اگر که ظالم هم وي پاڅون
کول نشته ځکه چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم أبوهريرة رضی الله عنه ته د هغو پاچایانو نومونه
اودهغوی د پلرونو نومونه وروښودل خو په مقابل کې یې د پاڅون کولو امرورته ونکړ سره ددې چې
ددوی په لاسونو یې د اسلامی امت د هلاکت خبرهم ورکړ ځکه چې پاڅون کول په هلاکت او تباہي کې
ډیرسخت دی او ددوی د اطاعت څخه ددوی دبیخ کندنې ته ډیر نږدی دی ، نودوروکې فتني او
دآسانه کار کړنې ته یې ترجیح او غوره والی ورکړ.²²²

دریم قول:

د توان اوقدرت په شتون کې د پاڅون کولو جواز او روا والی دی او هغو چې د پاڅون کوونکو
بریالیتوب او دمنکر له منځه وړلو کومان غالب وي ، د وینې توئیدو او داسې نورو کارونوسره سره
چې ددغه ظالم او تیري کوونکي پاچا د له منځه وړلو او پرځای یې د عادل پاچا د تعیین کولو او ټاکلو
په مقابل کې منځ ته راځي . علماء کرام او دخلکو مشران دغه توانمندي او بریالیتوب ټاکي . ددغه نظر
دلایل وړاندې د لومړني نظر په شرحه او بیان کې تیر شول پدې سره دلایل را ټولېږي . والله أعلم ، داد
یو شمیر علماء کرامو نظر دی ددې د بیانولو لپاره د علماء کرامو اقوال په لاندې ډول سره ذکر
کېږي .

حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي: امام ابن التين رحمت الله عليه د امام داؤدي رحمت الله
عليه څخه نقل کړی دی چې ويلي یې دي: کوم چې پدې اړه د علماء کرامو نظر دی وايي: د ظالمو
پاچایانو په هکله د پاڅون مسأله داسې ده که چېرې د ظلم او فتني څخه پرته یې د گوښه کیدو توان
لري نو گوښه کول یې واجب دي ، اوکه یې توان نه درلود نو بیا صبر کول پرې واجبېږي.²²³

- فتح الباری ج 13 ص 8 . 221

- فتح الباری ج 13 ص 11 ، شرح العقیده الطحاویه ج 1 ص 428-430 . 222

- فتح الباری ج 13 ص 8 ، نیل الاوطار ج 7 ص 108 . 223

امام نووي رحمت الله عليه د امام قاضي عياض رحمت الله عليه څخه نقل کړی چې ویلي یې دي : د لومړي سرڅخه د فاسق لپاره بیعت نه اخستل کيږي ، که چیرې وروسته خلیفه فاسق شو نو ځینې علماء کرامو ویلي دي : گوښه کول یې واجب دي ، مکرکه له دې امله جگړه او فتنه رامنځته کیده بیایې لرې کول نشته .²²⁴

امام ایجي رحمت الله عليه ویلي دي : د یو معقول لامل په سبب امت ته دامام گوښه کیدل شته ، اگرکه دغه کار فتنې او جنجال ته هم ورسېږي نو پدې صورت کې به وروکې فتنه اولر زیان غوره کړای شي .²²⁵

له همدې سببه امام ابن عابدین رحمت الله عليه ویلي دي : که چیرې دعادل امام پیروي وشوه بیا دغه امام ظلم وکړ او فاسق شو نو پدې سره د قدرت څخه گوښه کیدی نشي مگر پدې صورت کې د گوښه کیدومستحق کرځي چې د فتنې رامنځته کیدل حتمي نه وي .²²⁶

امام حرمین جوینی رحمت الله عليه ویلي دي : که چیرې یوداسې شخص امام شي چې خلک یې پخپله خوښه پیروي کوي زیاتره یې مني امرپه معروف او نهی له منکر څخه ترسره کوي او دمسلمانانو له اړخه د ورسپارل شوې دندې لپاره کفایت کوي او ددې لپاره یې کوتلې گامونه اخستې وي نوپدې مشرې کې د پرمخ لاړشي ، الله جل جلاله به یې نصرت وکړي .²²⁷

دکافرولمششرپه ضد پاڅون :

وراندې مویاد کړه چې مشربه یاکافر وي او یا هم مسلمان ، همدارنگه مخکې مو ذکرکړه چې د عادل مسلمان مشرپه وړاندې امت څه دندې او مسؤلیتونه لري اودا موهم یادکړه چې که دغه پاچا په ښکاره فسق سره د هغه څه نه ووت چې د عدالت غوښتنه وه .

پدې مسأله کې به ان شاء الله د هغه پاچا حکم بیانوو چې د اسلام څخه وتلي وي که دا وتل هررنگ ولري لکه د اسلامی شریعت څخه پرته په وضعي قانون عمل کول ، یاد اسلامی شریعت بدلول ، یا د الله جل جلاله په دین اودهغه په احکامو پورې ملنډې وهل ، یا داسلام او مسلمانانو په ضد ددوی ددین په سبب جگړه تپل ، یا دسیکولر نظام رواج کول او دنورو باطلونظامونو لکه دیموکراسي

- شرح صحیح مسلم ج 12 ص 468 .²²⁴

- المواقف دامام ایجي ص 400 .²²⁵

- حاشیة ابن عابدین ج 1 ص 573 .²²⁶

- غیاث الامم ص 277 .²²⁷

اوداسې نور خپرول او دوسې په زور دهغو حفاظت کول ، يا دمسلمانانو په مقابل کې د کافرانوسره دوستي د هغوی مرسته او هغوی ته لاس ورکول او داسې نورډولونه چې په هغې سره د اسلامي امت څخه وځي .

الله جل جلاله د مشرانو په اطاعت امر کړی دی چې هغوی علماء کرام او پاچایان دی ، الله جل جلاله فرمایلي دي : إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿58﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿59﴾²²⁸

ژباړه : بیشکه الله حکم کوي تاسو ته چې و سپاری تاسو امانتو نه د امانت خاوندانو ته او هرکله چې فیصله کوئ تاسو په منځ د خلکو کې نو فیصله کوئ په انصاف سره ، بیشکه الله ښه څیز دی هغه ، چې نصیحت کوي تاسې ته ، په هغې سره ، بیشکه الله ، دی ، ښه اوریدونکي او ښه لیدونکي / ای هغه کسانو چې ایمان مو راوړی دی حکم ومني د الله ، او حکم ومني د رسول ، او د خاوندانو د حکم ستاسو نه ، نو بیا که ستاسو په منځ کې جگړه راشي په څه خبره کې نو و اوس کوئ هغه الله ته او رسول ته که یی تاسې چې ایمان لری ، په الله او په ورځ د آخرت دا کار غوره دی او ډیر ښه دی د انجام په لحاظ سره .

علماء کرامو ویلي دي : لومړی مبارک آیت د پاچایانو په اړه نازل شوی دی ، په دوی لازم دي چې امانتونه خپلو مستحقینوته وسپاري اوکله چې د خلکو ترمنځ پریکړه کوي باید په عدل او انصاف سره یې وکړي چې هغه قرآن کریم او نبوي احادیث دي ، اودوهم : مبارک آیت د لښکر او دولس د نورو ډلو په هکله نازل شوی پدوی لازم دي چې دخپل مشراطاعت او پیروي وکړي ، کوم چې دولس د غنیمتونو په ویش د هغوی د پریکړو او جهادي امورو او داسې نورو کارونو په اړه تصمیم نیسي او کارکوي تردې چې په گناه امر ورته وکړي خوکله یې چې د الله جل جلاله د نافرمانی ورته وویل بیا د الله جل جلاله په نافرمانی کې د خلکو اطاعت نشته او که د خلکو او ولس ترمنځ په کوم واړه اویالوی څیزکې اختلاف پیدا شي بیا یې د الله جل جلاله په کتاب او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم احادیثو ته ور وړي او دهغو مطابق پرې فیصله وکړي .

- سورت النساء آیت 58، 59 . 228

دا ښکاره خبرده چې کوم هغه پاچایان چې د الله جل جلاله د حکم په خلاف احکام صادروي او خلک د هغه باطلو قوانینو په منلو مجبوروي چې د الله جل جلاله دین سره په ټکر کې وي ، دغه حاکمان په هیڅ صورت کې مسلمانان ندي لکه څنګه چې مخکې یې دلائل ذکرشول نو ددوی اطاعت او پیروي واجب نده بلکې هرڅوک دخپل توان په اندازه باید د هغوی په مقابل کې جګړه وکړي اودا پري واجب دي .

له همدې سببه علماء کرمو ذکرکړي دي چې کوم مشران چې اطاعت کول یې واجب دي هغوی علماء ، فقهاء او هغه حاکمان دي چې د الله جل جلاله په اطاعت او پیروي سره امرکوي ، نه هغه کسان چې په منکر سره امر کوي د معروف له کولو څخه منع کوي او هغه حرام بولي او نه دهغو حاکمانو اطاعت شته چې خلک د وسلې په زورد اوسپنې او اور په کارولو سره کفرته بیایي نو دغسې حاکمان په هیڅ صورت سره هغه مشران نشي کیدی چې اطاعت او پیروي یې لازمېږي .

د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه د الله جل جلاله ددې مبارک فرمان په هکله چې « وأولى الأمر منکم » کې وایي : دغه خلک فقهاء او دیني علماء دي .

عبد الله بن احمد رحمت الله علیه ویلي دي : د الله جل جلاله پیروان اوتابعداران هغه څوک دي چې خلکو ته ددین معناوې وربښي او هغوی ته په معروف او نیکی امرکوي اوله بدی څخه یې منع کوي نو الله جل جلاله په خپلو بندګانو د دوی اطاعت لازم کړی دی .

د جابر بن عبد الله رضی الله عنه څخه روایت دی چې دغه کسان فقهاء او علماء دي .

دعطاء رحمت الله علیه څخه د الله جل جلاله ددې مبارک فرمان په اړه چې : « أطيعوا الله و أطيعوا الرسول وأولى الأمر منکم » کې وایي : دغه کسان علماء او فقهاء دي او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د اطاعت څخه مطلب د قرآن کریم او نبوي احادیثو پیروي او متابعت دی .

د میمون بن مهران رحمت الله علیه څخه راغلي دي : د الله جل جلاله ددې مبارک فرمان په اړه چې : « فان تنازعتم فی شئ فردوه الی الله والرسول » ترڅو چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم ژوندی وي اوکله چې وفات شي بیا خپله ستونزه دهغه سنتو ته وړاندې کوی .

مجاهد رحمت الله علیه ویلي دي : « أطيعوا الله و أطيعوا الرسول وأولى الأمر منکم » څخه مطلب علماء او فقهاء دي ، « فان تنازعتم فی شئ فردوه الی الله والرسول » څخه مطلب د الله جل جلاله کتاب او دپیغمبر صلی الله علیه وسلم مبارک حدیث دی او مشرانو ته هیڅ څیزمه وړاندې کوی .

امام قرطبي رحمت الله عليه ويلى دي : جابر بن عبد الله رضى الله عنه او مجاهد رحمت الله عليه ويلى دي : « أولو الأمر » څخه مطلب قاريان او عالمان دي همدغه دامام مالك رحمت الله عليه نظر هم دى ، په همدې ډول امام ضحاک رحمت الله عليه هم ويلى دي : چې مطلب ترې فقهاء او ديني علماء دي ، تردې چې امام قرطبي رحمت الله عليه ويلى دي : د ميمون بن مهران ، مقاتل او کلي څخه روايت دى چې د « أولو الأمر » څخه مطلب د جهادي گروپونو قوماندانان دي .

سهل بن عبد الله التستري رحمت الله عليه ويلى دي : ترهغه به خلک په خير او له فتنو څخه ژغورل شوي وي ترڅو چې د پاچايانو او علماؤ قدر او احترام کوي کله چې دغه کار وکړي نو الله جل جلاله به يې د آخرت او دنيا جوړه کړي او که دوى ته په سپکه سترگه وگوري آخرت او دنيا به يې خراب شي

229

امام ابوبکر جصاص رحمت الله عليه ويلى دي : د « أولى الأمر » په تفسير کې علماء کرام اختلاف لري ، د جابر بن عبد الله رضى الله عنه او ابن عباس رضى الله عنهما څخه په يوه روايت کې راغلي ، اوهمدارنگه د حسن ، عطاء ، او مجاهد رحمت الله عليهم په نظر أولو الأمر فقهاء او علماء دي ، په بل روايت کې د عبد الله بن عباس او ابوهريرة رضى الله عنهما څخه راغلي دي چې : أولو الأمر د جهادي گروپونو اميران دي ، داهم روا دي چې دايت شريف څخه ټول مطلب دي ځکه چې دغه نوم کې ټول يادشوي کسان راځي ، ځکه چې اميران د لښکرو ، جهادي گروپونو او دشمن د جگړې لپاره کارکوي او علماء کرام د اسلامي شريعت د ساتنې د روا او ناروا د بيانولو چارې په غاړه لري ، نو خلکو ته ددې اميرانو او مشرانو د اطاعت او دهغوى د امر منلو ويل تر هغه چې عدل کوي پداسې حال کې چې علماء کرام پخپله عادل او مراقبت والا ، پخپل دين باندې ټينگ په ورسپارل شوې دندې کې امانت کار او دا د الله جل جلاله ددې مبارک فرمان په خير دى لکه چې الله جل جلاله فرمايي : « فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿43﴾ »²³⁰

ژباړه :- نو تپوس وکړئ د عالمانو نه که يې تاسو چې نه پوهېږئ .

ځينې خلک داهم وايي : دلته په ډاگه معلومېږي چې د « أولو الأمر » څخه مطلب اميران دي ځکه چې په عدل او انصاف سره امر وړاندې تير شو او دغه خطاب دهغه لپاره دى چې د احکامو د پلې کولو

- تفسير قرطبي ج 5 ص 362 ، اعتقاد اهل السنه لعبدالله بن احمد ج 1 ص 72-73 . 229
- سورت النحل آيت 43 . 230

اختيار لري او هغه اميران او قاضيان دي بيا ورپسې د اولی الامر د اطاعت امر پرې عطف شوی چې هغوی هغه اميران دي کوم چې په دوی باندې حکم او پریکړه کوي پداسې حال کې چې عادل وي او خلک ترې راضي او خوښ وي پدې کې ددې څخه ممانعت نشته چې د جهادي کروپونو د اميرانو او علماء کرامو اطاعت وشي ځکه چې په عدل سره د فيصلې کولو د امر په لومړې والي سره د اميرانو د اطاعت ځانگړتيا پرته له نورو څخه معلومېږي تردې چې ويې ويل : د الله جل جلاله مبارک فرمان له دې څخه وروسته چې : « فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ ... » ﴿59﴾²³¹

ژباړه :- نو بيا که ستاسو په منځ کې جگړه راشي په څه خبره کې نو و اېس کوي هغه الله ته او رسول ته .

پدې سره دلالت کوي چې د اولی الامر څخه مطلب فقهاء دي ځکه چې الله جل جلاله ټولو خلکو ته د دوی د اطاعت امر کړی دی او اولی الامر ته يې حکم کړی چې د تنازع او جنجال مسأله د الله جل جلاله کتاب او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم سنتو ته وړاندې کړه .

څوک چې عالم نه وي نو دغه مقام او منزلت نه لري ځکه چې جاهل د الله جل جلاله کتاب او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم سنتو ته د فيصلې په وړاندې کولو او په پيښو باندې د قرآن کریم او نبوي احاديثو د دلائلو په وجوهاتو نه پوهیږي نو له دې څخه دا ثابته شوه چې د اولی الامر څخه مطب علماء کرام دي .²³²

په يقيني ډول امام ابن کثير رحمت الله عليه ويلي دي: علي بن طلحه رحمت الله عليه د ابن عباس رضی الله عنه څخه نقل کوي چې (اولو الامر) فقهاء او ديني علما دي.

همدارنگه مجاهد عطاء حسن بصري او ابو العالیه ويلي دي: (اولوالامر) علماء دي، خو په ظاهري ډول داسې څرگندېږي چې دغه مبارک آیت عام دی په ټولو اولوالامر اميرانو او علماء تطبیقېږي²³³ امام نووي رحمت الله عليه د علماء کرامو څخه نقل کوي چې : د اولوالامر : څخه مطلب هغه څوک دي چې الله جل جلاله يې اطاعت پرې واجب کړی وي لکه علماء او اميران داد مخکينيو او وروستيو مفسرينو فقهاو او نورو نظر څښتنانو رای ده.

- سورت النساء آیت 58، 59 .²³¹

- احکام القرآن للجصاص ج 3 ص 177-178 .²³²

- تفسير ابن کثير ج 1 ص 784 - 785 .²³³

داهم ويل كېږي چې : مطلب يې علماء دي او همدارنگه ويل كېږي چې : اولي الامر اميران او علماء كرام دي.²³⁴

له همدې امله امام شوکاني رحمت الله عليه ددې آيت په تفسير کې ويلي دي: (اولي الامر: امامان، اميران او قاضيان دي او هر هغه څوک چې شرعي مشرتوب ولري نه طاغوتي مشري²³⁵ حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي: امام طيبي ويلي د الله جل جلاله په دې فرمان کې چې (أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ)²³⁶ کې د فعل اعاده او تکرار دي ته اشاره ده چې د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم اطاعت مستقل دی او په اولي الامر کې دفعل اعاده نه ده ذکر کړې دادپته اشاره ده چې په اولي الامر کې به ځينې داسې خلک هم وي چې اطاعت او پيروي يې نه واجبېږي بيا يې د الله جل جلاله په دې فرمان کې بيان کړ چې : فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ لَّكُم حُكْمٌ مِّنْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ عمل ونکړي نو اطاعت يې مه کوئ او خپلې منځي شخړې د الله جل جلاله او رسول صلی الله عليه وسلم حکم ته وړاندې کړئ²³⁷

شهيد سيد قطب رحمت الله عليه ويلي دي:

الله جل جلاله فرمايلي دي چې: وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ) يعنې هغه مومنان چې د ايمان شرط په کې موجود وي ، په مبارك آيت کې د اسلامي شريعت څرکند حدد الله جل جلاله او پيغمبر صلی الله عليه وسلم د اطاعت او يواځې الله جل جلاله حاکم گڼل او د خلکو لپاره د ابتداء څخه د تشريع او قانون گرځول او د همدغه الله جل جلاله د لوري څخه د قانون او شريعت اخيستل او د هغه څه په اړه چې الله جل جلاله شرعی نص په کې رالېږلی او همدغه الله جل جلاله ته د هغه څه په هکله چې عقلونه او پوهه او نظر په کې اختلاف لري له هغه شي نه چې د الله جل جلاله له لوري د عامو اصولو د پلي کېدو په اړه يې کوم حکم نه وي په کې راغلی له هغه څه نه چې حکم په کې راغلی وي ، حکم د الله جل جلاله اطاعت اصل گرځوي او همدارنگه د پيغمبر صلی الله عليه وسلم اطاعت او پيروي هم اصل او اساس گرځوي، ستاسو څخه د اولي الامر اطاعت د الله جل جلاله او پيغمبر صلی الله عليه وسلم

- شرح صحيح مسلم ج 12 ص 464-465 ، تفسير ابن كثير ج 1 ص 445 .²³⁴
- فتح القدير للشوكاني ج 1 ص 481 .²³⁵
- سورت النساء آيت 59 .²³⁶
- فتح الباری ج 13 ص 112 .²³⁷

د اطاعت تابع دی تر څو دا وښيي او ثابت یې کړي چې د امیرانو اطاعت د الله جل جلاله او پیغمبر صلی الله علیه وسلم د اطاعت څخه اخیستل شوی وروسته له دې چې دوی په دې سره اعتراف وکړي چې ستاسو له جملې څخه دې، په ایمان او د هغه په شرط تړل شوي دي.²³⁸

یقیناً چې الله جل جلاله فرمایلي دي: وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً²³⁹

ژباړه: او له سره به ونه گرځوي الله لپاره د کافرانو په مومنانو باندې هېڅ لاره د حجت او د بري.

د الله جل جلاله په دې مبارک فرمان کې چې: (ولن يجعل) نفي د نهي په معنی سره ده، يعنې تاسو په مسلمانانو باندې د کافرانو لخوا کوم تسلط او لاره مه گرځوی. له همدې امله علماء کرامو ویلي دي: د کافر لپاره د مسلمان غلام مریتوب نشته د اخستلو په وسیله ملکیت هم یوه لار ده نو ځکه یې روا والی نشته په دې سره پیمان نه تړل کېږي²⁴⁰

دا دهغه چا نظر دی چې وایي آیت شریف د دنیا او اخرت اړوندو څیزونو ته شامل دی ځینې علماء بیا دا وایي چې آیت شریف د آخرت په څېزونو پورې اړه لري.

علماء کرامو په دې اجماع کړي ده چې: په مسلمان باندې د کافر نه په واده او نه په نورو څېزونو کې اختیار او تسلط شته له همدې امله امام ابن مندز رحمت الله علیه ویلي دي: ټول هغه علماء کرام چې علم ترې اخیستل کېږي په دې سره اتفاق لري چې په هېڅ ډول د کافر لپاره په مسلمان باندې سرپرستي نشته.²⁴¹

دغه قول او هغه لویه لار او سرپرستي چې په مبارک آیت کې یې رد او نفي شوې داده چې دغه کافران د مسلمانانو په سرحاکمان او مشران وي همدغه کافران په مسلمانانو د وکړه او مکړه حکم جاري کوي ځکه چې مشر دخپلې خونې د حکم په پلي کېدو سره په خلکو زور اچوي او څوک چې ددې امر مخالفت کوي هغوی ته تعذیب ورکول کېږي ، وایو څرگند او واضح حقیقت دی نو کله چې سپڅلی شریعت د نارینه مسلمان او مسلمانې ښځې د واده په اړه د کافر سرپرستي منع گرځولې په داسې حال کې دا دیو مسلمان نارینه او مسلمانې ښځې ځانگړنې کار دی نوڅنگه به د داسې یو لوی او عظیم کار مخه ونه نیسي چې هغه اسلامي خلافت او یا په کوم هېواد کې د زیاترو مسلمانانو اسلامي امارت دی آیا دابه د یو مسلمان له ځانگړي کار څخه په منع کېدو زیات غوره او ارزښتناک نه وي.

- في ظلال القرآن ج 2 ص 690-691 .²³⁸

- سورت النساء آیت 141 .²³⁹

- تفسیر قرطبي ج 5 ص 418 ، تفسیر ابن کثیر ج 1 ص 863 .²⁴⁰

- أحكام أهل الذمة لابن القيم ج 2 ص 414 .²⁴¹

په يقيني ډول صحابه كرامو د پيغمبر صلی الله عليه وسلم سره په دې بيعت و كړ چې د خپلو اميرانو به اطاعت كوي او خبره به يې اوري مگر كله چې د اسلام څخه په ظاهر، څرگند او ډاگيز كفر سره چې د الله جل جلاله په دين كې يې حكم معلوم وي خارج شي نو په دې مهال له دوی څخه وځي او دې ته كوم حق نه ثابتېږي او نه په دوی باندې كوم اطاعت او پيروي شته دغه پخوانی ثابته اجماع د علماؤ كرامو څخه نقل شوی او هېڅوك نشي كولای چې ددې اجماع په اړه ووايي چې ثبوت ته څه زيان ورسوي.

د جناده بن ابی امیه رحمت الله عليه څخه روايت دی چې مور عباده بن الصامت رضی الله عنه ته ورغلو او هغه مريض وه ورته ومو ويل الله جل جلاله د روغ كړه مور ته يوڅه خبره وكړه چې الله جل جلاله يې درته گته ورسوي هغه مبارك وويل: پيغمبر صلی الله عليه وسلم مور اسلام ته راوبللو او مور ورسره بيعت وكړ او وپې فرمايل په هغه څه كې چې بيعت يې را څخه واخيست: په رضا او ناخوښی، تكليف او راحت كې د امير خبره او رېدل او اطاعت يې كول او كه څه هم دغه اميران كوم څيز د د نيوي مال او متاع څخه د خپلو ځانونو لپاره خاص وگرځوي.

د امارت او مشرۍ د مستحق په وړاندې به جنجال نه كوو او مقابله به ورسره نه كوو تر څو چې ښكاره، څرگند او ډاگيز كفر ترې وويني چې ستاسې سره د هغه په هكله د الله جل جلاله څخه په هغه كې دليل او ثبوت وي. دا حديث امام بخاری رحمت الله عليه او امام مسلم رحمت الله عليه روايت كړی او همدارنگه امام احمد رحمت الله عليه او امام ابن حبان رحمت الله عليه هم ذكر كړی دی. بواج:، ښكاره او څرگند ته وويل كېږي.

امام نووي رحمت الله عليه د عباده رضی الله عنه د مخکيني حديث شريف په شرح كې ويلي دي: قاضي عياضي رحمت الله عليه ويلي دي: علماء كرام په دې سره متفق دي چې د كافر لپاره امامت نشته او بيعت نه ورته اخيستل كېږي او كه چېرې كوم مسلمان امير كافر شي نو د امارت څخه د عزل كړی شي.

او همدارنگه قاضي عياض رحمت الله عليه ويلي دي: كه چېرې كوم امير لمونځ پرېږدي او خلك هغه ته نه رابولي نو معزول دكړی شي.

او همدارنگه قاضي عياض رحمت الله عليه ويلي دي: كه چېرې كوم مسلمان امير كافر شي او يا شرعي احكامو ته تغير وركړي او يا مبتدع شي امارت او مشرۍ څخه ووت او اطاعت يې نشته ، په

مسلمانانو واجب دي چې په ضد يې پاڅون وکړي او د قدرت څخه يې لرې کړي او که يې توان وي يو عادل امام يې د پرځای و دروي که چېرې دغه کار پر ته له يوې ډلې څخه بل چاته امکان نه لري نو په دوی واجب دی چې کافر امير د قدرت څخه لرې کړي.²⁴²

حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي: فقهاء په دې سره متفق دي چې د غالب امير اطاعت او تر امر لاندې يې جهاد کول واجب دي او اطاعت يې له هغه څخه چې په ضد يې پاڅون وشي غوره دی. له دې څخه يواځې هغه څه مستثنی دي چې د امير څخه ښکاره کفر سر ووهي نو په دې مهال يې اطاعت نشته، بلکې د داسې امير په ضد په توان لرونکو جهاد واجب دی.²⁴³

او همدارنگه حافظ ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي: امير د کفر په سبب په اجماع سره گوښه کېږي نو په هر مسلمان واجب دي چې ددې لپاره را اوچت شي چا چې دغه کارته مټې را و نغښتې هغه ته ثواب او اجر دی او چا چې فريب او چالبازي وکړه گناهکار شو او څوک چې ددغه کار څخه عاجز او بې وسه شو په هغه باندې ددغه ځای او ټاټوبي څخه هجرت کول واجب شو،²⁴⁴ په دې اړه فتح الباري ج ۱۳\۱۳۳ مخ وگورئ دغه اجماع ابن حجر له ابن التين څخه نقل کړي²⁴⁵

امام ابن حجر رحمت الله عليه ويلي دي: ابن التين له داودي رحمت الله عليه څخه نقل کړي چې هغه ويلي دي: کوم نظر چې علما کرام يې د ظالمو اميرانو په هکله لري دادی چې: که چېرې د فتني او ظلم کولو پرته يې د گوښه کېدو توان لري نو گوښه کېدل يې واجب دي او که نه بيا صبر کول واجب دي. ځينې علماؤ ويلي چې: د لومړي سر څخه د فاسق لپاره د بيعت اخيستل نشته خو که چېرې يو عادل امير وروسته ظالم شي نو په ضد يې پاڅون نشته ترڅو کافر شوی نه وي کله چې کافر شو بيا پاڅون واجب دی.²⁴⁶

امام ابويعلي رحمت الله عليه ويلي دي: که چېرې د امير څخه يوداسې څه ښکاره شي چې په ديني لحاظ عيبناک ترې ښکاره کېږي نو په اړه يې دوکتل شي که دايمان راوړلو څخه وروسته کافر شو نو

- شرح صحيح مسلم ج 12 ص 229 ، کتاب الامارة .²⁴²

- فتح الباری ج 13 ص 5 او وروسته پاڼې ، نيل الاوطار ج 7 ص 198 ،²⁴³

- فتح الباری ج 13 ص 133 ،²⁴⁴

- فتح الباری ج 13 ص 116 .²⁴⁵

- فتح الباری ج 13 ص 8 .²⁴⁶

دامامت او مشرى څخه ووت په دې کې څه اشکال او سختي نشته ځکه چې د اسلامي امت څخه ووت وژل يې واجب شول.²⁴⁷

شيخ الاسلام ابن تيميه رحمت الله عليه ويلي دي: کوم امير چې د اسلامي نظام څخه پرته يې د بل نظام او قانون د پيروى اجازه وکړه گوښه کېدل يې واجب شول او اطاعت يې حرام دى ځکه په داسې حالت کې دکفر د صفت ورکولو مستحق گرځي.²⁴⁸

همدارنگه ابن تيميه رحمت الله عليه ويلي دي: محمدصلى الله عليه وسلم د ټولوانسانانو او پيريانو هدايت لپاره رالېږل شوى دى که چا داباور وکړ او عقیده يې لرله چې يو چاته د محمدصلى الله عليه وسلم د شريعت څخه وتل او اطاعت نه کول روادي نو دغه کس کافر دى وژل يې واجب دي.²⁴⁹ دغه د قران کريم، نبوي احاديثو او د ديني امامانو اقوال په څرگند ډول ددې حکم ښکارندوى دى چې څوک د مشرانو او اميرانو څخه د الله جل جلاله د دين څخه ووزي په خلکو باندې يې اطاعت واجب نه دى بلکې په ضد يې پاڅون لازم دى او که پخپله قدرت پرې نږدې بايد گوښه کړى شي. په راتلونکو کرښو کې د ځينو علماؤ کرامو اقوال ذکر کوو چې چا دالله جل جلاله حکم پرېښود او يايې د الله جل جلاله د اجازې پرته نور وضعي قوانين جوړ کړل او يايې هم د خلکو ترمنځ د الله جل جلاله د حکم د پلي کولو څخه انکار وکړ.

امام ابن حزم رحمت الله عليه د هغه چا په اړه يې د خلکو لپاره هغه قوانين جوړ وي کوم چې د الله جل جلاله په دين کې نشته وايي:

د قوانينو جوړول د څلورو وجو هاتو څخه خالي نه وي:

- ۱- يا لازمي فرض له منځه وړل لکه: ځينې لمونځونه، ځينې روژې، ځينې زکاتونه، ځينې ارکان حج ياد زنا څه اندازه حد کمول، او يا هم دقذف څه حد کمول يا ددې ټولو له منځه وړل.
- ۲- يا په کوم يادشوي شي کې زياتوالى يا د نوي فرض منځ ته راوړل.
- ۳- يا د حرام څيز حلال کڼل لکه د خنزير غوښه، شراب څښل، د مردارو خوړل.
- ۴- يا د حلال څيز حرام کڼل لکه د پسه غوښه او داسې نور هر يو ددې څخه چې څوک عقیده پرې ولري کافر او مشرک دى په يهودو او نصارى پورې تړل شوى او د هغوى څخه دي.

- المعتمد فى اصول الدين لآبى يعلى ص 234 . 247

- الفتاوى المصرية لابن تيميه ص 507 . 248

- مجموع الفتاوى ج 3 ص 422 . 249

په هر مسلمان دا فرض دي چې که هر څوک داسې وويني چې د څلورو يا د شويو امورو څخه په يو باندې عقیده ولري پرته د توبې له غوښتلو څخه يې ووژني او توبه يې قبوله نکړي که توبه يې هم وکړه ، مال يې د مسلمانانو بيت المال ته وسپاري ځکه چې د غه کس خپل دين بدل کړي يقيناً پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي جل جلاله چا چې خپل دين بدل کړي وي وي وژني²⁵⁰ دغه حديث په احکام د ابن حزم ج ٦ / ١١٠ مخ او همدارنگه ١١٧\٢-١٠٩-٧٨-٧٧ او حديث شريف امام بخاری رحمت الله عليه امام احمد رحمت الله عليه د ابن عباس رضی الله عنهما څخه روايت کړی دی.

همدارنگه ابن حزم رحمت الله عليه ويلي دي: که چېرې څوک داسې عقیده ولري چې د پيغمبر صلی الله عليه وسلم د مرگ څخه وروسته يو شخص کولای شي چې کوم حلال څيز حرام کړي او يا کوم حرام څيز حلال وگرځوي او يا کوم حد واجب وگرځوي په داسې حال کې چې د پيغمبر صلی الله عليه وسلم تر مرگ وړاندې واجب شوي نه وي او يا داسې شريعت او قانون جوړ کړي چې د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په ژوند کې يې وجود نه درلود دغه شخص کافر او مشرک دی او مال يې حلال دی حکم يې د مرتد دی او هېڅ تو پير نه لري.²⁵¹

امام ابن کثير رحمت الله عليه د الله جل جلاله ددې حکم پ اړه چې: **أَفْحَكُمُ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ**²⁵² وايي: الله جل جلاله دهغه چابدي بيانوي چې د الله جل جلاله دهغه حکم څخه سرغړاوی کوي چې ټول خير او نيکي يې په کې ده دټول شر او بدی څخه سرغړاوي کوي او دغه شخص د نورو نظرياتو، شخص او نفسياتي غوښتنو او دهغه اصطلاحاتو نه مخ اړوي چې پرته له کوم شرعي دليل څخه پرې استناد او تکیه کوي.

لکه څنگه چې د جاهليت په زمانه کې جاهلانو دخپلو نظرياتو او نفسياتي غوښتنو په بنا به يې په گمراهی او ناپوهی سره فيصلې کولې، لکه تاتاريانو به چې خپل سياسي امور د چنگيزخان په لاس جوړشوي قانون په اساس فيصلې کولې چې دهغه کتاب څخه عبارت وه چې ديهوديت، نصرانيت اسلامي امت څخه اخيستل شوی وه او نور هم ورسره کېد شوي وه او په دې کې ډېر داسې احکام وه چې صرف دده د نظر او نفسي غوښتنې زېږنده وه او بس په دې سره د غه وضعي قانون يې زامنو ته په يو اساسي قانون واو بنسته پيروي او اطاعت به يې کاوه، دالله جل جلاله په کتاب او د پيغمبر صلی

- احکام ابن حزم ج 6 ص 110 ، او همدارنگه ج 2 ص 117 ، 78 ، 77 ، 250

- مجموع الفتاوى ج 28 ص 524 ، سورت النساء آياتونه : 151-152 ، الاحکام ج 1 ص 73 . 251

- سورت مائدة آيت 50 . 252

الله عليه وسلم په نبوي سنتو به يې وړاندې کاوه چا چې دا کار وکړ هغه کافر شو وژل يې واجب دي تر هغه چې د الله جل جلاله او د هغه د پيغمبر صلی الله عليه وسلم حکم ته بېرته راوگرځي په لږاو ډېر کې يواځې د الله جل جلاله او درسول الله صلی الله عليه وسلم د پېرېکړې څخه پرته حکم و نه کړي.²⁵³

د الله جل جلاله د کتاب او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم د سنتو څخه پرته بل چاته خپله فيصله وړل، شيخ حمد بن عتيق نجدی رحمت الله عليه د نواقض الاسلام د ذکر کولو په درشل کې ويلي دي: خوارلسم څيز چې د اسلام ماتوونکی دی: د الله جل جلاله د کتاب او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم د سنتو څخه پرته بل چاته خپله فيصله وړل هم د ايمان د نواقضو څخه دی. شيخ حمد بن عتيق د حافظ ابن کثير رحمت الله عليه ددې قول په هکله چې د الله جل جلاله ددې فرمان په اړه: أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ، کې راوړي، وايي: ددې په څېر عام باندې چيان هم په دې کې واقع دي او ددوی په شان هغه کسان چې دخپلو پلرونو هغه قوانين چې مشرانو يې جوړ کړي او ډېر بد او ملعون موضوعات يې په کې ځای کړي چې د رفاقو قانون ورته ويل کېږي د الله جل جلاله په کتاب او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په نبوي سنتو يې وړاندې کوي چا چې وضعي قانون په الهي قانون وړاندې کړ کافر دی وژل يې واجب دي تر څو چې بېرته د الله جل جلاله او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم حکم او فيصلې ته را وگرځي²⁵⁴

د ابن تيميه رحمت الله عليه څخه د هغو تاتارينو په هکله پوښتنه وشوه چې يوپه بل پسې د شام په هېواد يرغل کوي اسلام ښکاره کوي خو ډېر شرعي احکام نه پلي کوي د دوی حکم څه دی او په ضديې جگړه څه حکم لري؟

په ځواب کې يې ورته وويل: د الله جل جلاله لپاره د حمد او ثناء وي: هره ډله له دوی څخه او يا نور خلك چې د اسلام ظاهرو احکامو کوم چې په تواتر سره راغلي وي مخ واړوي جگړه ورسره واجب ده تر دې چې اسلامي احکام په ځان و مني اکر که ددې تر څنګ په شهادتينو اقرار وکړي او ځينې شرعي احکام هم مني لکه څنګه چې ابوبکر صديق رضی الله عنه د زکات نه ورکوونکي ووژل.

- تفسير ابن کثير ج 2 ص 107 . 253

- مجموعة التوحيد ، رساله بيان النجاة و الفکاک من موالاة المرتدين و أهل الاشراک . ص 214 . 254

په همدې سره فقهاء کرام د عمر رضی الله عنه د مناظرې څخه چې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه سره یې وکړه متفق شول او صحابه کرام هم د اسلامي حقوقو په اعادې سره متفق شول تر څو په قران کریم او نبوي احادیثو عمل وکړي شي.

او همدارنگه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه په لسو طریقو باندې د خوارجو په اړه حدیث شریف ثابت دی چې: خوارج بدترین دخلکو ظاهراً او باطناً جل جلاله سیرت او صورت) دي ددې سره چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: خپل لمونځونه به ددوی د لمونځونو په پرتله کم گڼئ او خپلې روژې به د دوی د روژو په پرتله په لږ نظر وینئ. دغه حدیث شریف امام بخاری رحمت الله علیه امام مسلم رحمت الله علیه امام ابن ماجه رحمت الله علیه د ابو سعید رضی الله عنه څخه روایت کړی. امام احمد رحمت الله علیه، امام بخاری رحمت الله علیه، او امام ابوداود رحمت الله علیه، د عمران بن حصین رضی الله عنه (څخه روایت کړی دی، امام مسلم رحمت الله علیه، امام ابوداود رحمت الله علیه د علي رضی الله عنه څخه، امام احمد رحمت الله علیه، امام ابوداود رحمت الله علیه امام ابن ماجه رحمت الله علیه دانس رضی الله عنه څخه روایت کړی دی.

له دې څخه د اېنکاره شوه چې یواځې په اسلام باندې منکولې لکول او ځان مسلمان بلل او په ځان د اسلامي احکامو له منلو پرته هغه له جگړې څخه نشي ژغورلی نو جگړه ورسره کول واجب ده تر څو ټول دین یواځې د الله جل جلاله لپاره شي او ترڅو فتنه ختمه شي نو کله چې دین د الله جل جلاله څخه پرته د بل چالپاره وي نو جگړه ورسره واجب ده.

نو هره ډله چې د ځینې فرضو لکه لمونځونه، روژې، حج او یا د ناحقه وینو، مالونو، شرابو، زنا، قمار او یا دخپلوانو د نکاح حراموالی ونه مانه او یا یې دکفارو په ضد جهاد کول او یا په اهلو کتابو جزیه مقررول او داسې نور واجبات او دیني فرایض او محرمات ونه مني هېچاته د هغې په انکار او پرېښودو کې عذر نشته په کومو سره چې منکر او نه منونکي د وجوب یې کافر کېږي. نو هغه ډله چې یادشوي څېړونه نه مني جگړه یې په ضد روا ده اگر که په خوله اقرار هم پرې کوي په دې هکله څومره چې ماته معلومات دی د علماء تر منځ اختلاف نشته. ²⁵⁵

همدارنگه ابن تیمیه رحمت الله عليه ويلي دي: هره ډله چې د اسلام د ښکاره او متواتر کوم حکم د منلو څخه انکار وکړ ددیني علماؤ په اتفاق سره یې په ضد جگړه کول واجب دي اکرکه په شهادتینو باندې اعتراف هم کوي او په خوله سره یې وايي.

که چېرې یې په شهادتینو اعتراف وکړ او د پنځو لمونځونو دکولو څخه یې انکار وکړ په ضد یې جگړه کول واجب ده ترڅو چې لمونځ وکړي.

او که چېرې یې د زکات ورکولو څخه انکار وکړ جگړه ورسره واجب ده تر څو زکات ورکړي او همدارنگه که چېرې د رمضان د میاشتې د روژې نیولو او کعبې شریفې ته د حج کولو څخه انکار وکړي او دبدو کارونو دحراموالي، زنا، قمار، شرابو او داسې نورو حرامو کړل شوو څېزونو د حرمت څخه یې انکار وکړ او همدارنگه که چېرې د ناحقه وینو، مالونو، ناموس عفت او داسې نورو څېزونو د حکم څخه چې په قران کریم او نبوي احادیثو سره ثابت دي انکار وکړي، او همدارنگه که چېرې په امر بالمعروف، نهی عن المنکر د کفارو په ضد دجهاد کولو څخه تر هغه چې تسلیم شي او یا هم په ذلت سره جزیه ورکړي انکار وکړي، او همدارنگه هغه څوک چې دقرانکریم نبوي احادیثو اوسلفوصالحو، امامانو خلاف د بدعت ښکاره کوونکو په ضد جگړه هم واجب ده تر دې چې ابن تیمیه رحمت الله عليه وویل: الله جل جلاله فرمایلي دي: **جَلْ جَلَالَهُ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَتُكُونَ الدِّينَ كُلَّهُ** ²⁵⁶

ژباړه: وجنگیږی جل جلاله ای مومنانو! له دغو کفارو سره ترهغه پورې چې نشي پاتې فتنه جل جلاله فساد په ځمکه کې) او شي دین جل جلاله حکم) ټول خاص الله لره جل جلاله او نور ټول باطل ادیان ورک شي).

که چېرې ځینې ددین د الله جل جلاله لپاره او ځینې نور پرته د الله جل جلاله څخه وي نو جگړه او جهاد واجب دی ترڅو ټول دین یواځې د الله جل جلاله لپاره شي. ²⁵⁷

تېر شوي نصوص په دې دلالت کوي چې شرعي مسوولیت د عامو مسلمانانو په غاړه دا دی چې د کافر مشر په ضد پاڅون او هغه له قدرت څخه لرې کول او په ځای یې د مسلمان مشر ټاکل واجب

- سورت انفال آیت 39 . 256
- مجموع الفتاوی ج 28 ص 510- 511 . 257

او حتي دي كه څوك دا توان ولري پاڅون كول پرې حتي دي او د الله جل جلاله په وړاندې يې لوی اجر دی.

او كه څوك دا توان نه لري چې د غه كافر مشر د قدرت څخه گوښه كړي نو شرعي دلایلو دا په ډاګه كړې چې په دې مهال د كافر مشر د گوښه كولو لپاره تیاری اودحالاتو برابرول ترڅو دتولو لورو څخه پاڅون ته لاره هواره شي دا هغه واجب دي چې هېڅكله له منځه نه ځي او الله جل جلاله هېڅوك د هغه د توان څخه د پاسه نه مكلفوي.

الله جل جلاله فرمایلي دي: وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُزْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿60﴾²⁵⁸

ژباړه: او تیاری جل جلاله ای مومنانو(لپاره د جل جلاله جنګ) ددغو جل جلاله ماتوونكو دعهد یا دمطلق كفارو(څومره چې توانیږي جل جلاله جمع كولی شي) تاسې له قوت جل جلاله اسباب د جنګ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو جل جلاله لپاره د جهاد) چې ویروي تاسې په دغه جل جلاله قوت او تیاری) سره دښمنان دالله او دښمنان ستاسې او نور كسان بې له دوی نه چې نه پیژنی تاسې هغوی الله عالم دی په جل جلاله عدالت د) هغوی او هرهغه څه چې نفقه كوي جل جلاله لكوی) تاسې له یوه شي په لاره د الله كې جل جلاله لپاره د ترقی د دین) پوره جل جلاله بدل دهغه) به در كړشي تاسې ته حال داچې پرتاسې به ظلم و نكړی شي جل جلاله د ثواب په لږوالي او دعذاب په ډیروالي) .

په دې مبارك آیت كې الله جل جلاله خپلو مؤمنو بندگانو ته دوسلو او جګړه ایزو ضروریاتو د برابرولو امر كوي چې دشركانو او دالله جل جلاله د دښمنانو د مقابلې لپاره د جګړې څخه وړاندې د دښمن دوبرولو او دآسونو دتیارولو لپاره لازمي ده ځكه چې د جګړې څخه وړاندې تیاری په جګړه كې د ښه نیت ښكارندويي كوي او دتیاری نشتوالی د وروسته والي ښكارندويي كوي چې دادمنافقانو دصفتوڅخه دي، لكه څنگه چې الله جل جلاله فرمایي: جل جلاله وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنَّ كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ ﴿46﴾²⁵⁹

- سورت انفال آیت 60 . 258

- سورت توبه آیت 46 . 259

ژباړه: که اراده وی د وتلو جل جلاله غزاته له تاسره) نو هرو مرو تیار کړی به ؤ دوی دپاره د وتلو غزاته څه اسباب د تیاری ولکن نه وه غوره کړی الله پورته کیدل ددوی جل جلاله غزاته) .
داځکه چې دوی د جهاد د لپاره تیاری نه وه نیولی او د جگړو لپاره یې څه گڼل او ناکام یې کړل بیا د ناکامانو سره یو ځای کښېناستل:

دلته اساسي توان او قوت د دښمن د مقابلې لپاره ټول هغه څه برابرول دي چې په جگړه ترې کار اخیستل کېږي خو په یقیني ډول پرته له شك څخه ایماني قوت ترما دي قوت وړاندې او مخکښې رول لوبولی شي، ځکه چې الله جل جلاله جل جلاله دسورت په لومړي سرکې دایمان د جوړښت دپیغمبرصلی الله علیه وسلم اطاعت او پیروي، داخلاف نشتوالی په دنیوي څیزونو باندې دمقابلې اوجنجال ختمول، بیایې د سورت په نیمایي کې د مادي تیاری امر، او په دې مبارک ایت کې هم په مادي تیاری امر کوي، الله جل جلاله جل په ډېرو آیاتو نو کې عموماً په ایماني تیاری امرکوي او له جگړې څخه وړاندې ورته په خاص ډول امر کوي الله جل جلاله په عام ډول په تقوی باندې د امر کولو په اړه فرمایي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿28﴾²⁶⁰

ژباړه: ای مومنانو وویږی تاسې له عذابه د الله او ایمان راوړی په رسول ددغه جل جلاله الله چې محمد دی) چې درکړي تاسې ته دوی حصې برخې له رحمته خپله او چې وگرځوي تاسې لره یوه رڼا چې تلل په هغې سره جل جلاله پر صراط) او و بښي تاسې ته جل جلاله کنهونه ستاسې) او الله ښه مغفرت کوونکی جل جلاله دخطیاتو) ډیر رحم والادی جل جلاله په انعام د اجر او ثواب سره) .

او همدارنګه الله جل جلاله فرمایي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿102﴾ وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ﴿103﴾²⁶¹

ژباړه: ای مومنانو وویږی له الله نه په حق دویرې دده او مه مری مکر پداسې حال کې چې مومنان جل جلاله موحدان) یاست او منګولي ولکوی جل جلاله ای مومنانو) تاسې په رسی د الله جل جلاله چې قرآن دی) ټول او مه سره مختلف کړی جل جلاله وروسته له اسلامه) .
او داسې نور ډېر آیاتونه په قرانکریم کې ذکر شوي دي.

- سورت الحديد آیت 28 . 260

- سورت آل عمران آیت 103-102 . 261

د ایمان د صحت او جوړوالي امر د تقوی د اسبابو لټونه او منگولې پرې لږول دي د دې وضاحت چې د الله جل جلاله دلارې دمجاهدینو لویه وسله چې ځانونه پرې سنبالوي دالله جل جلاله دغه فرمان یې په اړه ذکر شوی چې فرمایي: جل جلاله إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿45﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿46﴾ قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرًا قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿47﴾²⁶²

ژباړه: ای مومنانو کله چې مخامخ شئ کوم فوځ جل جلاله ددښمن سره جل جلاله چې جنګ درسره کوي نو ثابت قدم اوسئ تاسې جل جلاله او مه تنهئ (او یادوی تاسې الله جل جلاله ډیر جل جلاله په خوله او زړه) ښایي چې تاسې په مراد ورسپړی جل جلاله په بري سره په دښمن د ذکر په برکت (او حکم ومنئ تاسې د الله او درسول ددغه الله) او مه کوی جګړه په خپلو منځونو جل جلاله په کارد جهاد کې (پس بې زړه به شئ تاسې او ولاړ به شي باد دنصرت او قوت او جل جلاله دولت) ستاسې او صبر کوی جل جلاله په قتال اوسختیو، بیشکه الله له صابرانو سره دی په جنګ کې په نصرت او حافظت (او مه کیږی ای مومنانو) په شان د هغو کسانو چې را ووتل له کورونو خپلو دپاره د فخر او ښودنې خلکو ته شوکت دبدبه خپله (او اړوي دوی خلک) له لارې د الله جل جلاله څخه .

یقیناً الله جل جلاله خپلو مجاهدو بندګانو ته د صفونو د یوځای کېدو او دتولیو دمخامخ کېدو په مهال د ثابت او تینګ درېدو او د الله جل جلاله دزیات ذکر او یادښت او دپیغمبرصلی الله علیه وسلم داطاعت او پیروی او دالله جل جلاله په رسي د تینګومنګلو لږولو دجنجال او اختلاف د پرېښودلو کوم چې د ناکامی توان او طاقت د ختمېدو لامل ګرځي امرکوي. کوم چې په دې مبارک آیت کې یې امر را غلی د هغه قوي او کاري وسلې څخه دی چې مجاهدین خپل ځانونه پرې مسلح کوي او دښمنان یې چې هر څومره مادي قوت او زور ولري داسې وسله نشي ترلاسه کولای که چېرې مجاهدین داسې وکړي نو الله جل جلاله ورسره دی له همدې امله الله جل جلاله خپل فرمان په دې مبارک آیت سره ختم کړی چې: جل جلاله إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿263﴾²⁶³

ژباړه: يعني الله جل جلاله د صابرانو ملګری دی.

- سورت انفال آیت : 45-47 . 262
- سورت بقره آیت 153 . 263

او له چاسره چې الله جل جلاله ملگری شي او بريالی يې کړي نو هېڅوک نشي پرې کامياب بدي لکه چې
 الله جل جلاله فرمايي: جل جلاله اِنْ يَنْصُرْكُمْ اللهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ
 مِّنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ²⁶⁴

ژباړه: که مرسته وکړي له تاسې سره الله جل جلاله لکه چې په بدر کې يې وکړه (نونشته جل جلاله
 هيڅ) غالب پرتاسې باندې او که مرسته ونه فرمايي له تاسې سره جل جلاله الله چې په احد کې يې
 پرېښودی (نو څوک دي هغه چې مرسته به وکړي له تاسې سره وروسته له هغه جل جلاله خذلان د
 الله جل جلاله لخوا).

په جل جلاله الاکتفاء بما تضمنه من مغازي رسول الله و الخلفاء) کې راغلي دي:

ابو عبیده رضی الله عنه د جهاد صف برابرکړ دلومړي سرڅخه يې تر پایه پورې معاینه کاوه او کاته
 به يې د هر بیرغ او هر قدم سره به درېده او ویل به يې: ای دالله جل جلاله بندگانو د الله جل جلاله
 څخه نصرت او بريالیتوب په صبر سره وغواړئ ځکه چې الله جل جلاله دصابرانو ملگری دی، ای د
 الله جل جلاله بندگانو: زېری او بشارت د هغو کسانو لپاره دی چې ستاسو څخه شهید شي او څوک
 چې ژوندی پاتې شي دهغوی لپاره د نصرت او غنیمت زېری دی، مگر خپل ځانونه په جگړه دغشو په
 ویشتلو د تورو په وهلو، د نېزو په کارولو د همزولو سره په مقابله کولو ټینګ او محکم کړئ. ځکه
 په الله جل جلاله سره سوګند کوم هغه څه چې دالله جل جلاله سره دي پرته د هغه داطاعت په
 سختو ځایونو او جگړه ایزو سنگرونو کې دهغه پروردگار درضا دغوښتنې څخه پرته لاس ته نه
 راځي.²⁶⁵

بېشکه الله جل جلاله دخپلو هغو دوستانو حالات بیان کړي چې د بدر په ورځ دخپلو د ښمنانو د
 مقابلې لپاره ووتل خوکه يې چې خپل لږ شمېر او کمه وسله ولیده، د ښمن د زیات شمېر اوښه
 تیاري په مقابل کې چې ټول له یوې مخې راوتلي وه نو په دې مهال مومنانو هغه عظیم قوت ته مخه
 کړه چې بل هېڅوک قوت يې مقابله نه شي کولای او په هغه دروازه يې منکلوې ټینګې کړې چې په لاس
 يې د اسمانونو او ځمکې پاچاهي ده او هغه ذات چې د مومنانو د ښمنانو د هلاکېدو اراده په یو
 لفظ دجل جلاله کن) یعنې شه ، سره وکړي نوالله جل جلاله دا کولی شي دحکم منع کوونکي يې نشته

- سورت آل عمران آیت 160 . 264

- الاکتفاء بما تضمنه من مغازي رسول الله ... ج 3 ص 201²⁶⁵

او د امر وروسته کوونکي یې نشته، په دې پو هېرو چې څه توان او طاقت نه لرو دوی څه توان او زور نه لري مگر کله چې په الله جل جلاله سره توکل و کړي او په صداقت سره الله جل جلاله ته مخ واريو او دالله جل جلاله په وړاندې عاجزي ښکاره کړي نو الله جل جلاله د دوی دحالت بیان موږ ته کړي چې فرمایي: **إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ**²⁶⁶ ژباړه: یادکړی هغه وخت چې استغاثه به کوله تاسې رب خپل ته نو الله ور ورسیده له پاره دجل جلاله فریاد (ستاسې چې بیشکه زه مرسته کوونکی یم له تاسې سره په زرو تنو له پرښتو ځنی یوه په بله پسې راتلونکي .

یقیناً زمور دپیغمبرصلی الله علیه وسلم او اصحابو کرامو حالت ددبر په ورځ همداسې وه کله یې چې د مشرکانو ځواک ولید لکه څنگه چې قران کریم یې انځور وړاندې کړی په ډېر تکبر او ځان ښودنې سره دمسلمانانو مقابلې ته راووتل د پلو، سورو او مشرانو څخه یې هېڅوک وروسته نشول بلکې ټول په یو مخ را ووتل ددې لپاره مقابلې ته راغلل چې دغه د اسلام مبارک دین بالکل له منځه یوسي مسلمانان ختم کړي خلک یې یاد کړي او هر وخت دغه وېره په مسلمانانو وتپي خو کله چې پیغمبرصلی الله علیه وسلم او صحابه کرامو دکفارو مادي توان ولید چې دمقابلې توان یې نشته نو پیغمبرصلی الله علیه وسلم خپلې سختې تکیه گاه ته مخ واړاوه او هغه ځواکمن ذات ته یې هیله او امید وکړ چې عادل دی او ټوله شپه پیغمبرصلی الله علیه وسلم دخپل پروردگار په وړاندې په عاجزی، خواری او خشوع سره ولاړوه دعا او زاري یې کوله تر څو چې سهار شو دصحابه کرامو زړونه پرې وسول تردې چې جبریل جل علیه السلام) او ورسره پرښتې یې ولیدې نو پیغمبرصلی الله علیه وسلم زېری ورکړ خپلو صحابه کراموته یې بشارت ورکړ چې پرښتې راغلې.²⁶⁷

له همدې امله امام بخاري رحمت الله علیه یو باب په دې نوم سره چې: د جگړې څخه وړاندې نیک عمل، په دې اړه یې دحضرت ابوالدرداء رضی الله عنه دغه قول راوړی چې: یقیناً تاسو د خپلو اعمالو په سبب جگړه کوی په دې کې دأبو الدرداء رضی الله عنه دغه ټکي ته اشاره ده چې د بريالیتوب دلویو اسبابو او لاملونو څخه دجگړې نه وړاندې نیک عمل کول دي.

- سورت انفال آیت 9 . 266

- الخصائص الكبرى ج 1 ص 330. 267

امام ابن القيم رحمت الله عليه د غه معنی پخپل کتاب قصیده نونیه کې راوړي وايي:

1- دغه داسې ده چې د الله جل جلاله دلنېکر جگړه په اعمالو سره وي نه د زړه ورو گرو پونو په زور سره.

2- زما دپه الله جل جلاله سره سوگند وي چې هېوادونه یې په ډېر بخت فتح کړي نه دي په داسې حال کې چې دښمن یې بې شماره ډېر وه .

3- همدارنگه زړونه یې په دې نظریاتو سره نه دي فتح کړي بلکې په علم او ایمان سره یې فتح کړي دي.

مور ته قران کریم بیان کړي چې زموږ څخه وړاندې د مومنانو حالت هم همداسې وه یقیناً الله جل جلاله د بني اسرائیلو د حالت څخه بیان کوي کله یې چې د دښمن، زور، قوت زیات او خپل شمېر او قوت لږ ولید الله جل جلاله فرمایي: **وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أقدامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ** .²⁶⁸

ژباړه: اوکله چې راووتل جل جلاله مخامخ شول (دوی لپاره جل جلاله د جنگ) د جالوت او د لښکرو دده نو وویل دوی جل جلاله یعنی مومنانو) ای زموږ ربه نازل جل جلاله راتوی (کړه پرمور صبر او کلک کړه قدمونه زموږ جل جلاله په جنگ کې) او مرسته وکړه له مور سره په قوم د کافرانو .

کله یې چې الله جل جلاله ته رجوع وکړه او دخپل مسکین توب او عاجزی لاسونه یې د الله جل جلاله په وړاندې پورته کړل نو نتیجه یې ډېره زړه جل جلاله فاء) سره چې ترتیب د تعقیب سره افاده کوي راغله فرمایي: **فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ** .²⁶⁹

ژباړه: نومات کړل مومنانو دوی جل جلاله یعنی کافران) په اذن جل جلاله حکم) د الله سره او مړ کړ داود جالوت لره او ورکړ ده ته جل جلاله یعنی داود ته) الله سلطنت او حکمت جل جلاله او نبوت وروسته له مرگه د طالوت او اسموئیل علیه السلام) او ویې بنودل ده ته له هغو شیانو چې اراده یې کوله .

قران کریم یې نه یادوي بلکې په دې پرېکنده نتیجه کې یې د مادي زور او قوت هېڅ اشاره نده کړې دا دخپلو مجاهدو بندگانو لپاره یو تنبیه ده چې په الله جل جلاله باندې توکل په رښتیا سره همدغه

- سورت بقره آیت 250 . 268

- سورت بقره آیت 251 . 269

ذات اقدس ته ځان سپارنه او په مخ کې يې عاجزي کول او د الله جل جلاله په لار کې د جهاد ريښتيني نيت کول همدغه مخ په وړاندې وسله په ټولو جنگونو او جگړو کې پرېکنده وسله ده. دهغو جامع آياتونو څخه چې د دښمن سره د مقابلې نه وړاندې د تقوى او اطاعت د وسلې کارولو اهميت او ارزښت بيانوي او دا چې ددغې وسلې اغېز ډېر لوی دی او بې له شکه د نصرت او برياليتوب د رامنځ ته کېدو لامل دی الله جل جلاله فرمايي:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ .²⁷⁰

ژباړه: ای مومنانو که مددگاري وکړي تاسې له جل جلاله دين د الله او رسول د) الله سره نو مدد به وکړي جل جلاله الله) له تاسې سره جل جلاله په غلبه پردښمن) او ثابت کړي قدمونه ستاسې جل جلاله په ځای د جنگ) .

او همدا رنگه الله جل جلاله فرمايي دي: وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ .²⁷¹

ژباړه: او خامخا مرسته به وکړي هرو مرو الله له هغه چا سره چې مرسته ورکوي جل جلاله دين د دغه جل جلاله الله) ته بيشکه چې الله خامخا قوي جل جلاله د خپلو احکامو په تنفيذولو کې) ډير زورور دی جل جلاله په هرچا) .

يقيناً الله جل جلاله يې برياليتوب په هغه څه پورې درولي چې څوک د الله جل جلاله د پيغمبر صلی الله عليه وسلم نصرت کړی وي او دالله جل جلاله د دين نصرت کوي او دا د برياليتوب په راتلو کې د شرط په بڼه دی او ان شاء الله تعالی په راتلونکي مبحث کې به يې په تفصيل سره دغه څانگه د تياری په هغه بحث کې وڅېړو چې هغه آدابو پورې اړه لري چې بايد دالله جل جلاله دلارې مجاهدين ځان پرې سنبال کړي چې دا د برياليتوب په گټلو کې ډېر مهم او ارزښتناک دی. مور وينو چې د بندگانو څخه د نصرت او برياليتوب د وروسته والي اصلي او اساسي سبب او لامل دادی چې دالله جل جلاله او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په حق کې کوتاهي او دخپلو ورونو په برخه کې دهغوی د حقوقو نه مراعات کول دي، ځکه چې دالله جل جلاله سنت او لاره په خلکو کې تېره شوې او هېڅکله نه بدلېږي هغه داچې گناه او کوتاهي د جگړې او جهاد څخه د وروسته والي لامل گرځي دامير پيروي او زيار ايستل د برياليتوب او کاميابی سبب دی، دغه لار او طريقه نه وروسته کېږي او نه تغير مومي آن تر

- سورت محمد آيت 7 .²⁷⁰

- سورت حج آيت 40 .²⁷¹

دې چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم د صحابه کرامو په وړاندې هم پلي شوي او له دوی سره موجود وه.

کله چې ځینې صحابه کرامو د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د امر په اجتهادې ډول مخالفت وښود دا حد په غزا کې یې اجتهاداً امر ونه مانه نو د مشرکانو غشي او نېزې پس له هغه ورته ورسېدې چې د ورځې په اول کې مسلمان غالب وه له همدې سببه راشد خلیفه عمر بن الخطاب رضی الله عنه سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه یې دغه ټکي ته متوجه کړ او ویې فرمایل: یقیناً تاسې خپل دښمن د الله جل جلاله د اطاعت او پیروي په سبب او دښمن مو د هغه د نافرمانۍ په سبب ورسره جگړه کوي که چېرې تاسې او هغوی په گناه کې سره برابر شوي نو پرتاسو غالبېرې بیایې ورته وفرمایل: دغه ټکی د تاپه دوکه کې ونه غورځوي چې تاته د د پیغمبر صلی الله علیه وسلم صحابي او ماما ویل کېږي.

د الله جل جلاله او کوم چا تر منځ پرته د هغه د اطاعت او پیروي څخه بل کوم سبب نشته دخلکو اصل او کم اصل د الله جل جلاله په وړاندې سره برابر دی الله جل جلاله یې رب او پالونکی دی او دوی یې بندگان دي یو تر بل د اخري خاتمې په ښه والي غوراوی دی او هغه څه چې د الله سره دي د هغه په پیروي سره موندل کېږي.²⁷²

که موږ وغواړو چې اسلامي خلافت منځته راشي او په دښمن باندې غالب او بریالي شو نو د مادي اسبابو څخه وړاندې باید الله جل جلاله په حق کې د کوتاهې او گناه جیره وشي او حتماً باید د تقوی او پرهېزگاری اسباب و لتول شي تر دې چې د الله جل جلاله څخه څه و غواړو او دعا ورته وکړو الله جل جلاله یې د قبوله کړي الله جل جلاله ښه پوهېږي.

امام طبري رحمت الله علیه د اعداد او تیاري د آیت شریف په تفسیر کې ویلي دي: الله جل جلاله فرمایلي دي: ددې خلکو لپاره چې پخپل رب کافران شوي او ستاسو او دوی ترمنځ عهد او پیمان هم شته کله چې د دوی د خیانت او غدر څخه ووېږدی نو تیاری ورته ونیسی، او په الله جل جلاله او پیغمبر صلی الله علیه وسلم ایمان راوړونکو. جل جلاله مَا اسْتَطَعْتُمْ مِّن قُوَّةٍ وایي: څومره چې توان یې لری د آلتو څخه یې ورته تیار کړئ چې ستاسو لپاره د دوی په مقابل کې یو قوت او ځواک وي لکه وسله، آسونه، جل جلاله تُزْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وایي: تاسې په دې تیاری سره د الله جل

- الاكتفاء بما تضمنه من مغازی رسول الله و الخلفاء ج 4 ص 158 .²⁷²

جلاله او خپل دښمنان جل جلاله له مشرکانو څخه (وېروي دغه اثر امام طبري رحمت الله عليه پخپل سند سره راوړي دي.

د علي الهمداني رحمت الله عليه څخه راغلي چې ده دعقبه بن عامر رضی الله عنه څخه په داسې حالت کې اورېدلي چې په منبرياندي ناست وه او ويل يې: الله جل جلاله فرمايلي دي: وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِّن قُوَّةٍ وَمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ (²⁷³ خبر دار اوسئ چې قوت دغشی ویشتل دي خبردار اوسئ چې قوت د غشی ویشتل دي درې ځلې يې وويل. دا حديث امام مسلم رحمت الله عليه، امام ترمذي رحمت الله عليه، امام أبوداد رحمت الله عليه، امام ابن حبان رحمت الله عليه، امام ابن ماجه رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه او امام بیهقي رحمت الله عيه روايت کړی دی.

د عكرمة رضی الله عنه څخه دالله جل جلاله ددې مبارك فرمان په اړه چې: وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِّن قُوَّةٍ (څخه يې مطلب نر آسونه دي او دجل جلاله رباط الخيل) څخه يې مطلب بنحی آسونه دي. در جاء بن ابي سلمه رحمت الله عليه څخه روايت دی چې ويلي يې دي يو سړی په مکه مکرمه کې دمجاهد رحمت الله عليه سره يو ځای شو او د مجاهد رحمت الله عليه سره جوالونه جل جلاله بوجی) وي ده وويل چې مجاهد رحمت الله عليه وفرمايل: دغه توانايي ده او مجاهد رحمت الله عليه دجهاد لپاره ځان تياراوه او د سدي رحمت الله عليه څخه روايت دی چې جل جلاله وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِّن قُوَّةٍ (څخه مطلب وسله ده او دا فرمان درب العالمين دی چې: جل جلاله تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ) نو دعبداالله بن عباس رضی الله عنهما څخه راغلي چې ويلي يې دي: مطلب داچې پدې قوت سره دالله جل جلاله او ستاسې دښمنان پرې سپکوي تر دې چې وپي ويل: ابن زيد رحمت الله عليه د الله جل جلاله ددې فرمان په اړه ويلي دي چې : جل جلاله وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَأَعْلَمُوهُمْ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ): دغه ډله منافقان دي تاسې نه پرې پوهېږی ځکه چې ستاسې سره دي او په خوله وايي لاله الا الله او ستاسې ترڅنګ جنګېري نورو علماو ويلي چې دا دپيربانو څخه يوه ډله ده، ابوجعفررحمت الله عليه ويلي دي: صحيح قول په دې کې دادی چې وويل شي: الله جل جلاله مومنانو ته دجهاد کولو تياری دجنګې وسلو برابرول او دهغه څه برابرول چې د الله جل جلاله د دښمنانو او د دوی د دښمنانو چې مشرکان دي لکه وسله، لنده، دآسونو تنظيمول او داسې نور او همدارنګه بايد وويل شي چې دا دليل کېدای نشي چې دقوت او توانمندی څخه مطلب د توانايي د معناګانو څخه يوه

- سورت انفال آيت 60 . ²⁷³

ښکته معنی ده په داسې حال کې چې الله جل جلاله د هغو په ټولو عامو معناوو سره امر کړی دی، که چېرې کوم ویونکی ووايي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم څرگنده کړې چې له دغه عام والي څخه یې مطلب دغه ځانګړ تیا ده چې فرمایي: (الان القوة الرمي) په دې خبردار اوسئ چې توانايي دلندی ویشتل دي. په ځواب کې یې ویل کېږي: اگر که په حدیث شریف کې دا ذکر شوي وي نو دا ترې مطلب نشي څرګندېدای چې د خیر څخه هدف یواځې دغشي ویشتل دي پرته د توانايي دنورو معناګانو څخه ځکه چې دغشي ویشتل دتوانايي دمعنا ګانو څخه یوه معنی ده ځکه چې په حدیث شریف کې ویل شوي دي خبر دار چې قوت او توانايي د غشي ویشتل دي او دا یې نه دي ویلي چې نوره توانايي نشته او دتوانايي څخه توره، لینده، نېزه او هر هغه څه چې د مشرکانو په وژنه کې ترې کار اخیستل کېږي لکه د غشي ویشتل یا ددې څخه ښه وسله چې دکفارو په سپکوالي او ذلت کې ترې کار واخیستل شي.²⁷⁴

امام قرطبي رحمت الله علیه دالله جل جلاله ددې مبارک فرمان په اړه چې: (جل جلاله وَأَعِدُّوَالَهُمْ) ویلي دي: الله جل جلاله مومنانو ته امر کوي چې د دښمنانو د مقابلې لپاره قوت او توانايي تر لاسه کړئ خو په دې یې زور راوړئ چې باید لومړی دتقوی په لباس ځان سنگار کړي که الله جل جلاله غوښتي وي نو کفار به یې په خبرو او یا هم په مخونو یې د یوموتي خاورې په شیندلو سره ناکام کړي وای لکه چې رسول صلی الله علیه وسلم همداسې وکړل مګر الله جل جلاله غواړي چې ځینې خلک په ځینې نورو سره د مخکیني علم او پلي شوي پرېکړې په اساس امتحان کړي کله چې د یو ملګري لپاره نیکی او د یو دښمن لپاره بدی برابرې داهم په تیاری نیولو کې شامل دي، غشي

ابن عباس رضی الله عنهما وایي: تیاری دلته وسله او روپي دي، په صحیح امام مسلم کې د عقبه بن عامر رضی الله عنه څخه روایت دی چې فرمایي: ما دپیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه اورېدلي دي چې هغه په منبرناست وه فرمایي یې: (جل جلاله وَأَعِدُّوَأَلَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِّن قُوَّةٍ) په دې خبردار شئ چې قوت دغشي ویشتل دي خبردار شئ قوت دغشي ویشتل دي خبردار اوسئ چې قوت دغشي ویشتل دی. یو بل حدیث شریف د عقبه جل جلاله رضی الله عنه (څخه روایت دی چې فرمایي: ما د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه اورېدلي دي چې فرمایي یې: زر دی چې الله جل جلاله په تاسو ډېرې سیمې فتح کړي الله جل جلاله ستاسو لپاره بس دی، نو یو ستاسې څخه دناتوانه او عاجز نه کېږي چې په

- تفسیر طبري ج 10 ص 32 . 274

خپلو عشو لوبې وکړئ دا حديث شريف امام مسلم رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه، امام ابو عوانه رحمت الله عليه، او امام بيهقي رحمت الله عليه روايت کړی دی.

په بل حديث شريف کې پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: په هر څيز چې يو څوک لوبې کوي باطل او ناحق دی مگر دغشي ویشتل، خپل آس ته تمرین ورکول او دخپلې مېرمنې سره ساعت تېرول دا درې څېزونه صحيح او حق دي.

دا حديث شريف امام ترمذي رحمت الله عليه، امام ابوداود رحمت الله عليه او امام نساي رحمت الله عليه روايت کړی او صحيح يې بللی او همدارنگه امام احمد رحمت الله عليه، امام بيهقي رحمت الله عليه ، امام ابن حيان رحمت الله عليه او امام ابن ابي شيبه رحمت الله عليه هم روايت کړی دی. ددې حديث شريف معنی داده: الله جل جلاله ښه پوهېږي هر هغه څېز چې سړی پرې لوبې کوي خو دا نه اوس او نه به په راتلونکي کې څه گټه ولري نو دا کار باطل او ناروا دی او مخ گرځول ترې غوره دي، دغه درې څېزونه اگر که پرې لوبې کېږي او ذهن پرې تازه کېږي خو دا حق دی چې په هغه څه پورې تړل دي چې گټه لري ځکه د غشي ویشتل او آس تربيه کول دا ټول هغه څيزونه دي چې په جگړه کې مرسته کوي او دخپلې مېرمنې سره لوبې کول ښايي هغه څه ته واوړي چې زوی يې تولد شي چې بيا به الله جل جلاله په يو والي مني او د هماغه ذات عبادت به کوي له همدې امله دغه درې څيزونه حق او صحيح دي د حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه څخه روايت دی چې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم څخه يې ذکر کړی چې: الله جل جلاله درې کسان په يو غشي جنت ته داخلوي: جوړوونکی يې چې په جوړولو کې يې د الله جل جلاله څخه اجر غواړي، او ویشتونکی يې .

دا حديث شريف امام ابوداود رحمت الله عليه، امام ترمذي رحمت الله عليه او امام نساي رحمت الله عليه په دې لفظ سره روايت کړی چې: په جوړولو کې يې د الله جل جلاله څخه خير او اجر غواړي، همدا حديث د امام نساي رحمت الله عليه سره دخالد بن يزيد رضی الله عنه په روايت سره ذکر شوی او امام نساي رحمت الله عليه وايي: حسن بن اسماعيل بن مجالد خبر راکړی چې عیسی بن یونس د عبدالرحمن بن يزيد جابر څخه روايت کړی او ويلي يې دي چې ماته ابوسلام دمشقي ويلي چې خالد بن يزيد جهني ويلي عقبه بن عامر زما تر څنګ تېرېده وې ويل ای خالده راځئ چې لار شو غشي وولو يوه ورځ له دوی څخه وروسته شوم بيایې وويل ای خالده: راشه چې د هغه څه نه دخبر

کرم چې رسول صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي نو زه راغلم بیایي وویل چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: الله جل جلاله په یوغشي باندې درې کسان جنت ته داخلوي جوړوونکی یې چې په جوړولو کې یې دالله جل جلاله څخه اجر غواړي، د هغه ویشتونکی اولینده یې، غشی وولئ په آسونو سواره شئ، چې غشي وولئ ماته ډېرگران دي تر هغه چې په آسونو سواره شي، لوبې یواځې په درې څېزونو کې دي یو سړی د خپل آس تربیه کول او د خپلې مېرمنې سره لوبې کول، پخپل غشي او لیندی سره ویشتل چا چې دغشي ویشتل د هغې د زده کړې څخه وروسته پربښودل چې مخ ترې وگرځوي نو دانعمت دې ناشکري او کفران یې وکړ. بیایي وویل: په هغه نعمت یې ناشکري وکړه. خالد بن یزید یواځې امام ابن حبان رحمت الله علیه توثیق کړی، کله چې سنن دامام أبوداد رحمت الله علیه ته مراجعه وکړې نو دخالد بن یزید څخه یې روایت کړی وه ویل یې: سعید بن منصور خبر راکړی چې عبدالله بن مبارک راته ویلي چې عبدالرحمن بن یزید بن جابر راته ویلي چې: ابو سلام راته ویلي چې خالد بن زید او هغه د عقبه بن عامر څخه روایت کړی ویلي یې دي چې ما دپیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه اورېدلي چې فرمایلي یې: الله جل جلاله په یو غشي سره درې کسان جنت ته داخلوي جوړوونکی یې چې په جوړولو سره یې د الله جل جلاله څخه اجر غواړي او د هغه ویشتونکی او لینده یې، غشی وولئ او په آسونو سواره شي چې غشي وولئ دا ماته ډېر غوره دی له دې چې په آسونو سواره شي، نشته لوبې مگر په درې څېزونو کې: یوسړی خپل آس ته تمرین ورکوي او د خپلې مېرمنې سره لوبې کوي په خپل غشي او لیندې سره ویشتل کوي چا چې د غشي ویشتل وروسته ترزده کړې هېرکړل او مخ یې ترې وگرځاوه دا د الله جل جلاله نعمت دی چې پرې یې بنسود او یایې دهغه ناشکري وکړه په زیات کومان سره کوم چې په سنن نسایي کې راغلي غلط دی او صحیح یې خالد بن زید دی.

همدارنگه امام احمد رحمت الله علیه دغه حدیث له څلورو طریقو څخه روایت کړی چې په درې واړه سندونو کې دخالد بن زید څخه او څلورم سند یې دعبدالله بن ازرق څخه روایت شوی، امام مناوي رحمت الله علیه په فیض القدير کې ویلي دي: امام احمد رحمت الله علیه د عقبه بن عامر رضی الله عنه څخه روایت کړی په سند کې یې خالد بن زید دی ابن قطان رحمت الله علیه ویلي دي: هغه مجهول الحال دی دهمدې سببه حدیث نه صحیح کېږي.²⁷⁵

امام ابن ماجه رحمت الله دا حديث د بلي لاري د عبدالله بن زيد بن أزرع رحمت الله عليه خخه روايت كړي او ويلي يې دي: امام ابو بكر بن ابي شيبه رحمت الله عليه را ته ويلي چې يزيد بن هارون رحمت الله عليه را ته ويلي دي چې هشام الدستوايي رحمت الله عليه خبر كړي يو ديحيي بن ابي كثير خخه له ابوسلام هغه له عبدالله بن ازرع خخه او هغه له عقبه بن عامر جهني او هغه له پيغمبرصلي الله عليه وسلم خخه روايت كړي چې فرمايلي يې دي: يقيناً الله جل جلاله په يوه غشي سره درې كسان جنت ته داخلوي جوړوونكي يې چې په جوړولو كې يې د الله جل جلاله خخه اجر غواړي او وپشتونكي يې او مرسته ورسره كوونكي يې .

او همدا رنگه پيغمبرصلي الله عليه وسلم فرمايلي دي: غشي وولي او سورلي وكړئ او چې غشي وولي ماته ډېر غوره دي له دې خخه چې په آسونو سواره شئ هرهغه خه چې مسلمان پرې لوبې كوي باطل دي مكر وپشتل يې د غشي او دخپل آس تمرين يې او دخپلې مېرمنې سره لوبې دا درې خيزونه حق او صحيح دي. عبدالله پرته له امام حبان رحمت الله عليه خخه بل چانه دي توثيق كړي او همدا رنگه دغه حديث شريف امام دارمي رحمت الله عليه د عبدالله بن زيد الأزرع له لاري روايت كړي دي .

د الله جل جلاله دغه مبارك فرمان چې: وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ امام حسن، امام عمرو بن دينار او امام ابو حيوه رحمت الله عليهم اجمعين ويلي چې: وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ د راء او باء په ضمي جل جلاله پيښې سره جمع د رباط لكه كتاب او كُتُب، امام ابوحاتم رحمت الله عليه دامام ابن زيد رحمت الله عليه خخه نقل كړي چې: رباط) د آسونو خخه پنځه او له هغه خخه زياتو ته وايي او ټولي يې دجل جلاله رباط) دي دا هغه دي چې يوله بل سره تړل كېږي دا د دښمن په وړاندې دآسونو تړلوته وايي . شاعر ويلي دي:

الله جل جلاله دآسونو د تړلو امر د دښمن په وړاندې كړي
په جگړه كې چې بېشكه الله جل جلاله ښه بريالي كوونكي دي

مكحول بن عبدالله رحمت الله عليه ويلي دي:

تاسوما په دې ملامتوي چې د دښمن په وړاندې آسونه برابر وم او ساتم يې
او الله جل جلاله خپل پيغمبرصلي الله عليه وسلم ته ددې كار امر كړي دي

د آسونو د ساتلو ډېر لوی فضیلت او اوچت مقام دی دعروة البارقي رحمت الله عليه او يا آسونه دجهاد لپاره تيار ولاړ وه مستحب او نبي يې بنجې اسپې دي.

حضرت عكرمه رحمت الله عليه او نورو امامانو ويلي چې : همدا صحيح نظر دی ځكه چې د اسپې خېته خزانه ده او شايي فخر او وياړ دی او همدا رنگه د جبريل جل جلاله عليه السلام (سورلی اسپه وه، امامانو جل جلاله عليهم السلام) دأبو هريره رضی الله عنه څخه روايت كړی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: اسونه درې ډوله دي يو د سړي لپاره اجر يو ډول آس د سړي لپاره د الله جل جلاله د عذاب څخه ساتنه او بل دسړي لپاره عذاب وي...: دا حديث شريف امام بخاری رحمت الله عليه، امام مسلم رحمت الله عليه، امام نسايي رحمت الله عليه، امام ترمذي رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه او امام ابن ماجه رحمت الله عليه روايت كړی دی، په دې كې دآس د اسپې څخه څه ځانگړتيا او امتياز نشته، دښه آس ډېر اجر او زياته گټه ده، د پيغمبرصلى الله عليه وسلم څخه پوښتنه وشوه چې كومه غاړه جل جلاله الرقاب) غوره دی؟ پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل: دكومې چې قيمت زيات او د خپل څښتن په وړاندې ارزښتناكه او قيمتي وي. په دې لفظ سره امام بخاری رحمت الله عليه، امام ابن ماجه رحمت الله عليه او امام بيهقي رحمت الله عليه روايت كړی او امام مسلم رحمت الله عليه ، امام ابن خزيمة رحمت الله عليه امام ابن حبان رحمت الله عليه د حضرت ابوذر رضی الله عنه څخه په دې لفظ روايت كړی چې: د كومې غاړې خلاصول ډېر غوره دي پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل: د خپل اهل په وړاندې چې ډېر غوره او ښه وي او د قيمت په لحاظ اوچته وي .

او امام نسايي رحمت الله عليه دابووهب الحشمي رضی الله عنه څخه روايت كړی چې ده لره صحبت هم شته ويلي يې دي چې پيغمبرصلى الله عليه وسلم فرمايلي: تاسو دپيغمبرانو نومونه كېردی او الله جل جلاله ته غوره نومونه عبدالله او عبدالرحمن دی دجهاد لپاره آسونه تيار كړی په تنديو او شاوو يې لاسونه كښ كړی په كافرانو پسې يې وزغلوی د مسلمانانو دفاع پرې وكړئ دخپل منجې انتقام لپاره يې مه كاروئ. او تاسو بايد هغه آسونه خپل ځان ته غوره كړئ چې رنگ يې د توراو سره ترمنځ وي په تندي كې يې سپين رنگ وي او پښې يې هم سپين رنگ ولري. او يا هم تك سور چې په تندي او پښو كې يې سپينوالی وي او يا هم تك تور چې په تندي او پښو كې يې سپينوالی موجود وي. دا حديث

شريف امام ابو داود رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام بهقي رحمت الله عليه، امام طبراني رحمت الله عليه او ابو يعلي ابو وهب الجشعي رضی الله عنه څخه روايت كړې او ابو وهب صحابي دی.

او همدارنگه امام ترمذي رحمت الله عليه دابوقتاده رضی الله عنه څخه روايت كړې چې نبی كريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: بهترين د آسونو تك تور كوم چې دتندي په وسط كې يې لږ سپينوالی او په پاسني شونډه كې يې هم سپين والی موجود وي، بيا هغه آس دی چې دتندي په منځني برخه كې يې سپين والی وي، پنبې يې تر بننگرو سپينې وي او دغه سپين والی يې تر زنگونو جل جلاله ركبتيانو) پورې نه وي بيا كه چېرې تك تور آس نه وي نو بيا سوربخن تور په ياد شوو ځانگړتيا وو سره غوره دی. دغه حديث امام ابوداودرحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه او ابن ماجه روايت كړې دی. او همدارنگه امام دارمي رحمت الله عليه دحضرت ابو قتاده رضی الله عنه څخه روايت كړې چې يو سړي وويل: ای دالله رسوله: غواړم چې يوآس په بيه واخلم نو كوم يو واخلم؟ پيغمبرصلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل: تك تور چې په پاسيني شونډه كې يې سپين والی موجود وي او مخکيني پنبې يې هم تر بننگرو سپينې وي او پنبې يې تر ورنونو پورې سپينې وي او يا هم سور بخن په همدې ورته والی سره يې واخله غنيمت به هم تر لاسه كړي او ځان به هم وژغوري، پيغمبرصلى الله عليه وسلم به جل جلاله شكال) آس نه خوښاوه، شكال: هغه آس ته وايي چې درې پنبې يې سپينې او څلومه يې سپين والی ونه لري.

دغه حديث امام مسلم رحمت الله عليه، امام ابوداودرحمت الله عليه ، امام ابن حبان رحمت الله عليه، امام احمد رحمت الله عليه، امام ابن ماجه رحمت الله عليه او امام بهقي رحمت الله عليه ټولو دحضرت ابو هريره رضی الله عنه څخه روايت كړي .

كه چېرې وويل شي چې دالله جل جلاله ددې مبارك فرمان په اړه جل جلاله وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ²⁷⁶.

ژباړه: او تياروی جل جلاله ای مومنانو) لپاره جل جلاله د جنگ (ددغو جل جلاله عهد ماتوونكو يا مطلق كفارو) څومره چې توانيږی جل جلاله جمع كولی شی (تاسې له قوت جل جلاله اسباب د جنگ) او له روزل شوو او ساتل شوو آسونو جل جلاله لپاره د جهاد) .

کفایت کوي نو دغشو ویشتلو او آسونو تیارولو ځانگړی یادښت ته څه اړتیاوه؟ ویل کېږي چې : کله چې آسونه دجگړې اصلي او بنسټیزه وسیله ده دکومو په تنديو کې چې خیر او نيکي ليکله شوې وي، دا یوه ډېره محکمه او قوي وسیله، او ټینګ سنګرونه دي په همدې سره مجاهدین دجگړې په ډګر کې تاوېږي او په سختو او خطرناکو حالاتو کې گرځي را گرځي، نو له همدې کبله دقدرت او احترام په سبب یې یاد کړي. دعزت په سبب الله جل جلاله دهغو په گردونو سوگند یادکړی او فرمایلي یې دي: *جل جلاله وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا*)²⁷⁷ سورت العاديات. ایت اول .

ژباړه: قسم دی دآسو نو په ځغلبدونکيو چې آواز ایستونکي دي له سینو څخه آواز پورته کول له گېډوڅخه .

کله چې غشي دجگړې د بريالیتوب او دښمن ته د غاښ ماتوونکو وسلو څخه دی او ځاني تلفاتو ورکولو ته ډېر نږدې او غوره وسله ده نو پیغمبرصلی الله علیه وسلم په ځانگړي ډول یاد کړي او زیاته پاملرنه یې ورته ورکړې ددې په ډول په قران کریم کې د جبریل او میکائیل جل جلاله علیه السلام) مثال او داسې نور مثالونه هم ذکر شوي دي.

او دا مبارك فرمان چې الله جل جلاله فرمایلي دی : *جل جلاله تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ*)²⁷⁸

ژباړه: چې تاسې وېږو په دې سره د الله جل جلاله دښمنان او ستاسې خپل دښمنان له یهودو، قريشو او د عربو نور کافران، *جل جلاله وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ* (يعني: د امام سدي رحمت الله علیه په قول سره فارسيان او روميان تري مطلب دي، ځينې وايي: مطلب تري پيريان دي همدا قول امام طبري رحمت الله علیه هم غوره کړی دی، ځينې وايي: په دې سره ټول هغه اشخاص مقصد دي چې دښمني یې نه پېژني، دا قول د امام سهيلي رحمت الله علیه دی. ځينې وايي: دوی بنو قريظه دي، ځينې وايي: دوی پيريان دي. ځينې وايي: نور څوک دي.

دا مناسب نه دي چې ددوی په هکله څه وويل شي ځکه چې الله جل جلاله فرمایلي دي: *جل جلاله وَاخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَاتَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ*)²⁷⁹

ژباړه: او نور کسان یې له دوی نه چې نه پېژني تاسي هغوی الله عالم دی ، په جل جلاله عداوت د هغوی .

- سورت العاديات آیت 1 .²⁷⁷

- سورت انفال آیت 60 .²⁷⁸

- سورت انفال آیت 60 .²⁷⁹

نو څنگه چې يو څوځ په دې علم لرلو د عوى كوي مگر كوم چې صحيح حديث د پيغمبر صلی الله عليه وسلم څخه په دې اړه راغلی او هغه دا چې : په دې آيت شريف كې راغلی چې دوى پيريان دي، بيا پيغمبر صلی الله عليه وسلم فرمايلي: بېشكه شيطان هغه چاته د مرض او خفكان باعث نه كېږي چې په هغه كور كې ښه او غوره آس موجود وي.

دغه حديث شريف حارث بن ابي اسامه د ابن المليكې او هغه د خپل پلار او بيا خپل نيكه څخه د پيغمبر صلی الله عليه وسلم نه روايت كړى دى ، عبدالباقي بن قانع په معجم الصحابه كې د عمرو بن عريب المليكې او هغه د خپل پلار او بيا يې د خپل نيكه څخه روايت كړى دى. آس ته يې ځكه عتيق ووايه چې دا د هر عيب څخه پاك وي. روايت دى چې: پيريان هغه كور ته نه داخلېږي چې په هغه كې آس وي او پيريان د آس د شنانې څخه تېښتي.²⁸⁰

وروسته تر هغه چې امام جصاص رحمت الله عليه په احكام القرآن كې د جل جلاله رمى جل جلاله غشى وپستلو) او د هغه دزده كړې په فضيلت كې او د هغه د نه پرېښودو په اړه احاديث ذكر كړل وپي ويل: ددې حديث شريف مطلب چې : خبردار چې زور او قوت په غشى وپستلو كې دى، دادهغو عمده او اساسي وسلو څخه دى چې برابر ول يې د دښمن د مقابلې لپاره واجب او لازم دي، داد دې نفې نه كوي چې نورې وسلې د قوت او زور له ډلې نه دي بلكه دا عام لفظ دى چې ټول هغه څېزونه چې د دښمن د مقابلې او جگړې لپاره كار ول كېږي ورته شامل دي او همدارنگه نورې ډول ډول وسلې او جنگي آلات په دې كې شامل دي.

په خپل سند سره يې د حكيم بن عمير رضی الله عنه څخه روايت كړى هغه ويلى چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: مور ته پيغمبر صلی الله عليه وسلم امر كړى وه چې په جهاد كې به خپل نوكان نه پرې كوو او فرمايلي يې دي چې: په نوكانو كې زور او قوت دى .

داحاديثو په مستندو كتابو نوکې مي ونه موند، ابن قدامه رحمت الله عليه ويلى دي: امام احمد رحمت الله عليه ويلى دي: عمر رضی الله عنه ويلى: خپل نوكان اورده كړى ځكه چې دا د دښمن ټپي كېدو ته ضرور دي اود دښمن په سيمه كې وسله ده ، امام احمد رحمت الله عليه ويلى: ددښمن په سيمه كې نوكانو ته اړتياشته، ايا دپته نه كورى كله چې غوټه خلاصوى او يا كوم څيز ته اړتيا وي نو كه نوكان ونه لرى خپله اړتيا پوره كولى نه شى.

- تفسير قرطبي ج 8 ص 38 .²⁸⁰

د حکم بن عمیر رضی الله عنه څخه یې روایت کړی چې: مور ته پیغمبر صلی الله علیه وسلم امر کاوه چې په جهاد کې خپل نوکان پرې نه کړو ځکه چې زور او قوت په نوکانو کې دی .²⁸¹

دا په دې دلالت کوي چې کوم شی چې د دښمن د مقابلې لپاره اړین وي او مجاهدینو ته ځواک وربښي هغو ته د تیاری او برابری امر کړل کېږي، الله جل جلاله فرمایلي: **جَلْ جَلَالَهُ وَ لَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً** ²⁸².

ژباړه: او که اراده وي ددوی د وتلو جل جلاله غزاته له تاسره (نو هر ورو مرو تیار کړی به ؤ دوی دپاره د وتلو غزا ته څه اسباب د تیاری .

الله جل جلاله بد پرې ویلي ځکه چې دوی د دښمن په مقابل کې تیاری او د مقابلې څخه وړاندې یې ورتګ پرېښی وي. ²⁸³.

د شیخ الاسلام ابن تیمیة رحمت الله علیه څخه د غشي ویشتلو او د هغې د زده کړې د فضیلت او د هغه و عید په اړه چې چاغشي ویشتل زده کړل او بیا یې پرېښودل، د غشي ویشتلو ، په نېزه وهلو او په توره باندې وهلو ترمنځ په فضیلت او غوره والي کې توپیر چې کوم یو ډېر غوره دی نو ده رحمت الله علیه جواب ورکړ چې: الحمد لله رب العالمین: د الله جل جلاله په لار کې د غشي ویشتل او د الله جل جلاله په لار کې د نېزې کارول او د الله جل جلاله په لار کې د تورې وهل دا ټول هغه څیزونه دي چې الله جل جلاله او دهغه پیغمبر صلی الله علیه وسلم یې امر کړی دی او یقیناً الله جل جلاله دغه درې واړه ذکر کړی، په یقیني ډول الله جل جلاله دا درې واړه ذکر کړي او فرمایلي یې دي: **جَلْ جَلَالَهُ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَتَخْتَمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا** ²⁸⁴.

ژباړه: نو کله چې مخامخ شوی جل جلاله په جنگ کې (له جل جلاله هغو کسانو) سره چې کافران شوي دي نو ووهي ، وهل د ورمېرو جل جلاله دهغو) تر هغه پورې چې ښه ډېر مو ووژل دوی او پرې غالب شوي نو جل جلاله وتری دوی)، بیا سخت محکم کړی ترل، جل جلاله د دوی چې درڅخه خلاص نشي)، پس بیا یا احسان ورسره وکړی احسان کول وروسته جل جلاله له بندي کولو او ترلو یې)، او یا تاسو فدیة کړی دوی فدیة کول جل جلاله په عوض یې مال واخلي یا مسلمانان بنديان را

- مغنی د ابن قدامه ج 9 ص 467 . 281

- سورت توبه آیت 46 . 282

- احکام القرآن للجصاص ج 4 ص 253 . 283

- سورت محمد آیت 4 . 284

خلاص کړئ) جل جلاله جنگ ورسره کوئ، تر هغه پورې چې کېږدي جل جلاله جنگياليان د) جنگ وسلې.

او همدارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: جل جلاله فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ)

285

ژباړه: نو ووهئ تاسې جل جلاله سرونه ددې کافرانو) د پاسه، د ورمېرونو، او ووهئ تاسې له دغو جل جلاله کفارو څخه هر هړند) او ټولې کوټې.

او همدارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: جل جلاله يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ²⁸⁶ سروت مائده آيت ۹۴.

ژباړه: ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی جل جلاله یعنې ای مؤمنانو) خامخا ازموي تاسې هر ومرو الله جل جلاله په یوه شي له ښکاره جل جلاله په وخت د احترام کې) چې رسېږي جل جلاله ځینو د) هغو ته لاسونه ستاسې جل جلاله چې واړه دي) او جل جلاله ځینو د هغو ته) نېزې ستاسې جل جلاله چې غټ دي دغه ازمیښت کوي).

او همدا رنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: جل جلاله وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَأَخْرِينَ مِنْ دُونِهِمْ²⁸⁷

ژباړه: او تیاروی جل جلاله ای مؤمنانو) لپاره جل جلاله د جنگ) د دغو جل جلاله ماتوونکو د عهد یا د مطلق کفارو) څومره چې توانېږی جل جلاله جمع کولی شی) تاسې له قوت جل جلاله اسباب د جنگ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو جل جلاله لپاره د جهاد) چې وېروي تاسې په دغه جل جلاله د قوت او تیاری) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسې، او نور کسان، بې له دوی نه.

امام مسلم رحمت الله عليه پخپل صحیح او دنورو احادیثو په کتابونو کې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه ثابته ده چې په منبر باندې یې د غه آیت شریف تلاوت کړو او وېي فرمایل: خبر دار اوسی چې په یقیني ډول قوت د غشي ویشتل دي، خبردار اوسی چې یقیناً زور د غشي ویشتل دي، خبردار اوسی چې یقیناً زور او قوت د غشي ویشتل دي.

- سورت انفال آیت 12 . 285

- سورت مائده آیت 94 . 286

- سورت انفال آیت 60 . 287

په صحیح کتاب کې له پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه ثابت دي چې فرمایلي یې دي: غشی وولئ په آسونو سواره شئ او که په غشي ویشتل وکړئ ماته تر هغه خوښ دی چې په آسونو سواره شي او چاچې په لینده د غشي ویشتل یاد او زده کړل بیا یې هېر کړل زما له امت څخه نه دی.

امام مسلم رحمت الله علیه په دې لفظ سره روایت کړی چې: چاچې د غشي ویشتل زده کړه بیا یې پرېښوده زما له امت څخه نه دی یا یقیناً گناه کار شو .

امام ابو داود رحمت الله علیه د حضرت خالد بن زید رضی الله عنه او هغه د حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه څخه په دې لفظ سره روایت کړی چې: چاچې د غشي ویشتل وروسته د زده کړې څخه دمخه اړولو په سبب پرېښودل نو دایقیناً یو نعمت دی چې پرېښی یې دی او یا هم ددغه نعمت ناشکري یې کړې ده، امام ابن ماجه رحمت الله علیه د ابن لهيعة او هغه د عثمان بن نعيم الرعي رحمت الله علیه او هغه دمغیره بن نهيك رحمت الله علیه څخه روایت کړی چې د عقبه بن عامر الجني رضی الله عنه څخه اورېدلي چې ويلي یې دي: ماد پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه اورېدلي چې فرمایلي یې: چاچې د غشي ویشتل زده کړل او بیا یې پرېښودل یقیناً زما نافرمانی یې وکړه، امام احمد رحمت الله علیه دخالد بن زید او هغه د عقبه بن عامر رضی الله عنه له لارې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی چې فرمایلي یې دي: چاچې د غشي ویشتل زده کړل بیا یې هېر کړل وروسته تر هغې چې یاد یې کړل نو دا یو نعمت دی چې کفران او ناشکري یې کړېده . او همدارنگه امام احمد رحمت الله علیه د عبدالله الازرق رحمت الله علیه او هغه د عقبه بن عامر الجني رضی الله عنه څخه پدې لفظ روایت کړی چې: چاچې د غشي ویشتل د زده کړې څخه وروسته هېر کړل په یقیني ډول یې دهغه ذات ناشکري وکړه چې ورسودلي یې وه.

او همدارنگه امام الدارمي رحمت الله علیه د عبدالله بن زید الازرق رحمت الله علیه او هغه د عقبه بن عامر رضی الله عنه څخه په دې لفظ سره روایت کړی چې: چاچې د غشي ویشتل وروسته د زده کړې څخه هېر کړل په یقیني ډول یې دهغه ذات کفران او ناشکري وکړه چې ورسودلي یې وه.

په یو روایت کې راغلي دي چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: چاچې د غشي ویشتل وروسته د زده کړې څخه هېر کړل نو دا یونعمت دی چې ناشکري یې وکړه، د سنتو په کتابونو کې راغلي چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: هره لوبه چې انسان یې کوي باطله ده مکر د غشي ویشتل او خپل آس ته تمرین ورکول او د خپلې مېرمنې سره ساعت تیري کول دغه ټول څېړونه صحیح او حق

دي. او همدارنگه پيغمبرصلى الله عليه وسلم فرمايلى دي: زرده چې ستاسو لپاره به فراخه سيې فتح شي او الله جل جلاله ستاسې لپاره بس او كافي دى. نه عاجز كېږي يو ستاسې څخه تر دې چې په خپلو غشو لوبې وكړي، امام مكحول رحمت الله عليه ويلى دي: عمر رضی الله عنه د شام خلكو ته وليكل چې خپلو اولادونو ته د غشي ويشتل او د آسونو سورېدل وروويي، په صحيح امام بخارى كې د پيغمبرصلى الله عليه وسلم څخه په مبارك حديث كې راغلي دي چې فرمايلى يې دي: اى د اسماعيل اولادې غشي وولئ ځكه چې ستاسې پلار غشي ويشتونكى وه.

دغه حديث امام بخارى رحمت الله عليه او امام احمد رحمت الله عليه روايت كړى، او همدارنگه امام احمد رحمت الله عليه او امام ابن ماجه رحمت الله عليه په دې لفظ سره چې: غشي وولئ اى د اسماعيل جل جلاله عليه السلام) اولادې ځكه چې ستاسې پلار غشي ويشتونكى وه).

پيغمبرصلى الله عليه وسلم د بنو اسلم د قبيلې د څو تنو سره تېرېده چې غشي يې ويشتل نو پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل: اى د اسماعيل جل جلاله عليه السلام) ځامنو! غشي وولئ ځكه چې ستاسو پلار غشي ويشتونكى وه، غشي وولئ زه د فلاني ځامنو سره ملگرى يم نو يوې ډلې خپل لاسونه د ويشتلو څخه ونيول پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل: ولې غشي نه ولې؟ دوى په ځواب كې وويل: مور به څنگه غشي وولو او ته ورسره يې؟ پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل: غشي وولئ زه ستاسو ټولو سره يم سعد بن ابى وقاص رضی الله عنه وويل: پيغمبرصلى الله عليه وسلم دخپلې چانتې څخه ماته غشي راويستل يعنې دا حددغزا په ورځ يې خپله چانتېه را پرانيستله او وېې فرمايل: زما مور او پلار د درڅخه جار شي غشي ووله.

دغه حديث امام بخارى رحمت الله عليه، امام ترمذي رحمت الله عليه او امام احمد رحمت الله عليه روايت كړى دى.

علي رضی الله عنه ويلى دي: ما پيغمبرصلى الله عليه وسلم داسې نه دى ليدلى چې خپله مور او پلار يې د يو ځاى چاته ياد كړى وي پرته له سعد رضی الله عنه نه چې يوازې هغه ته به يې ويل: اى سعده! غشي ووله زما پلار او مور د درڅخه جار شي. انس رضی الله عنه ويلى دي چې پيغمبرصلى الله عليه وسلم فرمايلى دي: د ابوطالحه غږ په سنگر كې تر سلو كسانو غوره دى.

په دې لفظ سره امام ابن عبدالبر رحمت الله عليه په استيعاب كتاب كې ياد كړى او امام نووي رحمت الله عليه په تهذيب الاسماء كې راوړى او ابو بكر محمد بن عبدالغني البغدادي رحمت الله

عليه په تفهيد نومي كتاب كې په دې لفظ ياد كړې چې : په لښكر كې د ابو طلحه غږ تر يوې ډلې غوره دى. په دې اړه ²⁸⁸.

كله به چې په لښكر كې وه د پيغمبرصلى الله عليه وسلم په مخكې به په گونډو شو او خپله چانته به يې پرانيستله او ويل به يې: زه ستا څخه جار او قربان شم زما مخ دستا دمخ پرده او ډال شي، پيغمبرصلى الله عليه وسلم به ورته دتورې، غشي او ليندې شكل غوره كاوه، دستو په كتابونو كې راغلي دي چې پيغمبرصلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: چاچې دالله جل جلاله په لار كې غشى كوزار كړكه دښمن ته ورسېداو خپل هدف يې وويشت او ياهم ونه رسيد ويشتونكى ته دغلام د ازادېدو هومره ثواب دى.

دغه حديث شريف امام نسايي رحمت الله عليه روايت كړى دى او همدا رنگه يې په دې لفظ سره روايت كړى چې: چاچې د الله جل جلاله په لار كې يو غشى كوزار كړ دښمن ته ورسېد هدف يې وويشت او يا هم خطا شو، ده ته د يو غلام د ازادېدو هومره ثواب دى. اوهمدارنگه امام ابن ماجه رحمت الله عليه دغه حديث روايت كړى دى او امام احمد رحمت الله عليه په دې لفظ سره چې: هر هغه شخص چې د الله جل جلاله په لار كې يې غشى كوزار كړ هدف ته ونه رسيد او يا هم ورسيد ده ته دومره ثواب دى لكه د حضرت اسماعيل جل جلاله عليه السلام (د اولادې څخه يې كوم غلام او ياونيزه ازاده كړى وي، او همدارنگه امام ترمذي رحمت الله عليه پرته له نيايي څخه په دغه لفظ سره روايت كړى چې: چاچې كوم غشى د الله جل جلاله په لار كې كوزار كړ نو دومره ثواب يې دى لكه كوم غلام يې چې آزاد كړى وي امام ترمذي رحمت الله عليه وايي: دغه حديث صحيح دى .

د سنتو په كتابونو كې راغلي چې پيغمبرصلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: الله جل جلاله په يوغشي سره درې كسان جنت ته داخروي جوړوونكى يې چې په جوړولو كې يې خير او نيكي غواړي، ويشتونكى يې، او د هغه برابر وونكى چې د دوى مرسته يې كړې وي. ځكه چې دغه د جهاد كړنې او اعمال دي او جهاد هغه غوره عمل دى چې انسان يې ترسره كوي. دا دحج او نورو نفلي عباداتو څخه غوره دى... تر دې چې ويې ويل: له همدې امله د جهاد په سنگرونو كې اوسېدل د مكې او مدينې تر اوسېدلو غوره او بهتر دي په سنگرونو كې د نېزې او غشي كارول او په هغې تمرين كول د نفلي عبادت څخه غوره دي.

په صحیحینو کې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه روایت دی چې فرمایلي یی دي: په یقیني ډول په جنت کې سل درجې دی چې د هرو دوو درجو تر منځ دومره مسافه ده لکه د ځمکې څخه تر اسمان پورې ، دا الله جل جلاله د خپلې لارې مجاهدینو ته ځانکړې کړې دي.

دغه ټول عملونه چې یاد کړل شول د هر یوه لپاره خپل مناسب ځای دی چې د بل څخه په کې غوره والی لري.

توره د دښمن د یو ځای کېدو په وخت کې او نېزه د دښمن د نږدې کېدو په مهال ، لنده د دښمن دلرې کېدو په مهال او یا هم په هغه وخت کې چې پرده موجوده وي لکه سیند او یا جنګي کلا او داسې نورو ځایونو کې کارول کېږي.

کوم عمل چې د دښمن د نابودی لپاره ډېر اغیزمن او د مسلمانانو لپاره ډېر ګټور وي همغه غوره او بهتره دی دا کار د دښمن د حالاتو او د مجاهدینو د حالاتو د اختلاف په سبب مختلف او ځانکړي حالات لري کله د غشي ویشتل ډېر ګټور وي او کله هم د نېزې وهل ډېر ګټور وي دا هغه څیزونه دي چې غازیان پرې ښه پوهېږي²⁸⁹

- مجموع الفتاوی ج 18 ص 8-12. 289

د الله جل جلاله ددې فرمان په تفسير کې چې جل جلاله ولو أرادوا الخروج لأعدوا له عدة) امام قرطبي رحمت الله عليه ويلي دي: کله چې داسې وه او همدې ددوی په کمښت او له بشپړې مرتبې څخه په ټيټوالي يې دلالت و کړ نو له همدې امله درې گوني احکام پرې مرتب شول:

لومړی: دوی ته په فې او غنيمت کې هيڅ ونډه نشته

لکه چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم په صحيح امام مسلم کې د بريده رضی الله عنه په روايت شوي حديث شريف کې فرمايلي دي: بيا دوی را وېوله چې دخپلو کورونو څخه د مهاجرينو کورونو ته راشي او په دې يې خبر کړه که دوی دا کار وکړ نو هغه حقوق ورکول کېږي کوم چې په مهاجرينو اچول شوي دي که چېرې يې له دې کار څخه سر غړونه وکړه نو بيا يې په دې خبر کړه چې د باندېه چې مسلمانانو په څېر به وي په دوی به د الله جل جلاله هغه فرمان پلي کېږي چې په نورو مومنانو به وي دوی ته به په فې او غنيمت کې څه ونډه نه وي مگر په هغه وخت کې دوی ته برخه ورکول کېږي چې د مسلمانانو سره يو ځای جهاد وکړي.

دوهم: د باندېه چيانو گواهي به د ښاري وگړو په برخه کې نه قبلېږي

ځکه په دې کې تهمت منځ ته راځي دېته امام ابوحنيفه رحمت الله عليه جواز ورکړی او ويلي يې دي: په دې کې د هر تهمت مراعات نه کېږي او دده په وړاندې ټول مسلمانان عادلان دي. امام شافعي رحمت الله عليه جواز ورکړی په دې شرط چې د گواهي ورکونکی به عادل او خلك به ترې راضي او خوښ وي همدا نظر صحيح دی ځکه چې همدا مسأله مو په سورت بقره کې بيان کړې وه.

الله جل جلاله اعراب جل جلاله باندېه چيان) دلته په درې صفتونو سره يادکړي چې يو يې: کفر او نفاق دی ، دوهم يې: کوم څه چې خيرات کوي دا سې گني لکه قرض او پور او د دې انتظار کوي چې تاسو ته به کوم تکليف او ناکامي ورسې.

درېم صفت يې دادی چې: په الله جل جلاله او د اخرت په ورځ ايمان لري او هغه څه چې د الله جل جلاله او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په وړاندې يې خيرات کوي عبادت يې شمېري نو هغه څوک چې

داصفت ولري نو ډېره لرې ده چې گواهي يې ونه منل شي او ددوهم او لومړي صفت والاوو سره يې وصول باطل دي او دريم دا چې د بناري خلکو لپاره يې امامت ځکه منع دی چې په سنتو نه پوهېږي او د جمعي لمونځونه نه کوي، امام ابو مجلز رحمت الله عليه د باندېه چې امامت بدگنلی او مکروه يې بللی دی امام مالک رحمت الله عليه ويلي دي: امامت دنه کوي اگر که باندېه چې قاري هم وي ، امام سفیان ثوري رحمت الله عليه امام شافعي رحمت الله عليه امام اسحق رحمت الله عليه او أهل الراي ويلي دي : د باندېه چې پسې لمونځ کول روا دی او دا قول امام ابن المنذر رحمت الله عليه هم غوره کړی خو په دې شرط چې د لمانځه حدود قايم کړي .²⁹⁰

امام شوکاني رحمت الله عليه ددې مبارک آيت په برخه کې چې: **جَلْ جَلالَهُ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً** په هکله وايي: که چېرې پخپله دعوی کې رېښتيني وي او ته يې په دې خبرولای چې ستاسره جهاد کوي مگر له دوی سره د جهاد لوازم او ضروري څيزونه نه وه نو د جهاد اړينو څيزونو تيارول او لاس ته راوړل به يې د جهاد څخه وړاندې نه وای پرېښي لکه چې مومنان د جهاد تياری نيسي نو معنی دا چې دوی جهاد ته تلل او د غزا لپاره تياری يې اصلاً نه غوښت.

تياری: هغه څه ته وايي چې يو مجاهد ورته اړتيا لري لکه وسله، سورلي، او خوراكي څيزونه. او دا مبارک آيت چې: **جَلْ جَلالَهُ وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ آئِبَعَاءَهُمْ** يعنی الله جل جلاله ددوی تلل جهاد ته ښه نه گڼل، نو جهاد ته له تلوو څخه پاتې شول.

او دا مبارک آيت چې: **جَلْ جَلالَهُ وَقِيلَ اقعدوا مع القاعدین** ويل کېږي چې ددې قول ويونکي شيطان وه چې دوی ته به يې وسواس وراچوه داسې هم ويل کېږي: ځينو به ځينې نوروته پخپل منځ داسې ويل، داسې هم ويل کېږي: دا قول پيغمبر صلی الله عليه وسلم دوی ته د غصې او قهر په حالت کې ووايه.

داسې هم ويل کېږي چې : دا دذلت او سپکاوي څخه عبارت دی يعنی الله جل جلاله ددوی په زړونو کې د جهاد څخه وروسته والی وروغور ځاوه چې دا کار دوی ته ذلت او سپکاوی دی.

- تفسير قرطبي ج 8 ص 232 .²⁹⁰

او دا مبارك لفظ چې جل جلاله مع القاعدین) یعنی د معذورو وگړو لکه رندو، مريضانو، نسخو او ماشومانو سره کیناستل په دې کې د دوی بدې، سپکوالی او کموالی داسې نښې چې هېڅ پتوالی په کې نښته.²⁹¹

امام آلوسي رحمت الله عليه ددې مبارك آیت چې جل جلاله و اعدوا لهم) په هکله وايي: دا د ټولو مومنانو لپاره خطاب دی ځکه چې د کفارو په مقابل کې تیاری د ټولو گډه دنده ده معنی دا چې د هغو چا لپاره چې عهد او وعده یې ماته کړې د جگړې تیاری و نیسي او د مقابلې لپاره یې ځانونه آماده او تیار کړي لکه څنگه چې دا دمبارک آیت د سیاق غوښتنه ده، یا په مطلق ډول د کفارو د جگړې لپاره تیاری دی همدا نظر غوره او بهتر دی لکه څنگه چې د آیت راتلونکی یې غوښتنه او تقاضا لري، او دا چې جل جلاله ما استطعتم من قوة) معنی دا چې هر هغه څه چې په هر ډول له هغه څخه په جگړه کې گټه اخیستل کېږي، د قوت اطلاق یې د مبالغې له وجې پرې وکړ دا یې ځکه ذکر کړ چې د بدر په غزوه کې یې تیاری نه درلود نو خبرداری یې ورکړ چې له پوره تیاری پرته په هر وخت کې بریالیتوب منځ ته نه راځي د ابن عباس رضی الله عنهما څخه د قوت تفسیر د وسلو په انواعو شوی دی، عکرمه رضی الله عنه ویلي: قوت: جنکي کلاگانې او د پټېدو ځایونو ته ویل کېږي، په یو بل روایت کې د عکرمه رحمت الله عليه څخه راغلي چې د قوت څخه مطلب نراسونه دي. وروسته تر هغه چې د غشي ویشتلو په اړه یې احادیث شریف ذکر کړل ویې ویل: په دې پوهېږی چې نن ورځ په غشي ویشتلو سره د دښمن اصلي هدف نه ویشتل کېږي ځکه چې دوی کلاشنکوپونه او توپونه کاروي ددوی نوو وسلو د غشو استعمال څه گټه نه لري که د دوی په څېر وسله ونه کارول شي هلاکونکی مرض به عام شي، دمسلمانانو شړل به زیات شي، مسلمانان به بې زړه او کمزوري شي په نړۍ به د کفارو او بې لارو سلطنت او واکمني راشي، کوم چې زما نظر دی، الله جل جلاله ډېر ښه پوهېږي. دغه مقابله په مسلمانانو واکمنو او ددین په مرسته کوونکو ده، ښایي د هغه غشو ویشتلو فضیلت او بهتري داوسني غشو ویشتل ثابتوي ځکه چې هغه ددې په ځای درېږي ترڅو داسلام داصل او اساس څخه دفاع وکړي، زه دا نه وینم چې یو داعي به ویشتلو ته ضرورت نه لري مگر دغه ویشتل به یې جنت ته ان شاء الله دبريالیتوب سبب وگرځي او دا لري نه ده چې دغه ویشتل به د الله جل جلاله په دې عموم

فتح القدير ج 2 ص 366 . 291

مبارك فرمان كې چې جل جلاله واعدوا لهم ما استطعتم من قوه... كې شامل شي ... تر اخره قوله پورې يې الله جل جلاله د پرې رحم وكړي.²⁹²

كله چې مسلمانان د مستقيم جنگ او جكړې څخه عاجز شي نو د وسلې او ضروري آلاتو د حتمي او لازمي پوره كېدو په اړه شيخ الاسلام ابن تيمه رحمت الله عليه وايي: لكه څنگه چې د جهاد تياري لپاره د قوت او آسونو د برابرې په هلکه كله چې د كېدلو څخه يې عاجز وي نو هر هغه څه چې پرته له هغه څخه واجب نه بشپړېږي نو هغه هم واجب دي.²⁹³

بېشكه ايماني برابرښت جل جلاله ايماني تربيه) واجبه او د برياليتوب اساسي عنصر كڼل كېږي، او گناه په ناکامۍ كې يو واضح او څرگند اثر لري او د ځينې غرو گناه او د الله جل جلاله نا فرماني كله هم ټول لښكر ته زيان رسوي مگر دا صحيح ده چې وويل شي چې ددغه تياري په سبب بايد جهاد وروسته شي؟ هغه ځواب چې شرعي نصوص او اوسنی وضع پرې د لالت كوي دادی: چې كله جهاد فرض عين شي نو د ايماني تربيه د پوره كېدو لپاره يې وروسته كېدل نشته او يا هم چې كله دښمن د مسلمانانو په كوم هېواد يا سيمه يرغل وكړي، يا كفار پرې تېرى وكړي او هلته په خلكو غير شرعي جل جلاله وضعي) قانون چلوي اوس د ټولو يا زياترو اسلامي هېوادونو همدا حالت دی، په دې ډول جهاد د فرض عين دی د ايماني تربيه د بشپړېدو لپاره يې وروسته والی ناروا دی، د دې ډول فرض عين جهاد وروسته كېدل ديو لوی فساد او زيان منځ ته راتللو سبب گرځي.

ايا هلته له دې څخه لويه فتنه بله هم شته چې كفارو د اسلامي هېوادونو مركزونه تر خپلې ولکې لاندې راوستلي پر دوی باندې كفري وضعي قوانين پلي كوي د مسلمانانو په منحرف او بې لارې كېدو كې بې حده هڅې كوي ترڅو يې په مختلفو لارو او فريبنده وسيلو سره د خپل دين نه وگرځوي گمراه يې كړي او اسلامي هېوادونه د هغوی دښمنانو ته په دې ډول و سپاري چې ټوله شتمني يې لوت ، فساد او بې لارې په كې خپره كړي نو هغه څوك چې ددې كفارو په مقابل كې د جهاد د ورسته كېدو په نظر دي تر څو دمجاهدينو تربيه بشپړه شي نو ددوی دا نظر د هغو عامو دلايلو مخالف دی كوم چې د جهاد د وجوب، دوام او ترقيامته پورې د هغه په استمرار او اوږدېدو باندې دلالت كوي.

- روح المعانی ج 2 ص 110 . 292
- مجموع الفتاوى ج 28 ص 259 . 293

ددې نظر څښتن په دې نه پوهېږي چې کفار د مومنانو په مقابل کې هغې پورې جگړه کوي چې د خپل دين څخه يې وگرځوي او هېڅکله د جهاد تربيه ورکونکو ته دا فرصت او موقع نه پرېږدي چې د خپل فکر سره سم مجاهدين وروزي زموږ اوسنی وضع ددې خبرې غوره گواه ده. ځکه دغه مجرمان دخپلو ټولو تشويقي او ويره خپراوي وسيلو په درلودلو سره کومې چې د زياتې اغېزې، خبري رسنيو او مادي وسيلو په شتون سره کولای شي چې په عامو وگړو اغېز وکړي په دې ډول کوم کسان چې د تربې په نوم ورسره يو ځای شي او يو قدم وړاندې لاړ شي نو په حقيقت کې مجاهدين څو قدمه وروسته راوړي او نتيجه ډېره ښکاره او څرگنده ده او هغه د ډېرو خلکو د توري او مال تر اغېزې لاندې ددين ضايع کېدل او له منځه تلل دي د الله جل جلاله څومره ريښتيني فرمان دی چې وايي: جل جلاله وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا.....) ²⁹⁴

ژباړه: اوهمېشه به وي دوی جل جلاله کافران) چې جنګ به کوي دوی له تاسې سره ترهغه پورې چې بيرته وگرځوي دوی تاسې له دينه ستاسې که یی لاس ورسپړي جل جلاله او موقع و مومي).

او همدارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي چې: جل جلاله وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ..) ²⁹⁵

ژباړه: او هېڅکله به راضي نشي له تانه جل جلاله ای محمده) يهودان او نه نصرانيان ترهغه پورې چې متابعت وکړي ته ددين ددوی .

همدا رنگه دغه کافران هېڅکله هم د صالحې او نيکې تربې کومه وسيله نه پرېږدي تر دې چې د هغه په وړاندې خنډونه پيدا کړي او يا يې هم د خپل معنوی مفهوم څخه داسې خالي کړي چې يواځې نوم او شکل يې پرته له کومې گټې او معنی څخه پاتې شي له همدې امله الله جل جلاله فرمايلي دي: وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدِمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدٌ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿40﴾ ²⁹⁶

ژباړه: که چيرې نه وای دفع کول د الله خلکوسره ځينې ددوی لره په ځينو نورو باندې خامخا نړولي شوي به وي تکي او مدرسې او عبادتخاني او مسجدونه چې يادولی شي په هغو کې نوم د الله ډير او

- سورت بقره آيت 217 . ²⁹⁴

- سورت بقره آيت 120 . ²⁹⁵

- سورة حج آيت 40 . ²⁹⁶

خامخامرسته به وکړې هرو مرو الله له هغه چا سره چې مرسته ورکوي جل جلاله دين د) دغه الله ته بيشکه چې الله خامخا قوي د خپلو احکامو په تنفيذولوکې (دير زور والادى په هرچا).
که چېرې الله جل جلاله کافران د خپلې لارې په مجاهدينو دفع کړي نه وای نو د الله جل جلاله د عبادت لپاره به کوم نیک او سپڅلی ځای پاتې نه وه.

امام قرطبي رحمت الله عليه ويلي دي: که چېرې الله جل جلاله خپلو پيغمبرانو او عامو مسلمانانو ته ددبمنانو(کافرانو) وژل نه وى رواکړي نو مشرکانو به اسلامي نړۍ تر خپلې ولکې لاندې راوستې وى اودعبادت هغه ځايونه به يې له عبادت کولو څخه خالي او تش کړي وای چې د ټولو آسماني دينونو مشرانو بنوولي دي، مگر دا کافران يې دفع کړل او مخه يې ونيوله جهاد يې پرې واجب کړ ترڅو دينداره خلك دعبادت کولو لپاره موقع ومومي، جهاد په ټولو امتونو کې يو پخوانی امر او فرمان دى په همدې سره شرائع جوړ شوي او ټول دعبادت او پرستش ذوات پرې راغونډ شوي، لکه چې ويې ويل: د جهاد کولو اجازه دارنگه ورکړشوه چې مومنان دغزا وکړي ، بيا دغه امر او فرمان په دې قول سره نورهم زور وموند چې جل جلاله وَلَوْلَا دَفَعُ اللّٰهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلَكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَيِّ الْعَالَمِينَ (297

معنى دا چې که چېرې غزا او جهاد نه وای نو حق به مغلوب کړى شوى وای، کوم چې نصارى او صابئين جهاد بدبولي دايې د مذهب سره مخالف نظر دى ځکه که چېرې غزا نه وى نو هغه دين به له منځه تللى وى چې دفاع ترې کوي او همدارنگه دغه مواضع کومې چې وړاندې ددوى د تحريف ، تبديل او منسوخ کېدونه ددې معنى لپاره ذکر شوى دى ، معنى دا چې که د جهاد په وسيله ددې کفارو مقابله نه وى نو د موسى عليه السلام په زمانه کې به کليسا وې نړېدلې وای او د عيسى عليه السلام په زمانه کې به صومعى او بيبي جل جلاله چې دواړه د عبادت ځايونه دي) نړېدلي وای اودمحمدصلى الله عليه وسلم په زمانه کې به جوماتونه له منځه تللى وای امام ابن عطيه رحمت الله عليه ويلي دي: ددې مبارك آيت په تفسير کې همدغه صحيح نظر ويلي شوى دى.²⁹⁸

ددې مبارك آيت د معنى په څېر د الله جل جلاله دغه فرمان دى چې: وَلَوْلَا دَفَعُ اللّٰهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلَكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَيِّ الْعَالَمِينَ .²⁹⁹

- سورت بقره آيت 251 . 297

- تفسير قرطبي ج 12 ص 70 ، تفسير بيضاوى ج 4 ص 129 ، فتح القدير ج 3 ص 157، زاد المسير ج 1 ص 300 . 298

- سورت بقره آيت 251 . 299

ژباړه : او که چیرې نه وای دفع جل جلاله منع) کول د الله جل جلاله خلکولره ځینو ددوی لره په ځینو نوروسره نو خامخا به خرابه شوې وه ځمکه د هیواد په ظلم سره و لیکن الله جل جلاله څښتن د فضل جل جلاله احسان) دی په خلکوباندې جل جلاله نو ځینې په ځینو نورو سره له فساد څخه منع کوي) .

په دې معنی چې الله جل جلاله کافران په مومنانو او ظالمان په مظلومانو سره ، مفسدان په نیکانو سره دفع کوي او مخنیوی یې کوي که داسې نه وای نو کافران او مفسدان به غالب شوي وای ځمکه به یې د خبثت او فساد څخه ډکه کړې وای او مومنانو او نیکانو به نه د الله جل جلاله عبادت کړی وای او نه به یې د اسلام سپېڅلی دین ته دعوت تر سره کړی وای.³⁰⁰

له همدې امله امام ابن القیم رحمت الله علیه مجاهدین په دې ډول ستایلي دي:

یقیناً چې خپل نفسونه یې د الله جل جلاله په مینه د هغه ددین په دفاع او نصرت، او د لاله الاالله په اوچت والي او د هغه د دشمنانو په مخنیوي کې یې وایلل، دوی دهر هغه چا دعملونو په اجر کې چې پخپلو توروپې ساتنه کوي اگر که پخپلو کورونو کې شپه تېره هم کړي ورسره شریک دی او ددې مجاهدینو لپاره دهغو عابدانو د عبادت په څېر اجر دی چې د دوی د جهاد او فتوحاتو په سبب یې کوي ځکه چې همدغه مجاهدین یې یواځینې سبب دی او شارع متسبب د بشپړ فاعل په مقام کې په ثواب او عذاب کې یو شانته ذکر کړی دی. له همدې امله د نیکی بلونکي او د بدی بلونکي د هر یوه لپاره هغه دکرني په سبب د هغوی د پیروانو په څېر ثواب او عذاب دی .³⁰¹

دا یو څرکند حقیقت دی چې ایماني چمتووالی د ژوند په ټولو مرحلو او وختو نو کې ترسره کېږي که دا جهاد په پیل یا د جهاد په درشل او یا هم وروسته مرحله کې وي ځکه چې الله جل جلاله خپل پیغمبرصلى الله عليه وسلم ته دعبادت په دوام او استمرار تر هغې امر کړی چې مرگ ورته راشي الله جل جلاله فرمائي: **وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ**³⁰²

ژباړه: او عبادت کوه د رب خپل ترهغه پورې چې راشي تاته یقین جل جلاله یعنی مرگ) .

- تفسیر قرطبي ج 3 ص 260 ، ابن کثیر ج 2 ص 633 ، ابو السعود ج 1 ص 265 مخونه وگوری .³⁰⁰

- طریق الهجرتین ص 335 .³⁰¹

- سورت الحجر آیت 99 .³⁰²

د تريې دغورو انواعو څخه هغه ډول ده چې دجهاد په اوږدوکې تر سره کېږي په خلکو باندې الله جل جلاله ته نږدیکت غالبېږي او ددې حالت څارنه ځانگړي خونه لري داځکه چې د نفسونو وژل ورته ډېر نږدې او د سر په سترگو يې ويږي.

بېشکه دپيغمبرصلى الله عليه وسلم په زمانه کې ځينې د مخالفت پېښې د هغو خلکو له اړخه رامنځته شوې چې جهاد ته ورسره تللي وه په دوی کې مشران او عادي مجاهدين شامل وه چې د دوی د لوړ مقام او اوچتې مرتبې سره سره بيا هم پيغمبرصلى الله عليه وسلم جهاد ونه دراوه تر څو ددې خلکو تربيه بشپړه کړي او همدارنگه څوک يې د خپل لښکر څخه ونه شړل بلکه دوی امر په معروف او نهې له منکر څخه د دوی دحالاتو او کړنې سره سم تر سره کوله، دا يو معلوم او مشهور حقيقت دی چې چاپې سیرت لوستلی وي. زه يې هم د دې پند يو اړخ يادوم چې د حضرت عبدالله بن عمررضى الله عنه څخه روايت دی چې: پيغمبرصلى الله عليه وسلم خالدبن وليدرضى الله عنه بنوجذيمه ته ورولبړه دوی د جل جلاله أسلمنا) يعنې موږ اسلام راوړی، لفظ اسلام يې نشو تلفظ کولای نو ويل يې: موږ ددين نه وتلي يو، موږ د دين نه وتلي يو، نو خالدرضى الله عنه ددوی په وژلو او بندي کولو پيل وکړ، زموږ هر يو ملگري ته يې يو بندي ورکړ، بيا يې زموږ هر يو ملگري ته د خپل بندي د وژلو امر وکړ نو ما ورته وويل زما د په الله جل جلاله سوگند وي چې خپل بندي به ونه وژنم او هيڅ يو ملگري به زما هم خپل بندي ونه وژني نو دا واقعه مو پيغمبرصلى الله عليه وسلم ته ذکر کړه هغه صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ای الله جل جلاله زه له هغه کړنې چې خالد بن وليد تر سره کړې بېزاريم. دا يې دوه ځله تکرار کړه.³⁰³

دغه حديث امام بخاری رحمت الله عليه په باب اذا قضی الحاکم بجور او خلاف اهل العلم فهو رد او همدارنگه امام احمد رحمت الله عليه امام ابن حبان رحمت الله عليه امام نساي رحمت الله عليه او امام بيهقي رحمت الله عليه روايت کړی دی.

نو خالد رضی الله عنه داسې يو عمل و کړ چې دغه خلک يې ووژل او حال داچې هغوی مسلمانان شوي وه له همدې امله پيغمبرصلى الله عليه وسلم ددوی ديت او هغه مالونه يې چې تلف شوي وه ورولبړل حتی د سپي کودجل جلاله لوبنی) يې ورولبړه.

- صحيح البخاری ، باب اذا قضی الحاکم بجور او خلاف اهل العلم فهو رد .³⁰³

مقصد داچې پیغمبر صلی الله علیه وسلم حضرت خالد رضی الله عنه یی نه منفک کړ او نه یی دلبنکر څخه وویست او نه یی ددې کړنې په سبب جهاد معطل کړ، بلکې هغه څه چې شرعاً ورباندې وه لکه د دیت ورکول او د حضرت خالد رضی الله عنه دغه کړنه او عمل یی بد وباله.³⁰⁴

د حضرت علي رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلي یی دي: پیغمبر صلی الله علیه وسلم یوه سریه جل جلاله نظامی گروپ) ولیرلو چې یو انصاري یی پرې امیر وټاکه او دوی ته یی امر وکړ چې د خپل امیر اطاعت کوي نو دغه انصاري په قهر شو او ورته ویی ویل: آتاسو ته پیغمبر صلی الله علیه وسلم زما د اطاعت امر ندی کړی؟ دوی ورته وویل: هو، هغه ورته وویل: یقیناً دا زما قصد دی چې لږکی را غونډکړی اوربل کړی او بیا ځانونه په کې ورواچوی، نو صحابه کرامو لږکی راتول کړل اور یی بل کړ کله یی چې د ورغور ځېدو قصد وکړ یو بل ته یی کتل، ځینو ویل: مور د پیغمبر صلی الله علیه وسلم ځکه اطاعت و کړ چې د اور څخه وتښتو آیا اوس په کې ورننوځو دوی په همدې کې وه چې د اور لمبې غلې شوې او غصه یی کښېناسته، نو دا واقعه یی پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته یاده کړه پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: که چېرې ور ننوتلی وای نو هېڅکله به بیا ترې وتلی نه وای یقیناً اطاعت په نیکی او معروف کې دی. دا حدیث شریف امام بخاری رحمت الله علیه، امام مسلم رحمت الله علیه، امام أبوداود رحمت الله علیه، امام نسای رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه او امام ابو یعلی رحمت الله علیه روایت کړی دی.

بېشکه د غه امیر دوی ته د اور ننوتلو امر وکړ په یقیني ډول دغه کار گناه او په ناحقه سره د ځان وژل دي خو ددې سره سره پیغمبر صلی الله علیه وسلم د جهاد د درېدلو امر ونه کړ او نه یی له لښکر څخه ویستل تر څو جهادي تربیه بشپړه کړي او نه یی هم ددې خلکو په څېر خبرې وکړي.

د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه څخه روایت دی چې ویلي یی دي: د پیغمبر صلی الله علیه وسلم سره یو کس اوسېدو چې جل جلاله کرکه) نومېده مړ شو پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل: جل جلاله هغه په اور کې دی) خلك لاړل چې ویی کوري حالت یی و کوري نو یو ډول لباس لکه د چپني په شان یی پرته له اجازې په پټه سره اخیستی وه. دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه، امام مسلم رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه، امام ترمذی رحمت الله علیه، امام ابن ماجه رحمت الله علیه او امام بیهقي رحمت الله علیه روایت کړی دی.

- تفسیر ابن کثیر ج 1 ص 536 . 304

نو دغه کس پیغمبرصلی الله علیه وسلم د مسلمانانو په غنیمتونو امین ټاکلی وه مگر نفس او شیطان یې په بدی سره ورته امر وکړ او دغه لباس یې په پټه سره واخیست، پیغمبرصلی الله علیه وسلم خبر ورکړ چې د جهنم په اور کې به یې اغوستی وي، خو سره ددې پیغمبرصلی الله علیه وسلم د جهادي تربیې د بشپړېدو له امله جهاد نه دی درولی تر څو مجاهدین دا تخته ډکه کړي او نه یې هم د ځینې مجاهدینو د نافرمانی او گناه له کبله خلک د جهاد څخه منع کړي دي.

په یوه غزا کې اسامة بن زید رضی الله عنهما یو کس د لاله الاالله کلیمې ویلو څخه وروسته وواژه پیغمبرصلی الله علیه وسلم دغه کار په ډېره سختی سره و غندلو، حضرت اسامة رضی الله عنه په دې کار باندې ډېر زیات پښیمانه شو، خو پیغمبرصلی الله علیه وسلم ددې کار څخه وروسته هم حضرت اسامة رضی الله عنه د جهاد کولو څخه منع نه کړ بلکې د پیغمبرصلی الله علیه وسلم د وفات څخه وړاندې د هغه لښکر مشر او امیر هم وټاکل شو چې پخپله پیغمبرصلی الله علیه وسلم د کفارو د مقابلې لپاره چمتو کړی وه.

د حضرت اسامة بن زید رضی الله عنه څخه روایت دی وايي: پیغمبرصلی الله علیه وسلم حرقی ته ولیږلو سهار کفارو ته ورغلو او پرې غالب شوو ما او یو انصاري په یو کس پسې شوو کله موچې لاندې کړ وپې ویل: لاله الاالله، انصاري لاس ونیو ولې ما په نېزه وواهه تر څو چې ومې واژه، کله چې له جهاد څخه را وگرځېدو، پیغمبرصلی الله علیه وسلم پرې خبرشو او وپې فرمایل: آی اسامة وروسته تر هغه چې لاله الاالله یې وویل تا و واژه، ماوویل: په همدې باندې یې خپل ځان ژغوره، خو پیغمبرصلی الله علیه وسلم تر هغه پورې دا لفظ تکرارواه چې ما دا هیله وکړه کاش له دې ورځې وړاندې مسلمان شوی نه وای. دا حدیث امام بخاری رحمت الله علیه امام مسلم رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه، امام ابن حبان رحمت الله علیه او امام بیهقي رحمت الله علیه روایت کړی دی.

د ځینې صحابه کرامو څخه پرته له دې ځینې غلطی شوې مگر پیغمبرصلی الله علیه وسلم ددې په سبب د جهاد کولو څخه نه دي منع کړي او نه یې په ټولنیز ډول جهاد درولی تر دې چې د مجاهدینو د جهادي تربیې له بشپړېدو څخه متأكد او یقیني شي بلکې پیغمبرصلی الله علیه وسلم د هغه څه چې لیدلي یې دي او یا ورته رسېدلي دي په کلکه مخالفت کړی او د هرې خبرې یې د هغه مناسب غبرگون بنودلی دی، دا د هغه څه چې پېښ شوي دي د تبصرې او شننې پرته وړاندې کېږي.

د ابن ابی ملیکه څخه په صحیح الامام بخاری رحمت الله عليه کې روایت شوی چې ویلي یې دي: نږدې وه چې د نبوي امت غوره شخصیتونه جل جلاله ابوبکر، او عمر رضی الله عنهما هلاک شوي وای کله چې د بني تمیم وفد راغی دوی دواړو د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په حضور کې غږونه اوچت کړل یوه داقرع بن حابس چې د بنو مجاشع د قبیلې څخه وه، او بل د یو بل شخص جل جلاله نافع رحمت الله علیه وایي: نوم یې را څخه هېرشوی) د تعین کېدو اشاره وکړه، ابوبکر رضی الله عنه عمر رضی الله عنه ته وویل: ستا زما د مخالفت څخه پرته بل مطلب نه وه، عمر رضی الله عنه وویل: زما مطلب ستا مخالفت نه دی، په دې هکله یې غږونه اوچت شول نو الله جل جلاله دغه آیت شریف نازل کړ: جل جلاله یا ایها الذین آمنوا اترفعوا اصواتکم) دغه حدیث شریف په صحیح الامام بخاری رحمت الله علیه باب: لاترفعوا اصواتکم فوق صوت النبي) الایه کې ذکر شوی او همدارنگه امام ترمذی رحمت الله علیه د ابن ابی ملیکه رحمت الله علیه څخه روایت کړی چې ویلي یې دي: ماته عبدالله بن زبیر رضی الله عنه وویل: چې: اقرع بن حابس پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته راغی، ابوبکر رضی الله عنه وویل: یارسول الله! دخپل قوم مشر یې وټاکه، عمر رضی الله عنه وویل: یارسول الله! مشري مه ورکوه، د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په وړاندې یې خبرې وکړې تردې چې غږونه یې جگ شول ابوبکر رضی الله عنه عمر رضی الله عنه ته وویل: ستا زما دمخالفت څخه پرته بل مقصد نه وه، عمر رضی الله عنه وویل: ما ستا مخالفت نه غوښت. راوي وایي: له دې وروسته دغه آیت شریف نازل شو چې: جل جلاله لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ³⁰⁵ راوي وایي: له دې وروسته به چې کله عمر رضی الله عنه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په وړاندې خبرې کولې په داسې ډول به وې چې هېڅ به نه اورېدلې کېدې تر دې چې دپوهاوي لپاره به یې بیا پوښتنه ترې کوله، امام ترمذی رحمت الله علیه وایي: ابن زبیر یې خپل نیکه ابوبکر رضی الله عنه یاد نکړ، امام ترمذی رحمت الله علیه وایي: دغه حدیث حسن او غریب دی، ځینو دغه حدیث د ابن ابی ملیکه رحمت الله علیه څخه په مرسل ډول روایت کړی دی او عبدالله بن زبیر یې په کې نه دی ذکر کړی،

أبو عمرو عبد الحكيم حسان وایي: په کوم لفظ یې چې دلته روایت کړی هغه دامام بخاری رحمت الله دی.

- سورت الحجرات آیت 2 . 305

واصل الاحدب د معروف څخه روایت کوي وايي: د ابوذررضی الله عنه په اوږه مې يوه ليک داره جامه او د مريي په اوږه مې يې هم يوه ليک داره جامه وليده، ما وويل: که ددغه ترې اخيستې وي او اغوستې د دوي نو بشپړه جوړه به شوې وای او مريي ته به دبله جامه ورکړې وي ابوذر رضی الله عنه وويل: زما او د دغه سړي تر منځ خبرې وې او مور يې اعجی وه ما يې د مور په هکله څه بدې خبرې وکړې، دامې پيغمبرصلى الله عليه وسلم ته يادکړل هغه مبارک راته وفرمايل: ايا فلاني شخص ته د ښکښل و کړل، ما وويل: هو، بيا يې و فرمايل: مورته يې د ښکښل او بد وويل، ما وويل: هو، بيا يې وفرمايل: په تا کې اوس هم د جاهليت اغېزه شته ما وويل: په دې مهال هم چې عمر مې زيات شوی او زور شوی يم وېې فرمايل: هو، دوی ستاسو وروڼه دي الله جل جلاله ستاسې تر لاس لاندې گرځولي دي، دچا تر لاس لاندې چې الله جل جلاله خپل ورور وگرځوي نو دهغه څه نه چې خوري يې بايد خوراک ورکړي او د هغه څه نه چې اغوندي يې بايد لباس ورکړي او د خپل وس څخه زيات بايد کار پرې ونه کړي او که چېرې يې په زيات کار وگوماري بايد پخپله مرسته ورسره وکړي.

دغه حديث شريف: امام بخاری رحمت الله عليه په کتاب الايمان باب: المعاصي من أمر الجاهلية ولا يکفر صاحبها الا بالشرك کې روایت کړی او همدارنگه امام مسلم رحمت الله عليه ، امام ابو داود رحمت الله عليه، امام ترمذي رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه ، امام ابن ماجه رحمت الله عليه، امام بهقي رحمت الله عليه ، او امام بزار رحمت الله عليه يوبل ته په نږدې الفاظو سره د حضرت ابوذررضی الله عنه څخه روایت کړی دی.

ددې حديث ځينې اړخونه د افک په واقعه کې ذکر شوي دي د حضرت عائشې رضی الله عنها څخه روایت دی وايي: پيغمبرصلى الله عليه وسلم به چې کله سفر ته د تللو اراده وکړه نو د خپلو ميرمنو تر منځ به يې پچه جل جلاله قرعه) اچوله د هرې يوې به چې پچه وختله همغه به ورسره تلله، نو زمور ترمنځ يې هم په يوه غزا کې پچه واچوله او زما نوم وخوت او تر هغه وروسته چې د حجاب جل جلاله پردې) آيت نازل شو ورسره ووتلم، په کجاوه کې يې ورلم او په هغه کې به يې کوزولم سفر مو پيل کړ تر دې چې پيغمبرصلى الله عليه وسلم د غزا څخه فارغ شو او بېرته راوگرځېد مدينې منورې ته رانږدې شو، د شپې د سفر غږ وشو، زه جکه شوم چې کله مې د سفر غږ واورېد دلښکر څخه وړاندې تېره شوم کله چې دقضاء حاجت څخه فارغه شوم بېرته لښکر ته راوگرځېدم غاړې ته مې لاس کړ چې غاړې مې کومه چې د يمنی ورو دانوڅخه جوړه شوې وه شلېدلې وه بېرته وگرځېدم چې

خپله غاړه کې ومومم په دې سره ځنډ شوم نو هغه کسان چې زما کجاوه به یې پورته کوله راغلل او کجاوه یې په اوبښ بارکړه او زما هغه اوبښ یې روان کړ چې زما کجاوه یې ورله دوی گومان کاوه چې زه په کې یم په هغه زمانه کې ښځې سپکې او ډنگرې وې غوښتې یې نه وې اخیستې ځکه چې د طعام څخه به یې یوازې یوه کاشوغه کتغ خوړلو، نو له همدې کبله هغه کسان چې زما کجاوه یې پورته کوله داسې فکر ونه کړ چې زه په کې نشته یم زه وروکې نجلی وم اوبښ یې روان کړ تر دې چې رضی الله عنها وویل: هغه شخص چې دغه بهتان یې ووايه عبدالله بن ابي بن سلول وه مدینې منورې ته راغلو بشپړه یوه میاشت مې الله جل جلاله ته شکایت وکړ د بهتان ویونکو د پوچو خبرو څخه زما په موجوده تکلیف یې شک کاوه او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه مې هغه نرمي نه لیدله کومه به مې چې د مرض په مهال ترې لیدله بلکې کوتې ته به راتلو او سلام به یې اچوه او بیا به یې فرمایل: څنگه یې، په هېڅ باندې نه پوهېدم تر هغه چې ددې بهتان نه پاکه شوم، یو ځلې زه دام مسطح سره قضاء حاجت لپاره لاړو هلته به یوازې یوه شپه بله شپه تلو او دا هغه مهال وه چې د کورونو سره نږدې مو احاطه نه وه جوړه کړې د لومړنیو عربو په څېر مو په صحرا او تفریح گاه کې ژوند کاوه، نو زه اوام مسطح بنت ابي رهم رواني وو د هغه په جامه کې پښه بنده شوه او ولوبده هغې وویل: مسطح د هلاک شي ما ورته وویل: ډېره بده خبره د وکره ایا هغه چاته بدوایي کوم چې د بدر په غزا کې کډون کړی، هغې وویل: ای هونسیارې آیا هغه څه د نه دي او رېډلي چې ویلي یې دي، بیا د بهتان ویونکو په باطلو خبرو خبره کړم نو مرض مې نور هم لازیات شو تر دې چې وپې ویل: یوه ورځ پیغمبر صلی الله علیه وسلم په منبر پاڅېد او وپې فرمایل: عبدالله بن ابي بن سلول ماته تکلیف راکوي او ناحقه خبرې کوي نو بیا یې وفرمایل: څوک د هغه شخص ضرر راڅخه دفع کوي چې شری زما تر اهل او کور پورې رسېدلی زما د په الله جل جلاله سوگند وي چې د خپل اهل په هکله پرته له خیر څخه بل څه را ته معلوم نه دي او داسې څوک یې ښودلي چې په هغه کې هم له خیر څخه بل څه نه وینم او زما څخه پرته زما کور ته ننوځي، سعد بن معاذ رضی الله عنه پاڅېد وپې ویل: یا رسول الله! زما د په الله جل جلاله سوگند وي چې زه به یې شر در څخه دفع کړم که د اوس له قبیلې څخه وي سر به یې ووهم او که چېرې زموږ د ورونو خزرچ له قبیلې څخه وي ته امر وکړه هغه به پلي کړو، سعد بن عباد رضی الله عنه د خزرچ قبیلې مشر پاڅېد مخکې ډېر نیک سړی وه مکر قومیت اغېز پرې وکړ وپې ویل: دروغ دووېل: زما د په الله جل جلاله سوگند وي چې نه به یې ووژني او نه به دا توان ولرې، په دې مهال اسید بن حضیر رضی

الله عنه پاڅيد او ويې ويل: دروغ د وويل زما دپه الله جل جلاله سوگند وي چې هرو مرو به يې ووژنو ته منافق يې د منافقينو دفاع كوي دواړه قبيلې اوس او خزرج سره پاڅېدل تر دې چې د جنجال قصد يې وكړ او پيغمبرصلى الله عليه وسلم په منبر باندې وه پيغمبرصلى الله عليه وسلم د منبر څخه راكوز شو غلي يې كړل تر دې چې چېپ شول او عايشې ام المومنين رضی الله عنها وويل: تر دې چې په پيغمبرصلى الله عليه وسلم وحى نازل شو نو هغه غم او تكليف چې وړاندې به ورته رسیده اوس هم ورته ورسید تر دې چې د مرغلرو په څير به د ژمي د وريځو په سخته يخنى كې خولې پرې راتللي كله چې پيغمبرصلى الله عليه وسلم ددې تكليف څخه راووت خندل يې نو لومړنى لفظ چې دمباركې خولې څخه يې راغی داوه: اى عايشې د الله جل جلاله شكر وكړه چې د تهمت څخه يې پاكه كړې، مور مې راته وويل: پيغمبرصلى الله عليه وسلم ته پاڅېره ما ورته وويل: نه هېڅكله به ورته جگه نشم او يوازې د الله جل جلاله دغه مبارك آيت نازل كړ چې: ³⁰⁶ **إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ**

ژباړه: - بيشكه هغه كسان چې راغلل په دروغو سره هغه يوه ډله ده ستاسو نه .

كله چې الله جل جلاله دغه آيتونه زما په پاڅوالي كې نازل كړل ، ابوبكر رضی الله عنه چې مسطح بن اثانه ته يې دخپلولی له امله مصرف او خرڅ وركاوه وويل: زما د په الله جل جلاله سوگند وي چې وروسته تر دې چې د عايشې رضی الله عنها په هكله ناحقه خبرې وكړي هيڅ شى ورنكړم نو الله جل جلاله دغه آيت شريف نازل كړ: **وَلَا يَأْتِلْ أَوْلُو الْفُضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةَ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمُوا لِيَصْفَحُوا ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ** ³⁰⁷

ژباړه: - او نه خوري قسم خاوندان د فضل ستاسو نه ، او خاوندان د فراخى دې خبرې ته ، چې وكړي هغوى خاوند دخپلولی ته اومسكينانو ته اوهجرت كوونكو ته په لاره د الله كې او په كار ده چې معافې وكړي او مخ واړوي آيا نه خبنوى تاسو چې بېننه وكړي الله تاسو ته ، او الله بېنونكى مهربانه دى .

دغه واقعه په تفصيل سره امام بخاري رحمت الله عليه ، امام مسلم رحمت الله عليه ، امام احمد رحمت الله عليه ، امام حبان رحمت الله عليه ، امام بيهقي رحمت الله عليه او امام طبراني رحمت الله عليه روايت كړې دى .

- سورت نور آيت 11 . 306

- سورت نور آيت 22 . 307

ځينې صحابه کرام په زنا او ځينې نور د غلا په گناهونو ککړ شوي چې په دې دواړو حد واجبېږي، حضرت أبو هريره رضی الله عنه څخه روايت دی ويلي يې دي پيغمبرصلى الله عليه وسلم ته يو سړی راغی او هغه صلى الله عليه وسلم په جومات کې تشریف درلود جگ غږ يې وکړ ويي ويل: ای د الله رسوله! مازناکړې ده، پيغمبرصلى الله عليه وسلم مخ ترې وگرځاوه، بيا د پيغمبرصلى الله عليه وسلم د مخ مبارک هغه اړخ ته ورتاو شو چې مخکې يې ترې بل لوري ته اړولې وه ويې ويل: ای د الله رسوله! ما زنا کړې ده پيغمبرصلى الله عليه وسلم بيا مخ ترې وگرځاوه بيا د پيغمبرصلى الله عليه وسلم د مبارک مخ هغه اړخ ته راغی چې مخکې يې ترې اړولې وه کله يې چې پخپل ځان څلور ځله گواهي وويله پيغمبرصلى الله عليه وسلم را وغوښت او ورته ويې فرمايل: اياته ليونی يې؟ هغه وويل: نه ای د الله رسوله! پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل: واده د کړی دی هغه وويل: هو، يا رسول الله! پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل: دی بوځی او په تيږو يې ووژنی جل جلاله سنگسار) يې کړی. ابن شهاب رحمت الله عليه وايي: ماته هغه شخص ويلي چې د جابررضی الله عنه څخه يې اورېدلي وه: زه د هغه کسانو په ډله کې وم چې دغه شخص يې سنگسار کړ نو مور په مصلى کې په تيږو وواژه.

دغه حديث شريف: امام بخاری رحمت الله عليه، امام مسلم رحمت الله عليه، امام ابن حبان رحمت الله عليه او امام بهقي رحمت الله عليه روايت کړی او امام بخاری رحمت الله عليه په دې لفظ سره د أبوهريره رضی الله عنه څخه روايت کړی چې ويلي يې دي: مور د پيغمبرصلى الله عليه وسلم سره د خيبر په غزا کې گډون وکړ يو شخص ته يې وويل چې دغه د اور د څښتنانو څخه دی خو کله چې جگړه پيل شوه نوموړي شخص سخته جگړه وکړه او بيا مړ شو پيغمبرصلى الله عليه وسلم وفرمايل: دغه شخص جهنم ته لار، وايي چې نږدې ځينې خلکو شک وکړ، دوی په همدې کې وه چې وويل شول نو موړی پخپله مړشو بلکې سخت تپي شو کله چې شپه شوه د تپ تاب يې را نه وړ او صبر يې ونه کړ نو خپل ځان يې پخپله وواژه پيغمبرصلى الله عليه وسلم له همدې واقعي خبر ورکړ، بيا يې وفرمايل: الله اکبر زه په دې گواهي ورکوم چې زه د الله جل جلاله بنده او د هغه رسول يم بيا يې بلال رضی الله عنه ته امر وکړ چې خلکو ته آواز وکړه چې: جنت ته يواځې مسلمان شخص دا خپلېږي او يقيناً الله جل جلاله دغه دين د فاجر شخص په وسيله نصرت او غلبه ورپه برخه کوي حاشيه ختمه شوه.

حضرت عبداللہ بن صفوان یې د خپل پلار صفوان څخه روایت کوي چې هغه په جومات کې خپل څادر ته ډډه وهلې ویده وه چې یو چایې دسر څخه دغه څا در واخیست نو دغه غل یې پیغمبرصلی الله علیه وسلم ته راوست پیغمبرصلی الله علیه وسلم د هغه د لاس پرې کولو امر وکړ، صفوان رضی الله عنه وویل: یارسول الله د لاس پرې کول یې نه غواړم دغه څادر خیرات ورکوم پیغمبرصلی الله علیه وسلم وفرمایل: یعنی وړاندې له دې څخه کېده اما کله د چې راوست اوس یې د پرېښیدو هېڅ امکان نشته.

دغه حدیث امام نسایي رحمت الله علیه، امام أبوداود رحمت الله علیه، امام ابن ماجه رحمت الله علیه، امام احمد رحمت الله علیه او امام دارمي رحمت الله علیه روایت کړی دی.

د عروه بن زبیررضی الله عنه څخه روایت دی چې یوې ښځې د پیغمبرصلی الله علیه وسلم په زمانه کې د مکې مکرمې د فتحې په درشل غلاوکره نو قوم او تېرې سخت وارخطا شو اسامه بن زید ته یې زاری گانې پیل کړې تر څو پیغمبرصلی الله علیه وسلم ته د دوی سپارش وکړي عروه رضی الله عنه وایي: کله چې حضرت اسامه رضی الله عنه په دې اړه پیغمبرصلی الله علیه وسلم ته وویل نو د پیغمبرصلی الله علیه وسلم د مبارک مخ رنګ واوښت او وېې فرمایل: ایا دالله جل جلاله دحدودو څخه د یو حد په اړه ماته سپارش کوئ، اسامه رضی الله عنه وایي: یارسول الله ماته بخښنه وغواړه کله چې شپه شوه پیغمبرصلی الله علیه وسلم دخلکو په منځ کې پاڅېده او پخپله خطبه کې یې د الله جل جلاله د ثنا او صفت بیان وکړ بیا یې وفرمایل: اما بعد: یقیناً ستاسو څخه رومبني خلك په دې سره هلاک او تباہ شول چې کله به کوم عزتمن او قدرمن شخص غلاوکره پرته له جزا څخه به یې پرېښود او کله به چې کوم کمزوري شخص غلا په کې وکړه نو بیا به یې حد پرې جاري کاوه زما دپه هغه ذات چې محمدصلی الله علیه وسلم نفس یې په لاس جل جلاله بلاکيف) کې دی. که چېرې فاطمه د محمدصلی الله علیه وسلم لور غلا وکړي نو زه به یې لاس پرې کړم.

یعني که زما خپله لور هم دا جرم وکړي نو زه به د الله جل جلاله حد پرې جاري او لاس به یې پرې کړم، بیا پیغمبرصلی الله علیه وسلم د هغه ښځې د لاس پرې کېدو امر وکړ او لاس یې پرې قطع کړ وروسته دغه ښځې توبه ویسته او خپل عمل یې صحیح کړ او واده یې هم وکړ، عائشه رضی الله عنها وایي: بیا به زموږ کره راتلله او اړتیا به مې یې پیغمبرصلی الله علیه وسلم ته وړاندې کوله.

د غه حديث امام بخاری رحمت الله عليه، مسلم، امام ترمذي رحمت الله عليه، امام نسائي رحمت الله عليه، امام أبوداود رحمت الله عليه، امام ابن ماجه رحمت الله عليه او امام احمد رحمت الله عليه روايت كړی دی.

ایمانی تربیه د جهاد په درشل کې پرمخ بیول کېږي او دهغې لپاره جهاد نه وروسته کېږي، دا یواځې د بنده په مرگ سره پای ته رسېږي، او څوک چې وایي د جهادي تربیې په نه بشپړېدو سره باید جهاد وروسته شي دا په مکمل ډول د جهاد بندیدوته مفضي کېږي یعنی د جهاد د بندېدو باعث او لامل جوړېږي، کله چې په قرون فاضله یعنی په نیکو پېړیو کې داسې حالات او واقعات منځ ته راغلي نو دا وروستني به له هغوی څخه غوره او یا هم له گناهونو څخه پاک او معصوم وي او بېشکه پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: په تاسې به داسې وخت نه راځي مگر وروستني به له رو مېني څخه بدوي تر دې چې د خپل پروردگار سره ملاقي او هغه جل جلاله ته به ورشي.

د غه حديث امام بخاری رحمت الله عليه روايت كړی او بشپړ یې داسې دی چې: د زبیر بن عدي رضی الله عنه څخه روايت دی ده ویلي چې مور أنس بن مالك رضی الله عنه ته راغلو او د حاجیانو د کړنو څخه مو ورته شکایت او گيله وکړه هغه وویل: صبر وکړئ بېشکه په تاسې باندې داسې زمانه نه راځي مگر وروستني زمانه به تر رومېني څخه بده او خرابه وي تر دې چې خپل پروردگار ته ورشي، دغه حديث مې ستاسې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه اورېدلی دی.

په مسلمانانو لازم دي چې د ناتوانی له امله مستقیماً جهاد نشي کولای نو باید تیاری ورته ونیسي تر دې چې د کافرو پاچایانو د مقابلې لپاره لازمه توانمندي و مومي داسې نه لکه ځینې د جهادي فريضي څخه ناست خلک چې باطلې او ناروا لارې ورته لټوي بیا قانوني او وروا نوم ورته اخلي لکه طاغوتي پارلماني مجالسوته ننوتل، کوم چې پرته د الله جل جلاله د قانون څخه خلکو قوانین جوړوي، مخکې موهم وویل چې دا په اصل کې د الله څخه پرته باطل خدایان او الهه دي.

کوم تیاری چې الله جل جلاله دهغه په چمتووالي امر کړی دی دخلکو تدریب، چمتووالی، په ایماني تربیې، نیک عمل، زړورتیا، قرباني ځان تیریدنې، د امیر د امر منل او د هغه تابعداري کول دي او همدارنگه په دې کې دوسې تیاری او لازم نظامي پروگرامونه جوړول دي دغه ټول کارونه یواځې او یواځې تجربه لرونکي مجاهدین تعین وي نه د جهاد څخه ناست او بهانه لټوونکي خلک.

و الله اعلم

د شپې لس بجې او اته دويشت دقيقې 2006 ميلادى كال .
و الحمد لله الذين بنعمته ثم الصالحات اللهم تقبله منى في صالحى الاعمال يوم لا ينفع مال و لابنون
الامن أتى الله بقلب سليم.

خاتمه

ددغه مهم بحث په پشپړيدو سره لاندې ټكي د يادولو وړدي :

۱- حدیث « الأئمة من قریش » صحیح دی ، ځکه چې طرق او اسانید یې زیات او روایات یې ډیر دي ، او زیاتو محققینو صحیح کړی دی ، ددې حدیث په معنی سره په صحیحینو کې هم نور احادیث راغلي دي .

۲- په حدیث کې د امامت څخه مطلب خلافت دی .

۳- جمهورو علماؤ په امامت کې قرشي توب شرط گرځولی دی مگر ډیرو محدثینو ددغه شرط څخه تنازل کړی دی .

۴- په هغه وخت کې د سیاسي او طائفي حالاتو له وجهې زیاتره أهل السنة قرشي توب شرط بللی دی .

۵- د حدیث روایتو قریشو ته د امامت حق ورکړی ، مگر دا حق په تقوی ، عدل ، او اصلاح پورې مقید دی او داسې نور شروط هم شته .

۶- کله چې د قریشو څخه قوت ، غلبه او مشري له منځه لاړه بیا دغه شرط هم ضرور و نه بلل شو .

۷- د قرشي توب شرط پدې معنی سره دی چې امامت په دوی کې محصور ندی ، بلکې د قرشي او غیر قرشي دواړه امامت روا دی .

۸- قرشي توب د کمال او افضلیت شرط دی نه د جوړ والي او صحت شرط .

او همدارنگه د امام نصبول د هغه اتفاقي او اختلافي شرطونه ، د امام دندې ، د ولس دندې د امام په وړاندې ، د جگړې لپاره تیاری ، د جگړې وسایل ، د امیر اطاعت او په اخیر کې د امام نووي رحمت الله نصیحت نامه وړاندې کړی ده .

امام نووي رحمت الله علیه پخپله هر اړخیزه وینا کې مشرانو ته دنصیحت دمعنا په اړه ویلی دي :
دمسلمانو مشرانو لپاره دادي چې : دهغوی سره دحق ویل کیدو لپاره مرسته کول، دهغوی اطاعت کول، پدې سره د هغوی امرمنل، هغوی متوجه کول او دپته یی پام کول چې دولسونو سره نرمي وکړئ او کوم څیزته یی چی پام نه وي هغه ته توجه راگرځول، اوکوم چې د مسلمانانو د حقوقو څخه پاتې وي هغه ته توجه کول، او په ضد یی پاڅون نه کول، ددوی داطاعت او پیروی لپاره دمسلمانانو د زرونو راگرځول او یو ځای کول، امام خطابي رحمت الله علیه ویلی دي : دمشرانو د نصیحت څخه مطلب دادی چې : ددوی په امامت لمو نځ کول، له دوی سره جهاد ته تلل ، دوی ته زکات ورکول او په ضد یی وسله وال پاڅون نه کول ، اوکه ددوی څخه څه ناوړه یا بد چلند ښکاره شو، او دوی ته د نیکی دعا

کول ، دا ټول هغه څه دي چې د مسلمانانو پاچايانو څخه مطلب خلفاء راشدين او يا هغه څوک دي چې د مسلمانانو چارې پرمخ بيايي لکه : اميران او مشران .³⁰⁸
والسلام

اخځليکونو فهرست

1-القرآن الکریم .

- شرح صحيح مسلم ج 2 ص 83 . 308

2-الاتصال الى فهم معرفة الخصال ،لابى محمد ابن حزم رحمت الله عليه . لكتاب: أرشيف ملتقى أهل الحديث تم تحميله في: المحرم 1432 هـ = ديسمبر 2010 م هذا الجزء يضم: المنتدى الشرعي العام.

3-الإحكام في أصول الأحكام (ط. الآفاق الجديدة) المؤلف: علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي أبو محمد الناشر: دار الآفاق الجديدة سنة النشر: 1403 - 1983 رقم الطبعة: 2 طبعة محققة على مخطوطتين ومقابلة على النسخة التي حققها الشيخ أحمد شاكر تقديم: إحسان عباس تصوير دار الآفاق الجديدة - بيروت تاريخ إضافته: 2008 / 10 / 15

4- أحكام القرآن (ابن العربي) المؤلف: أبو بكر بن العربي المالكي المحقق: محمد عبد القادر عطا ، الناشر: دار الكتب العلمية سنة النشر: 1424 - رقم الطبعة: 3

5- أحكام القرآن المؤلف: أحمد بن علي الرازي الجصاص أبو بكر المحقق: محمد صادق قمحاوي ، الناشر: دار إحياء الكتب العربية - مؤسسة التاريخ العربي سنة النشر: 1412 - 1992 ، تاريخ إضافته: 201 / 07 / 18

6- أحكام أهل الذمة (ط. رمادي) المؤلف: ابن قيم الجوزية؛ محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد الزرعي الدمشقي، أبو عبد الله، شمس الدين المحقق: يوسف بن أحمد البكري أبو براء - أحمد بن توفيق العاروري أبو أحمد الناشر: رمادي للنشر - الدمام سنة النشر: 1418 - 1997 .

7- الاحكام في اصول الاحكام لعلى بن محمد الأمدى / دارالفكر للطباعة والنشر والتوزيع بيروت لبنان عام 1424 ق .

8-الأحكام السلطانية ، الماوردي ، أبو الحسن علي بن محمد بن حبيب : (القاهرة : 1966 م) .

9- إحياء علوم الدين المؤلف: أبو حامد محمد بن محمد الغزالي الطوسي (ت 505هـ) الناشر: دار المعرفة - بيروت .

10- أسد الغابة في معرفة الصحابة المؤلف: أبو الحسن علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن عبد الكريم بن عبد الواحد الشيباني الجزري، عز الدين ابن الأثير (ت 630هـ) لمحقق: علي محمد معوض - عادل أحمد عبد الموجود ، الناشر: دار الكتب العلمية الطبعة: الأولى سنة النشر: 1415 هـ - 1994 م .

- 11-الإسلام وأوضاعنا السياسية ، للشهيد عبد القادر عوده ، (القاهرة : المختار الإسلامي ، ط3 ، 1398هـ/1978م) .
- 12- أصول الدين المؤلف: جمال الدين أحمد بن محمد بن سعيد الغزنوي الحنفي (ت ٥٩٣هـ) المحقق: الدكتور عمر و فيق الداوق الناشر: دار البشائر الإسلامية - بيروت - لبنان لطبعة: الأولى، ١٤١٩ - ١٩٩٨ .
- 13- اضواء البيان أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن المؤلف: محمد الأمين بن محمد المختار بن عبد القادر الجكني الشنقيطي (المتوفى: ١٣٩٣هـ) الناشر: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع بيروت - لبنان عام النشر: ١٤١٥ هـ - ١٩٩٥ م.
- 14-اعتقاد اهل السنه لعبدالله بن احمد (السنة) ، المؤلف: أبو عبد الرحمن عبد الله بن أحمد بن محمد بن حنبل الشيبانيّ البغدادي (ت ٢٩٠هـ) ، المحقق: د. محمد بن سعيد بن سالم القحطاني الناشر: دار ابن القيم - الدمام ، الطبعة: الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م.
- 15-الاكتفاء، بما تضمنه من مغازي رسول الله والثلاثة الخلفاء ، لأبي الربيع سليمان بن موسى الكلاعي الأندلسي (634-565هـ) تحقيق دكتور محمد كمال الدين عز الدين علي ، طبعة عالم الكتب.
- 16- البداية والنهاية ، المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (ت ٧٧٤هـ) الناشر: مطبعة السعادة - القاهرة، وصوّرتها: دار الفكر - بيروت .
- 17- بدايع السلك في طبائع الملك لأبي عبد الله الأزرق ، تحقيق على سامي النشار ، الناشر: الدار العربية للموسوعات ، تاريخ النشر 2006 ميلادي .
- 18- تاريخ بغداد تاريخ بغداد ، المؤلف: أبو بكر أحمد بن علي بن ثابت بن أحمد بن مهدي الخطيب البغدادي (ت ٤٦٣هـ) ، المحقق: الدكتور بشار عواد معروف الناشر: دار الغرب الإسلامي - بيروت الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ - ٢٠٠٢ م .
- 19- تفسير القرآن العظيم المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (ت ٧٧٤هـ) المحقق: محمد حسين شمس الدين ، الناشر: دار الكتب العلمية، منشورات محمد علي بيضون - بيروت الطبعة: الأولى - ١٤١٩ هـ.
- 20- تفسير أبي السعود = إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم المؤلف: أبو السعود العمادي محمد بن محمد بن مصطفى (ت ٩٨٢هـ) الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت .

- 21- تفسير بيضاوى = أنوار التنزيل وأسرار التأويل المؤلف: ناصر الدين أبو سعيد عبد الله بن عمر بن محمد الشيرازي البيضاوي (ت ٦٨٥هـ) المحقق: محمد عبد الرحمن المرعشلي الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت الطبعة: الأولى - ١٤١٨ هـ.
- 22- تفسير پښتو (تفسير عقماني) د شيخ الهند او شيخ الاسلام شبير احمد عثمانى كډ تاليف د مجمع الملك فهد چاپ مدينه منوره .
- 23: تفسير طبري: جامع البيان في تأويل القرآن المؤلف: محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الأملي، أبو جعفر الطبري (المتوفى: 310هـ) المحقق: أحمد محمد شاكر الناشر: مؤسسة الرسالة الطبعة: الأولى، 1420 هـ - 2000 م
- 24- تفسير قرطبي = الجامع لأحكام القرآن المؤلف: أبو عبد الله، محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش الناشر: دار الكتب المصرية - القاهرة الطبعة: الثانية، ١٣٨٤ هـ - ١٩٦٤ م.
- 25- تلخيص الحبير في أحاديث الرافعي الكبير ، ، أبو الفضل أحمد بن علي بن حجر العسقلاني : تحقيق : السيد عبد الله هاشم اليماني المدني ، (المدينة المنورة : 1384هـ/1964/) .
- 26- تهذيب الرياسة وترتيب السياسة المؤلف: أبو عبد الله محمد بن علي بن الحسن القلعي الشافعي (ت ٦٣٠هـ) المحقق: إبراهيم يوسف مصطفى عجو الناشر: مكتبة المنار - الأردن الزرقاء الطبعة: الأولى.
- 27- الجامع الصغير = صحيح وضعيف الجامع الصغير وزيادته المؤلف: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (ت ٩١١هـ) مع الكتاب: أحكام محمد ناصر الدين الألباني ، هذا الكتاب الإلكتروني، يمثل جميع أحاديث الجامع الصغير وزيادته للسيوطي، مع حكم الشيخ ناصر من صحيح أو ضعيف الجامع الصغير.
- 28 - حاشية ابن عابدين = حاشية رد المحتار، على الدر المختار: شرح تنوير الأبصار ، المؤلف: محمد أمين، الشهير بابن عابدين [ت ١٢٥٢ هـ] ، الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر ، الطبعة: الثانية ١٣٨٦ هـ = ١٩٦٦ م ، عدد الأجزاء: ٦
وصوّرتّها: دار الفكر - بيروت [ولهم طبعةٌ أخرى أعادوا فيها صف الكتاب بحرف جديد؛ فليُتنبه] تنبيه: تم وضع «الدر المختار» للحصكفي بأعلى الصفحات، يليه مفصّلاً بفاصل: «حاشية ابن عابدين» عليه.
- 29- الخصائص الكبرى ، المؤلف: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (ت ٩١١هـ) ، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت .

- 30- روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، المؤلف: شهاب الدين محمود بن عبد الله الحسيني الألوسي (ت ١٢٧٠هـ)، المحقق: علي عبد الباري عطية، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت لبنان، الطبعة: الأولى، ١٤١٥ هـ.
- 31- الروح في الكلام على أرواح الأموات والأحياء بالدلائل من الكتاب والسنة، المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (ت ٧٥١هـ)، الناشر: دار الكتب العلمية بيروت.
- 32- الرّوضُ الباسمُ في الدّبِّ عن سنّة أبي القاسم - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وعليه حواشٍ لجماعة من العلماء منهم الأمير الصنعاني (المؤلف: ابن الوزير، محمد بن إبراهيم بن علي بن المرتضى بن المفضل الحسيني القاسمي، أبو عبد الله، عز الدين، من آل الوزير (ت ٨٤٠هـ) تقديم: فضيلة الشيخ العلامة بكر بن عبد الله أبو زيد اعتنى به: علي بن محمد العمران الناشر: دار عالم الفوائد للنشر والتوزيع.
- 33- رياض الصالحين المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (ت ٦٧٦هـ) المحقق: شعيب الأرنؤوط الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت، لبنان الطبعة: الثالثة، ١٤١٩هـ/١٩٩٨م.
- 34- زاد المسير في علم التفسير المؤلف: جمال الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي (ت ٥٩٧هـ) المحقق: عبد الرزاق المهدي الناشر: دار الكتاب العربي - بيروت الطبعة: الأولى - ١٤٢٢ هـ.
- 35- سبل السلام شرح بلوغ المرام المؤلف: محمد بن إسماعيل الأمير اليميني الصنعاني (١١٨٢ هـ) تحقيق: عصام الصبابطي - عماد السيد الناشر: دار الحديث - القاهرة، مصر الطبعة: الخامسة، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م.
- 36- سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة المؤلف: محمد ناصر الدين الألباني [ت ١٤٢٠ هـ] الناشر: مكتبة المعارف، الرياض - المملكة العربية السعودية الطبعة: الأولى للطبعة الجديدة (١٤١٢ هـ = ١٩٩٢ م) - (١٤٢٥ هـ).
- 37- سنن الترمذي المؤلف: محمد بن عيسى بن سؤرة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى (ت ٢٧٩هـ) تحقيق وتعليق: أحمد محمد شاكر (ج ١، ٢) ومحمد فؤاد عبد الباقي (ج ٣) وإبراهيم عطوة عوض المدرس في الأزهر الشريف (ج ٤، ٥) الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي - مصر الطبعة: الثانية، ١٣٩٥ هـ - ١٩٧٥ م.
- 38- السنن الكبرى المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي (ت ٣٠٣ هـ) حققه وخرج أحاديثه: حسن عبد المنعم شلبي بمساعدة مكتب تحقيق التراث في مؤسسة الرسالة (أشرف عليه: شعيب الأرنؤوط قدم له: عبد الله بن عبد المحسن التركي الناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م.

- 39- السياسة الشرعية المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (ت ٧٢٨هـ) الناشر: وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد - المملكة العربية السعودية الطبعة: الأولى، ١٤١٨ هـ
- 40- شبكة الالوكة مقال د / طالب بن عمر بن حيدر الكثيرى .
- 41- شذرات الذهب في أخبار من ذهب المؤلف: عبد الحي بن أحمد بن محمد ابن العماد العكري الحنبلي، أبو الفلاح (ت ١٠٨٩هـ) حققه: محمود الأرناؤوط خرج أحاديثه: عبد القادر الأرناؤوط الناشر: دار ابن كثير، دمشق - بيروت الطبعة: الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م.
- 42- شرح العقيدة الطحاوية [لابن أبي العز الحنفي (ت ٧٩٢هـ)] (حققها وراجعها: جماعة من العلماء خرج أحاديثها: ناصر الدين الألباني الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت، الطبعة التاسعة ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م ثم أعاد طبعها بنفس ترقيم الصفحات: دار السلام بالقاهرة ١٤٢٦، وأوقاف قطر ١٤٣٥ .
- 43- صحيح مسلم بشرح النووي ، (بيروت : دار إحياء التراث العربي ، ط 2 ، 1392هـ) .
- 44- الصارم المسلول على شاتم الرسول المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (ت ٧٢هـ) المحقق: محمد محي الدين عبد الحميد الناشر: الحرس الوطني السعودي، المملكة العربية السعودية.
- 45- صحيح البخاري المؤلف: أبو عبد الله، محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة ابن بردزبه البخاري الجعفي تحقيق: جماعة من العلماء الطبعة: السلطانية، بالمطبعة الكبرى الأميرية، ببولاق مصر، ١٣١١ هـ، بأمر السلطان عبد الحميد الثاني ثم صَوَّرَها بعنايته: د. محمد زهير الناصر، وطبعها الطبعة الأولى ١٤٢٢ هـ لدى دار طوق النجاة - بيروت، مع إثراء الهوامش بترقيم الأحاديث لمحمد فؤاد عبد الباقي، والإحالة لبعض المراجع المهمة.
- 46- صحيح الترغيب والترهيب للمنزدي ، (صحيح الترغيب الألباني ، محمد ناصر الدين :) (بيروت : مكتبة المعارف للنشر والتوزيع ، ط 1 ، 1421هـ) .
- 47- صحيح الجامع الصغير وزياداته المؤلف: أبو عبد الرحمن محمد ناصر الدين، بن الحاج نوح بن نجاتي بن آدم، الأشقودري الألباني (ت ١٤٢٠هـ) الناشر: المكتب الإسلامي.
- 48- صحيح سنن أبي داود المؤلف: الشيخ محمد ناصر الدين الألباني (ت ١٤٢٠ هـ) الناشر: مؤسسة غراس للنشر والتوزيع، الكويت الطبعة: الأولى، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢ م.
- 49- صقر عطيه فتوى بعنوان حديث : الأئمة من قريش ، (اسلام نيت) .
- 50- ضعيف الترغيب والترهيب المؤلف: محمد ناصر الدين الألباني الناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع - الرياض الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠٠ م عدد الأجزاء: ٢.

- 51- طريق الهجرتين وباب السعادتين المؤلف: محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (ت ٧٥١هـ) الناشر: الدار السلفية، القاهرة، مصر الطبعة: الثانية، ١٣٩٤هـ.
- 52- غياث الأمم في التياث الظلم المؤلف: عبد الملك بن عبد الله بن يوسف بن محمد الجويني، أبو المعالي، ركن الدين، الملقب بإمام الحرمين (ت ٤٧٨هـ) المحقق: عبد العظيم الديب الناشر: مكتبة إمام الحرمين الطبعة: الثانية، ١٤٠١هـ.
- 53- الفتاوى المصرية = مختصر الفتاوى المصرية لابن تيمية المؤلف: بدر الدين أبو عبد الله، محمد بن علي الحنبلي البعلبي (ت ٧٧٧هـ) أشرف على تصحيحه: عبد المجيد سليم (مفتي الديار المصرية ورئيس لجنة الفتوى بالأزهر) شارك في تحقيقه وقام على طباعته: محمد حامد الفقي، بمطبعته السنة المحمدية (وصوّرتُها دار الكتب العلمية وغيرها) عدد الصفحات: ٦٥١.
- 54- فتح الباري شرح صحيح البخاري، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي و محب الدين الخطيب، (بيروت: دار المعرفة، 1379هـ).
- 55- فتح القدير المؤلف: محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني اليميني (ت ١٢٥٠هـ) الناشر: دار ابن كثير، دار الكلم الطيب - دمشق، بيروت الطبعة: الأولى - ١٤١٤ هـ.
- 56- الفصل في الملل والأهواء والنحل المؤلف: أبو محمد علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي القرطبي الظاهري (ت ٤٥٦هـ) الناشر: مكتبة الخانجي - القاهرة.
- 57- في ظلال القرآن المؤلف: سيد قطب إبراهيم حسين الشاربي (المتوفى: 1385 هـ) الناشر: دار الشروق - بيروت - القاهرة الطبعة: السابعة عشر - 1412... .
- 58- فيض القدير شرح الجامع الصغير المؤلف: زين الدين محمد المدعو بعبد الرؤوف بن تاج العارفين بن علي بن زين العابدين الحدادي ثم المناوي القاهري (ت ١٠٣١هـ) الناشر: المكتبة التجارية الكبرى - مصر الطبعة: الأولى، ١٣٥٦.
- 59- كشف اللثام شرح عمدة الأحكام المؤلف: شمس الدين، أبو العون محمد بن أحمد بن سالم السفاريني الحنبلي (ت ١١٨٨ هـ) اعتنى به تحقيقا وضبطا وتخريجا: نور الدين طالب الناشر: وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية - الكويت، دار النوادر - سوريا الطبعة: الأولى، ١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م.
- 60- كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال المؤلف: علاء الدين علي بن حسام الدين ابن قاضي خان القادري الشاذلي الهندي البرهانفوري ثم المدني فالملكي الشهير بالمتقي الهندي (ت ٩٧٥هـ) المحقق: بكري حياني - صفوة السقا الناشر: مؤسسة الرسالة الطبعة: الخامسة، ١٤٠١هـ/١٩٨١م.
- 61- مجموع الفتاوى المؤلف: شيخ الإسلام أحمد بن تيمية جمع وترتيب: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم رحمه الله وساعده: ابنه محمد وفقه الله الناشر: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف - المدينة المنورة - السعودية عام النشر: ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م.

- 62- مجموعة التوحيد ، رساله بيان النجاة و الفكاك من موالاة المرتدين وأهل الاشراك .
- 63- المحلى لابن حزم ، أبو محمد بن أحمد بن سعيد : ، (القاهرة : المطبعة المنيرية ، 1351هـ) .
- 64- المستدرک على الصحيحين الحاكم ، أبو عبد الله محمد بن عبد الله النيسابوري ، تحقيق : مصطفى عبد القادر عطا ، (بيروت : دار الكتب العلمية ، ط 1 ، 1411هـ/1990م) .
- 65- المستصفي من علم الأصول المؤلف محمد بن محمد بن محمد الغزالي حجة الاسلام / ت حمزه بن زهير الحافظ ، الناشر : شركة المدينة المنورة للطباعة .
- 65- مسند أبي يعلى أبو يعلى ، أحمد بن علي بن المثنى ، تحقيق : حسين سليم أسد ، (دمشق : دار المأمون للتراث ، ط 1 ، 1404هـ/1984م) .
- 66- مسند امام احمد مسند الشاميين ابن حنبل ، أحمد بن حنبل الشيباني ، (مصر : مؤسسة قرطبة) .
- 67- مشكاة المصابيح المؤلف: محمد بن عبد الله الخطيب التبريزي المحقق: محمد ناصر الدين الألباني الناشر: المكتب الإسلامي – بيروت الطبعة: الثالثة، ١٩٨٥ .
- 68- المعتمد في أصول الفقه المؤلف: أبو الحسين محمد بن علي الطيب البصري المعتزلي (ت ٤٣٦ هـ - ١٠٤٤ م) قدم له وضبطه: خليل الميس (مدير أزهر لبنان) الناشر: دار الكتب العلمية – بيروت الطبعة: الأولى، ١٤٠٣ .
- 69- المعجم الصغير، للطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب: تحقيق: محمد شكور محمود، (بيروت/عمان: المكتب الإسلامي/دار عمار، ط 1، 1405هـ/1985م) .
- 70- المعجم الكبير للامام للطبراني ، تحقيق : حمدي بن عبد المجيد السلفي ، (الموصل : مكتبة العلوم والحكم ، ط 2 ، 1404هـ/1983م) .
- 71- مغني و شرح كبير = الشرح الكبير على متن المقنع مطبوع مع المغني (المؤلف: شمس الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن أبي عمر محمد بن أحمد بن قدامة المقدسي (ت ٦٨٢ هـ) أشرف على طباعته: محمد رشيد رضا صاحب المنار عام النشر: ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ تصوير: دار الكتاب العربي للنشر والتوزيع، بيروت.
- 72- مقالات الإسلاميين واختلاف المصلين المؤلف: أبو الحسن الأشعري ت ٣٢٤هـ) عنى بتصحيحه: هلموت ريتز الناشر: دار فرانز شتايز، بمدينة فيسبادن (ألمانيا) الطبعة: الثالثة، ١٤٠٠ هـ - ١٩٨٠ م .
- 73- مقدمة ابن خلدون ابن خلدون ، عبد الرحمن : ، (بيروت : دار إحياء التراث العربي ، ط 3) .

- 74-منار السبيل في شرح الدليل المؤلف: ابن ضويان، إبراهيم بن محمد بن سالم (ت ١٣٥٣هـ)
المحقق: زهير الشاويش الناشر: المكتب الإسلامي الطبعة: السابعة ١٤٠٩ هـ-١٩٨٩ م
- 75.-منهج السنة في العلاقة بين الحاكم و المحكوم إسماعيل ، يحيى :، (مصر : دار الوفاء ، ط1 ،
1406هـ/1986م) .
- 76-المواقف المؤلف : عضد الدين عبد الرحمن بن أحمد الإيجي الناشر : دار الجيل - بيروت
الطبعة الأولى ، 1997تحقيق : د.عبد الرحمن عميرة.
- 77- نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار (ط. الأفكار) المؤلف : الشوكاني؛ محمد بن علي بن محمد بن
عبد الله الشوكاني المحقق: رائد بن صبري بن أبي علف الناشر: بيت الأفكار الدولية.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**